

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

FACULTAT DE CIÈNCIES POLÍTQUES I SOCIOLOGIA

DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA

PROGRAMA DE DOCTORAT EN SOCIOLOGIA

DE LA DISSIDÈNCIA DE LA NORMA A LA NORMA DE LA DISSIDÈNCIA

ESTUDI DE LES TRAJECTÒRIES DE SUBJECTIVACIÓ EN JOVES DE
L'ASSEMBLEA DE JOVES DEL POBLENOU (BARCELONA)

TESI DOCTORAL

ALBERT MARTÍN I GÓMEZ

DIRECCIÓ

ENRICO MORA MALO

GRUP D'ESTUDIS SOBRE SENTIMENTS, EMOCIONS I SOCIETAT - LIS

SETEMBRE 2016

“En cuanto al motivo que me impulsó, fue bien simple. Espero que, a los ojos de algunos, pueda bastar por sí mismo. Se trata de la curiosidad, esa única especie de curiosidad, por lo demás, que vale la pena de practicar con cierta obstinación: no la que busca asimilar lo que conviene conocer, sino la que permite alejarse de uno mismo. ¿Qué valdría el encarnizamiento del saber si sólo hubiera de asegurar la adquisición de conocimientos y no, en cierto modo y hasta donde se puede, el extravío del que conoce? *Hay momentos en la vida en los que la cuestión de saber si se puede pensar distinto de cómo se piensa y percibir distinto de cómo se ve es indispensable para seguir contemplando o reflexionando.* Quizá se me diga que estos juegos con uno mismo deben quedar entre bastidores, y que, en el mejor de los casos, forman parte de esos trabajos de preparación que se desvanecen por sí solos cuando han logrado sus efectos. Pero, ¿qué es la filosofía hoy –quiero decir la actividad filosófica– si no el trabajo crítico del pensamiento sobre sí mismo? ¿Y si no consiste, en vez de legitimar lo que ya se sabe, en emprender el saber, cómo y hasta dónde sería posible pensar de otro modo?”

Michel Foucault, *Historia de la sexualidad I: La voluntad de saber.*

AGRAÏMENTS

En primer lloc, vull agrair al meu director Enrico Mora la seva constant atenció i implicació en les meves inquietuds. Des del primer moment, el 2009, han estat el principal estímul intel·lectual i personal que m'han permès endegar aquesta recerca i re-orientar-la en els moments que obria masses horitzons. La seva infinita confiança ha estat clau per comprometre'm a acabar-la en els moments d'incertesa.

Ell i el reconeixement de l'Institut d'Estudis Catalans i l'Associació Catalana de Sociologia en l'atorgament del *1r premi del Concurs "Joves sociòlegs"* el 2012 han esdevingut els meus avals institucionals amb els que afrontar la investigació.

En segon lloc, vull agrair als companys del desaparegut *MISA*, al Toni, a l'Oriol, a l'Edu i al Jaume, per l'estímul, l'aprenentatge i el debat col·lectiu que m'apoderaren bestialment. També, i sens dubte, vull agrair als *professors* Fernando i Victor de la llicenciatura que tal dia van gosar convidar-me a intentar "pensar de otro modo" i incitar-me a gaudir de la recerca.

En tercer lloc, vull agrair a les amistats que m'han acompanyat al llarg de la vida marcant en mi un abans i un després, inspirant-me i estimulant-me per a descobrir nous horitzons de coneixement. Sense el Rubén i el Marçal de *tota la vida*; el Kiko, el Quim i el Joan del *Poblenou*; l'Ernest i la Laura de *sociologia*; el Marc de *Cuba*; l'Oriol de la *UCPC*, la Maria i la Mireia de *Rebels amb Causa*; els i les companyes de *Psicologia Social*;... o tantes d'altres amistats quotidianes, mai hagués arribat a fer aquesta tesi.

I no vull deixar d'agair, especialment, als i les joves de l'*Assemblea de Joves del Poblenou – Arran* la seva confiança, acompanyament i disposició per a la investigació. Sense aquesta confiança no hagués estat possible. Han estat font

d'inspiració, aprenentatge i admiració. No són només futur, són sobretot present.

Però, més enllà dels agraïments, aquesta Tesi Doctoral no hagués estat possible sense la confiança, el suport i la cura de les qui m'han acompanyat incondicionalment:

A la meva mare, per estimar-me i donar-m'ho tot.

A la meva avia, per recolzar-me, tot i mai acabar de comprendre ben bé a què dedicava el meu esforç.

I a la meva companya, per ser avantguarda i rereguarda.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS I PERTINÈNCIA

Introducció	10
Pregunta d'investigació i objectius de recerca	15
Pertinència de la recerca	16
Estructura de la tesi	18
Aspectes lingüístics i formals	20

SECCIÓ I: ELS MOVIMENTS SOCIALS I LA JOVENTUT EN RELACIÓ A LA DISSIDÈNCIA

1. Norma i dissidència: acció col·lectiva i joventut	26
1.1 Comportament social: normatiu i dissident.....	26
1.2 Acció col·lectiva: moviments socials i contracultura juvenil.....	39
1.3 Joventut: la “sociologia de la joventut” i l’inici d’una cruïlla	43

SECCIÓ II: LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL D’UNA SUBJECTIVITAT NORMATIVA I UNA DISSIDENT

2. Socioconstruccions: perspectiva epistemològica	54
2.1 Elias: introducció als símbols.....	56
2.2 Els precedents: interaccionisme simbòlic i construccions social	58
2.3 Gergen i Ibáñez: el socioconstruccions	61
3. Les relacions socials: arqueologia de la dimensió social	68
3.1 Relacions socials	69
3.2 Univers simbòlic – cultura	75
3.3 Fragmentació de les relacions: economia, política i parentiu	81
4. Les relacions de poder: genealogia de la subjecció i subjectivació	90
4.1 Bio-poder: producció del saber-poder i la seva hegemonia	91
4.2 Subjecció i subjectivació.....	97
4.3 Possibilitacions i im-possibilitacions simbòliques	102
4.4 La interseccionalitat social de la subjectivitat.....	105
4.5 Identificacions socials fragmentàries.....	109
4.6 Implicacions de la subjectivitat en l’etapa juvenil.....	114

5. L'afectivitat: la pertorbabilitat emocional i epistemològica	122
5.1 L'afectivitat, les emocions i el desig	123
5.2 Malestar: psicoanàlisi i teoria feminista	127
5.3 Contradiccions i incomoditats: socioconstruccionsisme	129
5.4 La transgressió simbòlica d'allò prohibit (o normal)	132

SECCIÓ III: ESTUDI DE LA DISSIDÈNCIA DE L'ASSEMBLEA DE JOVES DEL POBLENOU

6. Mètode: L'Assemblea de Joves del Poblenou - Arran com a "estudi de cas"	144
6.1 Aproximació fenomenològica: metodologia sensible amb les vivències	145
6.2 Estratègia de localització i producció empírica: estudi de cas	147
6.3 Pertinença teòrica de "l'Assemblea de Joves del Poblenou" com a estudi de cas	151
6.4 Disseny de l'estudi de cas: dissidència política, juvenil i del Poblenou	161
6.5 Procediment d'anàlisi i dimensionalització del material empíric	166
7. L'Assemblea de Joves del Poblenou: dissidència política juvenil	180
7.1 Descripció pública de l'Assemblea de Joves del Poblenou – Arran	181
7.2 Descripció històrica i etnogràfica del grup de dissidència	189
7.3 Descripció de la dissidència política quotidiana -la norma dissident-	196

SECCIÓ IV: IDENTIFICACIÓ DEL PROCÉS DE SUBJECTIVACIÓ A LA NORMA DE LA DISSIDÈNCIA

8. L'accés al col·lectiu de dissidència	208
8.1 Característiques socio-econòmiques i familiars	208
8.2 Entorns i dinàmiques socio-econòmiques i familiars	213
8.3 Accés d'entrada al grup	218
8.4 Motivacions i inquietuds per a entrar al grup	223
9. La construcció del vincle amb el col·lectiu de dissidència	232
9.1 Seducció per a l'entrada: dualitats entre imatge-discurs i pràctica diària	233
9.2 Manteniment: esdevenir en un grup de comoditat	238
9.3 Implicació: el grup com a dispositiu possibilitador	242
9.4 Integració: assumpció i reproducció de la norma dissident	248

10. Processos de transformació epistemològica	258
10.1 Discursos sobre el procés de transformació	258
10.2 Un procés de ruptures epistemològiques	261
11. La pertorbabilitat emocional en la conciliació de la dissidència	274
11.1 Vivència a l'entorn familiar en relació a la dissidència	275
11.2 Vivència a l'entorn de feina, amitats, estudi o oci en relació a la dissidència	282
12. Trajectòries de dissidència en funció de l'edat	290
12.1 Dialèctica entre auto-realització i responsabilitat "militant"	290
12.2 Dialèctica entre dissidència política juvenil i dissidència adulta	300
CONCLUSIONS DE LA RECERCA	316
Conclusions teòriques	317
Conclusions metodològiques	320
Conclusions empíriques	321
Consideracions finals	325
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	328
ANNEXES	344
A1. Descripció context polític i associatiu de l'Assemblea de Joves del Poblenou	348
A2. Recol·lecció de documentació pública de l'Assemblea de Joves del Poblenou	372
A3. Fitxes de registre del Diari de camp i de les Entrevistes en profunditat	402
A4. Taules del disseny metodològic i l'anàlisi de resultats	410

INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS I PERTINÈNCIA

“Si decides acompanyar-me, caminarem uns moments per llocs tan diferents entre si com la física quàntica, la psicologia i la psicologia social, la filosofia, o la sociologia, entre altres. Se tracta, sense dubte, de territoris ben dispars, archipièlags de sabers inconexos cuya visita pareix exigir complexos mapes i sofisticades cartes de navegació. Però no et preocupes, perquè aquests llocs se tornen sorprenentment similars quan se'ls interroga des d'unes mateixes preguntes. Com si la resposta s'emportés, gravada en el seu si, el segell de la interrogació més que la marca de aquell que se interroga. Com si la “objectivitat” fos un simple conte de fades.”

Tomás Ibáñez, *Muníciones para disidentes*

A data de 2016, podem afirmar que les transformacions que han viscut les societats postindustrials en les darreres dècades del segle XX, amb la revolució de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, han impactat de forma vertiginosa en les formes en com les persones de tot el món ens relacionem entre nosaltres. Aquestes són unes transformacions que han donat peu al que s'ha concebut com una nova època amb el fenomen de la *globalització*. Es tracta d'una etapa marcada per una liberalització del mercat on s'ha intensificat l'intercanvi de béns i serveis a escala planetària però també, i de forma rellevant, les relacions socials i la interdependència més enllà de l'àmbit econòmic i financer.

La globalització ha estat producte i és productora d'innovacions tecnològiques de gran abast. Unes innovacions que han desbordat els antics paràmetres de relació social, l'*espai* i el *temps*. “Quant es tarda?” i “quina distància hi ha?” abans eren expressions pràcticament sinònimes. Els efectes d'aquestes transformacions han produït tal mutació de les societats contemporànies que ens han portat a un nou paradigma, a una *nova era*¹, en les formes de relació social entre persones, amb nosaltres mateixes i amb l'entorn. S'ha produït un “nou tipus de persona social” (Ibáñez, 2001a).

Les persones ens relacionem diàriament en múltiples i diversos entorns, moments i contextos. Ens comuniquem i intercanviem informació mitjançant el telèfon mòbil i internet a qualsevol moment i amb persones que estan a l'altra punta del món. Ens trobem amb persones de diferents cultures que viuen a milers de quilòmetres de nosaltres mitjançant transport aeri i en unes poques hores tornem a casa. En el context pre-modern o en el de la modernitat, les relacions d'una persona acabaven allà on s'acabava la seva comunitat. La quantitat de relacions que acostumem a tenir (o a generar la possibilitat de tenir-ne) en la post-modernitat contrasta agudament amb aquella comunitat limitada.

A mesura que avancem en la vida, anem ampliant el ventall de persones i contextos significatius i transcendents per a la nostra vida. En aquest sentit, Walter Benjamin (2005) quan analitza les implicacions que va tenir la revolució industrial en la quotidianitat de les persones remet a una distinció entre “Erfahrung” que significa “experiència” de l'arrel “faren” (viatjar, en alemany), i el concepte “Erlebnis” que significa “vivència” de l'arrel “leben” (viure, en alemany). Benjamin entén per experiència l'acumulació de coneixement, un coneixement que fa recapitular al final de cada etapa viscuda i preparar-se per a la següent, és la persona que viatja, l'*homo viator*. En canvi, a l'època moderna (i encara més a la post-moderna) es torna impossible la constitució com a vida interior d'una identitat (o subjectivitat) lineal.

En aquesta nova era s'ha produït una intensificació de les relacions que vivim quotidianament, i en la que ens veiem envaïdes. Kenneth Gergen (1992) ha caracteritzat aquesta intensificació com a “saturació social”. Es tracta d'una saturació en la vivència de relacions inconnexes, disperses i contradictòries, i que fan que a cada context haguem de

¹ Aquesta “nova era” ha estat anomenada de diverses formes: postmodernitat (Gergen, 1992; Bauman, 1996; Campillo, 2001a), modernitat globalitzada (Giddens, 2001), societat de la informació (Castells, 1998; 2001), societat de consum o global, capitalisme flexible (Sennet, 2000), societat del risc (Beck i Beck-Gernsheim, 1998), època global (López Petit, 2008a) i modernitat líquida (Bauman, 2007) entre d'altres. Com que no hi ha una denominació única i consensuada, en aquesta tesi emprarem, únicament com a *recurs lingüístic operatiu*, la denominació de “post-modernitat”. Es tracta d'un concepte que porta implícita la concepció de ser una època posterior a una altra i que implica un canvi profund de paradigma en relació als “processos socials”.

desenvolupar un “jo” (identitat), unes actituds i unes emocions diferents per adaptar-nos-hi. Aquesta intensitat i diversitat de relacions es caracteritza per la seva impossibilitat per a “processar-les” i dotar-les de linealitat i coherència, a més a més de la constant expansió dels possibles horitzons que pot prendre l’experiència humana i sobre la que hem de relacionar-nos-hi. Per a Benjamin, el *flâneur* era el “nou tipus de persona social”, posterior a la revolució industrial. El *flâneur* és la persona que “viu”, que es deixa perdre, que no va enlloc, que “sobreviu”.

És en aquest context de relacions socials en el que s’han d’ubicar les formes de subjectivació de les persones, les formes en que es construeix la nostra subjectivitat, la(es) nostra(es) identitat(s). Al “jo”, a la identitat, ja no se’l pot definir com a una essència en sí mateix, sinó com a un producte de les relacions, com a una constitució producte de les múltiples, inconnexes i diverses interaccions viscudes, i per les que “passem per sobre” quotidianament.

La comprensió d’aquest context de múltiples, diverses i intenses relacions és el que ens permet atansar-nos a la *ruptura* que s’ha produït en la relació de subjecció de les persones a la “norma social” establerta i les formes de subjectivació de les persones (de constitució de la pròpia subjectivitat, i identitats). **A la post-modernitat, amb aquesta ruptura, es tornen més complexes els modes de socialització i de subjectivació de les persones.**

- Per un banda, els pressupòsits culturals inqüestionables (mites, Déus, religió, ciència), o les relacions de poder “naturals” (capitalisme, patriarcat, Estats-nació) es tornen més fràgils i relativitzables.
- Per altra banda, però, els dominadors d’aquestes relacions de poder (capitalistes, governadors, occidentals, científics, homes, adults, heterossexuals) disposen de més i millors recursos i dispositius per a l’hegemonització de l’actual ordre i norma social, estrenyent els espais materials i simbòlics per a la gestació de la “dissidència”.

En el marc d’una crisi financera global del capitalisme, a l’Estat espanyol a partir del 2008 s’inicia un període de crisi a tots els nivells socials. Es produeix una crisi econòmica que afecta materialment a amplis sectors de les classes populars i treballadores, excloent-les de l’abast de béns de primera necessitat (habitatge, subministraments, alimentació, etc.). Però paral·lelament es produeix:

- Una crisi de legitimitat d’aquest ordre social establert com a norma, de les relacions de poder: econòmica, política i patriarcal. Una crisi de la “norma social” hegemònica establerta.
- En paral·lel, la generació i articulació d’una dissidència contra-hegemònica. Una generació de la “dissidència de la norma social” establerta.

Una crisi de l'ordre social i una generació i articulació de la dissidència que podem evidenciar-la en els diferents àmbits d'organització social:

- La legitimitat del capitalisme neoliberal com a forma d'organització social de l'economia es posa en entredit (per exemple, entre 2010 i 2012 es convoquen tres vagues generals, s'organitzen plataformes d'afectats per execució hipotecària, de pensionistes, de treballadores del sector públic: sanitat i educació).
- La legitimitat del l'Estat espanyol com a Estat-nació es posa en entredit (per exemple, a partir del 2010 amb la impugnació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya s'expandeix el moviment independentista català realitzant consultes per l'autodeterminació, manifestacions i cadenes humanes amb participacions milionàries).
- La legitimitat de la democràcia parlamentària representativa com a forma d'organització social de la política es posa en entredit (per exemple, amb l'ocupació de les places dels principals municipis de l'Estat el 15 de Maig de 2011, des de les que germinarien espais participatius, col·lectius autogestionats, ateneus i assemblees ciutadanes al marge de les institucions públiques).
- La legitimitat de la família catòlica patriarcal-heterosexual com a forma d'organització del parentiu i dels vincles sexo-afectius de les persones es posa en entredit (per exemple, amb les mobilitzacions i proliferació de col·lectius de dones feministes i LGTBI arreu de l'Estat per a fer front a la proposta de reforma de la Llei de l'avortament, presentada el 2011 pel govern del PP, que implicava un retrocés en el "dret sobre el propi cos" de les dones).

Aquest context de crisi de l'ordre social i l'emergència d'un nou ordre dissident, que articula una pròpia hegemonia, és el que s'entén per procés constituent d'un nou ordre. Ernesto Laclau i Chantal Mouffe (1987) analitzen aquests contextos de tensió entre pràctiques articulatòries contra-hegemòniques i relacions de poder hegemòniques en tant que determinants en la constitució de les identitats (i subjectivitats) de les persones. Són contextos on es reprimeixen i s'exclouen determinades formes de relació social i paral·lelament s'afirmen i s'estabilitzen d'altres en altres contextos.

El desenvolupament d'aquesta tesi, emmarcada en el període 2011-2016, ens permet abordar aquests processos dialèctics de subjecció i subjectivació de les persones en un context de crisi d'una norma social hegemònica i d'articulació d'una norma dissident contra-hegemònica. **Es tracta d'una oportunitat empírica per analitzar les trajectòries de persones que quotidianament han estat organitzant col·lectivament i articulant dissidències a les normes socials, amb tots els processos dialèctics interns i externs que comporta.** Lluny

d’aportar una descripció antropològica de les dinàmiques dels actors implicats o una anàlisi històrica d’aquest context constituent, de canvi de règim o de revolució, des d’aquesta tesi el que es pretén és analitzar les influències, impactes i efectes de les relacions quotidianes de les persones implicades en l’articulació de formes d’organització social dissident en un context de dialèctica entre la norma social i la dissident.

Es tracta d’una pretensió que implica **l’anàlisi de la dissidència de la norma i com aquesta, però, comporta l’establiment d’una norma de la dissidència**. Aquest és un objecte d’estudi de llarg recorregut pel que fa a les recerques sociològiques vinculades a la “socialització”, a la “reproducció social” o a la “desviació social”. Recerques que han fixat en els *grups socials* el seu interès explicatiu per a comprendre l’adhesió o dissentiment de les normes en el comportament de les persones. Però són unes recerques que a l’hora d’estudiar la “desviació de la norma” s’han centrat en els grups socials anomenats “marginals”. Grups que desenvolupen una pràctica quotidiana no oposada ni qüestionadora d’aquest, sinó que es desenvolupa al marge en tant que són “grups d’exclusos” de l’ordre però que es relacionen dins la lògica normativa i simbòlica establerta.

Han estat les investigacions sobre “acció col·lectiva” o “moviments socials” les que sí que han focalitzat el seu objecte d’estudi en els grups dissidents de l’ordre socio-polític en tant que acció col·lectiva de protesta i de pràctica quotidiana al marge però amb una lògica normativa i simbòlica diferent a l’hegemònica. Però aquesta tradició d’investigació ha centrat el seu objecte d’estudi en la composició i motivacions dels qui en formen part, les tipologies de moviments, i els seus objectius i recorreguts d’èxit o fracàs. No han aprofundit, en canvi, en els processos de dissentiment i d’adhesió a una nova norma de les persones que les componen.

Finalment, des de d’una part de la “sociologia de la joventut” sí que s’han desenvolupat investigacions vinculades a les “contracultures juvenils” o “tribus urbanes” amb aquesta finalitat. Unes investigacions que en alguns casos han abordat el “moviment okupa” i que respondrien a uns paràmetres de dissidència socio-política a l’ordre establert sense el component d’exclusió social o de moda subcultural de la resta de tribus urbanes (*rapers, punks, rockers, skinheads, hippies, etc.*). Unes aportacions, però, més orientades a la comprensió de l’adhesió al grup i les pràctiques del grup que no pas en el procés de subjectivació dels i les joves en aquestes noves normes.

Així doncs des d’aquesta tesi abordarem, en primera instància, les pautes de relació quotidianes de dissidència política, econòmica i de parentiu; els espais i recursos de confort on les desenvolupen; i els obstacles i les limitacions de la dissidència socio-política. I en segon terme abordarem els processos de subjectivació a la norma social de la dissidència i el despreniment de la norma social hegemònica. Un procés que implica analitzar el context

d'entrada al col·lectiu de dissidència, la implicació en el col·lectiu i finalment la participació en la constitució de les normes dissidents. A la fi d'analitzar el procés de subjectivació d'una nova norma, una anàlisi que implica abordar una transformació epistemològica, una transformació en les formes de pensar, sentir i actuar, en les formes d'entendre les relacions socials.

Només abordant aquests elements podem entrar a analitzar les trajectòries de la “dissidència de la norma” a la “norma de la dissidència” d'aquestes persones. Unes trajectòries de les que identificarem aquells elements estructurals (no contextuals) de les vivències dins i fora del col·lectiu de dissidència. Així com aquelles tensions internes i externes que es donen en l'acció col·lectiva en un context d'articulació d'espais de dissidència i que marcaran i condicionaran aquestes trajectòries. Es tracta, a la fi, d'abordar unes tensions entre ortodòxia i heterodòxia dins el propi grup d'acció col·lectiva i en vers els altres grups dissidents amb els que s'articula aquesta acció. Unes tensions que tradicionalment s'han abordat en termes estrictament polítics, normatius o estratègics, però en cap cas en termes de subjectivació i amb totes les seves implicacions (simbòliques, identitàries, afectives i emocionals).

En el context 2008-2016 a l'Estat espanyol immers en una sèrie de crisis de l'ordre social hegemònic en els diferents àmbits d'organització social (a nivell econòmic, polític, nacional i de parentiu) resulta d'interès rellevant l'estudi de la dissidència socio-política desenvolupada en aquest període per l'Esquerra Independentista catalana. És un moviment socio-polític amb uns principis ideològics i de pràctica política quotidiana que són dissidents en tots aquests àmbits d'organització social (capitalista, patriarcal i de democràcia representativa espanyola) que en l'actual context socio-històric té major presència i extensió en el territori. Es tracta d'un moviment articulat i amb presència en diversos àmbits socials: *associatiu* mitjançant la xarxa de Casals i Ateneus dels Països Catalans; *juvenil* mitjançant les Assemblees de Joves-Arran; *estudiantil* mitjançant el Sindicat d'Estudiants dels Països Catalans-SEPC; *institucional* mitjançant la Candidatura d'Unitat Popular-CUP; i *sindical* mitjançant la Intersindical-CSC i la Coordinadora Obrera Sindical-COS.

Pregunta d'investigació i objectius de recerca

- Quines característiques socials tenen les trajectòries (processos de subjecció i subjectivació) dels i les joves dissidents a l'ordre polític capitalista, patriarcal i unionista de l'Estat espanyol a través de les pràctiques socio-polítiques de l'Esquerra Independentista?

Aquesta pregunta significa interrogar-nos sobre els elements estructurals que són regulars i transversals a les trajectòries de les persones. Des d'aquesta recerca pretenem poder arribar a conclusions que ens permetin analitzar i comprendre les dinàmiques articulatòries i tensions internes de moviments transformadors i d'acció col·lectiva en diferents contextos revolucionaris o de processos constituents. Així, per tal d'estructurar l'anàlisi de les trajectòries de dissidència, i per tant els processos de subjectivació en aquests contextos, la recerca se centra en els següents objectius específics:

1. Identificar les similituds i diferències entre les integrants del grup en les **relacions i característiques socio-econòmiques i familiars de procedència**.
2. Identificar les **relacions i límits d'influència del col·lectiu de dissidència**, en tant que grup d'iguals.
3. Identificar les **interaccions i situacions de “ruptura epistemològica”** que impacten en les trajectòries de dissidència de les joves.
4. Identificar els **sentiments i emocions** vinculats a la quotidianitat de la pràctica dissident.
5. Identificar les característiques de les trajectòries de dissidència segons **l'edat i la vinculació amb el col·lectiu**.

Pertinència de la recerca

La forma en la que analitzem aquestes trajectòries i identifiquem aquests elements parteix de la premissa d'entendre que és en les interaccions, les emocions i els símbols (que s'articulen a través de les relacions de poder) que es constitueix la subjectivitat de les persones. Això vol dir que entenem que la realitat social no radica en les persones, ni tampoc fora d'elles, sinó que s'ubica precisament *entre les persones*. Aquestes són unes premisses desenvolupades des de la perspectiva “socioconstruccionista” i que emfatitza dos aspectes: la naturalesa relacional dels fenòmens socials i el caràcter processual d'aquests fenòmens.

En aquesta sintonia, el disseny metodològic que desenvolupem des d'aquesta tesi fixa l'anàlisi en les *interaccions entre persones* i les *trajectòries vitals* d'aquestes, fixant *el grup i la persona com a unitats d'anàlisi*, com a substrat empíric, com a elements que connecten la teoria amb la empíria. Concretament, en aquesta tesi, hem elaborat l'aproximació empírica a partir **de l'estudi del cas d'un grup de dissidència: l'Assemblea de Joves del Poblenou** (a data de 2016 anomenada Arran del Poblenou).

- L'Assemblea de Joves és un col·lectiu del barri barceloní del Poblenou, creat el 2002 i que desenvolupa un activisme polític dissident. Un col·lectiu des del que els i les joves

desenvolupen una quotidianitat de dissidència política vers l'ordre social hegemònic (capitalista, patriarcal i d'Estat espanyol). Concretament és un col·lectiu que s'emmarca i articula amb un moviment socio-polític conegut com a *Esquerra Independentista* del que en formen part altres organitzacions polítiques i sindicals com per exemple la Candidatura d'Unitat Popular (CUP) o el Sindicat d'Estudiants dels Països Catalans (SEPC). Un moviment que defineix els seus objectius estratègics en la *independència dels Països Catalans*, el *socialisme* i el *feminisme*.

La pertinència de triar com a estudi del cas l'Assemblea de Joves del Poblenou respon precisament a les seves característiques com a *col·lectiu dissident*. La dissidència socio-política de l'Esquerra Independentista es caracteritza per davant de la relació econòmica capitalista plantejar i articular formes de relació econòmica basada en principis com el cooperativisme, la col·lectivització o la solidaritat, qüestionant la propietat privada i mercantilització de la producció de béns i serveis bàsics. Davant la relació política d'organització en base a Estats-nació plantegen i articulen formes d'articulació política basada en les comunitats culturals (o “pobles”), concretament els Països Catalans, qüestionant els Estats espanyol i francès. Davant la relació política de forma de presa de decisions en base a una democràcia representativa mitjançant partits polítics plantegen i articulen formes de presa de decisió de major participació directa. I finalment, davant la relació patriarcal com a forma d'organització del parentiu fomenten formes d'organització que qüestionen la família nuclear i l'heterosexualitat com a únic model.

En segon terme, la pertinència de fixar el punt de partida de la producció empírica en l'Assemblea de Joves és el de fixar-lo en un *col·lectiu de joves*. Un grup de persones que estan vivint una de les etapes de la vida en les que la constitució de la subjectivitat, de les identitats, comportaments i projectes de vida estan en plena dialèctica i construcció. Una etapa vital en la que, juntament amb la infància, hi ha major cristal·lització de les experiències viscudes per a la resta de la vida (menor reversibilitat) (Casal, et al, 2006), però també, i alhora, hi ha major possibilitat per a transgredir la norma social establerta (Brito, 1996).

En tercera instància, la pertinència del col·lectiu recau en tractar-se d'un *col·lectiu de dissidència del Poblenou*. És fixar la producció empírica en un context socio-històric caracteritzat des de finals dels 80' per intensos processos de transformació urbanística i gentrificació social i veïnal transversals (Vila Olímpica, Fòrum 2004 o Pla22@). Concretament des del 2000, amb el plantejament del Pla22@, es produeix a Poblenou un dels períodes de major mobilització veïnal, i de confrontació entre les velles formes contestatàries (associacionisme veïnal) i les noves (moviments socials) (Marrero, 2008).

I, finalment, en darrer terme, la tria respon a un *criteri pragmàtic*. L'Assemblea de Joves del Poblenou-Arran es va mostrar disposada, des d'un primer moment, a ser objecte d'aquesta investigació. Una disponibilitat que m'ha permès accedir als seus actes i reunions, a entrevistar en profunditat a la majoria de les seves integrants i a facilitar-me documentació interna no publicada.

Un estudi de cas comporta analitzar tota la xarxa relacional associativa, personal i històrica d'aquest col·lectiu, de les persones que han passat o han abandonat el col·lectiu, i de les relacions rellevants de les seves membres amb persones de fora del col·lectiu. Es tracta d'una producció des de les que analitzar les trajectòries de “dissidència de la norma social” i els processos de subjecció i subjectivació a la “norma social de la dissidència”. Així l'objectiu d'aquesta producció empírica és la cerca de les pràctiques internes i externes del grup, les activitats quotidianes i les relacions amb altres col·lectius. I per altra banda, la cerca dels discursos i històries de vida de les seves membres. Així, l'estratègia de producció empírica ha consistit en una *aproximació etnogràfica*, basada en un recull documental i la observació participant, participant d'actes oberts i reunions tancades del col·lectiu. I paral·lelament, ha consistit en la realització d'*entrevistes en profunditat* a les seves membres actives, membres que han passat pel col·lectiu, que l'han abandonat, i membres d'altres col·lectius amb les que l'Assemblea de Joves hi manté una relació quotidiana de coordinació.

El procés que viuen de forma quotidiana les integrants de l'Assemblea de Joves és un procés simultani de dissidència de la norma i de subjectivació a una nova norma dissident. I com tot procés de definició (i negociació) grupal i individual, material i simbòlic, implica tensions i contradiccions amb una mateixa i les demés. I de forma especial en un context com l'actual d'articulació entre agents i actors diversos, amb diferents graus i intensitats de dissidència política, econòmica o de parentiu. Tot i així, des dels propis moviments dissidents o d'articulació de contra-hegemonies, no es percep el procés col·lectiu (i dialèctic) de construcció d'una pròpia norma social i col·lectiva de la dissidència. Aquesta és una consideració sobre les tensions i contradiccions de **la construcció col·lectiva d'una norma dissident que resta invisibilitzada per la tasca quotidiana de dissentir a la norma social hegemònica**, tant pel que fa a les implicades com des de la investigació social.

Estructura de la tesi

La Tesi Doctoral s'estructura en quatre seccions:

- **SECCIÓ I:** Els moviments socials i la joventut en relació a la dissidència

En *capítol 1* s'introdueix *l'estat de la qüestió*, una contextualització teòrica, sobre les diverses tradicions d'investigació que han centrat el seu objecte d'estudi en el procés

de socialització o subjectivació de les persones en un grup de dissidència a la norma social establerta. Per una banda s’elabora la conceptualització del que s’entén en aquesta tesi per adhesió a la norma i per dissentiment a aquesta. I per altra banda es realitza un repàs sobre els estudis referits a l’acció col·lectiva i sobre les implicacions d’abordar els i les joves com a subjecte empíric.

- **SECCIÓ II:** La construcció social d’una subjectivitat normativa i una dissident

En el *capítol 2* s’exposen els *pressupostos epistemològics* de la perspectiva socioconstruccionista. Pressupostos des dels que es desenvoluparà tota comprensió sociològica dels fenòmens i processos socials que s’abordin des de la recerca. I en els *capítols 3, 4 i 5* es desenvolupa la *conceptualització teòrica* necessària per a l’encarament de la recerca: les relacions socials i els símbols; el poder i la subjectivitat; i les emocions i la transgressió simbòlica. Aquests capítols permeten situar la lectura en un marc teòric a partir del qual abordar l’enfocament metodològic i empíric d’aquesta Tesi Doctoral.

- **SECCIÓ III:** Estudi de la dissidència de l’Assemblea de Joves del Poblenou

En el *capítol 6* es mostra i s’explica el *mètode de producció de dades empíriques* de la investigació, en aquest cas, basat en l’estudi del cas d’un col·lectiu juvenil de dissidència socio-política com: l’Assemblea de Joves del Poblenou-Arran. I en el *capítol 7* es desenvolupa una *descripció històrica i etnogràfica* de la composició, activitat quotidiana i pràctica dissident del col·lectiu subjecte d’estudi.

- **SECCIÓ IV:** Identificació del procés de subjectivació de la norma de la dissidència

En els *capítols 8, 9, 10, 11 i 12* es presenten els *resultats de l’anàlisi* del material empíric en base a les eines teòriques conceptualitzades i als objectius específics d’investigació sobre el procés de subjectivació de la “dissidència de la norma” a la “norma de la dissidència”. Concretament uns resultats en relació a la identificació de: les característiques socio-econòmiques i familiars de procedència de les integrants del grup; les relacions i límits d’influència del col·lectiu de dissidència; interaccions i situacions de “ruptura epistemològica” que impacten en les trajectòries de les joves; sentiments i emocions vinculats a la quotidianitat dissident; i característiques en les trajectòries segons l’edat i la vinculació amb el col·lectiu.

Finalment s’exposen les *conclusions de la recerca*, tant a nivell teòric, metodològic com de l’anàlisi de resultats. La concreció explicativa d’aquest apartat és el que ha de permetre a aquesta investigació aportar alguns indicis de comprensió i explicació sobre els processos de

subjectivació que viuen els i les joves que entren i formen part d’un col·lectiu de dissidència socio-política, i sobre les tensions i trajectòries d’aquests tipus de col·lectius.

Aspectes lingüístics i formals

En aquesta Tesi Doctoral utilitzo determinades formes d’expressió escrita que poden ser considerades no convencionals. A continuació explico per no confondre-les amb possibles errors o decisions involuntàries:

- Utilitzo en la mesura del possible la **flexió femenina** en comptes de la masculina quan es faci referència a les persones, independentment del seu sexe. Quan es faci referència a un sexe en concret s’especificarà. I en el cas que el plural pugui invisibilitzar diferències de gènere s’utilitzaran les dues flexions. Aquest raonament parteix d’una convicció política i del raonament que es tracta d’un convencionalisme patriarcal anomenar a les persones en masculí, referint-se al subjecte “home”.
- Utilitzo la flexió de la **primera persona del plural** de les accions a l’hora d’informar a la lectora de les decisions preses i dels processos que segueix l’estructuració de la recerca. Evitant en la mesura del possible emprar la tercera persona, atenent que és un convencionalisme que impregna la lectura d’unes connotacions d’impersonalitat amb la pretesa aparença d’objectivitat científica desvinculada de la seva autoria. Aquest raonament parteix també d’una convicció política amb la que pretenc transmetre durant el transcurs de la lectura de la tesi un acompanyament “personal” entre autor i lector en el recorregut d’aquesta.

Abans de concloure la introducció cal també explicitar algunes precisions sobre els aspectes formals, per tal de facilitar la comprensió lectora:

- L’idioma emprat per al desenvolupament del cos d’aquesta Tesi Doctoral és la **llengua catalana**. La convicció de desenvolupar-la en aquesta llengua parteix d’una convicció política.
- Les cites tant de la bibliografia com del treball de camp estan en català i castellà majoritàriament, tot i que en algun cas també ho estan en anglès i francès. Les cites textuais corresponen a la **llengua en què han estat llegides**, que no sempre es correspon a l’original.
- El sistema emprat per a **referenciar la bibliografia és el de l’APA** (American Psychological Association) en què es referencia mitjançant “autor-data”.

- A la primera cita en el cos del text que es fa d’una autora, s’inclou el seu nom i cognom, després només se cita el seu cognom.
 - En el cas de les referències a les fonts bibliogràfiques s’usa només el cognom i l’any de l’edició consultada, i en el cas d’autores amb mateix cognom s’afegeix el segon cognom.
 - En la referència de cites textuais d’autores sempre s’inclou nom i cognom, any d’edició original, any i pàgina de l’edició consultada.
 - En la bibliografia final es pot trobat, entre parèntesi, l’any de l’edició consultada si és diferent al de l’edició original. En aquest cas l’any d’edició original es trobarà al final de la referència.
- Pel que fa a les **cites extretes del treball de camp**, la cita comença fent referència al tipus de font: diaris de camp de les observacions participants (DC) i entrevistes en profunditat (A). A continuació i en base a l’autoria se li afegeix un codi d’identificació de la sessió o del perfil². La realització d’aquesta Tesi Doctoral empra un **codi ètic** en el que la citació de les participants serà mitjançant codis i garantint-ne l’anonimat. Unes implicacions ètiques de les quals han estat informades prèviament a la seva participació a la recerca.

² En l’apartat dels Annexes “A.3 Fitxes de registre del Diari de camp i de les Entrevistes en profunditat” es troben classificats els codis identificatius de cada sessió del diari de camp i de cada persona entrevistada.

SECCIÓ I: ELS MOVIMENTS SOCIALS I LA JOVENTUT EN RELACIÓ A LA DISSIDÈNCIA

“Nunca una sociedad fue más pudibunda, se dice, jamás las instancias de poder pusieron tanto cuidado en fingir que ignoraban lo que prohibían, como si no quisieran tener con ello ningún punto en común.”

Michel Foucault, *Historia de la sexualidad I. la voluntad del saber*

“La racionalidad de los dominados es siempre el arma de los dominadores.”

Zygmunt Bauman, *Modernidad y holocausto*

“L’aparició d’un univers simbòlic alternatiu representa una amenaça, perquè pel sol fet que pugui existir ja es demostra empíricament que el propi univers no és l’únic possible.”

Peter Berger i Thomas Luckmann, *La construcció social de la realitat*

1. Norma i dissidència: acció col·lectiva i joventut

L'estudi del comportament social constitueix, en essència, el principal objecte d'estudi de la sociologia. Però si seguim amb la formulació de l'objectiu d'investigació general d'aquesta Tesi Doctoral podem entreveure tres àmbits de recerca que permeten orientar l'estat de la qüestió a nivell conceptual. Així, serà a la secció dedicada a l'estudi de cas on ens atansarem al nivell de dades empíriques. Les recerques desenvolupades en els àmbits de la “sociologia del coneixement” i la “desviació social” entorn al comportament social col·lectiu “normatiu” i “dissident”.

- 1.1** Les recerques desenvolupades en l'àmbit de “l'acció col·lectiva” tant pel que fa als “moviments socials” com a les “contracultures juvenils” en tant que grups socials dissidents.
- 1.2** Les recerques desenvolupades en l'àmbit de la “sociologia de la joventut” entorn a les implicacions d'abordar un col·lectiu juvenil com a subjecte empíric.

1.1 Comportament social: normatiu i dissident

Norma social i dissidència són dos conceptes que s'utilitzen en aquesta tesi per referir-nos al comportament social i a les formes de relacionar-nos quotidianament entre persones. Norma social en referència al “comportament social” que s'ajusta a l'ordre social establert, i dissidència a quan s'estableixen unes altres pautes de comportament que qüestionen les normes dominants.

Per als sociòlegs construccionistes Peter Berger i Thomas Luckmann (1988) l'element clau per a comprendre la transmissió del coneixement intersubjectiu entre les persones d'una societat és el que s'ha anomenat en sociologia com a “socialització”³. Aquest procés el divideixen en socialització primària i secundària:

- La *socialització primària* és aquella que internalitza la realitat externa, però una internalització que s'aprehèn de forma inevitable i inqüestionable. Aquesta realitat apreheua queda retinguda a la consciència i es sedimenta. Si aquesta sedimentació no es produís, la persona no podria donar sentit a la seva biografia. Finalment aquesta socialització primària finalitza quan el concepte de l'altre, generalitzat, ja s'ha establert i sedimentat en la consciència de la persona. A aquestes alçades una persona ja és membre efectiu de la societat i estarà en possessió subjectiva de sí mateixa i del món (Berger i Luckmann, 1988). Les influències socials rebudes per *la família i a l'escola, durant la infància, identifiquen aquesta socialització primària*.
- En canvi, la *socialització secundària* és aquella que internalitza els “submóns” institucionals, o basats en les institucions inqüestionables. El seu abast determina l'adquisició del coneixement específic dels “rols”. El caràcter d'aquestes internalitzacions, però, resulten més vulnerables que no pas els de les evidències inqüestionables de la primera socialització, no perquè s'aprehenguin com quelcom menys que real en la vida quotidiana, sinó perquè la seva realitat es troba menys arrelada en la consciència (Berger i Luckmann, 1988). Aquestes interioritzacions són les que es produeixen amb les influències socials rebudes durant ja l'etapa d'adolescència i joventut en *entorns familiars o escolars, com també laborals, altres grups d'afinitat o des dels mitjans de comunicació*.

Aquestes influències que exerceixen aquests agents socials amb els que les persones hi vivim durant la infància i la joventut són influència activa en tant que “grups socials” i en tant que desenvolupen una sèrie de relacions quotidianes amb una sèrie de valors (i símbols). En relació als grups socials Robert K. Merton, sociòleg funcionalista, va classificar les diferents formes de pertinença de les persones a un grup social. Tot i el biaix funcionalista d'adequació a rols socials que addueix als grups, la conceptualització que desenvolupa ens servirà com a eina per esquematitzar la relació dels i les joves vers el grup de dissidència.

Segons Merton (1980), la pertinença de les persones a un “grup social” permet en primera instància satisfer les necessitats relacionals i emocionals alhora que esdevenen un agent de socialització a unes pautes culturals o normes de conducta. En el grup ens relacionem i

³ Des d'aquesta tesi s'utilitzarà les concepcions de “procés de subjecció i subjectivació” emprats des de la perspectiva “socioconstruccionista” enlloc del de “procés de socialització” en el llenguatge de Berger i Luckmann, per la càrrega “determinista estructural” de la darrera. Unes diferències i implicacions que seran abordades en profunditat en posteriors capítols.

interactuem amb més persones de forma continuada desenvolupant tot tipus d'activitats socials (econòmiques, polítiques, afectives, lúdiques, esportives, etc.). En aquest sentit, els grups d'afinitat de socialització secundària tendeixen a generar una identificació de la persona amb el grup i entre les persones integrants. Aquesta identificació genera una frontera entre el “endogrup” i “l'exogrup”, el que caracteritza la pertinença o no a un grup.

En relació al paper del grup social a nivell de “endogrup”, Merton (1980) diferencia entre les diferents implicacions que tenen el que ell diferencia en dos tipologies de grups: el “grup d'iguals” o de pertinença i el “grup de referència”.

- El *grup d'iguals* és aquell que està conformat per persones amb les mateixes característiques o adscripcions socials similars (p.e. edat, classe social, sexe, ètnia, inquietuds polítiques, esportives, musicals,...). Es tracta del grup de pertinença del que es forma part en un mateix espai-temps. La persona se sentirà lleial a les normes comunes del grup i desenvolupa uns valors i comportaments socials acceptables pel grup.
- El *grup de referència* és aquell en el que la persona se senti totalment identificada amb els seus valors i objectius i als que desitja incorporar-se perquè encara no es forma part del grup. Els grups de referència tot i no necessàriament coincidir en el espai i el temps esdevenen referència per a adequar valors i comportaments socials. Merton es referia al desig que poden tenir “emigrants”, “nous rics” o “recent titulats” a comportar-se a partir de les normes del seu grup d'emmirallament o de referència.

Per altra banda pel que fa als grups socials però a nivell de “exogrup”, la relació amb els demés grups o les persones de fora del grup, és on pren pertinència l'objecte d'estudi d'aquesta recerca: el procés de dissentiment a una norma hegemònica per adherir-se a una norma social de la dissidència. Un procés realitzat des d'un grup social amb uns valors i comportaments quotidians dissidents a l'ordre social instituit.

En relació a aquesta dialèctica, entre les normes de l'ordre social establert i les normes dissidents que desenvolupa un grup social, Howard Becker (1971) va estudiar sota el concepte de *desviació social* el comportament i les trajectòries de joves fumadores de marihuana. Així mateix Paul Willis (1988) estudiaria la cultura “contra-escolar” que es produïa als instituts per part dels “col·legues” que desenvolupaven una forta oposició a nivell personal com col·lectiva a la autoritat escolar. Unes investigacions pioneres al voltant d'aquestes tensions entre normes socials de la societat i normes socials de grups “d'exclusió”. Investigacions mitjançant les qual es compreen el procés pel qual s'arriba a la deslegitimació, el qüestionament, d'allò socialment instituït i normalitzat, del “sentit” comú com a únic garant d'allò “correcte” o “vertader”, per constituir-ne un altre:

“Todos los grupos sociales crean reglas y, en ciertos momentos y en determinadas circunstancias, intentan imponerlas. Las reglas sociales definen ciertas situaciones y los tipos de comportamiento apropiados para las mismas, prescribiendo algunas

actuacions com “correctes” y prohibint altres com “incorrectes”. Quan se imposa una regla, la persona de qui se creu que l'ha trencada pot ser vista pels altres com un tipus especial d'individu, algú de qui no es pot esperar que viui d'acord amb les regles acordades pel rest del grup. Se el considera un “marginal”.

Pero la persona así catalogada com marginal pot tenir una visió diferent del assumpte. Pot no acceptar la regla segun la qual está sent jutjada, y considerar que quiels lo jutgen no son ni competents ni están legítimament autoritzats per fer-ho. En conseqüència, surge aquí un segon significat del terme: el transgressor pot considerar que els seus jutges son “marginals”.” Howard Becker (1971:13)

En aquest sentit, a continuació i d'acord amb diverses investigacions que han abordat el comportament social en la seva vessant normativa (o reproductora de la norma social instituïda) n'exposem la conceptualització del procés d'adhesió **(1.1.1)**. I a continuació, en la seva vessant dissident de la norma n'exposem la conceptualització del dissentiment de la norma establerta per a establir-ne una altra **(1.1.2)**. Unes conceptualitzacions cabdals per a aquesta recerca que ens permetran identificar comportaments normatius o dissidents dins els propis grups de dissidència.

1.1.1 El comportament adequat a la norma social

La sociologia com a disciplina que pretén comprendre i donar una explicació sobre el funcionament de la societat, l'abordament de la reproducció de l'ordre social establert o de la norma social reguladora ha estat un objecte d'estudi central⁴. Comprendre com des d'infants les persones van adquirint les pautes de comportament “correctes” o “normals” per passar a reproduir-les en la seva etapa adulta ha estat focus d'investigacions des de les diverses perspectives socials. Aquestes investigacions han anomenat a aquest procés d'introducció al comportament social per part de les persones a la societat com a

⁴ Iñaki Gil de San Vicente (2011) ha teoritzat que la sociologia acadèmica o institucionalitzada en l'acadèmia s'ha dedicat principalment a esbrinar els mecanismes de reproducció social. No tant per comprendre'ls sinó per sofisticar la seva execució en favor de les institucions governamentals i la propietat privada dels mitjans de producció i dominació. Una orientació sociològica que havia de fer front a una sociologia transformadora i anticapitalista com seria la perspectiva epistemològica marxista.

El marxisme com a corrent filosòfic i de comprensió de la societat apareix molt abans que es donés nom a la disciplina de la “sociologia” i ha mantingut una relació d'exterioritat i d'interioritat “crítica” al sí de l'acadèmia sociològica. Una acadèmia sociològica governada o representada per sociòlegs com Auguste Comte a França (1798-1853), Herbert Spencer a Gran Bretanya (1820-1903), Emile Durkheim a França (1858-1917), Max Weber a Alemanya (1864-1920), Vilfredo Pareto a Itàlia (1848-1923) o Talcott Parsons a E.U.A. (1902-1979).

“suggestió” des de la psicologia (Le Bon, 1983), “influència social” des de la psicologia social (Ibáñez, 2004; Feliu, 2004) o com a “socialització” (Berger i Luckmann, 1988; Bourdieu, 2000; Giddens, 2001) des de la sociologia.

Des de la psicologia social, la preocupació per aquest fenomen va orientar els seus primers passos d’investigació en l’estudi dels fenòmens de la “imitació” o, més abastament, el de la “suggestió”.

La *suggestió* s’entén com el procés mitjançant el qual la societat aconsegueix imposar les pautes d’actuació socialment establertes sense que les persones siguin conscients d’aquesta imposició. Així, la suggestió s’ha de comprendre com la manera com les persones s’emmotllen al context social i acaben reproduint les seves característiques sotmetent-se a les indicacions i a les exigències de les altres, és a dir, en definitiva, a les exigències de la societat (Binet, 1900; a Ibáñez, 2004). El procés de suggestió no és un procés d’obligació i obediència, sinó que és **un procés d’inducció en el que la persona no percep que se li ha imposat una conducta i mentrestant manté el sentiment que és responsable de les seves pròpies actuacions**⁵ [1].

Tot i així, a mida que la psicologia social va anar aprofundint en el fenomen de la socialització abandonaria mica en mica el terme suggestió per emprar un concepte més ampli com el de la “influència social”.

Estretament relacionat amb l’estudi de la socialització i la influència social de la societat en la que la persona es constitueix, està la interiorització de les normes (o normalitats) socials establertes. És a dir, **la interiorització o adequació del propi comportament i pensament dins dels límits del que es considera socialment (en una societat donada) per “normal”** [2]. Qualsevol característica personal que ens faci ser individuals no pot excedir els marges de la normalitat: és normal qui compleix les normes implícites i no ho és qui no les compleix (Feliu, 2004).

“Las normas son principios sociales que regulan la acción de los individuos en el interior de un sistema, indicando qué acciones son deseables y cuales no en cada papel y situación concretas.” Ignacio Martín-Baró (1983:312)

⁵ Amb una orientació destinada al manteniment de l’ordre social establert a finals del segle XIX, Gustave Le Bon (1983) descrivia el procés de suggestió que considerava que es produïa a les revoltes i manifestacions. Atribuïa a les masses un efecte de despersonalització que impulsava a les persones a alliberar els instints més primaris. Convertida en un ésser anònim, considerava que la persona es deixa influir amb molta facilitat pels estats anímics i les conductes de la resta de persones presents en la massa, i també per les seves consignes i les actuacions dels líders que emergeixen en la confusió de les congregacions massives.

“Reglas para la conducta aceptada y esperada. Las normas prescriben la conducta ‘apropiada’. (En un sentido diferente de la palabra, las normas también describen lo que la mayoría de los demás hacen –lo que es normal).” David Myers (1995:190)

Per a què uns valors, uns significats, unes creences o unes pautes de comportament determinades esdevinguin socialment establertes, prèviament desenvolupen un procés de “socialització” o “normalització”.

La *socialització* ha esdevingut per definició el mecanisme mitjançant el qual les persones adquireixen els significats compartits pel seu grup social (Berger i Luckmann, 1988). Una **interiorització dels valors, les creences, els esquemes relacionals i les pautes de comportament propis de la seva societat, que constitueix a la persona com a membre, reconegut com a tal, de la seva col·lectivitat social [3]**. De manera que es permet que, generació rere generació, es mantingui i reproduïxin les característiques bàsiques de la societat (Ibáñez, 2004).

Així, es pot comprendre que qualsevol criteri de comportament que estigui normalitzat com a conseqüència d’una interacció entre persones és un cas concret de norma social (Sherif, 1984).

“La base psicológica de las normas sociales establecidas, tales como estereotipos, modas, convenciones, costumbres y valores, reside en la formación de marcos comunes de referencia como producto del contacto de individuos. Una vez que tales marcos de referencia quedan establecidos e incorporados al individuo, pasan a ser importantes factores en la determinación o modificación de sus reacciones, frente a las situaciones que afrontarán, más tarde, sociales, e incluso en ocasiones no sociales, especialmente si el campo de estimulación no está bien estructurado”. Muzafer Sherif (1936/1984:344)

I el procés de *normalització* que el precedeix es tracta del **procés de creació de les normes que regulen la conducta, la percepció, el pensament o els desitjos de les persones en una situació concreta [4]** (Feliu, 2004). Un procés de normalització caracteritzat per tractar-se d’un procés més aviat de normativització implícit i desapercebut.

Les normes implícites tenen la destacable característica de passar desapercebudes, inclús pel qui les compleix. Les persones no sabem que són normes (Feliu, 2004). No així les normes explícites que són aquelles que sabem que ho són, i que majoritàriament estan recollides en codis, lleis o reglaments. Les normes formals no estan vinculades a la noció de normalitat perquè són explícites. El seu no compliment és indicatiu de rebel·lia, però no d’anormalitat. En canvi, la transgressió d’una norma social (implícita) si que comporten la categorització d’anormal, de desviat o, en el cas d’aquesta tesi, i mantenint l’incompliment en la quotidianitat i de forma conscienciada, la transgressió de la norma social instituïda el categoritza de dissident.

En la caracterització de les societats en la que les persones es comporten socialment seguint els paràmetres de comportament marcats per l'ordre normatiu instituït, Cornelius Castoriadis (1999) les anomena “societats heterònomes”. Les comprèn com a societats que afirmen que les institucions construïdes no són obres humanes.

“Nadie puede expresar unas ideas, una voluntad, un deseo opuestos al orden instituido, y no porque se le sancionaría, sino porque, antropológicamente, el individuo está fabricado de tal modo, ha interiorizado hasta tal punto la institución que no dispone de los medios psíquicos y mentales para cuestionar esta institución.”
Cornelius Castoriadis (1998/1999:116)

Castoriadis considera que **a les persones se les educa, se les forma i fabrica de tal manera que són absorbides per la institució de la societat [5]**. És la “norma” (social instituïda) el principi que s'estén en la vida social i defineix el que “s'ha de ser” i el que “no s'ha de ser”.

Segons Tomás Ibáñez (1983) la llei (norma explícita), la legislació del que està bé i del que està malament, perd importància en tant que mecanisme de control social. La regulació social s'exerceix cada vegada més a partir d'un poder que realitza distribucions al voltant de la norma, que controla, codifica, vigila,... des de la quotidianitat i desapercebudament. Tota sentència porta en sí mateixa una apreciació de normalitat i una prescripció tècnica per a una normalització possible.

“El poder no es una instancia negativa, el poder es, básicamente, productivo. [...] El poder no funciona según el modelo de la ley, funciona bajo la forma de la norma, el poder es básicamente normalizador. La diferencia entre ley y norma es, ciertamente, interesante, porque así como la ley es prescriptiva, la norma es simplemente declarativa. Tan solo expresa un conocimiento legitimado, que no nos dice lo que debemos hacer, simplemente nos dice cómo somos, y si resulta que mirándonos no somos del todo como deberíamos ser, pues, algo tendremos que hacer para acercarnos a como deberíamos ser, para ser “normales”. [...] Por tanto, el funcionamiento de la norma, y del proceso de normalización, es algo muy distinto al funcionamiento de la ley, puesto que esta última necesita siempre un mecanismo sancionador mientras que la primera requiere tal sólo un mecanismo incitador hacia una mayor conformidad.” Tomás Ibáñez (2001a:135).

Les normes socials esdevenen en mecanismes de control social que garanteixen l'estabilitat del desenvolupament de la societat. La inscripció obligatòria dels individus a la norma social es desenvolupa a través de la mediació del propi grup o col·lectivitat i en funció de la seva relació amb els altres grups. A partir de la diferenciació o comparació apareix l'escala d'estatus, que és l'ordre social. Donada l'acceptació d'aquesta jerarquia de significats, valors i comportaments, la interiorització per part de la persona d'aquestes normes, d'aquests valors, d'aquests imperatius socials que són els signes (o símbols), **constitueix la forma**

decisiva, fonamental, de control social, molt més que la conformitat amb les normes ideològiques explícites [6] (Baudrillard, 1974).

D'aquesta confluència conceptual enumerem les principals característiques constitutives del que entenem per comportament adequat a la norma social:

Taula 1. Conceptualització dels elements constitutius de la “norma social”

Nocions	Conceptualització de la subjectivitat/comportament social associada a la “norma social” hegemònica
<i>Suggestió</i>	[1] Inducció no percebuda (inconscient) de les pautes d'actuació socialment instituïdes.
<i>Influència social</i>	[2] Interiorització dels valors socials que ens envolten com a “normals”.
<i>Socialització</i>	[3] Acceptació, introducció i reconeixement com a membre del grup/comunitat (garantint la reproducció generació rere generació).
<i>Normalització</i>	[4] Establiment de les formes de pensar, fer i sentir en l'ordre social establert dins els límits de “normalitat”.
<i>Heteronomia</i>	[5] Incapacitat per a qüestionar i deslegitimar la institució “normal”.
<i>Control social</i>	[6] L'adopció de la norma com a legítima esdevé control i exclusió de les que es desvien/dissenteixen

1.1.2 El comportament “dissident” a la norma

El terme *dissidència* en sí, parteix d'una gran complexitat històrica a nivell conceptual, tant pel que fa al significat com al significat. Es pot contrastar una gran diversitat nominal i conceptual en els termes emprats en els estudis del “comportament diferent”, des de la concepció de “diferència a la normalitat” a la “discrepància a allò establert”.

S'han desenvolupat diverses investigacions sociològiques i de psicologia social en relació a l'estudi del comportament diferent a la norma social. En referència a aquest comportament se n'han referit com a *desviació social* (Becker, 1971) fent referència a aquelles persones marginals i excloses socialment; com a *resistència* (Inglehart, 1977; Laclau, 1987; Burawoy, 1991), un enfocament encarat a aquelles que s'enfronten a l'ordre establert per procurar un altre de “millor”; i com a *relativista* (Ibáñez, 2001a), que parla d'aquelles que qüestionen la legitimitat i imperativitat de la normalitat, reivindicant una pròpia autonomia.

Tot i així, el que comparteixen les diverses concepcions de “dissidència”, és a dir, el procés pel qual s'arriba al qüestionament d'allò socialment instituït i normalitzat, del “sentit comú” com a únic garant d'allò “correcte” o “vertader”, és el que abordem en aquesta investigació.

Entenem per dissidència quan la persona practica quotidianament unes formes de viure, unes relacions socials, diferents, i que es confronten a la norma social instituïda, o ordre social establert.

Però per tal de desenvolupar una definició conceptual de “dissidència” la desglossarem a partir de diferents aportacions de diversos autors que han treballat i aprofundit sobre els particularismes d’aquest “significat” amb diversos significants:

Berger i Luckmann (1988:198-199) quan teoritzen sobre les primera i segona socialització, raonen que la persona interioritza “el món” dels seus pares com “EL” món, i no com un món contextual específic. Algunes de les *crisis* que es produeixen després de la socialització primària són degudes **al reconeixement de que “el món” dels pares (natiu) no és l’únic món que existeix, és “un món” amb una ubicació social específica (històrica) [1].**

Aquesta *alternació*, o “conversió”, comporta una re-organització de l’aparell conversacional, doncs els interlocutors que intervenen en el diàleg significatiu van canviant, i el diàleg amb els altres significants nous transforma la realitat subjectiva, que es manté al continuar el diàleg amb ells o dins la comunitat que representen. Segons els autors “*la qüestió és si l’ésser humà continua essent conscient que el món social, per molt objectivat que estigui, és un producte dels humans (la qual cosa implica, per tant que els humans el poden refer)*” (1988:130⁶).

Des d’una altra perspectiva epistemològica, però en un mateix sentit, Friedrich Nietzsche escriu sobre el “superhome”. Considerant el superhome com una fita de l’ésser humà, com la persona lliure i creadora:

“Nietzsche cree que el ser humano debe liberarse de la servidumbre del trabajo, de la ley, de la razón calculadora, es decir, del temor a la muerte, para afirmar valerosamente la vida como un incesante juego, como una creación artística siempre renovada, como una fiesta sagrada, a un tiempo gozosa y dolorosa, fascinante y terrible.” Antonio Campillo (1996:34)

Tot i aquesta descripció, cal puntualitzar que Nietzsche no creu que tal sobirania pugui ser aconseguida per totes les persones, no creu que hagi de ser proposada com un ideal universal, com una possibilitat oberta a qualsevol, si no que inevitablement haurà de ser el distintiu d’una minoria, d’una nova aristocràcia, la dels “esperits lliures”, la de les veritables artistes (creadores de sí mateixes), la dels “superhomes”.

Nietzsche diu que quan la persona passa a ser *superhome* (prendre consciència del que hauria de ser, i de les contradiccions entre impulsos i normes), ja tots som Déus. En el moment en que estem a la mateixa alçada que Déu, *Déu ha mort*. La “mort de Déu” significa

⁶ S’ha alterat la cita original, modificant “homes” per “humans”, per la càrrega sexista del llenguatge.

la **supressió de la transcendència dels valors, el descobriment del fet que aquests són creacions humanes**⁷ [2].

Del concepte de “superhome” de Nietzsche, Georges Bataille desenvolupa el de *sobirania*, entenent sobirania com a superioritat i supremacia. La persona sobirana és aquella que “es nega a ser serf i s’afirma com a senyor”. La sobirania no pot ser confosa amb la possessió d’un poder i un saber suprems, ans al contrari **exigeix precisament la pèrdua, la donació, el sacrifici, “la puesta en juego de todo saber y de todo poder, hasta el extremo de no-saber y de la impotencia”** (Campillo, 1996:25) [3].

Per accedir a la sobirania, una ha d’entregar-se sense reserva i sense demora a l’incert moviment de l’amor, de la comunicació (festiva, eròtica, estètica) amb la resta de persones. “*En pocas palabras, hay que perder-se a sí mismo*” (Campillo, 1996:25). Aquesta afirmació de la pròpia sobirania és també el lloc de la ruïna, de la perdició, doncs aquesta afirmació suposa el qüestionament de la pròpia vida, de la pròpia raó, la pròpia individualitat separada i segura de sí mateixa. La persona sobirana (o la vida sobirana) comença quan, una vegada està assegurada la subsistència⁸, les possibilitats de la vida s’obren sense límit més enllà de la utilitat.

És d’aquesta concepció de “sobirania” que es pot trobar un desenvolupament conceptual en la noció “d’experiència” de Jorge Larrosa. El subjecte de la experiència es defineix no tant per la seva activitat sinó per la seva passivitat, per la seva receptivitat, per la seva disponibilitat, per la seva **obertura a diferents formes de pensar, actuar i sentir** [4]:

“Se trata de una pasividad anterior a la oposición entre lo activo y lo pasivo, de una pasividad hecha de pasión, de padecimiento, de paciencia, de atención, como una receptividad primera como una disponibilidad fundamental, como una apertura esencial. *El sujeto de experiencia es un sujeto ex-puesto*. Desde el punto de vista de la experiencia, lo importante no es ni la posición (nuestra manera de ponernos), ni la o-

⁷ És en aquest sentit que apareix el superhome: “El éxito de la casta sacerdotal, mediadora entre los dioses y los humanos, habría consistido en convertir la debilidad en fuerza vengadora o redentora, al reemplazar la moral violenta y afirmativa de los señores por la moral humilde y nihilista de los esclavos. Así es como la salud de la humanidad comenzó a ser arruinada, según Nietzsche, por la más terrible y mortífera de todas las enfermedades: la religión [cultura hegemónica]. Y *el ser humano no recuperará su salud mientras no reclame para sí la soberanía divina, mientras no se afirme como superhombre*” (Campillo, 2001a:136). El destacat és propi. S’ha alterat la cita original, modificant “hombres” per “humanos/seres humanos”, per la càrrega sexista del llenguatge.

⁸ A diferencia d’una persona “subjecte al treball” que consumeix els productes sense els quals la producció seria impossible, apareix la persona sobirana: “El soberano consume el excedente de producción. El soberano, si no es imaginario, goza realmente de los productos de este mundo más allá de sus necesidades: en eso reside su soberanía. Recíprocamente, es soberano el goce de posibilidades que la utilidad no justifica (la utilidad: aquello cuyo fin es la actividad productiva). *El más allá* de la utilidad es el dominio de la soberanía” (Bataille, 1976/1996:64). El destacat és de l’autor.

posición (nuestra manera de oponernos), ni la im-posición (nuestra manera de imponernos), ni la pro-posición (nuestra manera de proponernos), sino la ex-posición, nuestra manera de ex-ponernos con todo lo que eso tiene de vulnerabilidad y de riesgo. Por eso es incapaz de experiencia el que se pone, o se opone, o se impone, o se propone, pero no se ex-pone. Jorge Larrosa (2003:175)⁹

Segons Larrosa (2003) l'experiència és el principi de receptivitat, d'obertura, de disponibilitat, aquell principi de passió, que és el que fa que, en l'experiència, el que es descobreix és la pròpia fragilitat, la pròpia vulnerabilitat, la pròpia ignorància, la pròpia impotència, el que una i altra vegada escapa al nostre saber. La persona esdevé incapaç d'experiència quan res li succeeix, quan res li arriba, li afecta, li amenaça, li fereix o li pertorba.

Donada la relativització d'allò instituit com a “normal”, d'alternativitat, del “superhome”, i la seva reinterpretació sobirana i ex-posada, és quan la noció “d'autonomia” que ofereix Castoriadis (1998a), acaba de donar sentit a aquesta conformació conceptual de la dissidència (de la quotidianitat dissident). Són autònomes aquelles persones que *es donen a sí mateixes les seves pròpies lleis* (autonomia: prové de l'arrel “autos” -una mateixa- i “nómos” -llei-).

L'autor empra en les seves teoritzacions el concepte “autonomia” en el sentit d'autoinstitució:

“La autonomía toma aquí el sentido de una autoinstitución de la Sociedad, autoinstitución en adelante más o menos explícita: nosotros hacemos las leyes, lo sabemos, y somos pues responsables de nuestras leyes, de modo que debemos preguntarnos cada vez ¿por qué esta ley y no otra? Esto implica evidentemente también la aparición de un nuevo tipo de ser histórico en el plano individual, es decir, la aparición de un individuo autónomo que puede preguntarse y también preguntar en voz alta: ¿es justa esta ley?” Cornelius Castoriadis (1986/1998a:77)

Així, quan una persona **es dona a sí mateixa la seva llei, no fa el que li ve de gust, sinó es dona lleis i normes socials** [5]. La persona autònoma “*es necesario que pueda osar enfrentarse a la totalidad de las convenciones, las creencias, la moda, a los doctos que siguen sosteniendo ideas absurdas, a los medios de comunicación, al silencio de los demás,... Y para una sociedad, darse a sí misma su ley significa aceptar enteramente la idea de que es ella la que crea su propia institución*” (Castoriadis, 1998/1999:116).

En la mateixa línia, però canviant de registre, Pierre Bourdieu quan teoritza sobre *el sociòleg/a* (homo academicus), li encomana a aquest un exercici inherent a la seva pràctica i a les seves normes, que anomena “reflexivitat”, activitat que “*no requereix tant una*

⁹ El destacat és propi.

introspecció intel·lectual com una anàlisi i un control permanent de la pràctica. [...] pressuposa una exploració sistemàtica de les categories de pensament imposades que delimiten allò que es pot pensar i predeterminen el pensament” (Bourdieu i Wacquant, 1992/1994:36-37).

Aquest exercici suposa la “ruptura epistemològica”, la **suspensió de les preconstitucions ordinàries i dels principis que habitualment realitzen aquestes construccions [6]**, acostuma a suposar una ruptura amb els modes de pensament, conceptes, mètodes, que entenem per sentit comú (Bourdieu i Wacquant, 1994). La reflexivitat en el *sociòleg* demana la ruptura de les adherències i de les adhesions més profundes i més inconscients.

És amb mitjançant aquesta caracterització de dissidència que Michel Foucault (2007) quan teoritza sobre el poder i la subjectivitat descriu la seva concepció sobre el “pensar autrement”. Es tracta de la dissidència com a dissensió, la diferència de sentiments, de pensaments, de pràctiques i de relacions.

La dissidència esdevé la legitimitat de pensar “d’una altra forma” i la “llibertat” per a fer-ho. Esdevé la fórmula de “desprendre’s d’una mateixa”. Suposa a través de les modificacions o interpretacions de les pràctiques deixar de ser el que som (qüestionar un mode de ser subjecte) per a començar a ser d’una altra manera (produir noves formes de subjectivitat) (Gómez, 2004). La “llibertat” per a Foucault (2009c) es tracta d’una aposta, de l’exercici de connectar les paraules i les coses sense reafirmar l’hàbit que naturalitza a aquestes connexions.

Foucault (2009b) concep els processos de subjectivació com un assaig, com un procés ètic i estètic que busca produir modes d’existència inèdits, com a modificació dels límits que ens subjecten per a reconstruir-nos amb altres experiències. La dissidència és el reconeixement de la possibilitat de transformació i de creació sense recórrer a la imatge d’una subjecte autònom, independent, tancat, agent sinó precisament en base al seu caràcter obert, múltiple, inacabat i canviant.

Segons Foucault la dissidència no té base ideològica concreta. La dissidència consisteix en dotar-se d’uns instruments d’anàlisi, d’uns instruments de percepció i desxiframent. La possibilitat de concebre la dissidència de forma idealista, de confondre-la amb pràctiques dissidents parcials o conjunturals, o heterònomes i subjectes a altres servituds queda exclosa d’aquesta tesi.

La noció de dissidència, la quotidianitat dissident, seguint el raonament concebut des d'aquesta recerca, és el pensar i l'actuar (teoria i praxis) dissident de forma conjunta¹⁰. És amb aquesta caracterització de la dissidència, que s'entén la pràctica quotidiana dissident, una subjecció dissident, amb unes gramàtiques comprensives, un pensar i fer dissident. S'entén per **l'establiment d'uns símbols i normes socials de comportament que dissenteixen a l'ordre hegemònicament instituït [7]**.

D'aquesta confluència conceptual enumerem en la següent taula les principals característiques constitutives del que entenem per dissidència:

Taula 2. Conceptualització dels elements constitutius de la “dissidència social”

Nocions	Conceptualització de la subjectivitat/comportament social associada a la “dissidència” de la norma
<i>alternació</i>	[1] Ubicació social específica, històrica.
<i>superhome</i>	[2] Relativització de les “institucions” com a creacions humanes.
<i>sobirania</i>	[3] Relativització de tot “sentit comú” de les formes de sentir, pensar i actuar.
<i>ex-periència</i>	[4] Exposició sense pre-judicis de valors a noves sensibilitats, coneixements i pràctiques.
<i>autonomia</i>	[5] Conformar-se i donar-se a una mateixa les pròpies normes.
<i>reflexivitat</i>	[6] Anàlisi i control permanent de la pràctica quotidiana.
<i>dissidència</i>	[7] Produir i instituir noves normes social i símbols.

¹⁰ Comprensió que s'extreu de la concepció de “doble estructuració” de Giddens (1995) en la que les persones construïm els contextos mitjançant els discursos, les relacions i les nostres pràctiques, alhora que aquests elements estan ells mateixos constituïts pel context.

De la mateixa manera que aquesta concepció s'oposa a l'individualisme i a l'holisme metodològic, també rebutja la dicotomia entre teoria i pràctica. El conèixer i el fer estan intrínsecament lligats, doncs el coneixement resulta de l'acció i només es pot constituir a través de l'acció. (Ibáñez, 2001b).

1.2 Acció col·lectiva: moviments socials i contracultura juvenil

L'acció col·lectiva que duu a terme un grup de persones mitjançant unes pràctiques de transformació social considerades com a dissidents a l'ordre social establert ha estat objecte d'estudi de diverses tradicions d'investigació i des de diferents perspectives. Aquesta tradició d'investigació sobre l'acció col·lectiva s'ha articulada principalment, per un banda, al voltant de l'estudi dels “moviments socials” i, per l'altra, centrant els seu objecte d'estudi en el comportament de la joventut, al voltant dels grups de joves anomenats “tribus urbanes”.

En primer terme, resulta necessari explicitar l'origen del concepte “moviment social” a Alemanya el 1850 amb la publicació de l'obra de Lorenz von Stein *“La historia del movimiento social en Francia (1789-1850)”*. Un ús que es deu a la burla a la censura prussiana que no hagués permès un títol referit als “moviments socialistes” (Mees, 1998). En aquest sentit podem concebre, com diu Charles Tilly (1984) que la noció de “moviment social” ve referida originàriament a les tradicions revolucionàries d'organització obrera. Doncs parteix del moment en el que el moviment obrer, des de 1848, adquireix una composició de “moviment” en tant que s'estructura en organitzacions autònomes (sindicals, polítiques, etc.) coordinades mitjançant una sèrie de dispositius des dels que dur a terme l'acció col·lectiva.

Com defineix Sidney Tarrow (2004) els moviments socials són expressions d'acció col·lectiva. L'estudi de la acció col·lectiva que desenvolupen tracta els vincles i motivacions que uneixen el grup de persones associades per promoure i defensar de forma activa els seus interessos comuns. En aquest sentit Pablo Iglesias (2008) seguint les argumentacions de Marisa Revilla, Mario Diani i Jorge Riechmann, diferencia entre tres formes d'acció col·lectiva: les formes convencionals-institucionals d'intervenció política dutes a terme per partits polítics o sindicats; les formes d'intervenció dutes a terme per grups d'interès i sectes religioses en tant que agents que no privilegien l'acció col·lectiva com a forma d'intervenció; i les dutes a terme per organitzacions dels moviments socials que **[1] intervenen en un procés de transformació social promovent canvis o oposant-se a ells.**

Fins als anys 1960'-70' els moviments socials (antisistèmics) procedien del moviment obrer, moviments d'alliberament nacional, camperols o de dones. És en aquell context a EUA i a Europa Occidental, arrel dels moviments de protesta pro-drets civils, moviments de dones, moviments anti-guerra o moviments estudiantils, que comencen a aparèixer en la investigació acadèmica explicacions crítiques amb els corrents ortodoxes del marxisme. Unes investigacions que obriran l'estudi dels moviments socials i l'acció col·lectiva a factors “superestructurals” com la cultura, la identitat o l'acció col·lectiva, donant nom als “nous moviments socials”. Concretament es començaria a emprar aquest concepte de nous moviments socials en relació als moviments posteriors a les mobilitzacions estudiantils de finals dels 60': els moviments ecologistes, feministes i pacifistes dels 70-80' i els moviments

de contracultura juvenil, autònoms i okupes dels 90-2000’ **[2] uns moviments caracteritzats per una composició de “classes mitjanes”**.

Ronald Inglehart (a Neveu, 2002) aprofundeix en l’explicació de l’aparició d’aquests nous moviments socials atenent a que en les societats occidentals la satisfacció de les necessitats materials bàsiques de gran part de la classe treballadora estaven cobertes i havien desplaçat les seves demandes cap a reivindicacions més qualitatives: de participació, de qualitat de vida, de control sobre els processos de treball, de preservació de l’autonomia. Aquests nous moviments socials representen la noves demandes socials que les organitzacions obreres clàssiques van ser incapaces de gestionar. Les seves **[3] reivindicacions ja no al·ludrien a la distribució de recursos econòmics o del poder polític, sinó al que s’ha anomenat “valors postmaterials”**.

Aquest són uns valors que han hegemonitzat el discurs d’aquests nous moviments socials fins que el 2008 es desencadena una crisi financera que repercutiria en les estructures productives i especulatives dels estats europeus empobrint materialment les classes treballadores i les anomenades “classes mitjanes”. És a partir de 2009 que **[4] els moviments socials tornen a reprendre en el seu discurs premisses i reivindicacions vinculades a l’estructura productiva i financera estatal** tot i que generen noves identitats col·lectives diferenciades de les organitzacions obreres clàssiques (Errejón, 2011).

En aquest sentit el factor de la identitat de grup per a comprendre l’adhesió al grup o la pròpia acció col·lectiva ha estat objecte central en les darreres dècades d’investigació sobre els moviments socials. Antonio Melucci (1996) concloïa que la identificació amb el grup es produeix en la interacció i compartiment d’objectius i inquietuds entre els seus membres produint l’orientació cap a l’acció col·lectiva. Unes identifications col·lectives que ens els moviments socials esdevenen també polítiques. Doncs són **[5] unes identitats que es generen en aquesta mobilització que els uneix i que pretenen estendre a altres persones del seu entorn**.

Però no només des de les investigacions sobre els moviments socials s’ha abordat la rellevància de la identificació en el grup per a explicar el comportament dissident d’un grup d’acció col·lectiva, concretament juvenil. Des dels estudis acadèmics sobre la joventut gran part ha centrat el seu objecte d’estudi en els *grups d’iguals de joves*. Tot i així, molts d’aquests estudis sobre grups juvenils que desenvolupen una acció col·lectiva dissident de l’ordre social establert també ho han fet referint-se a la pràctica “desviada” o des de l’exclusió de les estructures socials.

Aquesta tradició investigadora es deu a que finals dels anys 70’ és quan a l’Estat espanyol començarien a emergir diversos estils juvenils, en la seva majoria de caràcter transnacional. *Hippies, punks, mods, rockers, pijos, makineros, skinheads, heavis, fiesteros, fashion, okupes*, etc. foren objecte d’interès social i sociològic. Aquells estils juvenils sorgits a EUA i Europa

occidental entre els 40-70', amb la fi del règim franquista, apareixerien a l'Estat el que s'anomenaria com a “tribus urbanes” (Feixa i Porzio, 2008). En relació a aquestes tribus urbanes és que des de les ciències socials s'abordarien aquests grups o cultures juvenils, un llegat d'investigacions marcat per l'obra de l'antropòleg social Carles Feixa (1989; 1998).

La tribu urbana exerceix el paper d'un grup d'iguals en tant que suposa un fort recolzament en el procés de tot adolescent i jove en la cerca d'una identitat o subjectivitat pròpia o original. La tribu urbana ofereix el sentiment de pertinença, la seguretat i l'estima personal alhora que proporciona uns ideals, valors i interessos diferents dels grups socials de procedència (família, escola) (Herrero, 2003). Així, el grup d'iguals “dissident/desviat” en base a les seves pràctiques quotidianes genera una identitat col·lectiva pròpia (Añaños, 2006). Mitjançant aquesta identitat col·lectiva es construeixen també una sèrie de relacions i expectatives subculturals/contraculturals¹¹ que orienten a l'adolescent/jove en la seva concepció de la societat i de l'ordre social establert.

Segons Lucía Llinares (2007) la tribu urbana es caracteritza per quatre components principals: l'expressivitat de comunicar un missatge a l'entorn social en el que es viu; l'orgull i satisfacció que generen les seves accions; la intensa relació de pertinença al grup que porta a un sentit existencial; i la resistència a mecanismes de control social institucionalitzats que permet el grup (p.e. okupes com a grup contracultural). Però amb aquests components l'autora diferencia dos factors clau per a la influència de les normes grupals en el comportament: **[1] el grau d'identificació de la persona en el grup; i [2] el grau de centralitat del grup en la vida quotidiana.**

Segons Deborah Terry i Michael Hogg (1996) els joves de les bandes, tribus i grups d'adolescents compleixen les normes grupals perquè són la base de la identitat grupal ni perquè la resta el vegi o li digui que ho faci. En aquest sentit l'adhesió a la norma del grup serà major en funció de la identificació amb el grup: quan la persona pren el grup desviat com a grup de referència. Per altra banda, segons Muzafer Sherif i Carolyn Sherif (1964) l'adhesió a la norma del grup fa referència al grau de centralitat del grup per a la quotidianitat de l'adolescent/jove, en el sentit que la principal motivació o inquietud és la pròpia existència i continuïtat del grup.

En relació als factors d'entrada de joves en grups “contraculturals”, Carles Feixa (1998) explica que es vinculen a “tribus urbanes” per la necessitat d'organització de l'entorn en tant

¹¹ Els estudis sobre bandes juvenils o tribus urbanes diferencien entre dos tipologies de grups: “subcultures” i “contracultures”. Per una banda, les “subcultures” juvenils en tant que grups d'iguals que resten en l'exclusió-inadaptació de l'ordre social per raó de la seva ubicació dins l'estructura social (conflictius vers la majoria, fumadors de marihuana, etc.), i per altra banda les “contracultures” en tant que moviments socials contestataris a l'ordre social establert que exerceixen el paper de grup de referència per raó de generar unes formes d'acció i projectes de vida que construeixen estructures alternatives a l'ordre (Scandoglio, 2004).

que grups territorials. Una necessitat que pot provenir de la contradicció entre la norma social establerta i el seu comportament com els *skinheads*, o de les contradiccions del sistema capitalista com els *okupes*. Una necessitat que s'expressa, com també citava Llinares (2007), per la necessitat de comunicar un missatge a l'entorn social en el que viuen. Una comunicació que es produeix **[3] mitjançant el seu comportament diferenciat, però també mitjançant una determinada estètica**, dos elements bàsics per a sortir de l'anonimat social hegemònic i constituir-se en una identitat grupal diferenciada i original a ulls de la societat. A més a més, hi ha investigacions que han afegit un darrer element com **[4] els “gustos musicals” com a rellevant en la identificació grupal juvenil** (Martínez, 2013).

Douglas McAdam (1994) va proposar una comprensió entorn al procés d'identificació en l'acció col·lectiva per part dels joves que s'incorporaven als moviments socials (com el cas de tribus urbanes contraculturals amb objectius de transformació social i política) que anava més enllà de factors econòmics i polític-institucionals. L'autor feia èmfasi en el que anomenava “subcultures activistes de llarga duració”. Aquestes subcultures -o contracultures en el sentit de Scandoglio (2004)- s'articulaven a partir d'uns llocs específics de socialització o de trobada entre membres, una música específica i una literatura militats. Unes subcultures que permeten al moviment social mantenir l'activisme col·lectiu en períodes llargs de temps i on no existeix una intensitat elevada de mobilitzacions.

Una subcultura activista juvenil que contempla les condicions que Carles Feixa, Fidel Molina i Carles Alsinet (2002) anomenen comunitat hermenèutica o xarxa simbòlica d'inter-reconeixement:

“una suerte de comunidad hermenéutica, una red de sentido que no posee una estructura de cohesión social fuerte entre el conjunto de quienes forman parte de la red. Las redes simbólicas son procesos de inter-reconocimiento entre los miembros de la red. En este caso encontramos movimientos como los punks, los funkies, los raperos estadounidenses y brasileños, o algunos grupos grafiteros, donde los jóvenes se saben parte de una red juvenil, se reconocen en la música, comparten situaciones lúdicas, se encuentran en los bailes y, muchos de ellos son activos creadores de canciones, textos o espacios”. Carles Feixa, Fidel Molina i Carles Alsinet (2002:20)

Aquest és un darrer element que permet comprendre l'articulació i adhesió que es pot generar en moviments socials conformatats per joves que prenen una determinada “contracultura” com a element d'identificació en l'acció col·lectiva, l'estètica o la música. La percepció de pertinença no només a un grup d'iguals o a una tribu urbana, sinó a **[5] una xarxa d'iguals que esdevé de referència a nivell d'objectius, normes i valors socio-polítics de transformació de l'ordre establert**.

Taula 3. Característiques a considerar en la influència dels moviments socials i els grups juvenils.

Elements a considerar	
Influència del moviment social	<ul style="list-style-type: none">[1] Intervenien en un procés de transformació social promovent canvis.[2] Caracteritzats per una composició de “classe mitja”.[3] Reivindicacions de caràcter “postmaterial”.[4] Des de 2008 recuperació de reivindicacions entorn a les estructures econòmiques i polítiques.[5] La identitat col·lectiva es genera en l’acció o mobilització.
Influència del grup juvenil	<ul style="list-style-type: none">[1] El grau d’identificació en el grup[2] El grau de centralitat del grup en la vida quotidiana[3] El comportament i l’estètica com a elements d’identificació[4] Els gustos musicals com a element d’identificació[5] La percepció de pertànyer a una xarxa més enllà del grup

1.3 Joventut: la “sociologia de la joventut” i l’inici d’una cruïlla

En darrer terme, per abordar una investigació al voltant de les trajectòries i l’acció col·lectiva dels grups de joves que duen a terme una pràctica dissident a l’ordre social és necessari conceptualitzar les particularitats de la “joventut” com a subjecte empíric. Haver de definir la categoria jove i delimitar la franja d’edat que la comprenen ha estat sempre el primer requeriment que se li ha demanat a les investigadores socials que han fet de la joventut el seu objecte d’estudi.

Aquesta es tracta d’una tasca que manca aprofundir en la Sociologia de la joventut o en les diferents investigacions sobre joventut que s’han desenvolupat (Brito, 1996; Casal et al, 2006; Paris et al, 2006). La joventut es tracta d’una etapa de la vida humana en la que les persones deixem d’estar tutelades pel nucli familiar d’origen i l’educatiu per iniciar un procés d’autonomia pròpia. Aquesta etapa esdevé un element d’especial rellevància en l’anàlisi de la socialització i subjectivació de les persones. Però abordar aquesta etapa comporta diverses complicacions epistemològiques.

Les administracions públiques per a poder desenvolupar polítiques socials dirigides al jovent, han marcat mitjançant franges d’edat unes definicions mesurables quantitativament i excloents entre elles sobre la joventut (Bayón, 2009). Però aquestes franges més que definir

la joventut, el que fan ha estat delimitar qui són les persones amb “dret” a ser receptores d’aquestes polítiques públiques.

Aquesta problemàtica definitòria sobre la categoria “joventut” i la dinàmica operativa de l’administració pública han conduït a que la majoria d’investigacions renunciïn a un marc conceptual i a una perspectiva teòrica comprensiva amb els fenòmens juvenils (Brito, 1996). Per una banda es troba la particularitat de tractar-se d’una condició i/o identitat estrictament no-permanent en el temps (Martín-i-Gómez, 2011) i, per altra, que està ubicada en un estat liminal en la transició d’etapes generacionals. Doncs les fronteres entre infància, joventut i l’etapa adulta són molt ambigües i canviants en funció del lloc i del context històric (Souto, 2004; Urraco, 2007). A més a més, també cal destacar la heterogeneïtat de la joventut a l’hora de conceptualitzar-lo, doncs n’hi ha de molts tipus i amb moltes circumstàncies diferents. Així com amb la categoria dona, classe treballadora o persones migrades, cal ser curosos i no universalitzar ni sobre-simplificar la complexitat d’identitats i opressions que les travessen i interseccionen (Rodó-de-Zárate, 2013).

Aquests condicionants han servit de pretext per a reificar una complexitat a l’hora de voler definir el col·lectiu i l’etapa juvenil amb les seves particularitats (Brito, 1996). Limitant-se majoritàriament a definir-la com a socialment construïda, i deduint que mitjançant l’ús d’aquest concepte tothom sap a què s’està referint (Feixa, 1993; Charlot, 2009). Aquesta tendència ha permès el desenvolupament d’investigacions referides a problemàtiques i desigualtats socials juvenils i no les ha enrocat en conceptualitzacions teòriques. Però ha propiciat un desdibuixament permanent i de major complexitat en l’objecte d’estudi “juvenil”.

Es tracta de l’existència latent mai explicitada, difusa, barrejada i alhora desconnectada entre ells, de dos objectes d’estudi en tota investigació referida a la qüestió juvenil **[1]**: les investigacions referides a **l’etapa vital juvenil (generació i particularitats de la vivència)**, en la que s’ha centrat principalment la Sociologia de la joventut, i les referides al **col·lectiu juvenil (desigualtats i particularitats en la vivència)**. Una qüestió no abordada a nivell d’Estat espanyol i només tímidament a nivell internacional. I, en paral·lel a aquests, cal destacar també, que s’han anat desenvolupant estudis realitzats des de la Sociologia de l’educació, des dels que es contempla **la joventut com un objecte de reproducció social**, en tant que etapa de formació de la subjectivitat (Bourdieu, 2000; Bernstein, 1990; Charlot, 2009)

Aquesta complexitat de la joventut a nivell epistemològic i metodològic que se n’ha derivat i la consegüent fragmentació de les recerques, han produït una manca de perspectiva juvenil i context interdisciplinari en relació a la condició “juvenil”. S’ha invisibilitzat i desconnectat la particularitat de **[2] les dominacions simbòliques i culturals adultes en relació a les**

desigualtats estructurals del jovent a nivell polític, econòmic o sexual/gènere en la seva interseccionalitat i en un context de capitalisme i patriarcat.

Potser per a evitar aquest condicionament cal partir de nou dels pioners en la matèria Klaus Allerbeck i Leopold Rosenmayr (1979) que si s'atreuen a conceptualitzar teòricament, caracteritzant l'etapa juvenil i diferenciant-la de la pubertat. Referint-se a la pubertat com a etapa de maduració de la persona determinada per lleis fisiològiques i, tot i que modelada socialment, supeditada a processos biològics. En canvi, *concebien l'etapa juvenil com determinada decisiva i fonamentalment per factors socials*.

En la mateixa línia Roberto Brito (1996) a l'hora de **definir la “joventut” sentència que no es pot confondre un criteri demogràfic com l'edat amb el fenomen sociològic de la joventut [3]** (més relacionat amb la conformació de la subjectivitat), establint una ruptura entre la concepció de joventut causa-efecte entre als canvis fisiològics de la pubertat i un comportament social juvenil. Així doncs, l'etapa juvenil es troba delimitada per dos processos: un biològic (que el diferencia de la infantesa) i un social (que el diferencia de l'etapa adulta).

Seguint a Brito (1996) podem realitzar una conceptualització sobre la joventut com *etapa de la vida que s'inicia amb la capacitat de la persona per a reproduir l'espècie humana (pubertat) i acaba quan adquireix la capacitat per a reproduir a la societat (adulthood)*. Aquesta conceptualització tot i no ser operativa per abordar la situació estructural del col·lectiu juvenil (a nivell quantitatiu) sí que permet identificar qualitativament el subjecte d'estudi juvenil. I també, i de forma rellevant, permet contextualitzar el subjecte col·lectiu juvenil tant dins l'entramat de relacions socials i de poder que es donen en la societat, així com en les diferents perspectives sociològiques que han pretès abordar el fenomen juvenil.

De la varietat de recerques emmarcades en la Sociologia de la joventut, ja esbiaixades per la no-conceptualització teòrica de la joventut, es podrà complementar aquesta caracterització de l'etapa juvenil com a procés social. Unes recerques que es poden emmarcar, a grans trets, en tres de les principals perspectives epistemològiques: funcionalista, conflictivista o biogràfica (Casal et al, 2006; Casal et al, 2011; Paris et al, 2006)¹²:

- La perspectiva *funcionalista* ha comprès la joventut des del paradigma de la psicologia evolutiva, entenent-la com un *cicle vital* de tràmit i adequació als rols i estatus adults. Seguint aquesta lògica de reproducció de l'ordre social dominant, ha comprès el món de les joves com a estrany, inestable, poc justificable, sempre des d'una perspectiva adultocràtica (Erikson, 1974). En aquest sentit, les anàlisis es

¹² Paris, et al (2006) defineixen aquestes tres perspectives com: adultocràtica, juvenilista i biogràfica.

centren més en les mancances de les joves (allò que els falta per arribar a ser adultes) més que no pas en allò que són (Paris et al, 2006).

- La perspectiva *conflictivista* va elevar a la joventut com a categoria de *nova classe social (o generació) ascendent i revolucionaria* un enfoc de relació entre generacions que és compartit en aquest estudi. Gérard Mendel (1972), un dels principals exponents, va incorporar el concepte de “radicalisme contracultural” en el que exposava l’enfrontament entre generacions. Aquesta perspectiva contempla la joventut com una etapa en sí mateixa, com a etapa plena de vida, definida en positiu a partir de les seves característiques pròpies (Paris et al, 2006). Aquesta comprensió ha tingut la virtut de trencar amb els plantejaments que associen la joventut a una moratòria a l’adulthood. Però aquest enfoc s’ha desenvolupat principalment només des de la psicoanàlisi, argumentant les diferències entre grups en paràmetres psicofísics i no simbòlics o identitaris.
- La perspectiva *biogràfica*, desenvolupada principalment per Joaquim Casal, és la que parteix de paradigmes comprensius basats en l’interaccionisme simbòlic i el construccionisme social. És una perspectiva en la que la joventut és entesa com una etapa o tram dins les biografies personals, que va des de l’emergència de la pubertat física fins l’adquisició de l’emancipació familiar plena (Casal et al, 2006). Es comprèn la joventut com un procés d’autonomia i emancipació familiar plena, que es conclou amb l’accés a un domicili propi i independent (en clau material –però no simbòlica-) (Casal, 1996). Una perspectiva que fa molt èmfasi a la concepció de la joventut com a *itinerari*, determinada per l’experiència infantil i adolescent, i possibilitadora i determinant de formes de vida adulta particulars.

La perspectiva biogràfica pren la concepció de **socialització i subjectivació com a resultat de les diferents relacions, interaccions i interpel·lacions que la persona va vivint [1.1]**, compartida en aquesta tesi, tot i que amb un paper molt secundari per part del “biografisme”. Aquesta perspectiva, però, segueix abordant la joventut com una etapa, i no com la perspectiva conflictivista que **incorpora a la concepció de joventut la de subjecte col·lectiu [1.2]**. La perspectiva conflictivista, però, no reconeix o considera el col·lectiu juvenil per les particularitats identitàries o per la rellevància en les seves vivències com a determinants per al futur (com si fa èmfasi la concepció d’*itinerari* de la perspectiva biogràfica), si no que redueix la seva idiosincràsia a la “psicofísica” psicoanalítica.

D’altra banda, i prèviament a endinsar-nos en les investigacions referides al jovent com a col·lectiu, cal matisar la perspectiva biogràfica. Cal destacar que tot i la seva sensibilitat epistemològica en vers a les vivències, la rellevància de les interaccions, significats i emocions, la metodologia desenvolupada s’ha basat principalment en l’anàlisi inductiu

d'enquestes, i focalitzant els subjectes d'estudi en franges d'edat delimitades (per exemple: Casal et al, 2002). Així les seves anàlisis s'han dedicat als processos de transició a la vida adulta centrant l'anàlisi, únicament, en les vivències i condicions socials del jovent emmarcades entre la finalització de la formació acadèmica i l'accés a una ocupació remunerada i a un habitatge propi (Vinokur, 2000; Planas, 2007; Masjuan i Troiano, 2009; Recio, 2009; Casal, et al, 2011).

Aquesta disfuncionalitat entre epistemologia i metodologia és conseqüència de la no distinció entre joventut “com a etapa” i “com a col·lectiu” a efectes d'objecte d'estudi. Però prové originàriament de la tendència disciplinar abans comentada sobre la no-conceptualització teòrica de la categoria “juvenil”. Aquesta tendència és la que ha possibilitat una fragmentació i atomització del coneixement de les diferents disciplines acadèmiques que han abordat l'estudi en matèria juvenil (Paris, et al, 2006). Una fragmentació palesa tant a l'àmbit de l'acadèmia, de l'administració pública com dels moviments socials i polítics¹³. Donant peu a totes aquelles que volien explorar la vivència, problemàtiques, desigualtats, etc. a concedir a l'empirisme quantitatiu i al mètode inductiu tot el pes de l'enfocament de tota recerca en matèria juvenil (Brito, 1996). Tot i que pioners en la matèria com Allerbeck i Rosenmayr (1979) ja qüestionaven l'ús de les enquestes i apostaven més per mètodes qualitatius com l'observació participant o l'anàlisi de contingut, ja no només d'entrevistes, sinó de diaris íntims dels i les joves, amb la finalitat d'apropar-se a les vivències pròpies d'aquestes i, a la fi, partir de la seva veu (Feixa, 1989).

Tot i que podem trobar en la darrera dècada de la investigació anglosaxona un avenç en l'anàlisi interseccional i en la consideració de la complementació entre mètodes quantitatius i qualitatius com a imprescindible (Bynner, 2001; Simpson i Cieslik, 2007; Barry, 2010; Nico, 2014), les desigualtats que pateix el jovent en tant que “col·lectiu estructural” només han estat abordades de forma afegida a les desigualtats fragmentàries de classe, ètnia/cultura o de gènere. És a dir, des d'investigacions on l'objecte d'estudi és la desigualtat de classe s'han destacat les desigualtats més emfatitzades que pateix el jovent –junt amb dones i migrades- (per exemple: Recio, 2009); des d'investigacions on l'objecte d'estudi són les desigualtats entre gèneres s'han destacat les desigualtats més emfatitzades que pateix el jovent –junt amb classe treballadora i migrades- (per exemple: Torns, 1998); i des d'investigacions on l'objecte d'estudi són les desigualtats entre comunitats ètniques/culturals s'han destacat les desigualtats polítiques més emfatitzades del jovent –junt amb classe treballadora i dones- (per exemple: Parella, 2003).

¹³ Aquesta evidència sí que es fa evident en les investigacions sobre “joventut” a l'Estat espanyol, no obstant, no és tant així a nivell internacional, on es conjuguen metodologies quantitatives i qualitatives a l'hora d'abordar les vivències i experiències juvenils.

En aquest sentit es pot concloure que des de l'àmbit acadèmic **manca una anàlisi de la situació social i vivència juvenil des de la seva interseccionalitat generacional [4]**. Així com sí existeixen estudis que parteixen d'una determinada sensibilitat vers les formes de viure la vellesa per treballar entorn a l'organització social de la cura (Torns, 2008). O en relació a les recerques sobre la vivència femenina que parteixen des d'una estratègia epistemològica *feminista radical* (Gómez, 2004), que reivindica la particularitat femenina com a dret específic a no ser assimilades, a mantenir la forma de ser diferents, sense haver de pagar un estatus social de subordinació.

Per altra banda, i en referència a les investigacions realitzades des dels organismes de l'administració pública, si ve existeixen departaments i oficines dedicades exclusivament a la vivència i condicions juvenils, el tractament que en fan no és interseccional. I a més a més, de forma rellevant, **l'anàlisi no té en compte el context social (l'ordre social establert), en aquest cas: capitalista i patriarcal [5]**. El tractament que fan de les diferents dimensions socials que travessen la vivència juvenil, tot i extens, es fa en forma de parcel·les inconnexes i fragmentàriament (per exemple: Bayón, 2009). Aquest és un plantejament que invisibilitza tant la perspectiva juvenil en tant que col·lectiu; la responsabilització de l'ordre social capitalista i patriarcal com a originador d'aquestes situacions explicades; així com la relació amb la dominació estructural adulta i la seva finalitat reproductora de l'ordre establert.

Finalment, pel que fa al tractament de la dominació adulta i les desigualtats juvenils, en els moviments socials i polítics podem trobar certes referències. Es poden trobar documents d'organitzacions juvenils revolucionàries o articles que van plantejar-se aquestes qüestions arrel del Maig del 68 francès, o al sí dels moviments d'alliberament nacional com el basc o el català durant la dècada dels 70'.

Així podem trobar un brot que iniciava aquesta necessitat de fer emergir un subjecte col·lectiu juvenil en el “Petit llibre roig dels joves estudiants”¹⁴, traduït i editat per les Joventuts Revolucionàries Catalanes (1972). Les mateixes JRC (1975) traduïren i editarien un segon llibre “Aprenuem a fer l'amor”¹⁵. Posteriorment podem trobar anàlisis sobre la

¹⁴ Aparegut a finals del 1969, a recer del moviment estudiantil del maig francès i la revolució sexual de la dècada dels 60'. Es tracta d'un llibre escrit pels professors Soren Hansen i Bo Dan Andersen i el psicòleg Jesper Jensen, tots de nacionalitat danesa.

Aquesta versió però, no fou tan polèmica com l'escripta en llengua castellana “*Libro rojo del cole*”, criminalitzada per la Fiscalia i l'Audiència Nacional (sota l'acusació d'escàndol públic, incitació a l'avortament i la corrupció de menors). La polèmica arribà fins a l'extrem de provocar el segrest per part de la Policia Nacional del diari basc Egin en la seva rotativa, quan es disposava a editar les seves primeres pàgines de l'assaig en format col·leccionable, el 26 d'abril de 1980 (Dalmau, 2011).

¹⁵ L'opuscle fou traduït i adaptat del francès i s'edità de forma clandestina. Per a despistar a la policia, les dues primeres edicions aparegueren impreses a: L'Imprimerie du Castillet, à Perpignan. A la darrera impressió no hi ha lloc d'edició.

situació del jovent a Euskal Herria tant pel que fa a qüestions econòmiques, polítiques, d’oci, drogues com d’espais de joves al “Manual Ideológico” sorgit del II Congrés de l’organització juvenil basca Jarrai (1986). I amb una clara continuïtat trobem les anàlisi sobre les relacions de poder entre joves i adults realitzades pel sociòleg basc Iñaki Gil de San Vicente (2001, 2007 i 2010) que introduiria per primera vegada el concepte “poder adult”. En els darrers anys la organització política juvenil CAJEI (Coordinadora d’Assemblees de Joves de l’Esquerra Independentista)¹⁶ va dur a terme una campanya agitativa anomenada “Orgull Juvenil”. Una campanya que pretenia difondre l’existència d’un poder adult, denunciar la exclusió política del jovent, l’explotació laboral i la situació del jovent davant les reformes laborals, la persecució en l’espai públic o els tabús sexuals i la reforma de la llei de l’avortament (CAJEI, 2011).

Taula 4. Elements a considerar en l’estudi de la joventut en el procés de subjectivació de les persones.

Elements a considerar	
Implicacions estudi de la joventut	<ul style="list-style-type: none">[1.1] Etapa de vida (configuració de la subjectivitat)[1.2] Col·lectiu estructural (subjecte col·lectiu)[2] Invisibilització dominació adulta (desigualtat estructural)[3] No confusió amb criteri demogràfic (franja d’edat)[4] Anàlisi interseccional de la joventut[5] Anàlisi en relació al context i l’ordre social

L’índex de l’opuscle està format per 26 punts d’interès: Les zones erògenes, la contracepció, la masturbació, l’homosexualitat, adreces de centres de planning i avortament, i una bibliografia per a saber-ne més. Cal dir que els plantejaments exposats a l’opuscle eren molt avançats ideològicament, per a una societat que sortia de la repressió de la dictadura feixista.

¹⁶ Recentment (juny de 2012) les assemblees de joves de la CAJEI i les de l’organització juvenil Maulets van confluïr amb la creació d’“ARRAN”, i amb la voluntat d’aplegar tot el jovent organitzat independentista, socialista i feminista dels Països Catalans.

SECCIÓ II: LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL D’UNA SUBJECTIVITAT NORMATIVA I UNA DISSIDENT

“[En la investigación social] no tiene cabida la dicotomía ontológica entre individuo y sociedad, puesto que ninguno de los dos términos es definible con independencia del otro: la sociedad sólo adquiere un estatus de existencia a través de las prácticas desarrolladas por los individuos, a la vez que estos no existen como seres sociales si no es mediante su producción por la sociedad. Se trata de un proceso de mutua construcción, en el que las causas y los efectos intercambian continuamente su estatus.”

Tomás Ibáñez, *Psicología social construccionista*

“Una sociedad no es un cuerpo unitario en el que se ejerza un poder y solamente uno, sino que en realidad es una yuxtaposición, un enlace, una coordinación y también una jerarquía de diferentes poderes, que sin embargo persisten en su especificidad. [...] Así pues, la existencia de regiones de poder. La sociedad es un archipiélago de poderes diferentes.”

Michel Foucault, *Las mallas del poder*

2. Socioconstruccionisme: perspectiva epistemològica

Tota investigació social, per menys explícita que sigui al respecte, parteix d'uns pressupòsits comprensius i orientadors de la seva recerca. El perquè es prenen de referència unes teories determinades i es rebutgen unes altres. El perquè focalitzen l'anàlisi del fenomen estudiat en uns elements, en uns factors i no en uns altres. L'epistemologia (la forma en com coneixem) té una naturalesa pràctica i retòrica, constitueix un ordre d'activitat en sí mateixa (Potter, 1998). L'epistemologia és l'orientació comprensiva que impregnarà la forma en com coneixem i construïm coneixement en el desenvolupament de la investigació.

La comprensió del comportament social s'ha abordat des de múltiples perspectives sociològiques i psicològiques fixant l'element explicatiu en diversos patrons reguladors de les relacions socials. Per exemple la sociobiologia o psicologia evolucionària des dels instints innats determinats per l'herència biològica (Wilson, 1980); el sociocognitivism des de les inferències sensorials i individuals a partir de les representacions socials (Festinger, 1975); la sociologia de la desviació social des de paràmetres únicament estructurals (Becker, 1971); la “sociologia analítica” des de mecanismes causals individuals basats en la relació desitjos-creences-oportunitats (Elster, 2001); o el socioconstruccionisme des dels símbols socials construïts a partir de les interaccions i pràctiques quotidianes establertes i legitimades entre persones (Berger i Luckmann, 1988; Gergen, 1992; Elias, 1994; Ibáñez, 2001b, 2004; Foucault 2009).

Des d'aquesta tesi doctoral es parteix de les premisses que ofereix la perspectiva epistemològica que amb el pas del temps s'ha anat definint com a “socioconstruccionisme”.

El socioconstruccionisme podríem dir que s’ha anat conformant implícitament per diverses aportacions teòriques i empíriques aparentment inconnexes. Kenneth Gergen un dels autors referents d’aquesta perspectiva considera el socioconstruccionisme com una epistemologia que es defineix més concretament com a un “moviment”. Considera el bagatge investigador i comprensiu socioconstruccionista com un conjunt d’elements teòrics en progressió, i no tant com una doctrina teòrica. Gergen induïa a pensar el socioconstruccionisme mitjançant la metàfora d’un “arxipèlag” (Ibáñez, 2003).

Un arxipèlag és “un conjunt d’illes unides per allò que les separa”¹⁷. En aquest sentit, el socioconstruccionisme com a perspectiva epistemològica no se l’ha de considerar com una recepta o doctrina teòrica tancada a aplicar. Se l’ha de considerar com una epistemologia sensible a uns determinats elements que cal considerar per a comprendre i poder explicar allò que ens proposem investigar per comprendre i poder explicar. No com un marc teòric, sinó com una perspectiva “punt de partida”.

El socioconstruccionisme és una epistemologia des de la que es considera que la realitat social i tot allò que la compon (relacions socials, institucions socials, comportament social, identificació social) estan construïdes mitjançant les pràctiques socials i interaccions que es produeixen entre persones i grups de persones quotidianament. Però aquestes interaccions que vinculen a les persones estan articulades mitjançant símbols i significacions contextuais i particulars (i no neutrals). Des d’aquesta consideració en relació al comportament de les persones i al sentit del seu comportament és que des d’aquesta tesi pretenem comprendre el procés de subjectivació dels i les joves que formen part d’un grup de dissidència a les normes socials establertes.

Aquest capítol s’estructura a partir de les diferents aportacions teòriques que han anat donant forma al que actualment s’entén per “socioconstruccionisme”:

- 2.1** Les aportacions de Norbert Elias amb la “sociologia figuracional”.
- 2.2** Les aportacions iniciades per George H. Mead des de “l’interaccionisme simbòlic” i les del “construccionisme social” de Peter Berger i Thomas Luckmann.
- 2.3** Les aportacions desenvolupades per Kenneth Gergen i Tomás Ibáñez pròpiament ubicades en el “socioconstruccionisme”.

¹⁷ Lema amb el que es definia la desapareguda, l’any 2008, revista de pensament crític de la cultura “*Archipiélago*”. Un lema definitori llançat paradoxalment des de la indefinició, en forma de comiat, en el seu darrer número (83-84).

2.1 Elias: introducció als símbols

Norbert Elias es tracta d'un sociòleg particular i difícil d'ubicar estrictament en una corrent epistemològica o altra. Però, per a aquesta tesi i per a les investigacions socioconstruccionistes, el seu bagatge en l'anàlisi del que ell anomena “processos civilitzadors” resulten fonamentals. Elias inicia la seva investigació preguntant-se per: “¿Cómo pueden las pautas sonoras transmitir al receptor imágenes o, dicho de otro modo, significados que el emisor asocia a ellas?” (Elias, 1989/1994:39).

Les persones fan de les pautes sonores els seus principals mitjans de comunicació. Però aquestes, a diferència dels altres animals o éssers vius, no són característica comuna de tota l'espècie, sinó de la societat en la que creixen. Aquestes pautes sonores que anomenem idioma no estan fixades genèticament, sinó que són una construcció humana i les persones de la societat les adquireix a través d'un llarg procés d'aprenentatge. Així, les persones poden comunicar-se i transmetre coneixements d'una generació a l'altra mitjançant el llenguatge.

El llenguatge consisteix en unes pautes sonores que es produeixen i capten en una societat determinada com a símbols d'un aspecte específic del món humà. Les pautes sonores esdevenen en símbols, primerament, oral-auditius als que en posterioritat se'ls hi desenvolupen símbols visuals, escrits i impresos associats a ells (Elias, 1994). Així es pot entendre per què llengües d'algunes societats posseeixen representacions simbòliques d'objectes de coneixement que d'altres no tenen. I per què membres d'una societat no coneixen el què no té representació simbòlica en la llengua d'aquella societat. Els *símbols* es centren en la manipulació de les pautes sonores primàries per transformar-les en imatges mnemotècniques que seran apreses i emmagatzemades en la memòria en forma de coneixement¹⁸ (Elias, 1994).

A partir d'aquest paradigma Elias (1970; 1994) desenvolupa una comprensió de la persona en tant que *animal simbòlic*. Un animal **capacitat per, i necessitat de, “elaboracions simbòliques” que el permetin comunicar-se, orientar-se i, en definitiva, governar-se.**

Aquestes elaboracions simbòliques són les que medien les relacions i associacions entre les persones i amb el medi. Les persones necessitem dotar-nos de significats per habitar el món que ens envolta, necessitem d'una configuració d'un *univers simbòlic*. Les integrants d'una

¹⁸ Elias, però, es reserva de teoritzar sobre una altra funció dels símbols com és el seu ús com a representatiu de fantasies. Aquest ús considera que està encara infravalorat com a característica humana distintiva en les ciències socials. S'acostuma a considerar que els símbols de fantasies no corresponen a la intel·ligència, sinó que són irracionals. Però la capacitat humana d'imaginar coses que no existeixen, esdeveniments que no succeeixen, i comunicar respecte aquests a través dels símbols adequats, és única.

societat no ens adonen, generalment, que tractem quotidianament amb símbols conceptuals d'un nivell de síntesi molt elevat. És habitual concebre els símbols com “abstraccions”, però no com a “síntesis d'alt nivell” (Elias, 1989).

Així els símbols esdevenen en la seva especialització en “abstraccions ritualitzades” que són utilitzades en tant que figures creades a partir d'associacions que mai s'expliciten. Aquesta no explicitació de la construcció de símbols i de la seva sedimentació en les nostres formes d'orientar-nos, comunicar-nos i, a la fi, de relacionar-nos, és el que constitueix l'anomenada “espessor simbòlica” (Elias, 1989). L'espessor simbòlica és aquesta sedimentació de construccions simbòliques, relatives a una societat, que en cap cas són neutrals, però que amb el pas del temps i la quotidianitat del seu ús, prenen historicitat, legitimitat, i a la fi “normalitat”.

En estreta relació trobem els símbols relacionats amb les nocions “espai” i “temps”, que pertanyen als mitjans bàsics d'orientació de les persones (1989). Aquests són símbols conceptuals que orienten les d'activitats de persones i institucions socials. Permeten a les persones orientar-se davant posicions o distàncies entre elles, entre esdeveniments de tot tipus.

“El conjunto de símbolos del calendario es, en sociedades más complejas, imprescindible también para regular los tratos entre hombres; por ejemplo, la determinación de las vacaciones y la vigencia de los contratos. De este modo en estas sociedades, el saber sobre el calendario y los relojes, como medio para la relación interhumana y para que el individuo se oriente acerca de sí mismo, de su edad, etc., se convierte en algo evidente sobre lo cual ya apenas reflexionan los miembros de dichas sociedades.” Norbert Elias (1984/1989:16)

La seva indestriabilitat podem veure-la exemplificada en el cas dels símbols que coneixem com a “calendari” i “rellotge”. Però podem visualitzar-lo en qualsevol context en el que es visualitza que tot canvi en l'espai és un canvi en el temps, i tot canvi en el temps és un canvi en l'espai.

Finalment, segons Elias a part de la necessitat d'elaboracions simbòliques per a orientar-nos i comunicar-nos, les persones també les necessitem per tal de crear-nos una identitat, configurar unes pautes de relació i interrelació, de *govern*, amb les demés i la natura, el món. Tota persona conforma, des de la seva infància i d'una manera personal, el que ha après de les demés, el que comparteix amb les altres i el que ha viscut en la seva relació amb les demés. Sobretot, conforma una herència social (el que altres autors han anomenat “socialització”) de símbols de tot tipus. Aquests símbols que han anat conformant les relacions de la persona amb les altres i amb una mateixa, adquireixen en la persona individual un matis particular, una individualitat més o menys diversa de la dels altres

integrants de la mateixa societat (Elias, 1989). És el que s’abordarà posteriorment com a “subjectivitat”.

2.2 Els precedents: interaccionisme simbòlic i construccionisme social

Analitzant les premisses estructurants de l’interaccionisme simbòlic i del construccionisme social podem veure en elles els orígens epistemològics del socioconstruccionisme. Aquestes dues corrents epistèmiques constitueixen els precedents en psicologia i sociologia, respectivament, del socioconstruccionisme.

2.2.1 Interaccionisme simbòlic

L’interaccionisme simbòlic troba en Mead (1982) el seu fundador teòric, i en Herbert Blumer (1982) el seu principal desenvolupador. La perspectiva que van desenvolupar entorn a la comprensió del comportament social es basava en considerar la relació social entre persones en termes d’interdependència intersubjectiva o mentalitats coordinades.

Mead (1982) considera que els humans podem coordinar instintivament les nostres accions. Però a mesura que ens desenvolupem adquirim la capacitat d’autoreflexió: la consciència de sí mateixes i dels efectes de les nostres accions. Aquesta autoconsciència, alhora, es veu influenciada pels punts de vista de les altres. L’autor conclou que la pròpia consciència d’una mateixa i les accions que duem a terme són essencialment dependents de les actituds i de les accions de les altres.

“[Los] seres humanos interpretan o ‘definen’ las acciones ajenas, sin limitarse únicamente a reaccionar. Su ‘respuesta’ no se elabora directamente como consecuencia de las acciones de los otros, sino que se basa en el significado que otorgan a estas acciones. De esta manera, la interacción humana se ve mediatizada por el uso de los símbolos, la interpretación o la comprensión del significado de las acciones del prójimo.” Herbert Blumer (1969/1982; a Ibáñez, 2004:78)

Partint d’aquesta consideració es poden entreveure el tres principals supòsits de l’interaccionisme simbòlic: la importància dels significats, de la interacció social i del caràcter actiu de la persona.

- 1) Es parteix de la consideració que l’ésser humà no actua tant en relació a suposades característiques objectives dels objectes amb els que es relaciona, com **sobre la base del significat que atribueix a aquests objectes (de forma intersubjectiva)**.

- 2) Es reforça la idea que els significats no els porten els objectes en sí mateixos, sinó que emergeixen a partir de l'intercanvi i de les relacions amb les altres persones. És **en la interacció amb les altres on es forja la forma d'interpretar la realitat.**
- 3) Son les mateixes persones qui elaborem els significats, encara que per fer-ho sigui necessària la interacció amb les altres. La persona exerceix un paper actiu, seleccionant, transformant, negociant els significats adequats en funció de les accions que pretén desenvolupar en les diferents situacions.

2.2.2 Construccionisme social

Des del construccionisme social, la realitat de la vida quotidiana s'entén i es presenta, també, com un món intersubjectiu, com un món que s'objectiva a partir del seu compartiment. De la mateixa manera el comportament i el coneixement del sentit comú (allò intersubjectiu, allò objectivat per convenció) és el que emergeix de compartir amb les demés les rutines de la vida quotidiana (interactuar i comunicar-se contínuament) (Berger i Luckmann, 1988).

En segon terme, el construccionisme social contempla que aquestes objectivacions de la vida quotidiana interioritzades en els processos de socialització es sustenten per la significació lingüística. El llenguatge és considerat com allò que marca les coordenades de la vida en la societat i omple aquesta vida d'objectes significatius (Berger i Luckmann, 1988). És en la quotidianitat de la utilització del llenguatge que es proporciona a les persones contínuament de les objectivacions indispensables.

“El llenguatge construeix aleshores uns immensos edificis de representacions simbòliques que semblen excel·lir sobre la realitat de la vida quotidiana com unes presències gegantines d'un altre món. [...] Car el llenguatge no sols és capaç de construir uns símbols molt i molt abstruts, o distants, de l'experiència quotidiana, sinó que també és capaç de “retornar-los” i de presentar-los com a elements constitutius essencials de la realitat de la vida quotidiana. És així com el simbolisme i el llenguatge simbòlic esdevenen uns elements constitutius essencials de la realitat de la vida quotidiana i de l'aprehensió que des del sentit comú faig d'aquesta realitat.” Peter Berger i Thomas Luckmann (1968/1988:64)

A aquesta concepció Bourdieu i Wacquant (1994) hi afegeixen la funció d'invisibilització que té la construcció social del llenguatge. Consideren que el llenguatge és un immens dipòsit de pre-construccions naturalitzades, i per tant ignorades com a tals construccions, que funcionen com a instruments inconscients de construcció social (l'espessor simbòlica de la que parla Elias). També Nietzsche (1994) concebia que la circulació i sedimentació del que ell anomenava tropos¹⁹ (símbols) era la condició de possibilitat de l'ús convencional del

¹⁹ Tropus (en llatí clàssic significa “metàfora o “figura retòrica”). El que aquí s'anomena símbol.

llenguatge. Només mitjançant una espècie d'oblit del caràcter tropològic (construït) del llenguatge pot implantar-se un llenguatge com el convencional, doncs aquesta és la sedimentació o l'efecte amortidor dels trops.

Finalment, el darrer element que caracteritza a la perspectiva pel que fa a la construcció de la intersubjectivitat és la institucionalització dels símbols i construccions socials en base a la seva tipificació per habituació i reiteració de les accions. Aquestes habituacions són el que es converteixen en institucions històriques. Al adquirir aquesta historicitat, adquireixen una tipificació compartida, la objectivitat, un status ontològic separat de l'activitat humana que el produï. És aquesta objectivitat del món institucional la que *s'espessa* i *s'endureix* (Berger i Luckmann, 1988), i és quan es torna inqüestionable per normalitat.

“L'ordre institucional va elaborant progressivament un sistema de legitimacions, que li serveix de mantell protector, a base d'interpretacions alhora *cognitives i normatives*. I el mateix procés de socialització de la nova generació, que la integra en l'ordre institucional, és simultàniament un procés d'aprenentatge de totes aquestes legitimacions.” Peter Berger i Thomas Luckmann (1968/1988:94)²⁰

“El ser humano solo existe en la Sociedad y por la sociedad... y la sociedad es siempre histórica. La sociedad como tal es una forma, y cada sociedad dada es una forma particular y singular.” Cornelius Castoriadis (1986/1998a:66)²¹

És, doncs, la legitimació de les institucionalitzacions històriques de les pràctiques tipificades que comporta la reificació d'aquestes. La reificació (de les institucions socials) és l'aprehensió de fenòmens humans com si fossin coses, val a dir, en termes no humans o possiblement sobre-humans.

“La reificació significa que l'home és capaç d'oblidar la seva condició d'autor del món humà; i significa també, en segon lloc, que la consciència perd de vista la relació dialèctica existent entre el productor, que és l'home, i els seus productes.” (Berger i Luckmann, 1968/1988:129)

En síntesi, des de “*La construcció social de la realitat*”, de Berger i Luckmann (1988), es proposa un prisma interpretatiu que parteix de tres concepcions que identifiquen el que serien els elements epistemològics principals: la transmissió dels significats es desenvolupa a partir de la socialització, el llenguatge com a forma d'objectivació o consolidació dels significats intersubjectius, i la historicitat dels significats consolidats (sedimentats) com a element de la institucionalització de les objectivacions.

²⁰ El destacat és propi.

²¹ S'ha alterat la cita original, modificant “hombres” per “ser humano”, per la càrrega sexista del llenguatge.

- 1) La realitat de la vida quotidiana es presenta “objectivada”, com un món intersubjectiu. Una realitat constituïda per un ordre d’objectes que ens envolten que ja han estat designats com a objectes abans que naixéssim. Aquest ordre social i coneixements ens són interioritzats i transmesos mitjançant els processos de socialització.
- 2) El llenguatge objectiva i construeix les experiències compartides i les fa accessibles a totes les que pertanyen a la mateixa comunitat lingüística, amb el que **es converteix en base i instrument d’unió col·lectiva de coneixement**.
- 3) L’habitució i reiteració de l’ús quotidià dels significats i construccions socials compartits es sedimenten en la consciència de les persones. Amb **aquesta sedimentació es legitimen i “objectiven” per institucionalitzar-se socialment i esdevenir inqüestionables pel seu caràcter normalitzat**.

2.3 Gergen i Ibáñez: el socioconstruccionisme

A finals del segle XX, a partir de les influències de la filosofia post-estructuralista, autors com Gergen i Ibáñez desenvoluparien el que ara s’entén per la perspectiva epistemològica socioconstrucccionista. Un desenvolupament entorn a la comprensió del comportament social a partir de les premisses elaborades per l’interaccionisme simbòlic i el construccionisme social.

De l’interaccionisme simbòlic el socioconstruccionisme pren per pròpies les premisses en les que la dimensió subjectiva de la realitat social s’explica en **(2)** l’aparició dels significats a partir de la interacció amb les altres (i la construcció intersubjectiva) i en que **(1)** l’acció de les persones es produeix a partir d’aquests significats construïts de forma compartida.

En aquest sentit Ibáñez (2001a) comparteix l’acceptació de que la realitat existeix, ens constreny i alhora ens potencia, però considera que amb total independència de com ens agradaria que fos. El que es vol dir amb això és que en la comprensió de la realitat, des del socioconstruccionisme, el que es pren per objectes naturals no són sinó objectivacions que resulten de les nostres característiques, de les nostres convencions i de les nostres pràctiques. Es considera a les persones som les que instituïm intersubjectivament com a objectes els objectes dels que aparentment està feta la realitat. L’objecte no genera la nostra representació d’ell sinó que resulta de les pràctiques que articulem per a representar-lo.

D’altra banda, però, es rebutja o puntualitza **(3)** l’espai que se li dona a l’agència individual com a espai on es negocien dialècticament significats i determinacions a l’hora d’actuar i interactuar. Segons Gergen (1982) és mitjançant la comunicació que es genera el que

s’accepta com a coneixement, no mitjançant els processos intern dels individus. Doncs és al sí d’un procés d’intercanvis socials que es genera la “veritat” col·lectiva o el “sentit comú”.

Aquest rebuig del socioconstruccionisme s’argumenta a partir d’algunes aportacions de Berger i Luckmann, com **(3)** la historicitat dels significats (construccions instituïdes) que envolten les interaccions, relacions o situacions de tota persona d’una mateixa comunitat. Una historicitat d’unes pràctiques socials que es desenvolupen quotidianament, i que es legitimen a partir d’unes interaccions que construeixen una determinada realitat social, i que alhora aquesta reverteix en les pràctiques definint un marc de possibilitat. Es considera que les construccions instituïdes o reificades són inevitablement contingents, socials, i històriques. És a dir, canviants, canviabls i relatives a una cultura donada en un context històric determinat (Ibáñez, 2001a).

De la mateixa manera, el socioconstruccionisme també exalta **(2)** el paper del llenguatge en la formulació de la realitat social, en la seva funció constructiva i productora de significats, més enllà de concebre’l com un codi abstracte que només serveix per comunicar-nos. Des del socioconstruccionisme es parla de “gir lingüístic”, entenent que el llenguatge mitjançant les produccions discursives no només descriu sinó que crea directament els objectes pels quals es desenvolupa (Ibáñez, 2001a), com també recolza Elias. Així, el coneixement neix al sí de la interacció social i es construeix en l’espai de la intersubjectivitat a partir de les convencions lingüístiques (Ibáñez, 2001b).

Altrament, però, el socioconstruccionisme rebutja la idea de Berger i Luckmann en **(1)** la forma en com es produeix la transmissió del coneixement/sentit comú basada en la socialització (on les persones mantenen un paper passiu). L’explicació es basa en la interacció activa com a forma de transmissió i percepció del coneixement/sentit comú:

“El construccionismo se propone básicamente dilucidar los procesos mediante los que las personas consiguen describir, explicar y, en definitiva, dar cuenta del mundo en el que viven [...]. Los términos en los que se comprende el mundo son artefactos sociales que resultan de los intercambios, siempre históricamente situados, entre las personas. Des del construccionismo se considera que los términos de esta comprensión no provienen automáticamente de las características propias de la naturaleza, ni tampoco de nuestra conformación genética. Son el resultado de un proceso activo y cooperativo que se da en la relación interpersonal [...]. *El núcleo explicativo de la acción humana deja de ubicarse en las interioridades de la mente para pasar a situarse en la estructura y el proceso del intercambio humano.* Las explicaciones ya no se formulan aludiendo a un determinado estado o proceso psicológico, sino *considerando las relaciones entre las personas.*” Kenneth Gergen (1985; a Ibáñez, 2004:83)²²

²² El destacat és propi.

Ibáñez contempla les formes de vinculació social, alhora que constitutives de la pròpia identitat, com a fruits d’una idiosincràsia simbòlica, històrica i dialèctica de la realitat (2001b), partint de la sentència que res és social si no és instituït com a tal, mitjançant la intersubjectivitat. És en el món de significats comuns propis d’una col·lectivitat, que la intersubjectivitat implica que la realitat social no radica en les persones, ni tampoc fora d’elles, sinó que s’ubica precisament *entre les persones*, és a dir, en l’espai de significats del que participen o que construeixen conjuntament. Aquesta concepció emfatitza dos aspectes: la naturalesa *relacional* dels fenòmens socials i el caràcter *processual* d’aquests fenòmens.

Aquest és un punt de partida comprensiu del socioconstruccionisme per abordar la comprensió del comportament social i la construcció dels símbols que l’impregnen i medien les relacions socials. Una comprensió que radica en un **paradigma situat entre l’individualisme i l’holisme metodològics, situat entre la dicotomia individu-societat, en la interacció [1]**. En aquest sentit, el socioconstruccionisme dissol la dicotomia subjecte-objecte afirmant que cap d’aquestes dues entitats existeix pròpiament en independència de l’altra, qüestionant l’objectivitat. S’entén que la dimensió social no radica ni en les persones, ni tampoc fora d’elles, sinó precisament *entre les persones*.

Però des de la perspectiva socioconstruccionista la interacció no només constitueix l’element a partir del qual es formen i modulen les formes de relació que desenvolupem al relacionar-nos amb la resta de persones. També **constitueixen la forma de constituir-nos identitàriament, de subjectar-nos i subjectivar-nos, és a dir, de crear-nos en cadascuna una subjectivitat pròpia [2]**. La nostra subjectivació no es produeix en termes d’agència individual ni en la recepció estructural, sinó es compren com un producte de la interacció. En aquest sentit Gergen diu que “*las personas existen en un estado de construcción y reconstrucción permanente*” (1992:27).

Finalment cal destacar l’afegit de la perspectiva socioconstruccionista procedent directament dels treballs de Michel Foucault (1992; 2009a), la **introducció del “concepte-factor” del poder en les formes de constitució de la persona (i de la seva subjectivitat) [3]**. Concepte-factor des del qual s’entén que les creacions culturals i socials dels significats que pauten les nostres pràctiques i medien les nostres relacions socials estan inserides en les relacions de poder, limitant (i també permetent) les definicions possibles (Ibáñez, 2004:261).

Per altra banda, però, també cal destacar-hi un dels seus principals biaixos comprensius, les implicacions simbòliques d’allò “material” **(2.3.1)**. Segons Ibáñez (2003) una de les limitacions del socioconstruccionisme ha estat que s’han deixat de banda les anàlisis sobre els objectes que exerceixen els seus efectes per mitjans essencialment no lingüístics. Com ho són, principalment, el cos, certes tecnologies o les pròpies institucions socials.

2.3.1 Implicacions materials en el socioconstruccionisme

Des de les investigacions desenvolupades pel socioconstruccionisme s’ha prestat molta més atenció a la construcció de significats i símbols en les relacions, la no neutralitat d’aquests, travessats pel poder, o el paper que tenia el llenguatge i el discurs en la producció i desenvolupament d’aquests. Mentrestant a la materialitat o bases físiques no només se les ha ignorat, sinó que també se les ha “invisibilitzat” (Ibáñez, 2003). En aquest sentit Butler argumenta que:

“El lenguaje y la materialidad no se oponen, porque el lenguaje es y se refiere a aquello que es material, y lo que es material nunca escapa del todo al proceso por el cual se le confiere significación.” Judith Butler (1993/2002:110)

En aquesta línia de recordatori de la rellevància o implicacions de la materialitat es poden trobar mostres d’atenció tant en els treballs d’Elias, Berger i Luckmann, Foucault com, especialment, Butler:

- Les referències que fa Elias (1994) es troben quan parla de l’organisme físic humà com a possibilitador de la generació de pautes sonores, llenguatge, i en la seva abstracció símbols que medien les nostres relacions. En aquesta línia Berger i Luckmann (1988) parlen d’una dialèctica entre organisme i identitat. Concretant que la realitat social ve determinada no només per l’activitat i la consciència, sinó també, en gran mesura, pel funcionament de l’organisme físic humà. Aquesta dicotomia consisteix en posar en relació el que anomenen animal individual i el món social, i entreveure les possibilitats i possibilitacions que des d’un substrat biològic es permeten (o no) desenvolupar en la persona i la seva identitat a nivell social i simbòlic.
- Les referències que han fet autors post-estructuralistes com Foucault i Butler tenen més a veure amb els usos socials que es poden desenvolupar des del físic, i com aquest és condicionat i condicionant, constructor de significats socials i construït socialment. Foucault en les obres “*Microfísica del poder*” (1979) i “*Vigilar y castigar*” (1994) aborda els condicionants físics del desplegament del poder. Comprenent aquests condicionants com a efecte i instrument d’una anatomia política. El poder és materialitzador, i aquest efectes materials s’especifiquen en la producció de la materialitat del cos.

Seguint aquesta concepció Judith Butler en l’estudi de la comprensió de com es construeix socialment no només el gènere en correspondència a un sexe o a un cos, sinó també en la construcció del sexe, acaba vinculant una estreta relació entre la materialitat del cos amb la performativitat del gènere. Per “materialitat” Butler (2002) concep:

“Materia, no como sitio o superficie, sino como un proceso de materialización que se estabiliza a través del tiempo para producir el efecto de frontera, de permanencia y de superficie que llamamos materia.” Judith Butler (1993/2002:28)

L'autora considera que el que constitueix el caràcter fixe del cos, els seus contorns, els seus moviments, serà la materialitat, però la materialitat concebuda com l'efecte del poder, com l'efecte del procés productiu del poder. Un poder que sedimenta una pràctica reiterativa o ritual fent que el sexe adquireix el seu efecte naturalitzat. L'autora anomena **“performativitat” a aquest poder de sedimentació sobre les pràctiques materials i socials.**

La performativitat s'ha d'entendre, no com un “acte” singular i deliberat, sinó com la pràctica reiterativa i referencial mitjançant la qual el discurs produeix els efectes que anomena (Butler, 2002). En síntesi, Butler a l'obra *“Cuerpos que importan: sobre los límites materiales y discursivos del “sexo”*” (2002) acaba comprenent que la construcció del “sexe” es produeix com una norma cultural que governa la materialització dels cossos. Una concepció que es veu reflectida en el que una vegada va escriure el filòsof grec Epicur: *“No tenemos un cuerpo, somos un cuerpo”*.

Com a tesi doctoral que pretén desenvolupar-se des de les premisses socioconstruccionistes per a abordar la comprensió del procés de subjectivació i del comportament social de les persones, a part dels elements comprensius característics del socioconstruccionisme, també es tindran en compte en el desenvolupament de la investigació les implicacions de la materialitat. Unes implicacions que tot i ser limitades, o embrionàries en la seva concepció socioconstruccionista, seran presents en aquesta investigació.

A continuació, mostrem els elements epistemològics constitutius i característics del socioconstruccionisme. Uns paràmetres que impregnaran l'orientació al voltant de la comprensió del comportament i les trajectòries dels i les joves que s'agrupen en un grup de dissidència a les normes socials establertes.

Taula 5. Elements epistemològics del socioconstruccionisme

Procedència	Socioconstruccionisme
Símbols	- Són abstraccions i síntesis del llenguatge per a orientar-se, comunicar-se i governar-se.
Interaccionsime simbòlic	- Acció i comportament social a partir dels símbols. [1] - Significats i símbols intersubjectius a partir de les interaccions. [2]
Construccionisme social	- El llenguatge construeix significats i símbols intersubjectius. [2] - La reiteració quotidiana (històrica) dels símbols els sedimenta i institucionalitza. [3]
Socioconstruccionisme	- La construcció dels significats en la interacció entre persones. Ni en l'agència, ni en la estructura. [1] - Símbols constructors de les identitats socials (i la subjectivitat). [2]

Materialitat	- El símbols no són neutrals, estan travessats pel poder. [3]
	- Són condicionadors i possibilitadors de la construcció de significats i símbols.

3. Les relacions socials: arqueologia de la dimensió social

Per tal de contextualitzar el procés de normalització social (o socialització) del comportament adequat a la norma i, en contrast, per comprendre el comportament desviat o dissident a la norma, en aquesta tesi hem estat parlant de la dimensió social en abstracta. De la norma social, del comportament social, dels valors socials, de la cultura hegemònica, i per contra del comportament social desviat o de la dissidència social. Aquests són conceptes amb una certa complexitat en la seva definició operativa per a una investigació. En aquest capítol es pretén dotar a aquesta investigació, primerament, d'una ubicació epistemològica del què s'està parlant o s'entén per “social” i, en segon terme, dotar d'eines operatives al respecte d'aquestes concepcions de cara a la contrastació i producció empírica.

Les comunitats humanes són entramats complexos de relacions socials que s'ententeixen unes amb altres de forma inseparable. Aquestes relacions, interaccions i els símbols que les medien són la base per a la constitució de les “societats”. Són aquestes relacions allò que cal categoritzar per tal de contraposar empíricament allò instituit d'allò dissident a l'hora de realitzar l'anàlisi de la “dimensió social”. Però per a fer aquesta anàlisi comprensiva del què entenem per “social” desenvoluparem el que seria una “arqueologia” d'aquesta dimensió²³ a partir de:

3.1 Una conceptualització teòrica del que entenem per “relacions socials”.

²³ S'entén per “arqueologia” la cerca de les regles que governen i que fan possible la construcció d'un determinat discurs com a discurs de coneixement i més precisament com a discurs de coneixement vàlid (Ibáñez, 2001a).

- 3.2** Una conceptualització del que entenem per “univers simbòlic” o “cultura”, en tant que cohesionador i cohesionat, constituït i constituent, per (i de) les relacions socials.
- 3.3** Un marc operatiu fragmentant el que s’entén per relacions socials en: “relacions econòmiques”, “relacions polítiques” i “relacions de parentiu”.

3.1 Relacions socials

El comportament quotidià o les accions dutes a terme per les persones es veuen influïdes i afectades per les accions de les altres i responen d’una o altra forma a aquesta influència. Així, tota acció social (o de les persones) indueix a noves accions. En aquesta relació entre persones es desenvolupa una mútua i recíproca influència social entre elles, retroalimentant-se entre elles. Estem davant del que s’entén per relacions socials. Al voltant d’aquesta noció Max Weber definia:

“Por relación social debe entenderse una conducta plural –de varios- que, por el sentido que encierra, se presenta como recíprocamente referida, orientándose por esa reciprocidad. La relación social consiste, pues, plena y exclusivamente, en la probabilidad de que se actuará socialmente en una forma (con sentido) indicable; siendo indiferente, por ahora, aquello en que la probabilidad descansa.” Max Weber (1921/1964:21)

Aquestes relacions són el que Thomas Luckmann (1996) desenvolupa en la “teoria de l’acció social” mitjançant la qual considera que en la mesura que es repeteixen quotidianament, i es tornen rutinàries i obligatòries, “s’institucionalitzen”. En aquest sentit, les relacions socials sedimentades i normalitzades constitueixen les “institucions socials”. Unes institucions socials que s’organitzen per mitjançar i regular la societat, la relació entre persones o la relació entre persones i medi que habiten²⁴.

Per abordar aquesta lògica que organitza les relacions socials i que media i regula la societat en la diversitat de relacions socials i institucions consolidades i normalitzades, s’han fet aportacions i interpretacions des de diferents perspectives comprensives: des de l’idealisme cultural, passant pel marxisme fins a la perspectiva de xarxes.

La teoria *marxiana* desenvolupada per Karl Marx (1959) i Friedrich Engels (1968) ha estat punt de partida per una gran majoria d’investigacions socials i sociològiques que s’han

²⁴ En aquest mateix sentit, s’han de comprendre les institucions com a organitzacions de relacions socials normalitzades, però, també, històriques i contextuais. Les institucions també es poden “des-institucionalitzar” quan no són capces de resoldre problemes dels determinats ordres establerts en aquestes relacions. Les institucions canvien, es transformen, es contraposen i es substitueixen en el transcurs del temps (Luckmann, 1996).

desenvolupat en el darrer segle. Tot i així la perspectiva *marxista*²⁵ que s’hi ha desenvolupat ha estat subjecte a diverses interpretacions i a diversos interessos polítics que en ocasions (gairebé majoritàries) han esbiaixat la teoria marxiana²⁶.

Marx i Engels conceben l’estructura de la societat com a constituïda per “nivells” o “instàncies”. Unes instàncies articulades de forma específica: la “infraestructura” o base econòmica (unitat de les forces productives i de les relacions de producció) i de la “superestructura”, composta, a l’hora, de dos nivells o instàncies: la jurídic-política (el dret i l’Estat) i la ideologia (les diferents ideologies, religiosa, moral, jurídica, política) (Althusser, 1977).

La explicació, sovint, fàcil d’esquematitzar i reificar ha estat la promoguda pel PCUS (Partit Comunista de la Unió Soviètica), el que s’ha conegut com a “socialisme científic”. Una interpretació que a part de concebre-la com a recepta màgica aplicable en qualsevol indret (espais) i context històric (temps) cau en biaixos positivistes, en el determinisme economicista i productivista, i eurocentrista (Dhoquois, 1977).

Aquesta reificació la podem trobar en el clàssic i, abastament difós, llibre de Marta Harnecker “*Los conceptos elementales del materialismo histórico*” (1972). Des d’aquesta interpretació es considera que les relacions econòmiques adquireixen un paper infraestructurant en l’organització social.

Es jerarquitzen les instàncies social segons la relació amb el mode de producció econòmica. Així, la infraestructura social s’articula a partir de l’estructura econòmica, entenent aquesta com a instància configuradora de totes les relacions socials. La superestructura (derivada i determinada per la infraestructura) s’articularà a partir de les estructures jurídic-política (poder coercitiu) i ideològica (“falsa consciència necessària” en tant que valors legitimadors de l’ordre establert).

Tant les revisions marxistes crítiques com seguidors d’aquest “socialisme científic” imposat pel PCUS han partit de l’anàlisi i interpretació de la noció de “última instància” que apareix en diversos passatges i en diversos contextos de la obra de Marx i Engels. La discussió es

²⁵ L’ús del terme “marxià” és usat en referència a la teoria marxiana, la teoria desenvolupada per Karl Marx, en canvi, l’ús del terme “marxista” és usat en referència a les autores que s’han ubicat en la interpretació, continuïtat i desenvolupament de la teoria marxiana.

²⁶ A principis de segle, arrel de la revolució russa de 1917 i la constitució de la URSS, el PCUS amb l’anomenat “marxisme-leninisme” va marcar una interpretació “oficial” de la teoria marxiana a seguir per la resta de Partits Comunistes alineats al PCUS, el “socialisme científic”. Una perspectiva que molts autors marxistes es dedicaren a criticar, amb el que foren adjectivats de dissidents. Molts d’ells foren perseguits, expulsats o decidiren marxar del PC corresponent. Des de Lev Trotsky, Karl Polanyi, Antonio Gramsci, Georg Lukács, Louis Althusser, Guy Dhoquois o, fins i tot, Cornelius Castoriadis i Michel Foucault.

centra en si l'economia/matèria/producció econòmica com a infraestructura determina directament a la resta (superestructura); determina en última instància; només determina en última instància; i si, aquest "només" i en "última instància", significa que només exerceix com a "marc de possibilitat" per a les accions i relacions.

En aquest sentit, i qüestionant el determinisme economicista del "socialisme científic" podem trobar la "determinació" en la que pensa Marx, en tant que "determinació només en darrera instància" a una carta d'Engels enviada a José Bloch:

"Según la concepción materialista de la historia, el factor determinante en la historia es, en última instancia, la producción y la reproducción de la vida real. Ni Marx ni yo hemos dicho más que esto. Si luego alguien tortura esta proposición para hacerle decir que el factor económico es el único determinante, entonces la transforma en una frase vacía, abstracta y absurda." Friedrich Engels (1890; a Althusser, 1970/1977:139)

La determinació en última instància per part de la base econòmica només pot ser pensada dins d'un tot diferenciat i per tant complex i articulat. Fixa una autonomia relativa de les diferents instàncies. Si la instància econòmica (o infraestructura) és "última" és perquè hi ha d'altres. Obre la determinació al joc d'altres instàncies (Althusser, 1977).

Podem trobar en altres passatges de l'obra, en aquest cas, d'Engels altres puntualitzacions entre la determinació d'instàncies. Engels (1974) diu que el mode de producció de la vida material condiona el procés de la vida social, política i espiritual en general. Condiona, no determina. Considera que al canviar la base econòmica, es revoluciona, més o menys ràpidament, tota la immensa superestructura erigida sobre ella. Però que l'economia política no tracta les coses, sinó les relacions entre persones i, en última instància, entre classes.

Així doncs, la determinació en última instància de la base econòmica s'ha de comprendre en el context de la seva redacció. Aquesta puntualització implicava desmarcar-se respecte de les filosofies idealistes de la història i assumir una posició materialista. De la mateixa manera implicava també desmarcar-se respecte tota concepció mecanicista del determinisme i assumir una posició dialèctica (Althusser, 1977).

Per altra banda, aquesta interpretació determinista econòmicament de les relacions socials ha estat criticada i refutada pel seu caràcter eurocentrista. Karl Polanyi (1989) denuncia la "fal·làcia economicista" dels economistes moderns de l'època (liberals, capitalistes) i la confusió de la teoria formulada per Marx en la seva interpretació de la lògica de les relacions socials. Els acusa de projectar sobre les altres societats no només el tipus de relacions mercantils característic de l'economia capitalista, sinó també el grau d'autonomia i d'hegemonia que les relacions econòmiques adquirien en la societat capitalista.

En l'estudi d'altres èpoques de la història (context espai-temps) Guy Dhoquois (1977) estableix que les formes d'organització social i modes de producció de les diferents èpoques

i civilitzacions no han estat sustentats sempre per l'economia. En molts altres contextos aquestes organitzacions socials han estat sustentades per les relacions de parentiu (comunisme primitiu, antics règims comunitaris), per l'estructura ideològica (Europa feudal) o per l'estructura jurídico-política (Imperi Romà o l'Àsia en els seus diversos modes: pur, parasiàtic, subasiàtic).

En aquest sentit Immanuel Wallerstein (2004) en la seva anàlisi històrica dels “sistemes socials” distingeix tres gran tipus d'organització de les relacions socials: els “minisistemes” (les societats tribals), els “imperis-món” (els estats estamentals) i “l'economia món” (la societat capitalista). Seguint la seva anàlisi, Antonio Campillo (2001a) desenvolupa que en cadascun d'aquests “sistemes” de diferents èpoques ha predominat (sense determinar) una relació social (instància en llenguatge marxista) concreta. Campillo considera que en les societats tribals predominaven les relacions de parentiu en relació a la producció econòmica i la presa de decisions polítiques; en els estats estamentals les relacions polítiques predominaven en relació a les de producció i a les d'organització del parentiu; i finalment, en les societats capitalistes les relacions de producció econòmica predominen en relació a les decisions polítiques i de parentiu.

Així doncs, les societats humanes s'han d'entendre com a entramats complexes de relacions socials que s'entretreixeixen unes amb altres de forma inseparable. Si es parteix d'aquesta concepció, en aquest entramat no és possible trobar cap relació social que exerceixi una primacia absoluta sobre totes les altres, cap poder únic i decisiu que “determini en última instància” l'estructura de cada societat i el comportament humà (Mann, 1991). Per tant, des d'aquesta tesi, no s'analitzarà el comportament social (normatiu o dissident) a partir de la *perspectiva marxiana* més determinista econòmicament (dialèctica, econòmicament infraestructurant i materialista), ni a partir de la *perspectiva weberiana* (institucional, culturalment infraestructurant i idealista) (Weber, 1964), que entenen el predomini d'una relació (o instància) social per sobre la resta, i per tant focalitzen la seva anàlisi social de les societats com del comportament social de les persones en aquesta.

Per a comprendre l'organització social de les societats i el comportament de les persones en aquesta (concretament societats occidentals contemporànies) en aquesta tesi es parteix l'anàlisi des de la *perspectiva de xarxes* elaborada per Michel Mann (1991). Aquesta teoria s'estructura en dos concepcions principals: (1) les societats no s'han de concebre com “sistemes socials”, com a totalitats, per tant les persones que en formen part no veuen constrenyida la seva conducta per “l'estructura social com un tot”; i (2) les societats s'han de concebre com a múltiples xarxes de poder, com a múltiples xarxes socio-espacials de poder que es superposen i s'interseccionen, que es discerneixen en “quatre fonts (relacions) del poder social”.

Les “quatre fonts del poder social” que teoritza Mann (1991) estan composades per: (1) el poder ideològic: la cohesió de la comunitat mitjançant la imposició de conceptes i categories de significats; (2) el poder econòmic: la organització social per a la satisfacció de les necessitats de subsistència mitjançant l’extracció, la transformació, la distribució i consum dels béns naturals; (3) el poder militar: la mobilització de la necessitat d’una defensa física organitzada i per a l’agressió; i (4) el poder polític: la regulació de la diplomàcia, de la regulació centralitzada, institucionalitzada i territorialitzada de les relacions socials.

Campillo (2001a), però, partint del mateix paradigma comprensiu de la perspectiva de xarxes, revisa les relacions socials concretades per aquesta. En destaca l’absència en la teoria de Mann de les “relacions entre sexes/gèneres (de parentiu)” i la seva històrica relació de poder mitjançant el patriarcat. Altrament entendrà la “relació militar” i la “relació política” com una mateixa, i la “relació ideològica”, l’entendrà no en una mateixa posició que les altres, sinó com aquella que les envolta, les articula i les dota de legitimació simbòlica, a la que anomenarà “religió” (en aquesta tesi identificada com a “cultura” o “univers simbòlic”).

Així doncs, des d’aquesta anàlisi s’estipulen com a constitutives del que s’entén per “social” o “dimensió social”: la religió (*univers simbòlic-cultura*), i les relacions socials discernides en **(1) relacions econòmiques**, **(2) relacions polítiques** i **(3) relacions de parentiu**. Aquesta revisió de la classificació de les relacions socials caracteritzada per Campillo (2001a) és compartida per diverses autores:

- Georges Bataille (2007:220-222) titlla d’aspectes de la “especificitat humana”: el treball, el sexe i la mort. Partint de la idea que el grup (la societat) necessita del (1) *treball* per alimentar-se i aixoplugar-se; necessita de la (2) *guerra* per a protegir-se dels altres grups, per a conjurar la mort pròpia donant mort a les altres; i necessita del (3) *sexe* per reproduir-se i comunicar-se.
- Thomas Luckmann (1996) teoritza aquesta classificació a partir de l’anàlisi de que totes les societats humanes han d’afrontar els problemes i necessitats de (1) la “supervivència corporal” al que respon la institució del *treball* (economia); (2) els “conflictes” al que respon la institució *política*; i (3) la “convivència” entre sexes i generacions, a la que respon la institució del *parentiu*.
- Hannah Arendt (1995) especifica aquestes mateixes relacions com a tres formes d’activitat que són constitutives de la vida humana (en la seva anàlisi de la *vita activa*, a diferència de la *vita contemplativa*), que alhora són irreductibles entre sí: el “treball”, “l’acció” i la “labor”. Aquestes activitats socials es corresponen amb les tres “condicions” compartides de la vida humana: la terra (el medi), la companyia de les altres i el cos (una mateixa). (1) El “treball” dedicat a la transformació de la Terra i a la fabricació d’un món habitable, és l’activitat que es realitza en el marc de les *relacions econòmiques*; (2) “l’acció” dedicada a la comunicació amb les altres, a la resolució dels assumptes públics o comuns i a la preservació de la pau civil, és l’activitat que té lloc en l’àmbit de les *relacions polítiques*; i (3) la “labor” dedicada al manteniment i

cura del cos, és l'activitat que es realitza en l'àmbit de les *relacions domèstiques o familiars* (parentals).

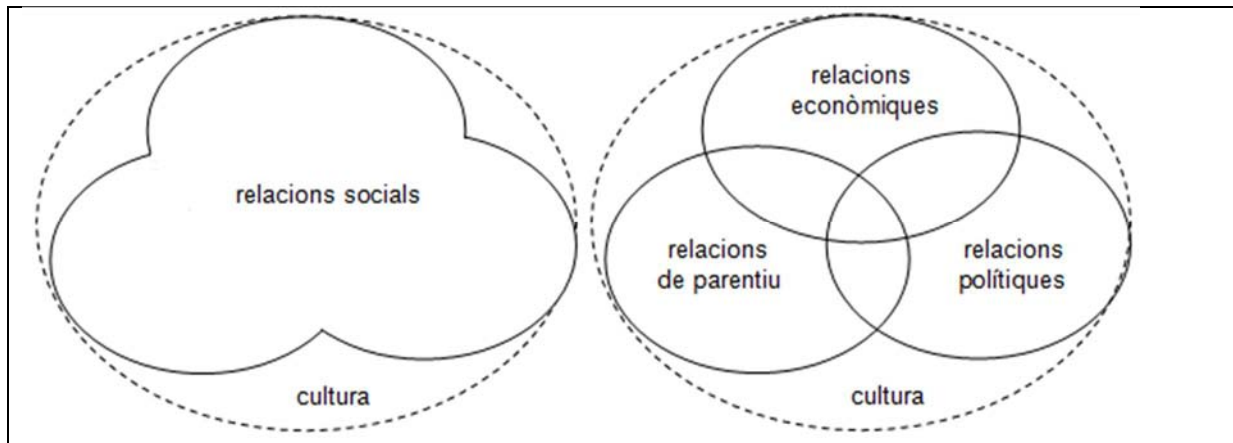
- Gota Esping-Andersen (1993) en la seva classificació de tipologia d'estats del benestar europeus contemporanis: liberal, conservador, socialdemòcrata i mediterrani/familista utilitza com a elements per a fixar l'anàlisi tres institucions. Empra les institucions del (1) “mercat”, (2) “Estat” i (3) “família” per a desenvolupar la tipificació dels estats del benestar.
- Manel Castells (1998:40), tot i que amb una altra terminologia, postula que les societats estan organitzades entorn a processos humans estructurats per relacions de (1) “producció” (economia), (2) “poder” (política) i (3) “experiència” (parentiu). Afegint que la “comunicació simbòlica”, el que en aquesta tesi es caracteritza com a *univers simbòlic*, entre persones i amb la natura (el medi), basades en aquestes tres formes de relació social s'acaben cristal·litzant històricament en “cultures” i identitats col·lectives.
- Resulta rellevant, a mode de coneixement, destacar el desenvolupament d'altres classificacions semblants de les relacions socials com la que fa José Adelantado (et al, 1998). L'autor tot i dividir explícitament “l'estructura social” en quatre esferes, el desgranament d'aquestes també respon a la classificació d'economia, política i parentiu. L'autor diferencia aquestes quatre esferes d'activitat social en (1) “mercat”; (3) “família (domèstic)” ; i (2) “Estat” i “espai públic (no estatal)”. Aquest darrer es refereix a l'acció cívica, popular i autogestionada no vinculada a les estructures administratives i legislatives, però en definitiva s'està referint a l'espai de deliberació política d'una comunitat.

A mode d'*operativització*, en aquesta tesi, i com també argumenta Adelantado (et al, 1998) la dimensió social tot i estar travessada transversalment per les esferes fragmentàries que la constitueixen és necessària una separació conceptual operativa per abordar l'anàlisi de la interseccionalitat. Aquesta dimensió social, doncs, serà discernida en **(3.2)** l'univers simbòlic-cultura i **(3.3)** les relacions socials que la conformen, diferenciades en tres tipologies: **(3.3.1) relacions econòmiques**, **(3.3.2) relacions polítiques** i **(3.3.3) relacions de parentiu**.²⁷

A continuació mostrem la següent il·lustració per tal de facilitar la comprensió teòrica i seguir el fil conceptual del que en el treball s'entén per univers simbòlic/cultura i la seva vinculació amb la noció de relacions socials:

²⁷ Aquesta fragmentació de les relacions socials (econòmiques, polítiques i de parentiu) es realitza amb la voluntat d'operativitzar el que des d'aquesta investigació considerem que estan interseccionades mútuament. Aquesta divisió de les relacions, atenent a la crítica feminista (Crenshaw, 1991), es realitza des de la seva consideració de fragmentàries per a poder comprendre els fenòmens i comportaments socials. I es realitza amb la voluntat de clarificar els eixos de relació social (de desigualtat i d'opressió) per poder abordar posteriorment la seva intersecció. En relació a la noció “d'interseccionalitat” serà introduïda en el següent capítol en relació a la subjectivitat i identitats.

Taula 6. Esquema sobre la concepció de “univers simbòlic-cultura” i “relacions socials”

3.2 Univers simbòlic – cultura

La caracterització de “religió” considerada per Campillo (2001a) conté una equivalència conceptual respecte altres formes amb les que ha estat anomenat aquest element cohesionador de la resta de relacions socials d’una societat. Emile Durkheim (1987) o el mateix Luckmann (1973) utilitzen *religió*, però podem trobar altres nominacions. Mann (1991) partint de les anàlisis de Marx i Engels (1987) l’anomena *ideologia*, Berger i Luckmann (1988), Elias (1989) i Bourdieu (2000) l’han anomenat *cosmovisió* o *univers simbòlic*, Castoriadis (1998a) *magma de significacions* i Santos (2001), entre d’altres, l’han anomenat *cultura*.

La religió segons Campillo forma part de les condicions humanes, no com una quarta condició o relació social, sinó més aviat com quelcom permet integrar a les altres tres, transcendent-les i legitimant-les alhora. Aquesta és una concepció que l’autor desenvolupa a partir de la noció exposada per Durkheim (1987), quelcom que les dota de cohesió i coherència, però que alhora n’és producte d’elles:

“La religión ejerce, con respecto a estos tres tipos de relaciones [económicas, políticas i de parentesco] una función compleja: por un lado, invierte el movimiento de autoafirmación de lo humano, el movimiento de constitución de la subjetividad profana, concediendo a lo no-humano un poder sagrado (indomeñable, imprevisible, ilimitado), [...] y por último, estas relaciones con lo sagrado sirven de modelo y de fundamento último a las relaciones sociales profanas, proporcionándoles la más firme e inapelable forma de legitimidad. [...] La religión es el conjunto de creencias y de prácticas por medio de las cuales los seres humanos sacralizan lo excluido como no-humano y se comunican o “religan” con él.” (Campillo 2001a:278)

Partint d'aquesta concepció de Durkheim (i Campillo), s'afegeix el caràcter i connotacions que desenvolupa Luckmann (a diferència del que entendrà Berger per “religió”)²⁸. Campillo escriu que la tesi fonamental de l'obra “*La religión invisible*” (1973) de Luckmann és que:

“La religión tiene que ver con el pensamiento, con la necesidad “natural” que todo ser humano tiene de orientarse en el mundo. Podemos considerar que esta necesidad de orientación es “natural” en la medida que el ser humano nace desorientado, es decir, en la medida en que cuenta con una escasa determinación genética de su conducta; y [1] *la “cultura” es el conjunto de criterios de orientación que le permiten relacionarse con el resto de los seres naturales, con su propio cuerpo y con los otros semejantes a él*; de modo que la religión tendría esta positiva y decisiva [2] *función “cultural” de orientar al ser humano en su relación (teórica y práctica) con el mundo*. Lo que distingue al ser humano no es solamente que [3] *regula de forma colectiva su subsistencia, su reproducción y sus conflictos, que somete a reglas el hambre, el sexo y la violencia, sino que para instituir y articular entre sí esas diversas reglas necesita de un lenguaje, de un pensamiento simbólico que comparte con otros que le permite orientarse en el mundo*, que le permite componer con ellos un mundo, en fin que le permite comprenderse y conducirse a sí mismo como un ser singular de ese mundo. Y esa es la función “cultural” que han cumplido todas las religiones. Por eso no resulta posible separar la idea de “religión” de la idea de “cultura”.” Antonio Campillo (2001a: 138-139)²⁹

És a partir d'aquesta cita d'on se'n deriva la definició conceptual d'univers simbòlic/cultura per a aquest estudi:

- 1) com a orientació per a la relació amb el medi, amb una mateixa i amb la resta de persones;
- 2) com quelcom que fa indissoluble el pensar i el fer, la teoria i la praxis; i
- 3) com allò que cohesiona i envolta, alhora que és constituït i articulat per, les relacions socials (econòmiques, polítiques i de parentiu) que pauten i regulen la subsistència (fam), la convivència (violència) i la reproducció (sexe).

²⁸ A partir de l'edició de “La construcció social de la realitat” els autors li donarien un ús diferent al terme “religió”. Mentre Berger utilitzaria una definició més restrictiva, derivada del llatí “religare” que significa “re-lligar”, “re-vincular”, estretament relacionada amb el teisme, amb el culte a la divinitat. Luckmann, per contra, seguiria amb una concepció més ampla equivalent a la de “cultura” o “univers simbòlic”, provinent de l'arrel “relegere” que en llatí significa “re-llegir”, “re-capitular”, establir una síntesi. En aquest sentit es refereix a una disposició interior (cert estat d'ànim) una adhesió que incorpora una afectivitat amb l'individu (emocions), i una visió coherent de les coses i el món (una gramàtica interpretativa). Luckmann entén per religió allò que fa passar del desordre del caos a l'ordre del cosmos (tingui vinculació amb la divinitat o no).

²⁹ El destacat i la numeració són pròpies.

Aquesta indissolubilitat de la que parla Luckmann és la que contempen en les definicions de religió de Durkheim i Campillo, vinculades amb la diferenciació entre allò animal i natural amb allò humà i “cultural”. Així mateix, Freud entenia cultura per:

“La suma de las producciones e Instituciones que distancian nuestra vida de la de nuestros antecesores animales y que sirven a dos fines: proteger al hombre contra la naturaleza y regular las relaciones de los Hombres entre sí.” Sigmund Freud (1929/1993:33)

Però per altra banda es poden trobar definicions més operatives de la “cultura” per a l’abordament del comportament social. Herbert Marcuse (1970) considera la cultura com un complex de creences, realitzacions i tradicions que constitueixen el “teló de fons” d’una societat. La cultura com a complex de valors morals, intel·lectuals i estètics que una societat considera que constitueix el disseny de l’organització social. En un mateix sentit Jon Elster (2001) la considera el patró de conducta, normes, valors, creences i conceptes que siguin més que individuals però menys que universals. Cultura inclou tots els patrons constants (o freqüents) de la conducta humana dins d’una determinada societat.

Des d’una concepció equivalent de cultura que la que caracteritzen Marcuse o Elster, Santos (2001) concreta que cultura és quelcom que té a veure, sobretot, amb l’arquitectura cognitiva i amb les formes de sensibilitat de les persones, amb la manera com construïm el sentit del que som i del que ens vincula, sent en totes les societats humanes, una qüestió intersubjectiva (González Placer, 2007). L’autor concep la cultura com un univers de valors, creences, significats, com un univers de símbols, com una constel·lació de *topoi*.

“Los topoi son los lugares comunes retóricos de mayor alcance en una determinada cultura. Funcionan como premisas de argumentación que, al no discutirse, debido a su evidencia, hacen posible la producción y el intercambio de argumentos.” Boaventura de Sousa Santos (2001:178)

Aquests *topoi* (o tropos/metàfores/símbols) entreteixits conformen en que Berger i Luckmann (1988:147-148) descriuen com a *univers simbòlic*, com la matriu de tots els significats intersubjectius. L’univers simbòlic esdevé allò que ordena la història i ubica tots els esdeveniments col·lectius dins d’una unitat coherent que inclou el passat, el present i el futur, com allò que dóna coherència a la pròpia existència, allò que media les interaccions entre les persones de la comunitat. L’univers simbòlic és el que legitima l’ordre instituït i els rols socials particulars ubicant-los i dotant-los d’un món (cosmos) àmpliament significatiu, determinant una lògica o gramàtica de pensament³⁰. L’ordre d’aquest univers simbòlic,

³⁰ La “gramàtica” configurada per l’univers simbòlic és la sèrie finita de regles de constitució d’enunciats susceptibles d’una productivitat infinita. Un “esquema de pensament” és una sèrie finita de regles de constitució d’idees, susceptible també d’una productivitat infinita. Quan una gramàtica o un esquema

plasmat en la gramàtica, és el que determina el que es pot dir i el que es pot pensar, els límits de la nostra llengua i del nostre pensament (Larrosa, 1996).

Aquesta comprensió permet entendre que l'ordre social establert, sense necessitat de justificació o de discursos legitimadors, es repeteix i reproduceix, doncs es presenta com a natural, obvi i autoevident. La cristallització dels universos simbòlics succeeix als processos d'objectivació, sedimentació i acumulació del coneixement. Són productes socials amb una història. No obstant aquest univers simbòlic (hegemònic) que incorporem, que ens constitueix, no és neutre, afavoreix a uns grups sobre els altres. L'univers simbòlic transforma l'arbitrarietat cultural en natural, legitima i articula unes posicions i deslegitima altres, ratificant una determinada lògica de dominació(ns) social(s).

En aquest sentit Pierre Bourdieu (2000) introdueix la noció de “violència simbòlica”. Per violència simbòlica entén la desigualtat que s'institueix a través de la legitimitat en la que ens veiem obligades a concedir a determinades formes de relació. Una legitimitat invisible que se'ns imposa sota la forma d'esquemes de percepció i valoració difícilment accessibles a la consciència. Uns esquemes de percepció que permeten considerar normal, inclús natural, l'ordre social establert. L'ordre simbòlic transforma l'arbitrarietat cultural en natural, legitima unes posicions i deslegitima unes altres (comportament normal i desviat/dissident). L'ordre simbòlic determina els límits dins els quals es possible percebre i pensar, determina per tant, allò visible i allò pensable (Bourdieu, 2000).

Aquest procés de legitimació d'allò instituït és allò a que es refereixen Marx i Engels (1987) quan teoritzen sobre una de les funcions de la ideologia. La *ideologia* com el sistema d'idees o de representacions que l'ésser humà o una classe social tenen sobre elles mateixes i del lloc que ocupen en el món i en la història. Però li donen un sentit *no neutral*, no amb la propietat de fer que l'individu s'identifiqui i es realitzi en la seva societat, sinó amb la propietat de sotmetre als interessos particulars d'una classe social, mitjançant les idees de la classe dominant, la qual té el “poder” per generar-les i imposar-les. És el mecanisme de poder a partir del qual compta la classe social dominant per assegurar-se i perpetuar-se en el seu domini.

“Les [1] idees de la classe dominant són les idees dominants en cada època; o, altrament dit, la classe que exerceix el poder material dominant en la societat és, al mateix temps, el seu [2] poder espiritual dominant: la classe que té a la seva disposició els mitjans per a la producció material disposa així, alhora, dels mitjans per a la producció espiritual, la qual cosa fa que se li sotmetin, al mateix temps, per terme mitjà, les idees dels qui no tenen els mitjans necessaris per produir espiritualment. Les

de pensament estan ja constituïts, qualsevol cosa que es produeixi en el seu interior dóna una sensació de “ja dit”, “ja pensat”, una sensació de que trepitgem terreny conegut, de que podem seguir parlant o pensant en el seu interior (Larrosa, 1996).

[3] idees dominants no són altra cosa que l'expressió ideal de les relacions materials dominants, les mateixes relacions materials dominants concebudes com a idees; per tant les relacions que fan d'una determinada classe la classe dominant són també les que confereixen el paper dominant a les seves idees.” Karl Marx i Friedrich Engels (1845/1987:86-87)

La concepció de la ideologia de Marx s'assenta sobre tres aspectes fonamentals: (1) la consciència és una producció social; (2) els modes de producció -les relacions de producció que es desenvolupen- són els que configuren els continguts de la consciència (són les pràctiques concretes que desenvolupen les persones per a assegurar les seves condicions d'existència, així com les relacions socials que impliquen aquestes pràctiques concretes); i (3) els sectors socials que ocupen una posició dominant en les relacions de producció tenen la capacitat de fer compartir pels altres sectors socials els continguts de la consciència que corresponen a la seva pròpia posició social.

Sobre aquest sentit no neutral de la cultura/univers simbòlic que dota de sentit la nostra existència diverses autores han desenvolupat bastanta literatura al respecte de la legitimació de la cultura hegemònica i homogeneïtzadora i els mitjans que s'ha utilitzat des de les classes dominants de les relacions socials³¹. Seguint, però amb el caràcter descriptiu de l'univers simbòlic, i no amb el caràcter substantiu, cal introduir finalment la concepció de *magma de significacions imaginàries* de Castoriadis (1998a).

Castoriadis considera que les persones pertanyen a una societat en tant que participen de les seves significacions imaginàries socials, normes, valors, mites, representacions, projectes, tradicions, etc. i perquè comparteixen (ho sàpiguen o no) la voluntat de ser d'aquesta societat i de fer-la ser contínuament. Considera aquesta unitat en la institució total de la

³¹ De conformitat amb les normes, les institucions produeixen individus, els quals, per construcció, són no només capaços de reproduir la institució sinó que estan obligats a reproduir-la. Però allò simbòlic s'ha de comprendre com una regulació de la significació que varia amb el temps i no com una estructura permanent (Butler 2002). Tot ordre social certa magnitud i profunditat engendra la seva pròpia "ideologia legitimadora", és a dir, els valors, les categories de pensament, i les visions del món requerides per al seu desenvolupament i per a la seva acceptació social, a l'hora que intenta desmantellar les anteriors ideologies legitimadores pròpies del tipus de societat que pretén suplantar (Ibáñez, 2001a).

Així doncs, el què està en joc és la perpetuació d'una producció cultural o simbòlica que no estigui orientada cap a finalitats exclusivament comercials i que no estigui sotmesa als veredictes dels que dominen la producció mediàtica de masses, sobre tot a través del poder que exerceixen sobre els grans mitjans de difusió. La globalització cultural és en realitat la màscara justificadora d'una política que aspira a universalitzar els interessos particulars i la tradició particular de les potències econòmiques i políticament dominants, presentant-se com una norma inqüestionable i irrevocable (Bourdieu, 2001).

societat com a resultat d’una cohesió producte d’un espès i complex teixit de significacions que impregnen, orienten i dirigeixen la vida humana.

La caracterització d’univers simbòlic que fa Castoriadis (1998a) s’escenifica en significacions socials imaginàries³², en nocions-símbols (*topoi*), com són: *esperits, deus, Déu, polis, ciutadà, nació, estat, partit, mercaderia, diner, capital, taxes d’interès, tabú, virtut, pecat, home, dona, filla,...* És aquest univers simbòlic (constel·lació de *topoi*) el que anomena “*magma de significacions imaginàries socials*”, quelcom impossible de discernir i categoritzar per sí sol³³.

D’aquesta confluència conceptual en resulten com a estructurants de la noció de cultura o univers simbòlic les nocions de: **[1]** els *topoi* com a elements estructuradors retòrics inqüestionables (símbols) de la relació social, com a base per a sentir i enraonar; **[2]** com a matriu de significats (*topoi*) que donen cohesió i coherència a la existència, dotant a la persona d’una cosmovisió; **[3]** com quelcom no neutral, en tant que instituït i reproduït; i **[4]** com quelcom impossibilitat de categoritzar-se per sí sol.

A continuació, a mode de síntesi, mostro mitjançant la següent taula (Taula 9) els elements descriptius que caracteritzen la noció “d’univers simbòlic” o “cultura”, i els elements operatius de la mateixa, que permetran treballar la contrastació empírica en l’estudi del comportament quotidià i el procés de subjecció i subjectivació de les persones.

Taula 7. Conceptualització de “l’univers simbòlic - cultura”

Univers simbòlic/cultura	
Definició	<p>[1] Els “<i>topoi</i>” com a elements estructuradors retòrics inqüestionables (metàfores - símbols).</p> <p>[2] Com a matriu de significats (<i>topoi</i>) que donen cohesió i coherència a la existència (relacions socials), dotant a la persona d’una cosmovisió.</p> <p>[3] Com quelcom no neutral, en tant que instituït i reproduït, manteniment del domini històric.</p> <p>[4] Com quelcom impossibilitat de categoritzar-se per sí sol.</p>

³² “Llamo imaginarias a estas significaciones porque no corresponden a elementos “racionales” o “reales” y no quedan agotadas por referencia a dichos elementos, sino que están dadas por creación, y las llamo sociales porque solo existente estando instituidas y siendo objeto de participación de un ente colectivo impersonal y anónimo.” Cornelius Castoriadis (1986/1998a:68)

³³ “[Llamo magma al tipo de organización de las significaciones imaginarias sociales propias de una sociedad dada]. Un magma contiene conjuntos –y hasta un número definido de conjuntos-, pero no es reductible a conjuntos o a sistemas de conjuntos, por ricos y complejos que éstos sean. [...] Un magma tampoco puede ser reconstituido “analíticamente”, es decir, por medio de categorías y de operaciones de conjuntos. El orden y la organización sociales no pueden reducirse a los conceptos habituales del orden y de la organización en matemática, en física o hasta en biología..., por lo menos tales como estas nociones son concebidas hasta ahora.” Cornelius Castoriadis (1986/1998a:72-73)

Conceptualització	<p>[1] Com a orientació per a la relació amb el medi, amb una mateixa i amb la resta de persones.</p> <p>[2] Com quelcom que fa indissoluble el pensar i el fer, la teoria i la praxis.</p> <p>[3] Com allò que cohesiona i envolta, alhora que és constituït i articulat per les relacions socials (econòmiques, parentals i polítiques).</p>
--------------------------	--

3.3 Fragmentació de les relacions: economia, política i parentiu

Partint d'aquesta construcció teòrica, i per tal de fer operativa la “dimensió social” i la “cultura/univers simbòlic” i poder treballar en la contrastació empírica, es caracteritzen les diferents relacions socials (econòmiques, polítiques i de parentiu) explicitades per Campillo (2001a:126-131, 2001b:54-55, 2001c:49-53). Tot i així, aquesta fragmentació es fa en vocació d'operativitzar quelcom indissoluble. Les següents caracteritzacions de les relacions socials, han de ser compreses de forma interrelacionada (interseccional) i no sistèmica. Doncs no hi ha cap societat que no compti amb aquestes tres formes bàsiques de relació social, i que no dugui a terme una determinada articulació o integració institucional entre totes elles.

- Relacions econòmiques

Són les relacions que regulen l'apropiació, producció i distribució dels recursos naturals, per assegurar la subsistència de les persones. Són les formes d'organització del treball per al cobriment de les necessitats. Satisfan les necessitats materials, a l'hora de col·laborar entre uns i altres i intercanviar béns i serveis. Garanteixen la supervivència material i regulen la relació de l'espècie humana amb allò anomenat “natura”.

El que estaria en joc en les relacions econòmiques és la forma de concebre allò necessari i allò superflu, allò útil i allò inútil, la riquesa i la misèria, el benefici i la pèrdua (González Placer, 2007).

- Relacions polítiques

Són les relacions que regulen les formes de resolució de conflictes i de presa d'acords, tant a l'interior d'una determinada comunitat com en les relacions entre diferents comunitats, per assegurar la convivència entre persones. Són les formes d'instituir la dignitat humana i la governabilitat, la legislació, l'execució i el judici.

El que estaria en joc en les relacions polítiques és l'establiment de les formes de trobada, presència i posicions dels diferents grups humans, els límits d'allò permès i d'allò legítim. És on es dibuixen els perfils d'allò humà i d'allò inhumà, els criteris de pertinència al grup, les figures de l'amic i de l'enemic (González Placer, 2007).

- Relacions de parentiu

Són les relacions que regulen la convivència entre els sexes i les generacions, per assegurar el manteniment i cohesió de la comunitat. Mitjançant la combinació entre els vincles de consanguinitat i els vincles d’afinitat fan possible la vinculació afectiva, el desig i el plaer. Per una banda, els llaços entre pares i fills i entre germans, derivats de la natalitat; i per altra els llaços entre homes i dones, derivats de la sexualitat. Per una banda, el vincle de successió entre les generacions; i per altra el vincle d’aliança entre els sexes i les famílies (Lévi-Strauss, 1988).

El que estaria en joc en les relacions de parentiu és la regulació i l’ordenació de les formes de concebre la reproducció biològica de la pròpia espècie. És on es conjuren les formes legítimes d’agrupació entre sexes, gèneres i generacions en tot allò que té a veure amb l’amor, l’amistat, la sexualitat, el cos, la pàtria potestat o la família (González Placer, 2007).

D’aquesta definició conceptual de les relacions socials, ara toca caracteritzar-les substantivament en l’actual context de postmodernitat. Un context on els valors occidentals de la modernitat (economicisme, racionalitat, individualisme) s’estenen i es pretenen universalitzar mitjançant els avenços i desenvolupaments de les noves tecnologies del transport, la informació i la comunicació que transformen les formes de relació social anteriors. Wallerstein (2004) defineix en l’actual context de les *societats occidentals contemporànies* les tres relacions socials de la següent forma: capitalista (econòmicament), estatalista (políticament) i patriarcal (en el parentiu).

3.3.1 Relacions econòmiques

En les societats occidentals contemporànies les relacions econòmiques estan regulades mitjançant la institució del “mercat”. Aquesta institució dota de propietat per a la compra-venda, per a l’apropiació, tot bé material o natural, i servei, convertint-se aquests en propietats privades, valoritzats en capital en funció de la seva utilitat, rendibilitat i eficàcia³⁴.

El capitalisme organitza la societat en base a una economia liberal. Una economia que parteix de la propietat privada dels mitjans de producció de les fonts d’energia: aigua, sòl, gas, vent, electricitat. L’apropiació de les matèries primeres, la transformació/producció d’aquestes en béns i serveis de consum i la distribució d’aquests són regides pel “lliure mercat” (Engels, 1968).

³⁴ El “mercat” estableix el valor dels diferents béns i serveis que intercanviem entre persones en base a “l’oferta i la demanda”. El lliure mercat però no atorga el valor dels béns i serveis a partir del seu “valor d’ús” (valor en base a la necessitat d’aquest per a les persones), l’atorga en base al “valor de canvi” (valor en base a l’exclusivitat d’aquest i la possibilitat d’extreure’n un benefici) (Marx, 1959).

El mode de producció³⁵ que s'estableix en el capitalisme ubica a les persones en diferents classes socials³⁶. A partir d'una distribució desigual de la propietat privada dels béns naturals comuns i dels mitjans de producció es desenvolupa una societat dividida entre classe burgesa i classe treballadora. Classe burgesa o propietària de les grans empreses de producció dels béns i serveis necessaris per a la supervivència de les persones (elit de poder³⁷) i classes populars i treballadores³⁸ que fan funcionar aquestes empreses, venent la seva força de treball per poder guanyar un sou que els hi permeti adquirir, precisament, els béns i serveis que elles mateixes produeixen (Miliband, 1990)³⁹.

³⁵ Per mode de producció s'entén l'articulació de forces productives i de relacions de producció que comporta una estructura que no es troba en cap altra articulació de forces productives i de relacions de producció (Dhoquois, 1977).

³⁶ Per classes socials s'entenen els grups de persones que es distingeixen pel lloc que ocupen en un sistema històricament definit de producció social per la seva relació respecte als mitjans de producció, pel seu paper en l'organització social del treball, per tant pels mitjans d'obtenció i la importància de la part de les riqueses socials de que disposen. Les classes són grups de persones de les quals una es pot apropiat del treball de l'altra, a causa del diferent lloc que ocupa en una estructura donada, l'economia social (Marx, 1959; Lenin, 1973).

³⁷ Elit de poder: Propietaris i gestors de les grans empreses (industrials, financeres, comercials, tecnològiques i comunicatives). Controlen de forma oligàrquica el monopoli dels mitjans de producció.

³⁸ Classe treballadora (no propietària dels mitjans de producció): Les persones que es veuen obligades a vendre la seva "força de treball" (energia, esforç i temps) als propietaris/empresaris per a produir aquests béns de consum i, a canvi de rebre un salari i poder, així, comprar els béns necessaris per a sobreviure. En el procés de transformació de matèries primeres a béns de consum (per a vendre), que és la tasca que desenvolupa la classe treballadora, és on es produeix també l'augment del valor dels béns i serveis.

En base al guany que en treuen de l'augment del valor, i una retribució salarial inferior al "plus-valor" que genera la classe treballadora amb els seu treball, els propietaris burgesos guanyen la "plusvàlua" (beneficis econòmics). Amb els beneficis tornen a re-invertir per seguir acumulant riquesa. Endinsats en una lògica de lliure competència productiva per a vendre els béns i serveis, acaben produint cíclicament una "sobreproducció" d'aquests béns, sobrepassant la capacitat de consum de la pròpia societat. Quan les noves inversions en la producció no generen guany addicional les empreses redueixen la inversió i es quan esdevenen les crisis econòmiques del capitalisme (Marx, 1959).

³⁹ Miliband (1990) desenvolupa una revisió de la teoria marxiana que passa de la noció emprada per Marx d'explotació (apropiació de la plusvàlua per part dels propietaris dels mitjans de producció) per a l'estructuració de classes, a la de relació de dominació (possessió dels mitjans de producció, control mitjans d'administració estatal i coerció social, i control mitjans de comunicació, plegats capaços d'articular el consens social).

En una mateixa sintonia Erik Olin Wright (1995) exposa una estructuració de classes socials en base a la "relació amb els mitjans de producció" de les persones. Una estructuració que té en compte no només la relació de propietat-assalariat sinó també, com Miliband, la relació d'autoritat i dominació dins el lloc de treball. Així, Wright defineix sis posicions principals: capitalistes i petita burgesia (en tant que propietaris); directius; directius experts; experts; i obrers (en tant que empleats).

Es redueix a la majoria de persones a la condició de treballadors desposseïdes i explotades, que s’afanen a temps complert per assegurar la seva subsistència i augmentar la riquesa d’uns pocs privilegiats. Una ubicació dins les relacions econòmiques. Enrico Mora (2007) puntualitza i afegeix que l’apropiació del treball aliè (l’explotació) es produeix tant en l’àmbit de la producció mercantil com en el de la producció domèstica no mercantil. De la mateixa manera, en la relació amb el medi natural es provoquen grans devastacions ecològiques no respectuoses amb l’entorn.

Aquestes relacions de producció i subsistència es vertebren a partir de l’objectiu de l’acumulació i productivitat de la riquesa, mitjançant el càlcul, la racionalitat i el benefici, per tal d’assegurar-se una existència privilegiada vers les altres.⁴⁰

“¡Y decir que los hijos de los héroes de la Revolución se han dejado degradar por la religión del trabajo hasta el punto de aceptar, en 1848, como una conquista revolucionaria, la ley que limitaba el trabajo en las fábricas a doce horas por día! Proclamaban como un principio revolucionario el derecho al trabajo [assalariat]. ¡Vergüenza para el proletariado francés! Solamente esclavos podían ser capaces de semejante bajeza.” Paul Lafargue (1973:99)

L’univers simbòlic està impregnat per la lògica existencial de que el temps dedicat al treball remunerat és l’únic temps a tenir en compte a l’hora d’idear el projecte de vida personal i establir la font de prestigis i consideracions socials (Torns, et al, 2006). La lògica mercantil productivista que regeix les societats modernes occidentals fa que les persones visquin sota el paradigma que el temps en un bé escàs. Imposant un simbolisme del binomi temps-diner, que fa que temps sigui considerat com un bé preuat i valorat (monetàriament).

Aquest temps “productiu” ve procedit del temps lliure, un temps considerat com a “recompensa”. Aquest temps lliure ha preocupat sempre als qui dominen les relacions de poder, sempre interessats en saber què en feien del temps aquelles persones que no l’ocupaven amb el treball remunerat (Torns, et al, 2006). Actualment el temps lliure està hegemonitzat simbòlicament per la oferta privada, monopolitzant tota activitat d’oci,

⁴⁰ “[Una economía] que sólo tiene en cuenta las actividades humanas regidas por conceptos como los de utilidad, escasez, adquisición, conservación y ganancia, [y no una economía] “que dé cuenta también de esas otras actividades regidas por conceptos como los de derroche, exuberancia, donación, destrucción y pérdida (como el gusto por las joyas y otros objetos de lujo, los cultos y sacrificios religiosos, los lutos, los monumentos santuarios, las guerras, los deportes, los juegos, las fiestas, los espectáculos, las creaciones artísticas y literarias, las actividades sexuales no destinadas a la reproducción), y que al mismo tiempo explique las relaciones entre ambos tipos de actividades”. Antonio Campillo (1996::20)

“La burguesía [...] defiende una racionalidad económica regida exclusivamente por la lógica del cálculo, de la utilidad, de la ganancia. Con ello se opone a toda forma de ociosidad y de derroche (propias no sólo de la aristocracia terrateniente sino también de la plebe desposeída) y exalta las virtudes del trabajo y del ahorro.” Antonio Campillo (1996:30)

impossibilitant de deslligar-la del consum, un consum de béns i serveis oferts pels mateixos propietaris dels mitjans de producció. Aquesta lògica és una garantia de reproducció de la lògica temporal mercantil i productivista, que pauta la vida de la classe dominada entre el temps de producció i el de consum. Fent viure un temps “lliure” que necessita dels diners del treball assalariat per convertir-se en un temps ple de continguts, significacions i activitats d’ampli reconeixement social.

3.3.2 Relacions polítiques

Les relacions polítiques estan regulades mitjançant la institució (jurídico-administrativa) de “l’Estat”. Aquesta es conforma a partir de la reglamentació d’allò que està bé i allò que està malament en la convivència.

En l’esdevenir dels antics imperis, que caracteritzaven el seu abast territorial en base a les seves estructures militars, d’exercici de la força, van anar sedimentant els seus límits en els darrers segles. Juntament amb aquesta estabilització (relativa) dels límits territorials va anar consolidant-se i establint-se també els límits de les cultures dominants de cada territori delimitat, i una organització administrativa interna d’aquest. Una relació administrativa interior d’aquests territoris amb la cultura dominant dins d’aquest, que identificaria aquest a l’exterior. Una relació entre el territori i la comunitat humana que l’habitava que esdevindria en la concepció “d’Estat-nació”. Una estructura política i administrativa intra-estatal d’aquell territori que s’identificava amb una cultura o comunitat humana hegemònica dins d’ell.

Aquestes relacions intra-estats que s’articulen a partir d’un sistema de presa de decisions a partir d’una jerarquia entre representants (parlamentaries deliberadores) i representades, que s’anomena “democràcia”⁴¹. Una jerarquia establerta a partir d’unes eleccions de delegació de la presa de decisions, mitjançant l’agrupació en partits polítics.

⁴¹ Tot sistema polític democràtic en el procés de presa de decisions contempla tres parts: la participació, la representació i la deliberació. Finalment es produeix l’execució de les decisions preses. En el context de societat occidental contemporània en el que es produeix aquesta tesi doctoral (i el material empíric) és el de Barcelona (Països Catalans) (emmarcada actualment en el marc estatal espanyol i francès). En aquest marc les etapes que conformen el sistema polític democràtic es desenvolupa a partir de la LOREG (Ley Orgánica de Régimen Electoral General, 5/1985) en la que:

- La *participació* parteix del dipòsit d’un vot per persona cada quatre anys. Un vot referit a la candidatura d’un partit polític amb la corresponent llista de representants que s’ofereixen a governar la institució pública. La participació de la ciutadania es limita a l’elecció de la llista de candidatures amb uns programes de govern tancats.
- La *representació* per part d’aquests partits polítics pren el paper de canalitzar, mitjançant el programa polític ofert, la participació de la ciutadania. Els partits polítics esdevenen en partíps directes tant del seu propi programa com de la negociació activa amb altres programes. La participació i representació ciutadana esdevé indirecta i passiva.

El sistema estatal democràtic basat en la representació en base a partits polítics ha esdevingut en una burocratització dels aparells polítics, dels partits representatius, en el que la selecció dels més aptes per les seves capacitats es converteix en la societat moderna en la selecció dels més aptes per fer-se seleccionar (Castoriadis, 1998b). Aquestes relacions de la dimensió política redueix la participació en les decisions que impliquen a tota la col·lectivitat a l'elecció de representants deliberadores cada certs anys.

En aquesta burocratització del sistema polític de presa de decisions i l'estreta relació entre governants i elit econòmica de poder es desenvolupa una opressió vers la majoria no dirigent en la limitació de les seves oportunitats de vida (Giddens, 1995). En una mateixa limitació d'oportunitats es troben les minories ètniques dins les societats, en aquest cas comunitats culturals dins els “estats-nació”. Un fet que pot arribar a fomentar les formes més violentes i genocides de nacionalisme, d'odi a l'altre i a l'estrany (a aquell que practica les relacions socials de forma diferent a les hegemòniques).

La lògica estatal i “partitocràtica” que regula les societats contemporànies fa que les persones visquin sota el paradigma que els governants juntament amb els propietaris dels mitjans de producció (o multinacionals productores de béns i serveis) pautin, estableixin i decideixin unilateralment el pervenir de la societat. Aquesta activitat comunitària (treball cívic) només recau, i de forma assalariada, en la classe burocràtica situada en els llocs de domini de poder dels partits polítics majoritaris que són aquells que responen als interessos de la classe dominant dels mitjans de producció (rel. econòmiques), i de la classe dominant de les relacions parentals.

El treball cívic o comunitari, sota aquesta lògica representativa i delegatòria de la governabilitat i la presa de decisions, es veu relegat a la intranscendència, al voluntariat, o a l'assistencialisme d'aquelles necessitats que no són cobertes per part de l'administració pública o l'empresa privada, en el millor dels casos, i relegat a la inexistència en la majoria dels casos. Tenint en compte la relegació de la dona a l'àmbit domèstic, com de la classe treballadora al treball assalariat per a poder subsistir, la tasca política és realitzada principalment per les persones dominants de les relacions socials. I mitjançant el sistema de representació i delegació de decisions es reproduïx una lògica que manté les mateixes relacions de dominació social. Doncs els més aptes per fer-se seleccionar com a governadors

-
- La *deliberació* rau en la negociació o la capacitat d'esdevenir majoria entre el nombre de representants de cada partit polític. La deliberació en cap cas correspon a la ciutadania.
 - L'*execució* depèn exclusivament dels representants de partits polítics en el govern i gestió de la institució pública. No existeix cap òrgan de control on els representants de la gestió de política pública passin comptes de la seva acció de govern. No hi ha mecanismes que garanteixin que els representants polítics compleixen amb els programes d'acció política compromesos en el moment de la seva elecció per part de la ciutadania.

són aquells que disposen de més temps i recursos econòmics per poder-se fer publicitat o bé són recolzats per qui disposa de més recursos, ja que defensarà els seus interessos⁴².

3.3.3 Relacions de parentiu

Les relacions de parentiu estan regulades mitjançant la institució de la “família”. Aquesta es conforma a partir de l’afiliació consanguínia, a partir del nucli familiar “nuclear” (pare – mare – fills/es). Aquestes relacions s’articulen de forma patriarcal, a partir d’una sexualitat heterosexual, on només es concep l’agrupació familiar a partir de la unió entre el sexe home i el sexe dona (excloent possibles variants sexuals no dicotòmiques⁴³), i a partir de la unió entre “un” home i “una” dona, en relació monògama i indissoluble.

Segons Friedrich Engels (1970) la forma patriarcal de la família apareix al suprimir-se la poligàmia, identificant-se amb la família plebea contemporània. La família patriarcal es caracteritza per la monogàmia permanent per a la dona i el dret de primogenitura per al fill baró. Aquesta anàlisi considera que les persones havien viscut primitivament en la promiscuïtat (i amb una possible existència de comerç sexual). Eren unes condicions parentals que exclouien tota certesa de paternitat vers als fills/es. La descendència només podia assegurar-se en la línia femenina, fent esdevenir les dones com a úniques parents certes de la generació.

El pas a la monogàmia patriarcal suposa que la dona passi a pertànyer exclusivament a un únic home. Aquest trànsit a la monogàmia passa a assegurar la fidelitat de la dona i la paternitat de la descendència. I fa esdevenir a la família patriarcal en una organització d’un cert nombre reduït de persones en vers la filiació i consanguinitat regida sota el poder patern com a cap d’aquesta (Engels, 1970). En aquest sentit el mateix Engels deia que “*el hombre es en la familia el burgués; la mujer representa en él el proletariado*” (1970: 93).

Aquestes relacions de la dimensió del parentiu releguen a la dona, i a aquelles persones que no s’adeqüen a les característiques patriarcal de l’agrupació familiar a la reclusió, explotació econòmica i dominació a l’espai domèstic. Fruit de la divisió sexual del treball, les dones han realitzat habitualment les activitats de cura i de servei, i els homes les de provisió. Doncs, a l’espai domèstic l’home n’és el dominant de la divisió sexual del treball (de la reproducció dels mitjans de disposició necessaris per a la producció).

⁴² Recordem que tot i aquesta fragmentarietat en la definició de les relacions socials, entenem les relacions socials des de la concepció d’interseccionalitat desenvolupada des de les teories feministes (Crenshaw, 1991).

⁴³ S’obvia l’existència d’altres formes de sexualitat com les d’*orientació* o *opció* (homosexualitat o bisexualitat) (Rich, 1996; Wittig, 2004), com les de *identitat* (transsexualitat o intersexualitat), aquesta darrera forma és abordada per la *teoria queer* (Preciado, 2002; Butler, 2007).

Les relacions de gènere que es duen a terme entre homes i dones configuren les relacions de provisió, de cura i de servei. La producció domèstica (serveis i cura) en el patriarcat constitueix la infraestructura que permet que l’home adult pare de família tingui com a responsabilitat principal i amb dedicació completa proveir de mitjans de subsistència a la família a través de l’activitat professional (provisió) (Mora, 2005a). Una relació en la que l’home (*breadwinner*) participa a temps complet en el mercat laboral i obté, a canvi, un salari familiar, que el converteix en el principal proveïdor d’ingressos. Mentre que la dona, fent d’esposa i mare (*housekeeper*), assumeix la responsabilitat del treball de la llar familiar, fet que dificulta o impedeix la seva participació plena en el mercat laboral i queda relegada a la dependència econòmica del cap de família (Torns, et al, 2006). Una dinàmica que es reproduïx també en les transicions patrimonials que es van succeint de *breadwinner* en *breadwinner*.

En l’actual context de postmodernitat, l’augment creixent de dones en les activitats professionals no s’ha traduït en un augment creixent i equivalent d’homes en les activitats domèstiques. La lògica patriarcal, a part, fa també que les persones que es dediquen al treball domèstic: de servei⁴⁴ o de cura⁴⁵, que es du a terme a l’esfera privada, a la llar familiar, i necessari per a garantir la reproducció i benestar de la família, no sigui ni reconegut socialment com a treball, ni prestigiats per aquelles mateixes persones que el duen a terme diàriament (Torns, 2008). Així, la creixent tensió entre les exigències de les activitats professionals i les domèstiques per a les dones que assumeixen els costos de la sobrecàrrega de treball, de malestar i del patiment en les relacions de parella i familiar, acaba esdevenint en emmalaltiment per part d’elles (Pujal, et al, 2011)⁴⁶.

Per altra banda, el treball domèstic dirigit a la cura de persones dependents (nadons, adolescents, ancians, persones amb diversitat funcional) que són membres del nucli familiar ha estat una activitat històricament ignorada. Aquesta és una activitat que restava menystinguda socialment i econòmicament, tant l’activitat en sí com el temps necessari per a dur-la a terme. Quan es tracta d’una tasca que conviu amb l’agreujant de la intromissió de

⁴⁴ Les activitats de “servei” són les que no requereixen per a la seva realització la interacció cara a cara entre la persona que la desenvolupa i la beneficiària (tasques com cuinar, planxar, rentar la roba, netejar, fer la compra de queviures).

⁴⁵ Les activitats de “cura” són les que directament les “beneficiàries” són les persones de la pròpia família (persones dependents, criatures, persones velles, i la parella) a més a més d’ella mateixa, amb una dedicació exclusiva.

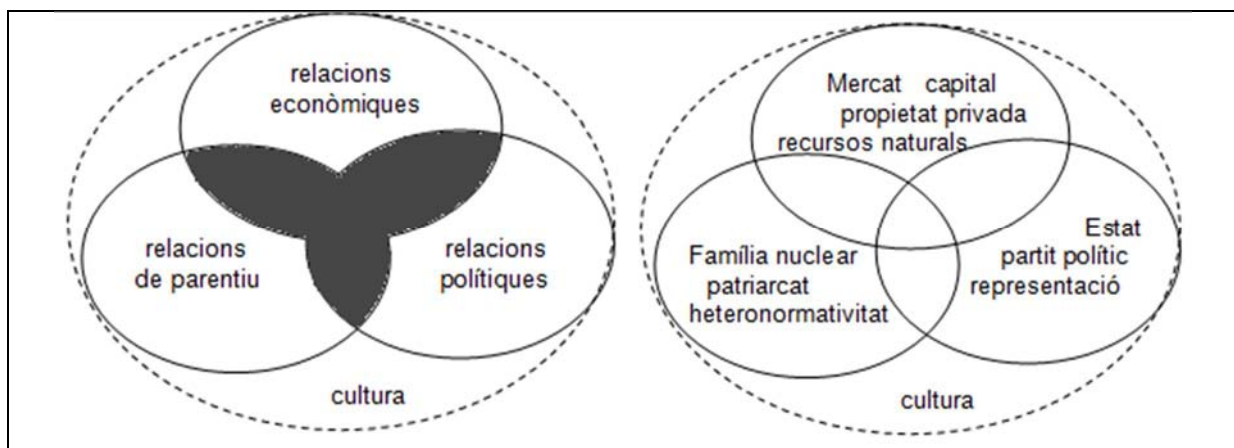
⁴⁶ Per a aprofundir en la comprensió dels processos d’emmalaltiment per raons “bio-psico-socials” recomano la investigació desenvolupada per Pujal (et al, 2011) al voltant del “dolor cronificat sense causa orgànica”, mèdicament conegut com a Fibromiàlgia.

l'amor i l'emoció en les relacions, provocant situacions més dures, doncs s'ha de realitzar des de l'obligació moral i/o en contextos de subordinació extrema (Torns, 2008).

Aquest treball domèstic (de servei o de cura) quan és assalariat es denomina servei domèstic, el qual a part de mal pagat, és dut a terme en condicions laborals deficientes o dins l'economia submergida. Aquesta situació afecta majoritàriament a dones migrades d'altres països que han substituït a les que en el passat arribaven a la ciutat del món rural (Torns, 2008).

Per tal d'evidenciar de forma contextual les relacions socials hegemòniques de la societats occidentals contemporànies, la següent il·lustració mostra les relacions socials, així com els símbols més rellevants que les pauten i regulen, en la seva intersecció i transversalitat. Es tracta d'una operativització de les relacions socials que ens permetrà en la recerca ubicar i classificar els diferents comportaments normatius o dissidents a l'ordre social dels grups de dissidència a analitzar o a contrastar.

Taula 8. Esquema de la interseccionalitat de les relacions socials i l'univers simbòlic (cultura)

4. Les relacions de poder: genealogia de la subjecció i subjectivació

La perspectiva socioconstruccionista hereva de les perspectives de l'interaccionisme simbòlic i del construccionisme social (estructuralista) marca diferència amb aquestes epistemologies predecessores a partir de les influències del post-estructuralisme. Principalment amb les aportacions de Michel Foucault en relació a la noció de “poder”. Aquesta és una noció que impregna totes les relacions socials de les persones i tots els símbols construïts i institucions consolidades. El poder com a element per a la comprensió del comportament social de les persones i de la conformació de les seves identitats (i subjectivitats) pren rellevància per la seva explicitació. Es tracta d'un salt endavant respecte la consideració que les institucions són històriques (Berger i Luckmann, 1988; entre d'altres) o que les relacions i símbols instituïts no són neutrals (Marx i Engels, 1987).

La concepció descrita de les *relacions socials* és la d'unes interaccions entre persones, pautades per (i, alhora, conformadores de) la *cultura* o *univers simbòlic* (mitjançant els símbols-topoi) i tenint en compte el caràcter no-neutral d'aquestes. Aquestes interaccions quotidianes influencien i afecten a l'acció d'aquestes mútuament. Una mútua influència de les accions que condueix a una normalització o hegemonització de l'acció social, del comportament social. Es tracta d'una influència que Foucault (1992) anomena “relacions de poder”, que són inherents a tota relació social.

Des d'aquesta perspectiva, el poder pren un paper no només regulador de les relacions i de la construcció de símbols, sinó configurador de les pròpies persones. En aquest sentit, desenvolupem una anàlisi del poder que permeti una operativització útil per a la comprensió

de la configuració de les persones amb una subjectivitat i comportament social normatiu o dissident.

Aquest exercici es tracta d'una genealogia⁴⁷ que dota de les eines necessàries per a comprendre i explicar els elements que han influït en l'actual subjectivitat i comportament social de les persones. Així, el capítol s'estructura en:

- 4.1** Les característiques del “poder” i la seva gènesi dins les relacions socials, partint de les aportacions de Michel Foucault quan passa a caracteritzar-lo com a bio-poder.
- 4.2** El paper del poder en la constitució de la subjectivitat de les persones, en els processos de subjecció i subjectivació.
- 4.3** Les implicacions del context de postmodernitat en la perpetuació de la “norma” instituïda hegemonícament i com s'impossibiliten formes diferents de subjectivitat.
- 4.4** La conceptualització de la noció de subjectivitat i el caràcter interseccional d'aquesta
- 4.5** La conceptualització fragmentària de la subjectivitat i dels processos d'identificació social (de classe, de nació-ètnia i de sexe-gènere).
- 4.6** La rellevància de les implicacions de la subjectivitat en l'etapa juvenil.

4.1 Bio-poder: producció del saber-poder i la seva hegemonia

Si partim de la base que les relacions socials estan travessades per relacions de poder, les persones restem ubicades en base a les nostres condicions i característiques socials en unes ubicacions determinades dins d'aquestes. Però cal clarificar que les qui es troben situades en posicions dominants en les relacions socials, no només es troben en posició de controlar o d'utilitzar, sinó d'elaborar saber (coneixement) (Ibáñez, 1983).

Per a la comprensió de les característiques del “poder” és necessari trencar amb la clàssica concepció del “poder de sobirania”, aquell poder personal, dramàtic, fonamentalment repressiu (poder que impedeix, que no diu la veritat, que coacciona i que, en límit, pot suprimir la vida donant mort). Aquesta concepció del poder es veu superada per la del “poder disciplinari”, aquell poder que regula i assegura la distribució física i espacial dels cossos individuals mitjançant la vigilància, la sanció, l'examen, la socialització, la jerarquia. Aquest es tracta d'un poder anònim, centrat en el cos individual (del pres, del treballador, de l'alumne, del malalt, del boig,..) (Foucault, 1992).

⁴⁷ S'entén per “genealogia” una forma d'anàlisi històrica crítica que ens mostra com el que en el moment present es considera com a necessari, vertader, ineluctable, i com a desenllaç “natural” del passat és, de fet, temporal, històric i redefinit (Ibáñez, 2001a).

Però la dominació exercida per aquest poder disciplinari, és una interpretació que encara no resulta comprensiva amb l'extensió col·lectiva i social del poder. Així doncs, per a la comprensió del poder inserit en les relacions socials i la seva influència en el comportament i les identifications socials és necessari re-pensar el poder. No re-pensar-lo com una propietat o quelcom que posseeix algú, sinó com una relació, com quelcom que s'exerceix.

El poder com a producció de coneixement és invisible, penetrant, intrínsec, i es complementa amb la noció d'aquest poder disciplinari i de vigilància. Aquest poder productor és un poder de relació, que s'implanta entre les persones i les institucions (convencions), s'implanta en la interacció, i es visualitza en la relació de submissió per normalitat, per legitimitat social.

Quan s'institucionalitza (convenció-objectivació) el “poder disciplinar” és quan el poder ja no només actua sobre els cossos, sinó sobre tota la comunitat, en totes les interaccions de la comunitat. Aquesta nova “tecnologia del poder” penetra el cos, no s'apropia només de l'home-cos (físic) sinó de l'home-vivent (cosmovisió), és el que Foucault anomena “biopoder” (Foucault, 1992).

Taula 9. Definicions de les concepcions de “poder”.

Tipologia de poder	Caracterització
“poder de sobirania”	- Reprimeix, coacciona i impedeix l'acció.
“poder disciplinar”	- Vigila, sanciona i regula l'acció.
“biopoder”	- “Poder disciplinar” - Produeix el pensament i l'acció (i els seus límits)

El biopoder impregna les subjectivacions i “constitucions identitàries”, la “nostra gramàtica de pensament”, no és un poder coercitiu ni repressiu, sinó un poder configurador i productor. Determina les formes de pensar i predetermina la forma en que interaccionem, ens relacionem, expliquem, analitzem, vivim, convivim, pensem, sentim, etc. determina de forma hegemònica l'univers simbòlic col·lectiu. Es tracta d'un poder que tenyeix tots els espais de la vida, que produeix “saber”, de tal manera que les persones acabem assumint unes actituds i comportaments, de manera autoregulada: en el naixement, la malaltia i la mort, en la fam i el treball (economia), en la violència i la dignitat (política), i en el sexe i la labor (parentiu).

Per a abordar la comprensió i l'operativització d'aquest poder productiu i normalitzador de coneixement és necessari recordar la concepció de societat com a sèrie d'interdependències entre persones, com a teixit relacional anteriorment explicitada. Aprofundint en aquesta concepció de la influència que es produeix entre persones en les interaccions quotidianes

mitjançant les relacions dominants de poder, resulta rellevant introduir la concepció “d’hegemonia”.

El concepte hegemonia s’entén com un camp de coneixement dominat per la categoria “d’articulació”. L’articulació es tracta d’una pràctica i no el nom d’un “complex relacional” donat. El camp general d’**emergència de l’hegemonia és en el de les pràctiques articulatòries [1]** (Laclau i Mouffe, 1987). Aquesta caracterització del concepte d’hegemonia es realitza a partir de les teoritzacions elaborades per Antonio Gramsci (1974) en el seu propòsit de repensar el comunisme des de la perspectiva “d’Occident” en el sentit polític-cultural a nivell contextual donant especial èmfasi al pes de les “superestructures”. Unes teoritzacions posteriorment complementades implícitament per l’enfoc de Foucault sobre el biopoder o la normalització.

Per a Gramsci l’hegemonia significava una forma particular de comprendre la constitució del poder polític a partir de l’articulació de grups socials amb voluntats disperses però amb un sentit unitari, ja fos per adhesió activa o per consentiment passiu. Així doncs per a l’autor, el domini d’un grup o classe social no es deriva directament del seu predomini del procés productiu, sinó que ha de construir-se també en el terreny cultural i polític (simbòlic) i manifestar-se en domini hegemònic. Exemplifica que en els Estats tradicionals el poder dels grups dominants se sostenia per l’exercici de la coacció i la repressió, mentre que als Estats moderns se sostenen per la capacitat d’integrar i articular la societat civil i les seves institucions (educació, església, oci, premsa, etc.).

Gramsci quan es refereix a la dominació com a sotmetiment directe dels grups subalterns a través de la “societat política” és a la mateixa dominació que Foucault descriu com a “poder de sobirania” i “poder disciplinar”. Es tracta del poder exercit per la classe dominant mitjançant la coerció per part del conjunt d’institucions polítiques i jurídiques. En canvi, referint-se a la hegemonia afegeix a l’anàlisi de les relacions de poder el conjunt d’actors de la “societat civil” contemplant la relació i direcció cultural i intel·lectual del “sentit comú” que normalitza entre els dominats les pràctiques de l’ordre social establert. En aquest sentit, tot règim és hegemònic en l’articulació amb els grups aliats o subordinats i dominant en relació als grups subalterns.

Foucault fa referència directa, però, a que les xarxes relacionals d’interaccions i aliances hegemòniques (econòmiques, polítiques i de parentiu) s’articulen des d’una mateixa gramàtica (univers simbòlic) que és la que acaba dotant de coherència i “sentit comú” la constitució de les “relacions de poder”:

“El poder no es una cosa, no es por lo tanto algo que uno pueda poseer, apropiarse o abandonar. Es cierto que uno puede hacerse con los dispositivos que permiten ejercerlo, pero el poder en sí no es del orden de las estructuras materialmente

asignables en unas coordenadas espacio-temporales, el poder es una entidad relacional. Es algo que se produce en determinadas circunstancias y con efectos determinables, cuando dos o más entidades entran en una interacción o en una relación de un tipo particular.” Tomás Ibáñez (1983:22)

És a partir d’aquest poder relacional, on neix l’hegemonia per institucionalització o normalització⁴⁸ (la omnipresència del poder):

“[El poder de sobirania] trata esencialmente de un derecho de espada. En él [i en el poder disciplinari] no hay, por tanto, simetría real. No es un derecho de hacer morir o hacer vivir. Tampoco es un derecho de dejar vivir o dejar morir. Se trata más bien del derecho de *hacer morir o dejar vivir*. Y esto introduce una sorprendente asimetría. [...]

[Amb les transformacions del dret polític del segle XIX apareixeria] un nuevo derecho que no cancelará al primero, pero lo penetrará, lo atravesará, lo modificará. Tal derecho, o más bien tal poder, será el contrario del anterior: será el poder de *hacer vivir y de dejar morir*. Aparece un poder de regulación.” Michel Foucault (1976/1992:248-249)⁴⁹

Aquesta descripció metafòrica permet comprendre com mitjançant la normalització (legitimació) social del poder és com s’impedeix qüestionar el propi poder (en tant que no-neutral), perquè fa que les persones ens desenvolupem a partir d’aquest poder, a partir del llenguatge del poder (fer viure i deixar morir) [2]. Perdent, o no arribant a tenir mai, la capacitat de qüestionar-lo ni deslegitimar-lo⁵⁰, perdent la possibilitat de *dissentir*⁵¹.

Només partint d’aquestes concepcions del poder es pot concebre i comprendre les servituds, coaccions externes i autocoaccions que se’n desprenen. En aquest sentit, Foucault (2001) exemplifica aquestes coaccions externes i autocoaccions en el sexe. El sexe ha esdevingut absolutament en el punt d’articulació entre les disciplines individuals del cos i les regulacions de la població.

A “*El Capital*” de Marx (1959), segons Foucault, és constant la idea de que no existeix un únic poder, sinó varis poders. Poders vol dir formes de dominació, de subjecció, que funcionen

⁴⁸ “El elemento que circulará de lo disciplinario a lo regulador, que se aplicará al cuerpo y a la población y permitirá controlar el orden disciplinario del cuerpo y los hechos aleatorios de una multiplicidad, será *la norma*. La norma es lo que puede aplicarse tanto al cuerpo que se quiere disciplinar, como a la población que se quiere regularizar”. Michel Foucault (1976/1992:264). El destacat és propi.

⁴⁹ El destacat és propi.

⁵⁰ Es pren la idea de “legitimació” del símbols i significats, com allò que enfosqueix les relacions de poder, de Bourdieu (2000) sobre la “violència simbòlica”.

⁵¹ “Nadie puede expresar unas ideas, una voluntad, un deseo opuestos al orden instituido, y no porque se le sancionaría, sino porque, antropológicamente, el individuo está fabricado de tal modo, ha interiorizado hasta tal punto la institución de la sociedad que no dispone de los medios psíquicos y mentales para cuestionar esta institución”. Cornelius Castoriadis (1998/1999:116).

localment (al taller, a l'exèrcit, en una propietat de tipus esclavista o en una propietat on hi ha relacions servils. La unitat estatal resulta, en el fons, secundària en relació a aquests poders regionals i específics que apareixen en primer lloc. La funció primària, essencial i permanent d'aquests poders locals i regionals (quotidians) és, en realitat, ser productors d'una eficàcia, d'una aptitud, productors d'un producte (Foucault, 2001).

El biopoder colonitza els “esquemes de pensament”, la “nostra gramàtica productora de sabers”, no és un poder coercitiu ni repressiu, sinó un poder configurador i productor, determina les formes de pensar i predetermina la forma en que interaccionem, ens relacionem, expliquem, analitzem, vivim, convivim, pensem, sentim, etc. Aquesta “gramàtica” és el que Larrosa (2003) descriu com una sèrie finita de regles de constitució d'enunciats susceptibles d'una productivitat infinita. Aquesta determina el que es pot dir i el que es pot pensar, els límits de la nostra llengua i del nostre pensament, és en aquest sentit que es pot comprendre com el biopoder, colonitza la constitució de la subjecció de les persones.

Però el propi Foucault, de la mateixa manera que teoritza que el “poder” està per tot arreu, en tant que prové de tot arreu, clarifica que això no significa que aquesta hegemonia relacional del poder ho englobi tot. Sinó que *“el poder está en todas partes; no es que lo englobe todo, sino que viene de todas partes”* (Foucault, 1976/2009a:98) [3]. I és en aquestes relacions de poder que en tant que existeixen, existeix una multiplicitat de punts de resistència, els quals desenvolupen en les relacions de poder el paper d'adversari, de blanc, i de recolzament al que aferrar-se, i d'escletxa per a la ruptura amb l'hegemonia simbòlica i cultural.

Per comprendre com es conformen les formes de resistència en un univers simbòlic hegemònic, i seguint aquesta perspectiva comprensiva de l'entramat relacional i constitutiu d'aquest, s'han de situar també les resistències en el mateix pla de les mateixes xarxes de poder social que constitueixen com a tals l'univers simbòlic establert [4]. Així, Foucault (2009a:100) sentència que *“donde hay poder hay resistencia, y no obstante (precisamente por esto), éste nunca está en posición de exterioridad respecto del poder”*.

“Los puntos de resistencia están presentes en todas partes dentro de la red de poder. Respecto del poder no existe, pues, un lugar del gran Rechazo –alma de revuelta, foco de todas las rebeliones, ley pura del revolucionario-. Pero hay *varias resistencias* que constituyen excepciones, casos especiales: posibles, necesarias, improbables, espontáneas, salvajes, solitarias, concertadas, rastreras, violentas, irreconciliables, rápidas para la transacción, interesadas o sacrificiales; por definición, no pueden existir

sino en el campo estratégico de las relaciones de poder.” Michel Foucault (1976/2009a:101)⁵²

Saber situar aquestes esclatxes i resistències, i esbrinar les particularitats de la seva conformació, en aquest marc conceptual comprensiu ens permet ubicar la constitució d'un grup de dissidència. En aquesta producció de les formes possibles i legítimes de relació social que dona peu al poder cal afegir en aquesta anàlisi, per no caure en el biaix discursivista que ha caracteritzat fins ben entrat el segle XXI al “socioconstruccionisme”, les implicacions físiques i materials d'aquest **(4.1.1)**.

4.1.1 Implicacions físico-materials del poder

A mode de consideració i de matís a tenir en compte, podem trobar en l'obra de Foucault (representant del “post-estructuralisme” per antonomàsia) o derivades d'ella, la presència d'aquestes implicacions.

“El poder no se da, no se cambia no se retoma, sino que se ejerce, solo existe en acción [...], el poder no es principalmente mantenimiento y reproducción de las relaciones económicas, sino *por sobre de todo una relación de fuerza*. Pregunta: si el poder se ejerce, ¿qué es este ejercicio, en qué consiste, cuál es su mecánica?” Michel Foucault (1979: 135)⁵³

En aquest sentit del poder físic en darrera instància, un segle abans Engels escrivia que “*El arco y la flecha fueron para el estado salvaje lo que la espada de hierro para la barbarie y el arma de fuego para la civilización: el arma decisiva*” (1884/1970:35). Un element que s'ha d'entendre també com un mínim comú múltiple per a les relacions socials i simbòliques que se'n deriva.

Didier Eribon (2004) narra un episodi de la vida de Michel Foucault en el que es posen en joc dues formes “simbòliques” de concebre la dignitat humana. Es tracta d'una roda de premsa realitzada per diversos intel·lectuals i professors universitaris francesos a Madrid. Una roda de premsa realitzada a les acaballes del règim franquista espanyol, el 27 de setembre de 1975, un context previ a les últimes execucions per dissidència política del franquisme.

“Foucault pregunta: “¿Estamos arrestados?” Respuesta de los policías: “No, pero todo el mundo debe permanecer sentado.” Foucault sigue conservando entre sus dedos algunos ejemplares de la proclama y se niega a entregarlos al policía que se los quiere arrebatar. Se produce un breve altercado entre el filósofo rebelde y el agente del orden. [...] se trata de una reacción física y de un principio moral [...] Foucault

⁵² El destacat és de l'autor.

⁵³ El destacat és propi.

comentarà el incident en *Liberación* unos días después: “Considero que la profesión del poli es ejercer una fuerza física. Por lo tanto, quien se enfrente a la bofia no debe permitirle la hipocresía de ocultarlo bajo unas órdenes que uno debería cumplir en el acto. Tienen que llegar hasta el final de lo que representan”. Foucault tan sólo cederá ante la acuciante intervención de Claude Mauriac..., al oído del cual susurra [...]: “Si el poli hubiera llevado una metralleta, habría cedido antes, naturalmente.” Didier Eribon (1989/2004:326)

En aquella roda de premsa es produí el moment de des-legitimació de l'ordre simbòlic legítim o institucionalitzat a l'Estat espanyol. Un moment en el que l'ordre simbòlic es despulla de tot l'embolcall legitimador del poder produït simbòlicament en les interaccions i relacions socials quotidianes i instituïdes. Aquest poder queda orfe en aquella situació donada (de des-legitimació) i només podrà mantenir l'ordre social establert mitjançant la imposició a partir del “poder físic”, de la “força física” [5]. És a dir, mitjançant el “poder de sobirania”, en tant que última instància de poder.

Taula 10. Conceptualització del poder (bio-poder)

Poder	
Conceptualització	<p>[1] articulat entre relacions entre persones i institucions</p> <p>[2] constitutiu i productor de les subjectivitats</p> <p>[3] constitutiu de les relacions entre persones i institucions</p> <p>[4] constitutiu també dels seus límits (i de la resistència)</p> <p>[5] sustentat, en última instància, per la força física</p>

4.2 Subjecció i subjectivació

Les relacions de poder que impregnen i regulen totes les interaccions i relacions socials, en la seva quotidianitat van ubicant a les persones en elles, alhora que els hi “produeixen” una orientació, un coneixement, una epistemologia coherent. Subjecten a les persones en aquestes relacions. Ibáñez (1983) sentència que el poder a part d'imposar-se al subjecte i modular les seves conductes, constitueix, literalment, al subjecte. És aquest procés de constitució del subjecte, el procés d'ubicació identitària de les persones en l'entramat de relacions socials (no-neutrals), *el que cal clarificar és, una vegada subjectada la persona (ubicada dins les xarxes de relació social) com es concreta el “procés de subjectivació” (de construcció de la subjectivitat).*

En l'anàlisi de la “ideologia” (en tant que no neutralitat de les relacions socials) que fa Althusser (1977) considera que aquesta té la funció (que la defineix) de “constituir” als individus concrets en subjectes. Teoritza que aquesta ideologia que impregna la orientació de totes les relacions socials “interpel·la” a les persones concretes en tant que subjectes concrets. Una interpel·lació mitjançant el funcionament de la categoria “subjecte”⁵⁴. La ideologia actua o funciona de tal manera que “recluta” els subjectes entre els individus mitjançant la “interpel·lació” (subjecció), i els transforma en subjectes (subjectivació).

Althusser teoritza que la producció del subjecte (subjectivitat) segons l'estructura de la ideologia es classifica en quatre parts (1977): (1) la interpel·lació dels individus en tant que subjectes; (2) el sotmetiment al subjecte; (3) el reconeixement mutu entre els subjectes i el subjecte, i finalment el reconeixement del subjecte per ell mateix; i (4) la garantia absoluta de que tot està bé com està.

Si bé, aquestes quatre parts són contemplades des de la perspectiva socioconstruccionista, és rellevant la parcel·lització que en fa d'aquestes: (1) interaccions quotidianes no neutrals, (2) ubicació disciplinària de les persones en les relacions socials impregnades pel poder, (3) producció i “normalització” d'una subjectivitat personal, i (4) producció i “normalització” d'unes institucions socials reguladores de les relacions.

L'establiment de “normalitat” i “legitimació” en les relacions socials no neutrals en els processos de subjecció, és d'especial rellevància en la constitució de la subjectivitat i del comportament social de les persones. Així, Morey recalca que:

“La crítica que Foucault formula contra lo *normal* atestigua una evidente irritación por la *confusión de lo normal y de lo moral*, por el paso de una moral de la virtud a una moral de la normalidad propuesta como progreso. Ridículo del hombre actual, que se hace en la mayor de las soledades, como si fuera la última vez, la más grave de las preguntas: ¿soy normal?” Miguel Morey (1990:121)⁵⁵

Però abordar aquesta normalització de determinades constitucions identitàries, passa per desgranar el procés de subjecció. Judith Butler en la seva obra “*Mecanismos psíquicos del poder. Teorías sobre la sujeción*” (2001) qüestiona que el concepte “subjection” és utilitzat i traduït indistintament en “subjecció” i “sotmetiment” en les obres d'Althusser i Foucault. Butler diferencia les implicacions d'aquests dos usos. Per una banda la subjecció comprenen dos components: l'actiu (sotmetre's a algú) i el passiu (ser sotmès a algú). Per altra banda, el

⁵⁴ “Subjecte” etimològicament significa esdevenir subjecte a algú altre pel control i per la dependència, i lligat a la seva pròpia identitat per la consciència o coneixement de sí. Els dos sentits suggereixen una forma de poder que subjuga i fa “subjecte a” (Foucault, 1988).

⁵⁵ El destacat és propi.

sotmetiment (assujettissement) conté la subjecció i també la subjectivació (el procés d'esdevenir subjecte –de constituer una subjectivitat-).

La teorització que fa Elias (1989) sobre el “procés civilitzador” serveix per a reforçar la comprensió de les implicacions i diferències del que s'entén per procés de subjecció i procés de subjectivació. Elias considera que no existeix un punt zero en els processos civilitzadors, cap punt en el que les persones siguin incivilitzades i comencin a civilitzar-se. Considera que tota persona s'auto-disciplina a partir de les interaccions quotidianes. En el curs d'un procés civilitzador, el que es constitueix són (1) els patrons socials d'autodisciplina individual i (2) la forma en com la persona incorpora el que es coneix com a consciència o subjectivitat. Aquestes dos esferes del “procés civilitzador” d'Elias és el que des de la perspectiva socioconstruccionista es diferenciaria entre (1) “procés de subjecció” i (2) “procés de subjectivació”.

Així doncs, Butler (2001) es dedica a caracteritzar el procés de subjecció i el procés de subjectivació. Un en tant que procés d'esdevenir subordinat al poder (1) i l'altre en tant que procés d'esdevenir subjecte (2). Ja sigui a través de la interpel·lació en el sentit d'Althusser, o a través de la productivitat discursiva, en el sentit de Foucault. Aquesta subjecció “exterior” que ubica, és com:

“El amo, quien al principio parece ser “externo” al esclavo, reemerge como la propia conciencia de éste. La desventura de la conciencia emergente es su propia autocensura, el efecto de la transmutación del amo en realidad psíquica.” Judith Butler (1997/2001:13)

L'autora considera que tot i que el poder (i les relacions que se'n desprenen) en un principi apareixen com a externes, pressionant sobre el subjecte, pressionant al subjecte a la subordinació, assumeixen una forma psíquica que constitueix la identitat del subjecte (subjectiva). Encara que es tracti d'un poder que és exercit sobre el subjecte, el sotmetiment és al mateix temps un poder assumit pel subjecte, i aquesta assumpció és l'instrument del seu esdevenir. És la part del procés de constitució de la subjectivitat que anomenem “subjectivació”.

El poder no només actua sobre (*acts on*) el subjecte, sinó que actua (*enacts*) al subjecte, en sentit transitiu, atorgant-li existència (significa interpretar o representar, però també decretar, promulgar, estatuir o posar en pràctica) (Butler, 2001).

“El poder actúa sobre el sujeto por lo menos de dos formas: en primer lugar, como aquello que lo hace posible, la condición de su posibilidad y la ocasión de su formación [sujeción], y, en segundo lugar, como aquello que es adoptado y reiterado en la “propia” actuación del sujeto [subjectivación]. [...] Como súbdito del poder que es también sujeto del poder, el sujeto eclipsa las condiciones de su propia emergencia; eclipsa al poder mediante el poder. Las condiciones no sólo hacen posible al sujeto,

sino que intervienen en su formación. Se hacen presentes en los actos de dicha formación y en los actos posteriores del sujeto.” Judith Butler (1997/2001:24-25)

El subjecte emergeix simultàniament com a efecte d'un poder anterior i com a condició de possibilitat condicionada. Però per a què puguin persistir, les condicions de poder han de ser reiterades en la quotidianitat. El subjecte és precisament el lloc d'aquesta reiteració, que mai és una repetició merament mecànica, és configuradora i sedimentadora.

Per “sotmetiment” (procés de subjectivació) s'entén la producció del subjecte ja subordinat. És a dir, el procés que segueix a la subjecció, a la subordinació del subjecte a les lògiques no neutrals del poder. El poder regulador de la subjecció marca els límits de la subjectivació. Així es pot comprendre la subjecció no simplement com a dominació ni producció del subjecte, sinó més aviat de delimitació dels seus límits. La designació de les restriccions de la producció del subjecte.

A continuació, en la següent taula sintetitzem la conceptualització del procés de subjecció i del procés de subjectivació en les persones:

Taula 11. Conceptualització dels processos de subjecció i subjectivació

Descripció	
Subjecció	- Ubicació en l'entramat de relacions socials de poder (economia-política-parentiu). Sotmetre's activa i passivament a les lògiques (i límits) del pensar, actuar i sentir establertes.
Subjectivació	- Construcció de la subjectivitat i de les diferents identifications socials (econòmica, política i parentiu). Procés d'esdevenir subjecte particular (condicionat pels límits de possibilitat de la subjecció).

Butler (2002) desenvolupa i aplica aquesta lògica epistemològica en l'estudi del “gènere”. En aquest sentit considera que la interpel·lació o nominació d'una determinada forma a les persones fixa unes fronteres semiòtiques, que en la repetició inculca els seus significats associats en forma de norma. Una comprensió extreta d'Althusser (1977), i que també es pot trobar en l'obra de Lucia Gómez (2004).

Aquestes autores entenen que la paradoxa de la subjecció és precisament que el subjecte que hauria d'oposar-se a tals normes ha estat habilitat, si no ja produït (subjectivitat), per aquestes mateixes normes. *La persona està “subjecte a” les relacions socials travessades pel poder i “subjectivades per” el marc de possibilitat constituït per aquestes relacions, per la subjecció.*

“Sujeto al género, pero subjetivado por el género, el “yo” no está ni antes ni después del proceso de esta generación, sino que sólo emerge dentro (y como la matriz de) las relaciones de género mismas.” Judith Butler (1993/2002:25)

Aquesta subjectivació, lluny de considerar-se un procés voluntarista, amb capacitat d'agència, dins l'entramat de possibilitat generat per la subjecció, Butler (2002) l'entén com un procés de per-formació. L'autora sentència que la “performativitat” nega qualsevol noció de subjecte voluntarista. I en cap cas suposa l'existència d'un subjecte que escull (amb agència individual).

La performativitat consisteix en un procés de repetició regularitzada i obligada de normes. És una producció ritualitzada, a través de la restricció, mitjançant la força de la prohibició, l'exclusió i el tabú. En aquest sentit l'autora concep el gènere (i el sexe) com un imperatiu que implica afirmar que un subjecte és interpel·lat i produït per la “norma” i que aquesta “norma” –i el poder regulador que la representa- materialitza a les persones com a efectes d'aquest mandat (Butler, 2002). En aquest cas el mandat de gènere, a partir de les interpel·lacions i interaccions reiterades sobre el que s'espera d'una dona, aquesta desenvolupa unes sensibilitats i projeccions que s'adeqüen a aquest mandat, reproduint rols i comportaments legitimats socialment.

Finalment, Eva Gil (2004), en l'estudi de l'individualisme i el desig, en el context que anomena “Nou ordre mundial”, aborda també els processos de constitució de la subjectivitat. Aquest abordament teòric és el que permet en aquesta tesi connectar el significat i implicacions dels processos de subjecció/subjectivació amb la subjectivitat resultant de les persones. L'autora descriu la subjecció com allò que permet connectar la “dimensió macrosocial” (relacions de poder) amb la subjectivitat; i la subjectivació com aquell conjunt de pràctiques que fan possible a la persona en tant que subjecte reflexiu (subjecte de coneixement i de govern de sí mateix).

Si la subjecció és el procés que fa possible l'experiència en tant que som subjectes de desig. La subjecció apunta a la construcció d'allò que és desitjable (que pot ser desitjat). Introdueix la dimensió del desig en la relació entre poder i subjectivitat. En canvi, la subjectivació serà el procés que media en les condicions de possibilitat de la subjectivitat. La subjectivació apunta a la superfície de les condicions de possibilitat per a perfomar aquell desig. Finalment la “subjectivitat” esdevé en la experiència personal de desig (Gil, 2004).

La “subjectivitat” fa referència a la manera en com les persones ens pensem i sentim a nosaltres mateixes. La forma en la que una persona es governa a sí mateixa. La forma en la que una persona governa la seva pròpia experiència existencial, l'experiència de sí (Butler, 2001).

A continuació, mostro mitjançant la següent taula els elements descriptius que caracteritzen la subjecció, la subjectivació i la subjectivitat en relació al desig⁵⁶:

Taula 12. Conceptualització de la subjecció, subjectivació i subjectivitat en relació al desig

Elements descriptius	
Subjecció	Ubicació dins els marcs de possibilitat (i dels límits) de les relacions socials de poder establertes. En el que es pot pensar i fer, però també en el que es pot sentir i desitjar.
Subjectivació	Procés a partir del qual es desenvolupen els sentiments-emocions i desitjos, en base a les condicions de possibilitat.
Subjectivitat	Forma en la que ens pensem i sentim a nosaltres mateixes. El govern de l'experiència i el desig d'una mateixa.

4.3 Possibilitacions i im-possibilitacions simbòliques

Havent descrit les formes de relació social (3.1), la impregnació de les relacions de poder (4.1) i la constitució de la subjectivitat de les persones en aquestes (4.2) podem aprofundir en les implicacions que tenen a l'hora de donar-les-hi forma. Si s'entén que els processos de subjecció i subjectivació delimiten i produeixen les subjectivitats permeses o normatives (amb l'ordre de relacions socials establert), també n'hem de deduir que n'exclouen i prohibeixen d'altres.

Una de les particularitats de les formes de poder (biopoder) és que les formes de sentir, percebre i relacionar-se de les persones resten impregnades per l'univers simbòlic. En l'època “postmoderna” s'afegeix un impediment més per a la possibilitat de trencar epistemològicament amb la norma, amb l'ordre social instituït o les seves formes de relació.

Recordant el fenomen de la “saturació del jo”, Gergen (1992) explica com les persones, mitjançant la intensa i variada amalgama de relacions viscudes (tant amb persones directament, cara a cara, o via noves tecnologies, com indirectament via mitjans de comunicació), estem familiaritzades amb qualsevol vivència, formes de relació, cultures, costums, que se'ns pugui presentar. Per exemple:

“Si nuestro cónyuge nos anuncia que está pensando en divorciarse, no nos vamos a quedar mudos de asombro: ya hemos asistido a este drama tantas veces en la televisión y en el cine que cualquier ocasión nos coge preparados. Si alguien gana un

⁵⁶ La vinculació entre les relacions de poder i la subjectivació amb el “desig” serà abordat en el següent capítol.

premio estupendo, sufre una derrota humillante, se ve tentado a engañar al prójimo o se entera de la muerte repentina de un familiar, sus reacciones no serán imprevistas: ya sabe más o menos lo que pasa, está más o menos avisado”. Kenneth Gergen (1992:103)

A mesura que avança la saturació les persones acabem convertint-nos en “pastitxos”, en imitacions, doncs anem acumulant a la memòria les diferents pautes alienes, les diferents emocions que s’han d’experimentar en cada moment encara per viure (la identitat es colonitza). Les persones ens presentem a la resta com a identitats singulars, unitàries, íntegres, però amb la saturació social, cadascuna alberga una quantia de possibilitats ocultes. Totes les identitats romanen latents i sorgiran a la vida en les condicions adequades (Gergen, 1992).

Aquesta forma de conèixer a l’altre, o més concretament, de conèixer el “simulacre” de l’altre, l’etiqueta (els símbols i significacions), *crea una forma epistemològica de conèixer que impedeix la pròpia experimentació*. Construïnt-nos per una banda, una forma “hiperreal” (Baudrillard, 1993) de comprendre les relacions socials que ens envolten, i per l’altra impossibilitant-nos de la curiositat d’experimentar, d’apropar-se a l’altre⁵⁷, per la simplicitat de la coneixença de l’altre “ja” etiquetat.

“Se trata de una construcción artificial de lo Otro a partir de una erosión de la singularidad de las culturas (de la alteridad de unas con otras) y de una entrada en el sistema fetichista de la diferencia. Mientras hubo alteridad extrañeza y relación dual (eventualmente violenta), no hubo racismo propiamente dicho. [Cuando] se perdió esta relación “natural”, se entró en una relación exponencial con un Otro artificial. Y nada en nuestra cultura permite detener el racismo, ya que todo su movimiento va en el sentido de una construcción diferencial enloquecida de lo Otro, y de una extrapolación perpetua de lo Mismo a través de lo Otro.” Jean Baudrillard (1993/2000:69)

En aquest sentit, en un context com l’actual de post-modernitat, els mitjans de comunicació i informació es converteixen en una espècie de codi genètic que condueix a la mutació d’allò real en hiperreal. El que és real esdevé, per a les persones que no ho han conegut des de l’experiència/vivència pròpia, hiperrealitzat. Ni realitzat, ni idealitzat, hiperrealitzat (Baudrillard, 1993). Aquest simulacre i la simulació d’allò que ens era estrany no correspon a

⁵⁷ Aquesta impossibilitat de trencament s’ha de concebre a partir de la conceptualització del coneixement de l’altre en l’època postmoderna que ofereix Baudrillard. “La peor alienación no consiste en ser desposeído por el otro, sino desposeído del otro, consiste en tener que producir al otro en ausencia del otro. Estamos condenados a nuestra imagen (a cultivar nuestra identidad, nuestro deseo) y no debido a la alienación, sino al final de la alienación y de la desaparición virtual del otro.” Jean Baudrillard (1993/2000:69-70).

un territori, a una referència, sinó que és la producció de models d’allò real, sense origen ni realitat, des d’allò hiperreal.

“Lo hiperreal es la abolición de lo real no por destrucción violenta, sino por asunción, elevación a la potencia del modelo. Anticipación, disuasión, transfiguración preventiva, etc.: el modelo opera como esfera de absorción de lo real.” Jean Baudrillard (1978/1993:189)

Però aquests “nous” dispositius de la postmodernitat, que exerceixen un control en la configuració de les possibilitats de la subjecció i subjectivació es desenvolupen des de les noves tecnologies digitals. La intensificació i sofisticació dels nous dispositius de dominació i control produïts per les innovacions tecnològiques, possibiliten tècniques de subjecció cada vegada més complexes i efectives. Esdevenen més flexibles, fluctuants i omnipresents ja que tendeixen a envoltar tot el cos social sense deixar pràcticament res fora de control (Deleuze, 1991). Es tracta d’uns dispositius que a partir del simulacre hiperreal neutralitzen tota possibilitat de la subjecció fora de la “norma”, impossibiliten la transgressió de la prohibició i, a la fi, perpetuen la reproducció social (Gil, 2004).

Jacques Lacan (a Butler, 2002) entén que el nom (l’etiqueta) afirma el “jo corporal” en el temps, el fa idèntic a través del temps, i aquest “jo” es conforma mitjançant aquest mecanisme de poder de conferir simbolismes i significacions al nom. Com diu Córdoba (2003) és necessària l’ocultació dels mecanismes històrics de producció d’identitat per a que aquesta sigui efectiva en els seus efectes.

La identitat és per una banda interrogada i criticada pels seus efectes excloents (1) (tota identitat s’afirma a costa d’un altre exterior que la delimita, però que alhora la constitueix com a interioritat). I per altra banda és considerada com efecte de sutura precari en un procés que li excedeix i que impossibilita el seu tancament i la seva estabilitat completa (2) (tota identitat és constantment amenaçada per l’exterior que ella mateixa constitueix i està inevitablement oberta a processos de rearticulació i redefinició dels seus límits).

En ocasions s’ha considerat suficient la crítica i el desvetllament de les condicions d’emergència de la identitat per a desarmar la seva eficàcia, s’ha cregut que era suficient amb mostrar les relacions de poder que estructuren el procés d’estabilització i constitució d’una identitat per a que aquella identitat es dissolgués i amb ella els seus efectes excloents en relació als seus altres⁵⁸ (Butler, 2002). Però són aquestes mateixes relacions de poder,

⁵⁸ El transvestisme seria un exemple d’oferir un mode d’exposar, de posar en evidència la incapacitat de les relacions simbòliques de poder heteronormatives per a legislar o contenir per complert els seus propis ideals (Butler, 2002). De la mateixa manera, durant molt de temps els hermafrodites eren considerats criminals, doncs la seva disposició anatòmica, trastornava la llei que distingia els sexes i prescrivia la seva conjunció (binomi home-dona (Foucault, 2009a).

que regulen i legitimen l'autenticitat de les identitats, les que també constitueixen el mecanisme mitjançant el qual emergeixen com paràmetres d'autenticitat certes fantasies sancionadores, certs imaginaris sancionats, tabús i prohibicions.

“Se nos explica que si a partir de la edad clásica la represión ha sido, por cierto, el modo fundamental de relación entre poder, saber y sexualidad, no es posible liberarse más que pagando un precio considerable: haría falta nada menos que una transgresión de las leyes, una anulación de las prohibiciones, una irrupción de la palabra, una restitución del placer a lo real y toda una nueva economía en los mecanismos del poder; pues el menor fragmento de verdad está sujeto a condición política. [...] Si el sexo está reprimido, es decir, destinado a la prohibición, a la inexistencia y al mutismo, el solo hecho de hablar de él, y de hablar de su represión, posee como un aire de transgresión deliberada”. Michel Foucault (1976/2009a:5-6)

En aquest sentit el principal objectiu de Foucault era contribuir a fonamentar un “subjecte ètic” amb consistència pròpia, una ètica pròpia de subjectes singulars, solidaris i resistents a les relacions de poder (Varela i Álvarez-Uría, 2005). Es tractava del trànsit del poder sobre els altres (biopoder) al domini de sí. Foucault va tractar de lluitar contra el “sexe rei”, una lluita que a posteriori desenvoluparia el moviment i teoria queer, advocant per la dissolució de les identitats sexuals. Aquesta dissolució de les identitats s'havia de basar en la cerca de plaers nòmades a través de diverses pràctiques alternatives, doncs aquestes identitats podien ser susceptibles d'adquirir noves significacions (Varela i Álvarez-Uría, 2005). Unes nocions vinculades amb el desig i les transgressions d'allò prohibit que seran abordades en el proper capítol.

4.4 La interseccionalitat social de la subjectivitat

Havent definit els processos a partir dels quals les persones esdevenen en subjectes (amb una particular subjectivitat), els processos de subjecció i subjectivació, estretament vinculats amb les relacions socials i les relacions de poder, ara per tal d'aprofundir en l'operativització del seu comportament, cal descriure i desgranar en que consisteix la subjectivitat. Com es caracteritza o fragmenta el que anomenem subjectivitat. Per l'abordament empíric d'aquesta tesi, cal poder caracteritzar una “subjectivitat normativa adequada a la norma social instituïda” i una “subjectivitat dissident amb la norma social”.

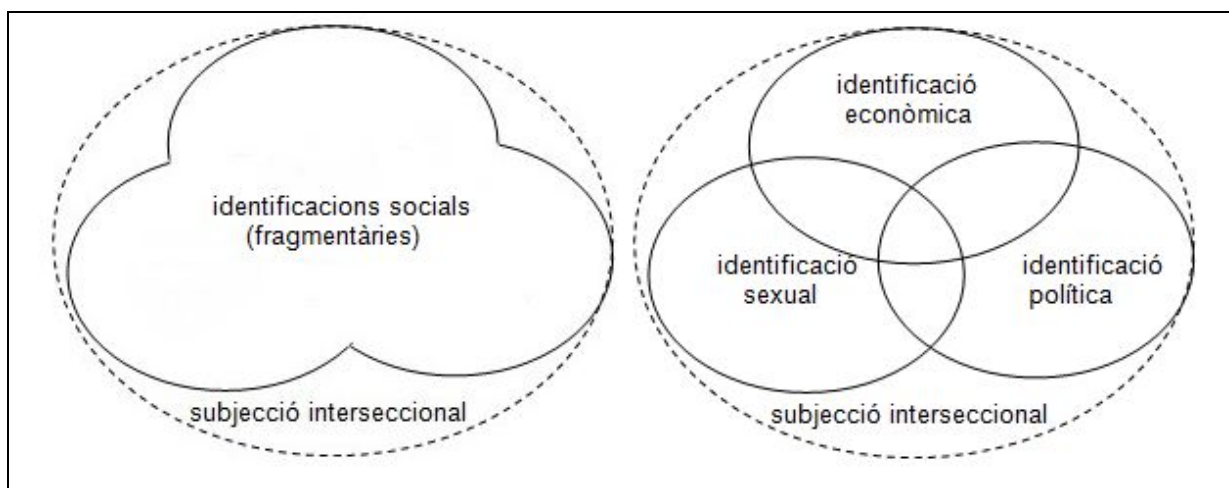
Per abordar aquest atansament cal recordar la definició de “subjectivitat” que fa referència a la manera en com les persones ens pensem i sentim a nosaltres mateixes, la forma en la que una persona es governa a sí mateixa (Butler, 2001). Així doncs cal comprendre la subjectivitat com la intersecció de les identitats socials. Com el producte de la interrelació de les diferents ubicacions identitàries dins les xarxes de relació social.

Cal comprendre que la subjectivitat conté identitats socials múltiples. La subjectivitat està travessada per diverses identitats socials (en relació amb la ubicació i inserció del subjecte en les relacions socials). Així doncs, cal analitzar la “interseccionalitat” de la subjectivitat.

La subjectivitat en clau operativa esdevé una entitat construïda per una diversitat de discursos/identitats entre els quals no té perquè haver-hi necessàriament relació. La identitat de les persones és múltiple i contradictòria, és, per tant, sempre contingent i precària, fixada temporalment en la intersecció de les posicions del subjecte i dependent de les formes específiques d’identificació. S’ha de considerar la subjectivitat com una subjectivitat fragmentària (Mouffe, 1993).

El següent esquema intenta il·lustrar la vinculació interseccional de les identitats en la subjectivitat:

Taula 13. Esquema de la vinculació entre la interseccionalitat de la subjectivitat

Ernesto Laclau i Chantal Mouffe (1987) en la seva anàlisi crítica de les lluites obreres de finals dels 60' i 70' a França i Itàlia mostren com la forma que van adoptar les lluites en les fàbriques depenien d'un context discursiu i identitari molt més ample que l'estretament relacionat amb les relacions de producció (classe socio-econòmica). Les autores evidencien com les altres relacions socials en les que els i les obreres estaven inserits/inscrits determinava la forma en la que reaccionaven a la fàbrica i que, per tant, la pluralitat d'aquestes identifications varia i trenca amb la vella concepció “d’una classe obrera” homogènia.

Però aquesta constitució de la subjectivitat per les identifications socials fragmentàries és un plantejament que en les últimes dècades s’ha estat desenvolupant principalment des de les epistemologies feministes. Des d’aquestes epistemologies s’ha desenvolupat la noció de les identitats fragmentàries. Una perspectiva des d’on, a partir del trencament de la concepció

de la “dona” homogènia, s’ha passat a emprar la noció de “dones” per evidenciar la heterogeneïtat. Han establert que les experiències genèriques no només varien en funció d’altres categories, sinó que també estan en conflicte dins l’experiència individual de cada persona. No viuen el mateix, ni amb les mateixes circumstàncies, problemàtiques, persones d’un mateix sexe, d’una mateixa classe socioeconòmica, d’una mateixa ètnia o d’una mateixa edat.

Les categories de sexe-gènere es produeixen dins d’una classe socioeconòmica, una edat i una ètnia/cultura particulars. Així, les experiències, desitjos i interessos de dones i homes difereixen en cada classe, ètnia i cultura (Harding, 1987): una dona de classe treballadora d’una classe burgesa; d’una dona jove que una dona adulta; una dona amb el color de la pell negra d’una amb el color de la pell blanca; una dona heterosexual d’una dona homosexual.

En aquest sentit Kimberli Crenshaw (1991) introdueix el concepte “d’interseccionalitat” per tal de descriure l’encreuament entre les identitats de sexe-gènere i “raça”. L’autora pretenia posar de relleu l’opressió que patien les dones negres als EUA en tant que la discriminació que patien no eren les mateixes que les dones no negres o els homes negres, eren unes desigualtats particulars. La concepció que emergeix de la “interseccionalitat” en les identitats socials és que les experiències i condicions de les persones no poden ser compreses per les categories de classe, sexe, ètnia, o edat per separat sinó en cada intersecció específica.

Però per a poder analitzar aquesta subjectivitat interseccional i fragmentaria cal considerar-la en tant que *relacional* i emergent. És en funció de la forma com es signifiqui i interpreti el context (relacions socials) i les interaccions que emergeixen unes identitats o unes altres. I cada identitat configurarà unes formes de percebre, interpretar i actuar concretes en la subjectivitat de les persones.

Aquest procés d’identificació de les persones en les diferents relacions socials és on la consciència de sí mateixa, el sentiment d’agència o la capacitat d’escollir entre diferents alternatives, poden fer suposar que efectivament podem crear el nostre “self” i tenir un paper important en la construcció de la nostra identitat i de la subjectivitat. Doncs les emocions i accions percebudes i desenvolupades per les persones estan estretament vinculades a “l’experiència subjectiva del jo” i a la “consciència” d’agència, de pensar que com a persona particular es té la capacitat de produir efectes en sí mateixa i en les altres (Gergen, 1996).

La caracterització d’aquesta concepció de les identitats socials fragmentàries que configuren la subjectivitat es pot, però, definir com que (Ibáñez, 2004): (1) són alhora *causa i conseqüència* de la interacció social; (2) sorgeixen en el procés particular d’interacció i de significació del *context específic* en el que es desenvolupen. A l’estar sempre situades, va

canviant segons les situacions en les que es manifesten, per tant, són *múltiples*; (3) són *emergents* i no preexisteixen a les relacions, sinó que sorgeixen en el procés local de les interaccions socials concretes i particulars de cada xarxa de relació social (de poder); (4) són *recíproques*, responen a les respostes que sobre nosaltres mateixes ens donen les altres. Mitjançant les interaccions concretes ens anem definint; i (5) són *negociades* per mitjà dels ajustaments successius que construeixen la intersubjectivitat o significació compartida. Les altres persones serveixen de mirall, per percebre la imatge que les altres ens donen d’una mateixa, però aquesta s’ajusta a la pròpia manera de pensar-se a sí mateixa, i que alhora repercuteix en la interacció amb l’altra.

Així, la subjectivació (construcció de la subjectivitat) de les persones, s’ha de concebre com un acte de reconeixement pel qual el subjecte és interpel·lat i s’identifica amb aquell al que és cridat a identificar-se. Però, alhora, també en un acte de desconeixement del propi mecanisme simbòlic o ideològic que el constitueix identitàriament en tant que subjecte: *és l’acte de reconeixement el que fa del subjecte allò amb el que s’identifica i considera que des de sempre ha estat* (Althusser, 1977). Aquesta interpel·lació simbòlica és un acte enunciatiu “performatiu” en tant que constitueix el subjecte, considerant la interpel·lació com a forma de nominació i d’exigència de reconeixement es pot comprendre la producció de la subjectivitat establint les coordenades de les diverses identifications socials.

La interpel·lació és una forma per la qual les relacions de dominació actuen sobre les persones per convertir-les en subjectes de la seva pròpia lògica relacional de poder. Es tracta d’una identificació estretament relacionada amb el seu posicionament, la seva ubicació, dins la xarxa d’associacions i de relacions socials (de poder) que estructuren i medien la societat, subjectant a les persones en el lloc que se li ha assignat, i assumint de forma activa els continguts associats a ell (pràctiques i significats socials).

Així, la constitució identitària, produïda per la interpel·lació (interaccions mediades semiòtico-materialment dins les relacions de poder), no es dirigeix a un subjecte que ja existeix amb anterioritat a aquest acte, sinó que el produeix, l’identifica i el localitza, en la mateixa operació. El que acaba unint a un nom (classe treballadora, dona, gai, immigrant, etc) amb un conjunt de subjectes no són una sèrie de característiques essencials que comparteixen totes elles i que són invariables en el temps, sinó l’acte mateix de la seva nominació o identificació amb aquell nom (Córdoba, 2003).

“Los participantes en una relación social fetichista realizan un reconocimiento de su vínculo social en esa relación, tomando por una propiedad natural de una persona en particular lo que surge de una relación social. Por ejemplo “ser rey” es un efecto de la red de relaciones sociales entre un “rey” i sus “súbditos”, pero, y aquí se produce el reconocimiento fetichista, a los participantes de este vínculo social, la relación se les presenta en forma invertida: ellos creen que son súbditos cuando dan al rey el

tratamiento real porqué el rey es ya en sí mismo un rey, fuera de la relación con sus súbditos, como si la consideración de “ser rey” fuera una propiedad “natural” de la persona de un rey (Zizek, 1992). Lo mismo podríamos decir, entonces, de la mujer, el hombre, el individuo, el obrero, el emprendedor, el cabeza de familia, los negros, los moros, los payos,... definidos en términos esencialistas.” Enrico Mora (2002:175)

Com mostra la cita de Mora la identitat (fragmentaria) és l'efecte d'un context històric-social de relacions de poder donat, no hi ha identitat fora d'aquest context. Laclau i Mouffe (1987) sentencien que tota identitat és un efecte d'una relació de poder per la qual determinades possibilitats són reprimides o excloses per poder afirmar i estabilitzar altres, és a dir, posiciona al subjecte. Així es comprenen les interaccions que produeixen les persones dins d'aquestes relacions de poder com a constitutives i productores de les diverses identitats, i a la fi de la subjectivitat (“subjecte subjectat” pels processos de subjecció i subjectivació) (Foucault, 2007). És a dir, en funció de la ubicació de les persones en les diferents relacions de poder, i a partir de les interaccions que desenvolupa i que se li possibiliten des de la seva ubicació, es constituirà una determinada modalitat de subjectivitat o identitat(s).

Determinades interaccions que es desenvolupen durant la vida de la persona, a part d'anar constituint identitàriament a la persona i anar-la dotant d'una gramàtica interpretativa particular, possibiliten sensibilitats i capacitats de percebre quelcom davant d'una situació donada, que una altra persona, havent-se subjectat o constituït mitjançant interaccions diferents, no podrà desenvolupar o experimentar (possibilitacions i im-possibilitacions). Aquests coneixements o perspectives personals que ofereixen aquestes diverses constitucions identitàries fragmentàries (alhora interseccionals entre elles) han de ser considerades com a *parcials* ja que sorgeixen a partir de les interaccions i circumstàncies semiòtico-materials de les *particulars* posicions i articulacions en que la persona concreta es veu contínuament immersa i envoltada.

4.5 Identificacions socials fragmentàries

Per a la comprensió de les diverses constitucions identitàries, la modalitat fragmentaria en que es produeixen aquestes, i com conjuntament subjecten i subjectiven a les persones, utilitzem la mateixa operativització que s'ha realitzat entre dimensió social interseccional i les relacions socials fragmentàries: econòmica **(4.5.1)**, política **(4.5.2)** i de parentiu –en relació al sexe-gènere- **(4.5.3)**.

4.5.1 Identitat econòmica

Una de les obres que aborden més directament la constitució identitària en relació a la classe social (econòmica) és la que realitza Enrico Mora (2003; 2007; 2008). L'autor aborda aquesta constitució identitària socioeconòmica (ell parla de subjectivitat de classe) en tant que constitució fragmentària i performativa de classe.

L'anàlisi parteix de la consideració que les classes socials es formen en la interacció i no prèviament. I comprèn que les classes socials són relacions de dependència entre identitats fragmentàries individuals i col·lectives en procés de formació. Procés en el que les interaccions van definint aquestes relacions de dependència en unes circumstàncies no escollides, que operen com a contextos disciplinaris que reiteren o soscaven els subjectes en la interacció (Mora, 2008).

Les relacions i interaccions que constitueixen les classes socials, però, tenen la particularitat d'establir-se de forma antagònica. Produeixen la identitat de les persones de la mateixa manera que es produeixen els processos de producció i d'apropiació dels fruits del treball, de forma desigual (Mora, 2007). Quan es fa referència al treballador, a l'empresari o a la dona de la llar com a classe social, es fa referència als processos d'interacció social, com a processos de producció i possibilitació de la subjectivitat.

Mora explica com les relacions de producció, enteses com a pràctiques instituïdes i instituent en la interacció social de les persones, produeixen la formació de les classes socials. Alhora, a partir de les interaccions concretes que van tenint les persones, aquestes van conformant i constituint una identitat determinada dins la relació econòmica de poder (la identitat de classe). Ens conformem en les interaccions que impliquen assegurar la propietat dels mitjans de producció, on l'única forma d'accés als mitjans de subsistència per a les desposseïdes dels mitjans de producció és la venda de la pròpia força de treball (esforç, dedicació i temps) obtenint a canvi un salari (valor de canvi) (Mora, 2007).

Es tracta d'una apropiació desigual dels fruits del treball i una redistribució dels béns socials que física i materialment estratifiquen, marquen, classifiquen una ubicació identitària. Doncs les pràctiques quotidianes que se'n deriven, les indumentàries i dietes de cada persona les van conformant i constituint en una determinada identitat dins les relacions econòmiques de poder.

La pròpia subjectivitat de classe es va produint quotidiana i biogràficament en processos que ens construeixen com a explotades i explotadores, com a venedores i compradores de força

de treball, com a propietàries o desposseïdes dels mitjans de producció, com a treballadores o com a empresaris, com a guanyadors de pa o com a dona de la llar⁵⁹.

Mora (2003) evidencia que és en les vagues on es visualitzen més els processos de producció de les classes socials. Evidencien el caràcter soscavat de la dimensió instituïda de les relacions. Les vagues com a conflicte laboral mostra l'existència d'unes regles del joc que són anteriors als subjectes en interacció. Les vagues posen en evidència que la legitimitat d'allò instituït és la reiteració de les accions però alhora també mostra la fragilitat d'allò instituït.

4.5.2 Identitat política

En la constitució identitària política, aquella en la que les persones s'identifiquen i es subjecten en funció del sentiment de pertinença, o no, a la comunitat de convivència, pot ser, i ha estat, abordat de diferents formes.

Partint des de la psicologia social ambiental es poden trobar investigacions que han relacionat l'espai físic ambiental i urbà amb els processos d'identificació comunitària. Es considera que el procés de construcció social d'una identitat comunitària sorgeix de les interaccions que les membres d'un territori local tenen amb les de fora i que serveix per a definir a la comunitat (Hunter, 1987). Així doncs es pot afirmar que determinades àrees geogràfiques determinen la identitat urbana de les seves habitants. La identitat urbana proveeix a la persona d'un sentiment subjectiu de continuïtat temporal que permet la connexió identitat-generació en relació a l'entorn urbà. Sentir-se i definir-se com a resident d'un determinat poble, barri, ciutat o país implica també desmarcar-se en contrast amb la resta de gent que viu allà (Lalli, 1992).

Darrere aquesta epistemologia es troba la consideració de que l'entorn físic és quelcom més que l'escenari físic on es desenvolupa la vida de les persones. Es tracta d'un producte social fruit de la interacció simbòlica que es dona entre les persones que comparteixen un determinat entorn (Valera i Pol, 1994). Així, els continguts d'aquestes identifications político-comunitàries venen determinats per la interacció simbòlica que es dona entre les persones que comparteixen un determinat espai i que s'identifiquen amb ell a través d'un conjunt de significats socialment elaborats i compartits. L'entorn supera la dimensió física per a adoptar també una dimensió simbòlica i social (Valera i Pol, 1994).

⁵⁹ Mora (2003) destaca que quan es parla de les relacions de producció s'invisibilitza i no es contempla el treball domèstic (i de cura) o “reproductiu”. Així planteja una noció de classe que defineix els elements conceptuals derivats d'una interpretació de la producció de la vida que posa en evidència la dimensió patriarcal d'aquesta.

En definitiva, l'espai físic urbà està compost per una multitud d'elements que configuren una complexa estructura físico-arquitectònica on es desenvolupen persones, grups i comunitats en una xarxa també complexa d'interrelacions i comportaments. Determinats espais poden tenir la propietat de facilitar processos d'identificació social urbana i poden arribar a ser símbols d'identitat per a la comunitat determinada de l'entorn. Doncs aquesta comunitat associada a aquell entorn li permet percebre's com a iguals entre persones en tant que s'identifiquen amb aquest espai (Valera, 1997).

Partint d'una mateixa sensibilitat amb la rellevància de la significació que s'alberga en la materialitat de l'entorn trobem l'estudi de Michel Billig (2006) sobre la normalització paisatgística de símbols físics-material (banderes, escuts, monuments, etc.) com a forma de crear vincles i sentiments socials comunitaris, en aquest cas, de cohesió “nacional” estatal. D'aquest estudi crític sobre les formes d'inclusió i exclusió identitàries estatals, se n'ha desenvolupat altres anàlisis com la de Cardús (2002) on ressalta aquest aspecte exclouent vers les “cultures o nacions” no reconegudes amb Estats, i on s'escenifica amb major magnitud i intensitat aquesta fragmentació identitària (entre la pròpia cultural; la “imposada” estatalment; i la indiferència/desorientació en la convivència interpel·ladora d'ambdues).

Aquest conflicte de les constitucions identitàries polítiques pel que fa als Estats-nació vers les nacions-cultures compreses i no reconegudes dins d'ells, s'emfatitza a l'actualitat, en les societats occidentals contemporànies, pel fenomen migratori. Les persones migrades encara pateixen més la desorientació de la constitució identitària, doncs qüestions com la temporalitat de la seva interpel·lació identitària “d'immigrant”, els caràcters facials-físics, del color de la pell, com l'exclusió de la pròpia presa de decisions de la col·lectivitat de la que participen dificulten una normalització en la convivència, abocant-les a l'exclusió i opressió política identitàriament (Cardús 2002).

Seguint en aquest sentit de la ubicació exclouent de la persona migrada, fora dels estudis acadèmics “occidentals” trobem una llarga trajectòria d'estudis al voltant de la subjecció colonial. Una comprensió des de la que es desemmascaren els discursos hegemònics occidentals que constitueixen de forma “occidental” a les pròpies persones “no occidentals”. Aquestes investigacions “de-colonials” sobre les constitucions identitàries són les que específicament trenquen amb les dicotomies autòctona-immigrant i colonitzadora-colonitzada (Mignolo, 2000 i Quijano, 2000).

4.5.3 Identitat de parentiu (en relació al sexe-gènere)

Pel que fa a la constitució i interpel·lació de la identitat sexual i de gènere cal situar la lectura que fa Butler (2007) a l'hora de comprendre el sexe com l'efecte del procés de naturalització de l'estructura social del gènere i la matriu heterosexual. Com en tota constitució identitària, la conformació d'una determinada identitat sexual i de gènere es produeix sobre la base de la il·lusió de que aquella identitat respon a una interioritat que estava allí abans de la interpel·lació/subjecció.

La interpel·lació sexual/de gènere es caracteritza per estar marcada per una significació d'unes característiques físiques diferenciadores i ubicadores determinades i no neutrals. Però es donen en un marc o classificació (home-dona) considerada com a “normal” i “natural”. En aquest sentit, el terme “normal” acostuma a designar tot aquell que no és hermafrodita o intersexual (Preciado, 2002).

L'autora desenvolupa una anàlisi al voltant d'aquest procés de subjecció de la identitat sexual. Per a Beatriz Preciado (2002) les tècniques mèdiques emprades en l'assignació del sexe, és a dir, relacionades amb la presa de decisió que permet afirmar que un cos és masculí o femení, rebel·len millor que cap altre discurs identitàri els models de construcció del gènere segons els quals opera la tecnologia (hetero)sexual.

Considera que la tecnologia sexual és una espècies de “taula d'operacions” abstracta on, fins i tot, es duu a terme la mutilació de certes zones corporals (òrgans sexuals) en nadons que no s'ajustin al patró binari home-dona. En aquesta taula de doble entrada (masculí/femení) és on es defineix la identitat sexual. No a partir de dades biològiques, sinó en relació a un determinat imperatiu anatòmic-polític que imposa coherència simbòlica a la sexualitat del cos (Preciado, 2002). Aquesta modalitat de subjecció mediada per la “taula d'assignació de la masculinitat i de la feminitat” designa els òrgans sexuals com a zones generatives de la totalitat del cos, deixant els òrgans no-sexuals com a simples zones perifèriques o secundàries en la constitució identitària (Preciado, 2002).

Aquesta assignació del sexe ve acompanyada d'una interpel·lació per a la identificació amb el gènere associat al sexe (home-masculí/dona-femenina). Un gènere al que també li és associat una sexualitat (orientació-opció sexual): heterosexualitat. Es tracta d'un sistema d'assignació i subjecció indestruïble entre sexe-gènere-sexualitat.

“Si la homosexualidad es un tema de género y no de sexo del objeto de deseo, una relación entre dos hombres o dos mujeres en que haya una diferencia de roles masculino/femenino sería heterosexual, mientras que una relación entre un hombre femenino y una mujer femenina (o de un hombre masculino y una mujer masculina) podría ser considerada homosexual.” Gerard Coll-Planas (2009:77)

Aquesta paradoxa que ofereix Coll-Planas evidencia com les formes de subjecció “normals” no hi tenen cabuda altres formes d’identificació sexual (transsexualitat o intersexualitat), així com les d’orientació o opció de la sexualitat (homosexualitat o bisexualitat). És en aquest sentit que Monique Wittig (2004) en la seva anàlisi del “pensament heterosexual” sentència que el lesbianisme o la homosexualitat no poden ser pensades o enunciades encara que històricament sempre hagin existit.

D’aquesta manera s’entén com el pensament heterosexual afirma que l’incest, i no l’homosexualitat, representa la seva major prohibició. De la mateixa manera que quan es pensa, des del raonament de la norma social, la homosexualitat, aquesta, a nivell de gènere no és res més que heterosexualitat (home-masculí i home-femení/dona-masculina i dona-femenina). Adrienne Rich (1996) quan desenvolupa “l’existència lesbiana” en tant que mode no reconegut i no afirmat de reclamar les dones la seva sexualitat, l’entorn com a model de resistència.

La comprensió d’aquests mecanismes i processos de subjecció al sexe, segons Butler (2007), és un dels aspectes fonamentals de la concepció performativa del gènere i la sexualitat. Doncs la construcció social de la identitat sexual no recau ni en el voluntarisme subjectivista, ni en l’essencialisme sociologista. No hi ha una essència darrere de les performances o actuacions del gènere del que aquestes en siguin expressions o externalitzacions. Al contrari, són les pròpies actuacions (performances) en la seva repetició instituïda les que produeixen l’efecte il·lusori d’una essència natural i sedimenta les pràctiques i significacions associades a la identitat sexual constituïda.

4.6 Implicacions de la subjectivitat en l’etapa juvenil

En relació a les identifications socials dins les relacions de parentiu també existeixen les identifications i diferenciacions socials en base a la generació, l’edat o etapa vital en la que viu la persona. En el primer capítol s’ha contextualitzat la problemàtica conceptual i operativa al voltant de la definició de la identitat juvenil, però tot i així sí que podem conceptualitzar les particularitats i implicacions de la identitat juvenil o de la subjectivació en l’etapa juvenil pel que fa a l’objecte de l’estudi de la nostra recerca.

Seguint la lògica de la conformació de la subjectivitat defensada des del socioconstruccionisme (Gergen, 1992; Butler, 2001) i des del biografisme (Casal et al, 2006) basada en les interaccions i experiències viscudes. La particularitat de l’etapa juvenil, i que la fa més rellevant (i més complexa), és el fet de ser la que li correspon de ple *l’etapa on entren en conflicte les autonomies i independències d’autosubsistència vitals* (materials i simbòliques).

En l'etapa juvenil és quan les formes de concebre, interpretar i relacionar-se, que han donat sentit a tota la experiència infantil/adolescent, van qüestionant-se a sí mateixes, a mesura que topen o experimenten amb d'altres lògiques de concebre, interpretar i relacionar-se. Concretament, a mesura que es troben en situacions d'experimentar els límits del poder i les prohibicions. Amb aquesta particularitat, l'etapa juvenil s'ha d'entendre com aquella etapa que es caracteritza per ser la que ens permet i possibilita viure experiències que ens seran noves, viure les situacions d'haver de decidir itineraris, opcions i experiències que encaminaran i influenciaran la resta de la vida de la persona.

En aquest sentit, **la joventut és l'etapa vivencial en la que tota nova relació o experimentació serà més susceptible de transcendir, pertorbar o influenciar en la seva identitat, relacions quotidianes i projectes de vida [1]**. Doncs les lògiques comprensives de la pròpia existència i experiència encara no estan suficientment sedimentades en la pròpia subjecció (Martín-i-Gómez, 2011).

En aquest sentit, Casal (et al, 2006) considera que durant l'etapa juvenil, juntament amb la infància, **les interaccions i experiències viscudes tenen major rellevància que en altres etapes de la vida, esdevenint en les vides una certa cristal·lització (poca reversibilitat) [2]** com per exemple el fracàs escolar bàsic, l'abandonament de la formació sense titulació, l'impacte de consum tòxics continuats, la discapacitat derivada d'accidents de circulació, o una depressió emocional. Segons Casal (et al, 2006) moltes vegades es cau en els determinants d'origen (classe social, gènere, ètnia-cultura) i no es té prou en compte que la família com a tal està present al llarg de la cadena de successos: el clima familiar, les ruptures emocionals o familiars, el canvi de relacions entre germans al fer-se grans, la variació de conjuntures econòmiques i del benestar familiar, la posició dels pares en el control i la supervisió en els avenços en autonomia relativa.

Aquests esdeveniments resulten significatius en la vida de la persona, tenint influència en el desenvolupament de les trajectòries i un efecte d'acompanyament en tot el procés biogràfic de transició (Casal et al, 2006). Doncs aquelles relacions i experiències que es van tenint al llarg de la joventut a casa, a l'institut, a la feina, a l'escola, als cercles d'amistat, d'oci, de forma quotidiana són les que aniran perfilant els gustos, les idees, opinions, projectes de vida i, per suposat, la posició envers el sistema capitalista i patriarcal.

Així, la rellevància de l'etapa juvenil rau en que no només és una etapa d'inquietuds, d'impulsivitat i vitalitat (com podria teoritzar la sociobiologia per qüestions instintives o la perspectiva psicoanalítica per raó de les pulsions). És l'etapa de l'experimentació, de patir contradiccions, de qüestionar-se diàriament les pròpies pràctiques quotidianes, qüestionar-se com es vol viure individualment i col·lectivament. Sense pors al trencament de l'ordre social establert, sense tabús ni legitimacions inqüestionables que articulin la nostra

vinculació amb les altres i la nostra subjecció. **La joventut esdevé l’etapa en la que hi ha més possibilitats de trencar la cadena de la reproducció social [3]**. Es tracta de l’eslavó més dèbil en la cadena de la reproducció social (Brito, 1996). Una particularitat que lliga amb la noció de radicalisme⁶⁰ de Mendel (1972) o amb la del jovent com a subjecte inherentment revolucionari de Vaneigem (1998).

És per aquesta raó que cal tenir en compte que dins les relacions socials de poder, el condicionant de l’edat estableix relacions, aliances i desigualtats vers infants, joves i gent gran. Aquesta “dominació adulta” ha estat identificada en diverses investigacions: com a “adultocentrisme” vers la infància (de Mause, 1982; Tonucci, 1996; Gaitán, 2006), com a “adultocràcia”, “edadisme” o “poder adult” vers joventut i gent gran (Alba, 1975; Sagra, 1992; Brito, 1996; Gil de San Vicente, 2001; Revilla, 2001; Paris et al, 2006, Duarte, 2012; Martín-i-Gómez, 2011; et al, 2014).

Tal i com defineix Lourdes Gaitán (2006) aquesta “dominació adulta” constitueix la relació de poder asimètrica que existeix entre adults i joves sustentada per pressupostos biològics i patriarcals que atorguen major o menor poder a les persones en funció del seu gènere i edat. Es tracta d’una relació de poder en la que adults situats en posició de domini exerceixen el seu poder per a garantir, primer, **[4] la reproducció d’aquest ordre establert i, en segona instància, maximitzar el propi privilegi dins d’aquest ordre** (Martín-i-Gómez, et al, 2014)⁶¹.

Taula 14. Conceptualització de la subjectivitat en l’etapa juvenil.

Subjectivitat en l’etapa juvenil	
Conceptualització	<p>[1] Major susceptibilitat per a transcendir-se o pertorbar-se (fragilitat).</p> <p>[2] Major cristal·lització de les experiències per la resta de la vida (menor reversibilitat).</p> <p>[3] Major possibilitat per a transgredir la norma social establerta.</p> <p>[4] Inserida en una lògica de dominació adulta per a garantir la reproducció social i maximització dels privilegis</p>

⁶⁰ Una actitud o punt de vista radical és el que parteix l’anàlisi des de l’arrel, en aquest cas, del les estructures i fonaments del funcionament del sistema o ordre social establert.

⁶¹ Es tracta d’una mateixa relació de dominació que la que conceptualitza Althusser: “*La condición en última instancia de la producción es, pues, la reproducción de las condiciones de la producción. Esta puede ser “simple” (reproduciendo únicamente las condiciones de la producción anterior) o “ampliada” (aumentándolas).*” Louis Althusser (1970/1977:69)

Només comprnent la rellevància de l'etapa juvenil i el desplegament de la dominació adulta es pot connectar de forma interseccional i contextual com la joventut viu de forma particular el seu dia a dia en una societat capitalista i patriarcal. A continuació, a partir de diferents investigacions disponibles presentem les desigualtats socials de la joventut atenent a les relacions socials **(4.6.1)** econòmiques, **(4.6.2)** polítiques i **(4.6.3)** de parentiu (sexuals).

4.6.1 Explotació i precarització econòmica

En les relacions econòmiques, aquelles que en un sistema capitalista estan regulades pel “mercat” per tal de produir els béns i serveis necessaris per a l'autosubsistència de la pròpia comunitat, el que determina el teu lloc de treball, les responsabilitats o reconeixement en la producció són els “mèrits” (el “currículum”). El jovent com a tal en aquest barem parteix en desigualtat per la simple raó de la incapacitat temporal per poder estar en igualtat de condicions amb les persones adultes. Així es desenvolupen uns “rols” en el sistema de producció en el que el jovent accepta (i només aspira a) condicions salarials precàries en la seva contractació (Albaigés et al, 2001). Paral·lelament en l'àmbit laboral es considera al jovent com a inexpert, mancat d'autoritat per parlar sobre qualsevol tema, o per exercir una professió. Passa per davant l'edat jove al fet que possiblement una persona jove té uns coneixements tècnics i científics més actualitzats o una millor formació (Mendel, 1972).

Les condicions laborals del jovent en les societats occidentals (com per exemple l'Estat espanyol) es caracteritzen per estar en la majoria dels casos de forma desregulada (sense contracte i cobrant en diner negre): extraescolars, monitoratge de casals d'estiu, classes particulars o entrenador d'esports. Per altra banda, pel que fa a la feina regulada, el jovent acaba treballant en empreses de treball temporal (ETTs), fent de les seves vides quotidianes, unes vides inestables, precaritzades i que no els permeten poder-se comprometre en projectes estables o a llarg termini (Petrás, 1996). També de forma regulada es poden trobar els contractes en pràctiques, de formació, d'aprenentatge d'oficis o de beques universitàries, en els que en molts d'ells ni es rep un salari (Recio, 2009; Foradada, 2011).

Aquestes condicions laborals, que haurien de ser les que permetessin als joves poder obtenir els recursos econòmics necessaris per a la emancipació de la llar dels pares, provoquen que s'allargui la independització d'una llar. Un habitatge propi, lluny de la supervisió dels adults-pares, suposa l'espai d'intimitat, aixopluc físic i moral, de descans, de desenvolupar una vida privada, un lloc per a la higiene, el lleure, la trobada, la sexualitat, la cuina, és a dir, a una llar pròpia.

Però aquestes condicions si no només ens limitem a descriure-les i no connectar-les amb la dominació estructural adulta, no podem desenvolupar una perspectiva interseccional i

contextual amb el sistema. Doncs si bé el jovent assimila (de forma atomitzada) que per la seva condició juvenil ha d'acceptar de forma transitòria aquesta precarietat, en cap cas podem contemplar la no transitorietat del qui contracta. A les empreses les persones contractades de forma precària es van substituint cada cert temps, però sempre n'hi ha i sempre es compta amb que hi seran. La precarietat juvenil a nivell estructural és estable, no transitòria, i és una precarietat que aporta molts beneficis i que se sustenta gràcies al què s'anomena “l'exèrcit de reserva” (Martín-i-Gómez, et al, 2014).

4.6.2 Exclusió i persecució política

En les relacions polítiques, aquelles que en un sistema capitalista estan regulades per “l'Estat” per tal de regular mitjançant lleis i normes la convivència de la pròpia comunitat, el que determina el lloc de les persones en la presa de decisions és (prèvia afiliació a un partit que no qüestioni l'ordre establert -un partit de gestió-) la teva “experiència” (Brito, 1996; Martín-i-Gómez, 2011; Villa, 2011). Però, el jovent en canvi, per la particular etapa vital que viu, potencialment es qüestiona i pregunta sobre les relacions que vertebraven l'actual societat capitalista i patriarcal, la forma de producció (i distribució) econòmica, la forma de deliberació i execució (en la presa de decisions) polítiques, i la forma de viure en companyia (o no) entre gèneres/sexes.

El paper que la societat té reservat al jovent en la presa de decisions polítiques de la societat, tant a nivell legislatiu, executiu com judicial, és el de la subordinació a les persones amb més experiència, fent del valor del temps un element inqüestionable (Villa, 2011). Qui té més legitimitat per prendre decisions en la comunitat és qui té més “experiència”. Amb aquest sistema de valors s'impedeixen i s'invisibilitzen unes sensibilitats pròpies del jovent més qüestionadores de l'ordre establert i més radicals al sí de la societat (Tormos, 2005).

Si bé a nivell formal, les sensibilitats i pràctiques juvenils no estaven reconegudes, només en l'espai públic i informal era on el jovent les podia desplegar. Doncs el jovent és el col·lectiu que més temps passa al carrer, relacionant-se, experimentant i descobrint, tant de dia com de nit. El carrer ha constituït històricament un espai de no supervisió i de llibertat que permet la trobada amb altres persones de forma no controlada, o almenys no al mateix nivell que a dins la llar; significa un espai de llibertat, de privacitat i d'anonimat, i especialment per al jovent (Lieshout i Aarts, 2008).

Així, durant la darrera dècada, amb les diverses “ordenances del civisme” aplicades en les societats occidentals (com la catalana) s'ha anat limitant aquesta darrer espai de llibertat del jovent. S'han anat sancionant moltes de les activitats que duïen a terme tradicionalment al carrer, i que principalment realitzaven el jovent: des de jugar a pilota, menjar o beure al

carrer o fer propaganda d'actes i manifestacions a través de pancartes, cartells o pintades, fins a fer skateboard, parkour o realitzar murals i grafitis. Produint-se una persecució de les formes de relacionar-se del jovent no subjectes a la norma social.

D'altra banda cal tenir en compte en l'aprofundiment de la vivència juvenil a l'espai públic. Com apunta Maria Rodó-de-Zárate (2013), la percepció i forma d'experimentar l'espai públic que tenen els i les joves és molt diferent de la de les persones adultes. Cal analitzar i abordar l'ús que en fan, els significats que li donen i els sentiments com pors i inseguretats que els hi generen.

4.6.3 Dominació sexual

En les relacions de gènere o sexuals, en un sistema regit pels valors catòlics i patriarcal, la “família” nuclear regula les formes de convivència entre parents. Si la joventut en termes de gèneres i sexualitats hauria de caracteritzar-se justament per ser l'època de descobriment de sensacions i experimentacions, es tracta per contra d'una etapa precària (estigmatització i desconeixement) en les relacions, identificacions i pràctiques sexuals. El jovent s'enfronta de forma aïllada (individual) amb tabús, pors o prohibicions culturals que frenen aquestes experimentacions lliures (Martín-i-Gómez, 2011). Així queda predeterminat i condemnat la majoria del jovent a una pràctica de la sexualitat monògama i heterosexual com a únic patró responsable de vida, així com de pràctica quotidiana (sense excepcions experimentadores d'altres patrons en aquest cas).

Un dels mecanismes que el sistema de valors del patriarcat utilitza amb major virulència (i sobretot en el jovent) ha estat inculcar la vergonya, el temor, l'ansietat i el sentiment de culpa al plaer sexual des de la infantesa, inculcant l'obediència a la repressió del plaer com a deure per a tota persona “digne” o “responsable” (Reich, 1942; a Sagrera, 1992). L'objectiu de la societat patriarcal és sempre el de formar al jovent en un caràcter infantilitzat, insegur, avergonyit de sí mateix, i en particular del seu sexe, de la seva sexualitat i del seu cos (Sagrera, 1992). Si aquest element es connecta amb la falta de poder adquisitiu descrita abans i la falta de domicili personal, la vida sexual del jovent acostuma a ser de l'ordre del “mite” per a la gran majoria. L'autèntica vida sexual dels joves nois és la masturbació acompanyada de fantasies eròtiques (Mendel, 1972) i en noies la vergonya i l'auto-censura.

I tot i que a l'actualitat, amb la intensificació de les relacions a partir de les noves tecnologies, les relacions són més lliures, no per això són més igualitàries. S'ha de tenir en compte que els avenços en coneixements entorn a la sexualitat i a les diferents pràctiques sexuals s'han donat per l'accés a informació sexual principalment provinent de la indústria pornogràfica (regida per valors masclistes, autoritaris, coit-cèntrics i que es basen en la

consideració de la dona com a objecte sexual i unes relacions sexuals que només són satisfactòries per a l’home).

Mentrestant els programes de sexualitat desenvolupats en les institucions públiques i educatives no superen l’enfocament reproductiu i no posen l’èmfasi suficient en l’àmbit afectiu i relacional (Bayón et al, 2006). En aquest sentit es garanteix la perdurabilitat de l’ordre sexual establert i garantint les formes de filiació i parentiu patriarcal.

Però aquest biaix masclista en la formació en sexualitat es veu reflectit en els estereotips sexistes de dones amb un perfil determinat als mitjans de comunicació. Aquests estereotips dels rols tradicionals i de consideració de la dona com a objectes sexualitzats s’entronca amb la tirania d’una bellesa estètica que porta moltes joves a conductes alimentàries de risc o a situacions de frustració i ansietat. Una insatisfacció i malestar quotidià amb una mateixa i amb el seu propi cos que acaba afectant a totes les activitats i relacions que vulgui tenir (Figueras, 2004).

Taula 15. Operativització de les principals desigualtats socials de la joventut

Desigualtats socials de la joventut	
Econòmiques	<p>[1] Consideració en base als mèrits per l’experiència.</p> <p>[2] Feines a les que és té accés són: desregulades, temporals o sense remunerar.</p> <p>[3] No es disposen de recursos econòmics per a disposar d’una llar pròpia.</p>
Polítiques	<p>[1] Subordinació en la presa de decisions.</p> <p>[2] L’espai públic esdevé l’únic espai de llibertat i no supervisió.</p> <p>[3] Persecució i sanció de les pràctiques d’oci a l’espai públic.</p>
Parentiu (sexuals i de gènere)	<p>[1] Determinació i pressió a una única sexualitat legítima: monògama i heterosexual.</p> <p>[2] Socialització en la inseguretat i el desconeixement en el sexe.</p> <p>[3] Accés a la indústria pornogràfica com a única font d’informació sobre pràctiques sexuals.</p> <p>[4] Influència dels mitjans de comunicació sobre models ideals de bellesa estètica i d’èxit social.</p>

5. L’afectivitat: la pertorbabilitat emocional i epistemològica

Des de la investigació social, històricament se li ha prestat poca, si no gens, atenció als afectes, passions, sentiments o emocions en l’anàlisi de les relacions socials, els comportaments o en els processos d’identificació social. Aquest capítol dona compte de la necessitat d’introduir aquests elements com a elements transcendents en la comprensió d’aquests fenòmens. Però aquí no es desenvolupa el que seria el llegat d’una sociologia “de les emocions”, sinó com la pròpia Arlie Hochschild (1975) vindicava, en aquesta tesi, s’avança cap a una perspectiva sociològica “amb emocions”, és a dir, incorporant l’element emocional en la recerca social.

Aquest element resulta imprescindible per a poder comprendre la “transgressió” a l’ordre social constituït en tant que escletxa cultural o simbòlica. Doncs des d’una perspectiva socioconstruccionista dels processos de subjecció i subjectivació, les resistències (o transgressions) estan inserides en les mateixes xarxes de poder social que constitueixen com a tal a la societat o comunitat cultural. Com teoritza Foucault (1996), la transgressió no és estranya al pensament, en la mesura que el pensament es compon també de la capacitat de vulnerar-se, pertorbar-se, de violar-se a sí mateix, en la mesura que conté la possibilitat de “pensar altrament”.

Per tal de conceptualitzar les implicacions socials de l’afectivitat, i aprofundir en les permissions i prohibicions i en les escletxes simbòliques que permeten la transgressió dins les mateixes relacions de poder, aquest capítol s’estructura en les següents parts:

- 5.1 Una conceptualització del que entenem per afectivitat, emocions, passions, sentiments i el desig⁶².
- 5.2 L’abordament del factor afectiu i emocional com a element considerat per la teoria psicoanalítica en la comprensió del malestar social de les persones.
- 5.3 L’abordament del factor afectiu i emocional com a element considerat des de la perspectiva socioconstruccionista en la comprensió de les contradiccions i incomoditats en la subjectivitat.
- 5.4 Una conceptualització de la “liminalitat”⁶³ entre el poder i la resistència, entre la prohibició i la transgressió, entre allò considerat sagrat i allò considerat profà en el propi univers simbòlic.

5.1 L’afectivitat, les emocions i el desig

Georg Simmel (1988) ha estat el primer sociòleg que més explícitament ha abordat l’àmbit emocional en tant que vincle social més rellevant en les relacions entre persones. Simmel des de la consideració que les emocions no són individuals les concebia com una dimensió imprescindible per a la investigació sociològica, una dimensió de les experiències personals. Mentre la sociobiologia ha aclaparat el concepte “afecte” referint-se a reaccions biològiques orgàniques, i el concepte “sentiment” (*feeling*) ha estat utilitzat abundantment per la psicologia cognitiva des d’una perspectiva individual. Des de la psicologia social socioconstruccionista però, s’ha considerat “l’afectivitat” i les emocions com l’àmbit de l’experiència del “sentir” de les persones.

Tot i així quan s’ha abordat contemporàniament “l’afectivitat”, en investigació social, se l’ha relacionat de forma clara i definitiva amb la irracionalitat (Gil, 1999)⁶⁴. Jon Elster (2001), individualista metodològic, també ha teoritzat sobre l’afectivitat, relacionant les emocions

⁶² El factor del “desig” en aquesta tesi té forta rellevància si es recorda que el procés de subjecció és el procés que fa possible i delimita allò desitjable, i el procés de subjectivació és el procés de conformació d’allò desitjable (Gil, 2004). Una comprensió del procés de conformació de la subjectivitat de les persones que fan d’aquesta subjectivitat l’experiència personal del desig. Així, l’afectivitat que es desenvolupa al voltant del desig resulta eminentment pertinent en l’abordament de l’estudi i comprensió dels comportaments (i subjectivitats) adequats a l’ordre social i dels dissidents.

⁶³ Per “liminalitat” s’entén una categoria d’allò simbòlic en la que s’inverteixen les jerarquies de l’ordre normal instituït. La liminalitat explora els límits d’allò que el grup social permet, controla i sanciona. Per tant, conté elements de transgressió, però també mecanismes per a restablir l’ordre “normal” de las coses (Turner, 1980).

⁶⁴ En els següents apartats s’indagarà en la noció que les emocions estan intrínsecament lligades a la racionalitat (Mora, 2005b).

amb les conductes irracionals o no-racionals, però ho fan en relació a les “normes” i el “desig”.

La consideració de “normatiu” en relació a l’afectivitat depèn intrínsecament de les relacions de poder [1]. L’afectivitat, a diferència del discurs, té efectes corporals i depèn del cos per expressar-se. Unes expressions immediates que són avaluades socialment a partir de la norma social. La intensitat de l’afectivitat i les emocions en relació al desig desvien o treuen a la persona de la seva normalitat i la indueixen a comportar-se de manera no racional (Elster, 2001).

Kenneth Gergen a “*La emoción como relación*” (1996) introdueix que des de les cultures occidentals les emocions (es refereix al que aquí considerem “afectivitat”) es consideren possessions individuals. I des de les investigacions socials, com quelcom preparat genèticament, com una base biològica. Però des d’una perspectiva socioconstruccionista argumenta que les emocions s’han de comprendre com a elements constitutius, no dels individus, sinó de les relacions socials.

Les emocions (i l’afectivitat) no estan incrustades ni en la psique ni són producte de les regles socials, **es produeixen i adquireixen en la interacció i relació entre persones [2]**. Les “narracions del jo” són processos socials realitzats en l’encaix de la subjectivitat amb la dimensió de les experiències quotidianes personals, en cap cas com una unitat d’agència independent (Gergen, 1996).

Però el ventall d’elements que inclou l’afectivitat és difús i complex d’ordenar i caracteritzar. El que s’entén per afectivitat inclou des de les passions (més intenses) fins als estats d’ànim més superficials. Però queden excloses d’aquest àmbit el impulsos visceral (set, dolor físic, excitació física) en tant que elements que poden influir en l’afectivitat (sent causes o efectes) però en cap cas en tant que afectivitat pròpiament.

En aquest sentit Agustín Echebarria i Darío Páez (1989) classifiquen en tres categories els fenòmens afectius: els “sentiments”, les “emocions” i les “passions”.

- Els *sentiments* són reaccions subjectives moderades de plaer i desplaer del tipus de les avaluacions o els estats d’ànim.
- Les *emocions* són més intenses i complexes, implicant manifestacions expressives, conductes, reaccions fisiològiques i estats subjectius (percepcions i cognicions).
- Les *passions* són objectius persistents durant llargs períodes. Un substrat d’activitat corporal, considerat inconscient (en sentit psicoanalític), necessari per a la consecució de les emocions i finalment dels sentiments.

Sobre les passions inconscients es trobarà el seu abordament en el següent apartat (7.2), no així, amb els sentiments que en tant que estat d’ànims puntuals no seran abordats. Així, segons la caracterització d’aquesta classificació, s’ha d’aprofundir en les característiques i

implicacions de les “emocions” en la subjectivitat, per tal de d’abordar en aquesta tesi el comportament social quotidià de les persones normatiu i dissident.

Eva Illouz (2009), recentment, ha caracteritzat les emocions com a conjunt complex de mecanismes de percepció, processos interpretatius i respostes a estímuls fisiològics. D’aquesta forma les emocions ocupen el llinar on allò que no és cultural es codifica en la cultura, on el cos, la cognició i la cultura convergeixen i es fusionen.

Si segons Elster (2001) les emocions a l’estar estretament relacionades amb la cultura esdevenen el suport principal de les normes socials (en tant que referència). Illouz (2009) aprofundeix que els marcs culturals anomenen i defineixen les emocions. Els marcs culturals (univers simbòlic) assenyalen els límits de la seva intensitat, especifiquen les normes i els valors assignats a elles, i **ofereixen símbols i escenaris culturals per a què adquireixin un caràcter de coherència social [3]**.

Partint d’aquesta concepció de les emocions com a producte social i cultural, podem trobar principalment tres autores que han desenvolupat el que seria l’embrionària “sociologia de les emocions”: Thomas Scheff, Theodore Kemper i Arlie Hochschild. Scheff només s’ha centrat en la vergonya i l’orgull en tant que emocions socials per antonomàsia, són Kemper i Hochschild qui s’han centrat en trobar la relació entre societat (socialitat) i emocions (Bericat, 2000).

Hochschild (1975) considera que les emocions estan carregades de significats, de sentits sedimentats en uns específics contextos històrics i socials. Les emocions esdevenen la via d’accés al coneixement de qualsevol fenomen o situació social. En al mateixa línia, Kemper (1989) considera que les emocions s’han de comprendre sociològicament en tant que originades a partir de les relacions socials, i que, per tant, tenen sentit en el marc de les pròpies relacions socials. **Les emocions esdevenen el reflex, condició i substrat últim de tota reflexivitat humana i social [4]**.

Relacionar la dimensió social i l’emocional té implicacions. Posa en relació conceptes com l’estatus o el poder i emocions negatives com la depressió, vergonya, culpa i por. Fa explícit el vincle entre subjectivitat afectiva i relacions i interaccions socials.

Per Adriana Gil (1999) les emocions, més que cap altre element, tenen implicacions personals i socials. L’afectivitat no ens ve donada, sinó que ens construeix en els processos de subjecció i subjectivació. Aquesta “socialitat” de les emocions ens ajuda a entendre que les emocions adequades es corresponen als valors dominants de la societat. Una comprensió que evidencia el perquè quan es produeix una desqualificació emocional cap a una persona aquest fet desqualifica a la persona més que qualsevol altra cosa.

En aquest sentit és on podem incloure les “normes socials” en les emocions. Les normes socials no només s’apliquen a les formes de pensament o al comportament, sinó també a les emocions. En el pensar, l’actuar i, també, el sentir. Les relacions socials indueixen a un conjunt d’emocions en les persones, però també incorporen controls que afecten als propis sentiments⁶⁵. Així les normes emocionals constitueixen un mode de control social que defineixen el que devem sentir en diverses circumstàncies, indicant quin és el sentiment apropiat i desitjable en cada cas (la hiperrealitat de que parlava Baudrillard). Aquestes normes resulten imperceptibles quan sentim el que hem de sentir, però es manifesten en forma de dissonància quan els nostres sentiments es desvien de la norma (Hochschild, 1975).

Les emocions resulten incontrolables (no-racionals a la norma establerta) en la persona perquè responen al desig de les persones (subjectivitats), i en extensió a l’afectivitat. Per aquesta característica l’afectivitat **esdevé dispositiu de control social, donat que reproduceix l’ordre social, però també de possibilitador de la transgressió o transformació [5]** (Gil, 1999). Doncs el desig al ser subjectat en el punt de partida o ubicació dins les relacions de poder, no pot ser comprès com quelcom extern al poder:

“El deseo subyace a nuestras acciones de forma mucho más precisa que la razón o los discursos. Slavoj Zizek (1989) como residuo del proceso de subjetivación, que hace que fluya la resistencia. En todo caso, el deseo es no sabido, pero actuado (Pujal, 2002b), difícil o imposible tarea, la de poner en palabras lo no sabido. Difícil o imposible pero, sin embargo, políticamente necesaria.” Eva P. Gil (2004:19)

La dimensió del desig que descriu Eva Gil (2004) implica admetre que la construcció de la subjectivitat té implicacions que van més enllà del discurs, de la racionalitat i de la

⁶⁵ Es pot trobar un exemple de la rellevància de les emocions en la comprensió d’un fenomen social i de la seva intrínseca relació amb les interaccions i les relacions socials en l’exemple sobre l’afecte de voler-agrair i/o estimar a algú que descriu Kemper (1989; a Bericat, 2000):

“El modelo relacional aplicado a las emociones puede distinguir entre “querer” o “gustar” (like), por un lado, y “amar” (love), por otro, dos sentimientos diferentes que mantienen intencional y funcionalmente un significado ambiguo en el uso corriente. En ambos casos existe concesión de estatus, pero lo que varía es la dirección relacional del flujo. Queremos a una persona, o nos gusta, cuando ella nos otorga estatus, es decir, cuando nos ofrece beneficios y recompensas de aquéllas que ni se pueden comprar ni se pueden forzar. Pero sólo amamos a una persona cuando estamos dispuestos a conferirle estatus, cuando se produce esa armonía entre sus atributos, tal cual nos lo representamos, y nuestros valores. Esta sencilla diferencia, que sólo un análisis sociológico, esto es, relacional, puede desvelar, tiene capacidad para explicar algunos fenómenos difíciles de entender. Por ejemplo, puede ayudar a explicar la distribución en la estructura social de las tasas de divorcio. O también, algo de lo que siempre se sorprenden los terapeutas familiares, el hecho de que mujeres que reciben intensos y reiterados maltratos por parte de su pareja, sostengan pese a todo que ellas lo siguen amando. Amas cuando confieres estatus; cuando te confieren estatus, quieres.” Eduardo Bericat (2000:158)

lingüística, a l'hora que suposa introduir el pla afectiu en l'estudi social. *El desig no existeix com a desig si no és en tant que reprimint i, alhora, constituït per la llei* (Foucault, 2001). Doncs “*hay varias resistencias que constituyen excepciones, casos especiales: posibles, necesarias, improbables, espontáneas, salvajes, solitarias, concertadas, rastreras, violentas, irreconciliables, rápidas para la transacción, interesadas o sacrificiales*” (Foucault, 2009a:101), unes experiències que no poden existir sinó en el mateix camp de les permissions i prohibicions de les relacions de poder.

Així, per tal d'abordar les esclatxes emocionals que transgredeixen la norma social de comportament, les permissions i prohibicions, a continuació indaguem en la transcendència de les diferents interaccions i emocions que produeixen o possibiliten el canvi de comportament quotidià (la transgressió i dissentiment de la norma).

5.2 Malestar: psicoanàlisi i teoria feminista

Des de les teories feministes en les últimes dècades, és des d'on s'ha desenvolupat una investigació més amplia al voltant de l'emoció de malestar. Són unes teories que principalment han partit dels postulats de la psicoanàlisi que ja contemplaven el “malestar” com a element fonamental per a la comprensió del comportament humà i de la seva subjectivitat. Freud orienta l'atenció cap a les relacions socials, però no en elles mateixes, sinó en com aquestes han marcat emocionalment a les persones (Izquierdo, 1998).

És des d'aquesta tradició que Margot Pujal (2003) aborda la dimensió afectiva i emocional del desig, com a constitutiva de l'acció social. Considera la dimensió emocional com aquella dimensió d'allò no sabut, d'allò no pensat però actuat (el que des d'una perspectiva psicoanalítica s'ha situat a l'inconscient). Si l'abús de la metàfora lingüística ha portat a l'oblit que la realitat, en tant que construïda, aquesta també pot subvertir el discurs, i que el desig, en tant que construït, pot subvertir la paraula dita.

L'autora considera que el discurs té capacitat per subvertir la realitat, però també la realitat pot subvertir el discurs, i aquest procés no és fàcil de visualitzar. Doncs, no només el discurs ostenta poder, també els desitjos, les passions i les relacions, com a pràctiques extra-discursives, mediatitzen els discursos i per tant ostenten un plus de poder. En aquest sentit, Pujal recorda que la persona no només és producte sinó que, també, és productora dels processos de reproducció i transformació de la realitat (ordre social i univers simbòlic).

Des de la psicoanàlisi, es considera que els dispositius de poder produeixen uns sistemes de legitimació, enunciació, normatives de justificació i sanció de les conductes no desitjables (discursos de l'ordre), que reproduïxen l'ordre social establert. Però també produeixen pràctiques extra-discursives, dirigides a les passions, a l'àmbit emocional i no racional, com

emblemes, mitologies o rituals, que són les que disciplinen els cossos (Fernández, 1992; a Pujal, 2003).

L'univers simbòlic articulats per aquests dispositius de poder produirà de forma constitutiva en les persones una adequació dels seus desitjos a aquells permesos per les relacions de poder (de forma conscient i inconscient). Més que a la raó, aquests desitjos interpel·len a les emocions, les voluntats i els sentiments (fam, satisfacció; amor, seducció; i temor, agressió).

Respondre a quines són aquestes condicions de possibilitat de desitjos i els límits d'aquestes transformacions emocionals i simbòliques són les raons que originen en l'autora la investigació entorn al “malestar emocional”. La pregunta recau en, *com un subjecte construït en, i a través de, determinades interaccions dins d'estructures simbòliques i materials es transforma radicalment i és capaç d'enunciar altres veritats, altres plaers i altres relacions de poder?*

Pujal (2003) ubica el “malestar emocional” en l'experiència de la tensió entre el desig inconscient (pulsió) i la raó del discurs (univers simbòlic hegemònic de possibilitat).

“El sufrimiento y la infelicidad procedente de una diversidad de fuentes: la precariedad de la naturaleza humana sería una de ellas, las dificultades procedentes del medio natural, sería otra, y las relaciones con los demás se nos presenta como la forma principal de sufrimiento humano. A lo que Freud presta una atención preferente es al sufrimiento que procede de nosotros mismos. Este depende del modo en que vivimos nuestros propios deseos, interpretamos las limitaciones que nos impone el mundo exterior, y soportamos las limitaciones que nos impone el mundo interior, y soportamos nuestras propias exigencias. Evidentemente, no se puede quitar entidad al sufrimiento que procede del modo en que están estructuradas las relaciones sociales.”
Ma Jesús Izquierdo (1998:117-118)

Entès així, Pujal teoritza que aquesta “experiència de malestar” és la que constitueix la condició de possibilitat per a generar un discurs innovador –que trenqui amb l'ordre gramàtic i simbòlic hegemònic- i que alhora permet la creació d'una nova realitat i una nova subjectivitat. Així, de l'experimentació inconscient del malestar emocional és des d'on es pot originar la necessitat vivencial de canvi relacional, de transformació epistemològica, dels modes de sentir, percebre, interpretar i relacionar-se.

Des d'una perspectiva d'arrel psicoanalítica i desenvolupada per la teoria feminista, es pot concloure que “la ruptura” acostuma a anar lligada a experiències d'exclusió. Són les experiències d'exclusió les que es caracteritzen moltes vegades pel silenci, l'absència de discurs, o el monosíl·lab del “no” (Pujal, 2003). Doncs dins dels marcs lingüístics, simbòlics i gramaticals no es poden descriure, pronunciar ni viure aquestes sensacions de malestar experimentades. **Les emocions desborden els marcs lingüístics i simbòlics [6].**

És des d'aquestes experiències de malestar que se'n poden diferenciar de dos tipus: l'experiència en relació al passat i l'experiència en relació al futur (expectativa). Segons Luz Ma Martínez (1999; a Pujal, 2003) experiència i expectativa són categories de coneixement que entrecreuen passat i futur i que fonamenten la possibilitat de donar sentit a la pròpia existència i estableixen les possibilitats futures. Són experiències relacionades amb l'esperança i amb el record. L'expectativa es produeix en l'ara, l'avui, en l'instant present. L'esperança i el temor, el desig i la voluntat, l'emoció irracional però també l'anàlisi racional, formen part i constitueixen l'expectativa.

Segons Pujal (2003) la possibilitat de dissidència passaria per la necessitat d'una experiència del sí mateixa singularitzada. Només així es podran reconèixer els propis desitjos vinculats al poder i en conseqüència assumir el conflicte/patiment que la seva transformació genera. Només així es podrà transformar la realitat (i a sí mateixa), reconeixent com a malestar aquell conflicte-tensió que es situa entre la pròpia subjecció constitutiva i l'expectativa futura. I aquell cost de sofriment que implica el trencament amb la recursivitat/inèrcia de l'ordre simbòlic establert, amb el de la quotidianitat de les relacions socials, com amb la de la pròpia constitució identitària, i que conjuntament dotaven de coherència existencial la pròpia experiència passada.

Aquesta però, és una comprensió determinada de la psicoanàlisi que entén que es necessita “verbalitzar” o “fer conscient” aquell malestar emocional inconscient per tal de que es pugui qüestionar la norma establerta i tabuitzada. És partint i enllaçant des d'aquest paradigma que López Petit (2008a) entén el malestar com un estar-mal amb una mateixa, però com un malestar del “voler viure”. Segons l'autor, caldria “polititzar-se” per arribar a ser conscient del propi malestar. Comprendre que el malestar és un malestar social.

És seguint aquesta línia que la perspectiva epistemològica socioconstrucccionista desenvolupa la seva comprensió. Una comprensió que possibilita accentuar la dimensió cultural/simbòlica (i per tant construïda) del desig, que el psicoanàlisi freudià pot contenir però que en la majoria de les seves lectures queda invisibilitzat per explicacions biològiques (Coll-Planas, 2009).

5.3 Contradiccions i incomoditats: socioconstruccionisme

Des de la perspectiva socioconstrucccionista, Gergen (1992) senyala en el seva anàlisi de les vivències relacionals de les persones en la postmodernitat que aquestes se senten impulsades per motivacions contràries al comportament i coherència que havien estructurat la seva constitució identitària. Són sensacions que apareixen en forma d'opinió tempestiva,

d’imaginació, de canvi sobtat d’interessos, i que trenquen amb aquesta coherència constitutiva.

Unes sensacions i emocions que l’autor defineix com a experiències de variació i “contradicció” amb una mateixa. Aquestes experimentacions s’expliquen com a efectes preliminars del fenomen que anomena “saturació social”. Una saturació produïda per l’adquisició de múltiples i dispars possibilitats de ser (d’identitats). Una saturació produïda per la intensitat i variabilitat d’interaccions que constitueixen la subjectivitat (les formes de conèixer, percebre i relacionar-se) de les persones en el context de postmodernitat actual.

Les tecnologies de la postmodernitat i, en conseqüència, de la saturació exposen a les persones a tal varietat d’interaccions, de circumstàncies i oportunitats úniques. I en conseqüència, una insospitada amalgama de emocions de gran intensitat. En aquest context, on el procés constitutiu de la subjecció de les persones dura tota la vida, augmenten les possibilitats de que *segons quina experiència o interacció es visqui comporti radicals transformacions en la subjectivitat*, en les formes de conèixer, en la epistemologia pròpia.

Aquesta saturació social comporta la multifrènia, la nova forma de constitució identitària, descrita anteriorment. En la multifrènia és on es produeix una escissió de la persona com a subjecte coherent i cohesionat en l’espai-temps. La subjectivació en la postmodernitat, mitjançant la multifrènia, es constitueix en una multiplicitat d’investidures del “jo”, d’identitats (Gergen, 1992). La “convivència” o “supervivència” (en el sentit benjaminià) en la multifrènia, **potencia la vivència en paral·lel de pràctiques quotidianes molt distintes i divergents, potencia els sentiments de contradicció [7]**.

Aquestes pràctiques en les que es veuen immerses a viure les persones en aquest context de multifrènia a la postmodernitat, són pràctiques en les que la persona pot sentir-se a gust i a disgust a mida que va passant el temps, i més si aquesta ha seguit experimentant i vivint en paral·lel a altres entorns quotidians que s’han quedat “estancs”. És justament aquesta situació de *paral·lelisme* la que pot originar o crear, emfatitzar o aguditzar, sensacions “d’incomoditat”, de “resistència” o, en el llenguatge psicoanalític, de malestar. Es tracta d’una experimentació que propicia motivacions i comportaments contraris als que han estructurat la coherència experimental i existencial de la persona.

Aquest sentit de la coherència i cohesió del “jo” en la cultura tradicional cedeix pas a múltiples possibilitats antagòniques. Sorgeix així l’estat multifrènic en el que cadascuna es va constituint i “sobrevivint” en les diferents i continuades interaccions sempre canviants, concatenades i disputables de les identitats fragmentàries. És un estat en el que la persona arrossega el pes d’una llosa cada cop més plena d’imperatius, dubtes sobre sí mateixa i “irracionalitats” vers la norma.

Aquestes emocions que envolten el sentit existencial de la persona no són simples respostes instintives sinó que depenen de les maneres de percebre les situacions i relacions, així com les formes com hem après o decidit a respondre a elles (Jaggar, 1989). Les respostes emocionals estan tan profundament arrelades a nosaltres (constitutives de la nostra pròpia subjectivitat) que **són relativament impermeables a l'argument intel·lectual (en tant que racional) i poden aparèixer encara quan pretenguem canviar les nostres conviccions racionals [8]**.

Afrontar l'argumentació en termes de racionalitat obvia, un aspecte fonamental del que depèn tota argumentació, el context emocional de la mateixa (Mora, 2005b):

“[...] la realidad que vivimos depende del camino explicativo que adoptemos, y que éste a su vez depende del dominio emocional en el cual nos encontramos en el momento de explicar.” Humberto Maturana (1996:74; a Mora, 2005b:33)

Les emocions determinen la forma en com vivim la realitat que ens envolta, i per tant la lògica de la racionalitat en la que generem els nostres arguments racionals (d'entre els que considerarem el millor argument). Així doncs, no és per convenciment, sinó per haver estat seduïts, que es donen per bones premisses o normes, a priori dels arguments.

Si es considera que en l'època postmoderna, les relacions de poder constitueixen mitjançant les interaccions quotidianes, unes determinades formes de dominació social. També s'ha de considerar que aquest poder reprimeix els comportaments “desviats” de l'ordre social establert (i racional) mitjançant les emocions (en tant que no-racionals, no determinades per la lògica o gramàtica sistèmica o hegemònica). Sense negar l'existència hegemònica de les emocions racionalment sistèmiques i adequades a l'ordre, **les emocions són les més susceptibles d'escapar, de resistir o de subvertir l'hegemonia racional i emocional [9]**.

En tant que subjectes subjectats, disciplinats en les relacions, som el seu producte, alhora que possibilitades per al seu qüestionament, a vegades com un intens dolor que una pateix en solitari (Mora, 2002). Quan emocions no convencionals són viscudes per persones aïllades, poden produir confusió, incapacitat d'anomenar aquesta experiència, i poden provocar inclús dubtes sobre la pròpia salut. **Quan aquestes són compartides i validades per altres, no obstant, existeix llavors la base per formar una subcultura definida per percepcions, normes i valors que s'oposen a les normatives [10]**. Aquestes emocions, construint aquesta base fora dels marcs conceptuals dominants, poden ser política i epistemològicament subversives (Jaggar, 1989).

A continuació, a mode de síntesi, es mostra mitjançant la següent taula (Taula 19) els elements descriptius que caracteritzen l'àmbit emocional:

Taula 16. Conceptualització de les emocions

Emocions	
Conceptualització	<p>[1] Travessades per les relacions de poder (marcades pels límits del desig).</p> <p>[2] Produïdes en les relacions i interaccions socials entre persones.</p> <p>[3] Suport principal de les normes socials, regulen el que se sent al desenvolupar-se en elles i al transgredir-les.</p> <p>[4] Reflex, condició i substrat últim de tota reflexivitat humana i social (subjectivitat-govern de sí).</p> <p>[5] Resulten incontrolables perquè responen al desig (possibilitat per a produir i transgredir els límits).</p> <p>[6] Desborden els marcs lingüístics i simbòlics</p> <p>[7] Potencien els sentiments de contradicció en la vivència quotidiana.</p> <p>[8] Resulten impermeables a l'argument intel·lectual-racional.</p> <p>[9] Són les més susceptibles d'escapar, de resistir o de subvertir la norma social.</p> <p>[10] Quan són no-normatives i són compartides i validades, es crea la base per al desenvolupament de la dissidència social.</p>

5.4 La transgressió simbòlica d'allò prohibit (o normal)

Trencar amb la lògica sistèmica, trencar els seus límits simbòlics constitueix el gest de la transgressió del tabú i la prohibició. Però aquest procés de transgressió no està lliure d'afectivitat ni emocions, està estretament lligat al desig. Es tracta d'un procés de transgressió d'allò prohibit per la norma social que constitueix el que s'entén per “ruptura epistemològica”.

L'expressió “ruptura epistemològica” és de Gaston Bachelard. Una “ruptura” fa front a un obstacle o grup d'obstacles, suposa una discontinuïtat històrica (aparició d'una ciència o reorganització dels seus axiomes) i “epistemològica” (abandonament de les nocions del sentit comú). Les ruptures epistemològiques són ruptures del “sentit comú”, en tant que ordre simbòlic establert per les classes(s) dominant(s) de les relacions de poder. Són conquestes del no-saber ocult o exclòs de la legitimitat i “normalitat” social (Ibáñez Alonso, 1992).

L'abordament d'aquestes conquestes dels sabers exclosos de la normalitat social o de l'ordre sistèmic establert és el que es desenvolupa en el primer subapartat **(5.4.1)**. Seguidament s'aborda l'experiència i experimentació que es produeix en el moment d'aquesta transgressió **(5.4.2)** i finalment els efectes que es produeixen d'aquesta ruptura, el “pensar altrament” i la producció d'una dissidència social com a pràctica quotidiana **(5.4.3)**.

5.4.1 Ordre sistèmic: la prohibició i la transgressió

Quan s'aborda l'estudi de la liminalitat entre la prohibició i la transgressió sempre ha d'estar en referència a quelcom. Aquest quelcom és l'ordre social establert, l'ordre simbòlic hegemònic i legítim, en el que ens hem subjectat i des del que ens hem subjectivitat. Unes vinculacions i relacions socials regides per símbols són les que determinen allò pensable i allò no pensable (la prohibició, el tabú i la inexistència cultural) (Foucault, 2009a). Aquestes tres formes entrelligades d'allò no pensable conformen mitjançant el mecanisme foucaultà “saber-poder” la censura cultural:

“[...] de lo que está prohibido no se debe hablar hasta que esté anulado en la realidad; lo inexistente no tiene derecho a ninguna manifestación, ni siquiera en el orden de la palabra que enuncia su inexistencia; y lo que se debe callar se encuentra proscrito de lo real como lo que está prohibido por excelencia”. Michel Foucault (1976/2009a:88)

Segons Foucault, la lògica del tabú i la censura cultural està prescrita a l'ordre del llenguatge de les relacions de poder, i aquesta adopta tres formes diferents que es retroalimenten i produeixen la pròpia subjecció de les persones: (1) afirmar que allò no està permès (prohibició); (2) impedir que allò sigui dit (tabú); i (3) negar que allò existeixi (inexistència). Així, tot comportament social i subjectivitats que se'n desprenen i desenvolupen de l'ordre sistèmic esdevenen “racionals” per a la comprensió social d'aquest “ordre”. Tot allò que se li escapi, que transgredeixi la seva lògica, esdevé “irracional”.

Elster (2001), des de la sociologia analítica, estableix que per a què una acció sigui racional ha de mantenir una coherència entre desitjos, creences i informació de la que disposa la persona. Entenent que les creences es basen en la informació sobre les oportunitats, les creences seran racionals. En canvi, el desig, en tant que element vinculat amb l'afectivitat, , per la fragilitat de la seva “racionalitat”, resulta l'element rellevant a considerar.

La subjecció dins l'ordre sistèmic ens subjectiva en una lògica, en un “saber sistèmic”. Tot ordre social produeix representacions, sabers immediats. Aquests sabers funcionen com a matrius de discursos, com a textos implícits que produeixen discursos explícits. **Són discursos que normalitzen l'ordre produint-ne una coherència global ahistòrica [1]** (Ibáñez Alonso, 1992).

La “racionalitat sistèmica” és aquella lògica impregnada pel pensament sistèmic, un pensament limitat per les relacions de poder i la norma social instituïda. Una racionalitat impregnada per allò que es pot pensar, dir i fer i que existeix segons l'ordre establert. En aquest sentit Mora (2002: 172) sentència: “*Llegamos a ser objeto para nosotros en términos capitalistas y patriarcales*”.

Però aquest establiment de l'ordre i sabers sistèmics no és completament estable. Aquest imperatiu **requereix alhora de l'establiment i constitució simbòlica “exterior” [2]**: allò innombrable, inviable i innarrable que asseguri les fronteres entre allò legítim i allò prohibit (Butler, 2002). Al voltant de la constitució simbòlica d'aquest exterior prohibit, Elias (1989) en l'estudi dels ritus d'iniciació teoritza que aquests comprenhien experiències extremes per tal d'aconseguir una **[3.1] submissió duradora a certs tabús i angoixes davant la possible transgressió de les regles sistèmiques**. En canvi, en altres ocasions, com el cas de l'autocontrol estricte queda **[3.2] obert a la pertorbabilitat emocional i afectiva** o a l'expressió desinhibida de passions amb una força i intensitat desconegudes.

Ludwig Wittgenstein en una oportunitat va escriure que “*los límites del lenguaje [...] significan los límites de mi mundo*”, i seguint la metàfora i el fil d'aquesta tesi, els tabús i les prohibicions del propi llenguatge serien les escletxes que permeten obrir el propi món. Enllaçant amb aquesta idea es pot comprendre el sentit amb el que Vaneigem (2008) diu que tota transcendència neix del llenguatge, però s'elabora en un sistema de signes i de símbols (paraules, dansa, ritus, música, escultura, construcció,..). El llenguatge s'apodera d'allò viscut, ho empresona, ho buida de substància, ho abstrau en símbols i classificacions de categories. Unes classificacions que condemnin a la incomprensió i a l'absurd tot el que no entra en la seva lògica i ordre establert.

Així, les persones podem arribar a ser conscients i conèixer en que consisteix l'ordre legítim establert i allò prohibit de forma explícita. Podem conèixer la no-neutralitat d'aquest ordre i de les relacions de poder que el travessen, i ens travessen. Però, encara, tot i així, reproduir-les (Gil, 2004). La subjecció i la subjectivació es produeixen en una xarxa de pràctiques socials quotidianes. Així, no es pot reduir la subjectivitat a una qüestió purament lingüística i discursiva, doncs es seguiria ubicant la constitució de la subjectivitat en l'àmbit de la racionalitat. És per això que una no pot desprendre's de la pròpia subjecció a través de la simple reflexió intel·lectual (Zizek, 2002). **La persona (subjectivitat) és un subjecte de desig més enllà d'un subjecte de la raó [4]** (Gil 2004).

Enllaçant aquesta idea amb la concepció foucaultiana citada anteriorment de “on hi ha poder hi ha resistència” es pot comprendre el sentit amb el que Campillo cita a Bataille:

“Para Bataille, la prohibición es tan necesaria como su transgresión, y la humanidad se encuentra inevitablemente desgarrada entre ambas, es decir, entre la razón y el deseo,

entre el <bien> prescrito como lo conveniente y el <mal> proscrito como lo insensato. La prohibición sería insoportable sin la transgresión que la pone en suspenso, pero la transgresión sería imposible sin la prohibición que la hace a un tiempo culpable y deseable." Antonio Campillo (1996:24)

Però si seguim la concepció foucaultiana, explicitada també anteriorment, de que el poder no ho engloba tot, sinó que procedeix de tot arreu (de totes les interaccions i interpel·lacions), i que per tant, on hi ha poder hi ha resistència, i aquesta mai està en exterioritat al poder, es pot comprendre, com diu Bataille (2007), que les prohibicions no ens venen imposades des de fora. Doncs **si s'observa la prohibició, si estem sotmesos a ella, deixem de tenir consciència d'ella mateixa [5]**.

L'obediència i la transgressió a la norma (o prohibició), conformen el règim binari sota el que subjecte s'ubica i subjecta⁶⁶. El poder com a instància reguladora és quelcom que marca el límit entre allò permès i allò prohibit (Foucault, 1996). La prohibició no busca aniquilar el desig prohibit, sinó, al contrari, reproduir-lo, i es veu intensificada per les renunciés que provoca. **El "més enllà" del desig prohibit està en la prohibició mateixa, ja que aquesta no només sustenta, sinó que és sustentada pel desig al que obliga a la persona a renunciar [5]** (Butler, 2001). Tot i l'aparença del tabú i la prohibició com a generadors d'un món calmat i raonable, en el moment en el que van ser imposats foren un sotrac no-imposat a la raó o intel·ligència, sinó a la sensibilitat afectiva.

A més a més, per Ibáñez (1983) en la instauració dels límits, el poder exerceix com a instància de la negació, com a procés fonamental legislador i sancionador. Els codis penals que pretenen catalogar i institucionalitzar la "normalitat" es converteixen en lloc d'impugnació del concepte d'allò "normal". Butler (2001) argumenta que la sexologia encarregada de classificar i patologitzar la sexualitat proporcionen sense voler-ho les condicions per a una proliferació i mobilització de les cultures homosexuals, intersexuals, transsexuals o queer, en tant que desitjos prohibits.

Davant de la permissió del poder, en la prohibició s'aixeca la possibilitat de la dissidència, de la transgressió, del rebuig a la obediència (Ibáñez, 1983). Una de les possibilitats de transgressió i resistència es deuen a que en el procés de subjecció i subjectivació la persona no es constitueix en tant que totalitat, sinó que és en la quotidianitat de les interaccions i en la sedimentació per repetició d'aquestes. En aquest procés quotidià i permanent es poden produir experiències i experimentacions amb efectes inesperats.

⁶⁶ Marcel Mauss fou el primer en teoritzar sobre la relació entre prohibició i transgressió tot i que només oralment, no va escriure res al respecte (Bataille, 2007).

5.4.2 Experimentació de la transgressió: erotisme i joc

L'experiència és sempre d'algú, subjectiva, és sempre d'aquí i d'ara, contextual, finita, provisional, sensible, mortal, de carn i os. L'experiència té quelcom d'opaca, de la foscor i de la confusió de la vida, de desordre i d'indecisió de la vida. No hi ha raó de l'experiència, no hi ha llenguatge de la experiència, per molt que les formes de racionalitat facin ús i abús de la paraula experiència. L'experiència és la impossibilitat d'objectivació i la impossibilitat d'universalització (Larrosa, 1996).

L'experimentació que es viu en el moment de la transgressió és l'angoixa sense la qual no existiria la “prohibició” [1], la transgressió de la prohibició esdevé l'experimentació del pecat, l'experimentació del tabú, d'allò prohibit i exclòs per la norma instituïda.

“La experiencia conduce a la transgresión lograda que, manteniendo lo prohibido como tal, lo mantiene para gozar de él. La experiencia interior del erotismo requiere de quien la realiza una sensibilidad no menor a la angustia que funda lo prohibido, que al deseo que lleva a infringir la prohibición”. Georges Bataille (1957/2007:43)

La transgressió s'afirma davant del límit, perquè existeix perquè hi ha límits, i no pel fet que els invalidi (Foucault, 1996). La transgressió, doncs, no és la negació d'allò prohibit, sinó quelcom que el supera i el completa. Bataille (2007) diu que els tabús i les prohibicions no van lligats a la intel·ligència ni a la racionalitat -si a la consciència-, sinó a la sensibilitat passional i a la irracionalitat emocional. Doncs en el desig “irracional” objecte de passió humana el que varia són els camins pels quals l'abordem, ja que aquest té els més variats aspectes. Però el seu sentit només és penetrat quan s'aconsegueix percebre la seva profunda coherència (Bataille, 2007), quan són desxifrades i transgredides les prohibicions i tabús⁶⁷ produïdes en les relacions socials de poder que ens vinculen i ens constitueixen.

Bataille (1996) en l'abordament que fa al voltant de la vida religiosa, aquella teïsta consagrada a Déu, l'oposa a la vida espiritual, a la del “món” espiritual obert a les possibilitats de la vida eròtica. Aquestes dos vessants de l'espiritualitat simbòlica l'autor les caracteritza com les dues cares de la humanitat, les que escenifiquen la prohibició i la transgressió. La humanitat servil i utilitària (que s'afirma en el treball), per una banda, i la humanitat suprema o sobirana (que s'afirma en l'erotisme i la violència, per l'altra (Bataille, 2007).

Georges Bataille empra la noció “d'erotisme” com allò que trenca l'ordre: “*Lo que está en juego en el erotismo es siempre la disolución de las formas constituidas*” (2007:23).

⁶⁷ Butler (1990/2007:206-207) quan parla sobre “l'ambient homosexual”, el caracteritza com un ambient articulat pel tabú erotitzat que fomenta de forma subtil un “*feliz limbo de una no identidad*”. Segons l'autora, el que generen aquests plaers transgressors és la presència erotitzada de la llei que prohibeix la homosexualitat.

L'erotisme és el que posa en qüestió la subjectivitat i la consciència de la persona, és el desequilibri pel qual una es qüestiona a sí mateixa conscientment (Bataille, 2007)⁶⁸.

L'erotisme produeix un desequilibri en la coherència epistemològica de la persona [2].

Però aquest desequilibri és provocat per la interrogació, per la posada en qüestió dels límits de la prohibició simbòlica (Morey, 1999b). L'erotisme, guiat per la cerca del desig d'experimentar allò prohibit **pertorba l'afectivitat, la sensibilitat passional, de la persona per seguidament desequilibrar la coherència epistemològica i produir-ne la "ruptura" [3].** L'erotisme constitueix el gest de la transgressió, el "joc" de la transgressió simbòlica per a produir la ruptura.

El "joc" no es concep sense regles, ni sense joc entorn a les regles. Vaneigem ho exemplifica en relació al comportament dels nens i nenes quan juguen:

"Conocen las reglas del juego, las recuerdan muy bien, pero se las saltan a la torera sin cesar, inventan e imaginan trampas. Sin embargo para ellos trampear no tiene el sentido que le atribuyen los adultos. La trampa forma parte de su juego, juegan a hacer trampas, cómplices hasta en sus disputas. De esta forma buscan un juego nuevo. Y a veces esto se consigue: un nuevo juego se crea y se desarrolla. Sin romper la continuidad, reavivan su conciencia lúdica." Raoul Vaneigem (1967/1998:273)

És només fins que una autoritat fixa una normativització irrevocable del joc que aquest finalitza en tant que "joc". El joc és la destrucció d'allò sagrat, és l'erotisme de la transgressió d'allò prohibit, d'experimentar el desig.

En un mateix sentit es poden situar els robatoris. Però no els robatoris com a mitjà per a obtenir els mitjans de subsistència necessaris per part d'aquells estrats de la societat que són exclosos de les relacions socials establertes. Sinó en el sentit subversiu de qüestionar el valor d'ús i de canvi de les mercaderies, de qüestionar les propietats establertes i les relacions de producció imposades. En aquest sentit els robatoris en comerços, com diuen els "situacionistes" esdevenen un derrocament sumari de tota estructura de l'espectacle (de l'univers simbòlic hegemònic). Aquesta transgressió de la normalitat o legitimitat simbòlica de la propietat privada és l'erotisme del joc, i fa que la gent gaudeixi robant (Clarke, et al, 1997).

Tim Clarke (et al, 1997) cita a una adolescent entrevistada que comentava: "Sovint tinc la fantasia de que el món s'aturi durant una hora; llavors entro en una botiga i m'enduc el que vull" (Evening Standard, 16/8/1966). Una cita que mostra com de viva està la noció de subversió, de transgressió, de conferir un valor d'ús completament nou al món que ens

⁶⁸ Bataille (2007) exemplifica l'erotisme en el "sexe prohibit" quan aquest retorna culturalment amb un valor nou. No per raó d'instint animal, no per impuls immediat i aleatori, sinó com desequilibri subjectiu afectiu produït pel simbolisme del desig.

envolta, i en la seva contra, subordinant-lo al plaer sobirà de la creativitat subjectiva, de l'erotisme i el joc.

5.4.3 Nova possibilitació: poesia i pensar altrament (dissidència)

Donada l'experimentació del tabú i la prohibició, la transgressió dels seus límits, el joc, es produeix la “ruptura epistemològica”, la desmitificació d'allò legítim i normal, es dona peu a la creativitat constituent. De la dissidència i la creació de la nova “norma”.

La transgressió i la creació s'impliquen mútuament, com s'impliquen la transgressió i el límit: cada una en presència de l'altra, i no en supressió de l'altra. La transgressió dels límits del llenguatge amb la que es creen els nous sabers afecta al límit on el subjecte (subjectivat) perd les seves formes i des d'on pot emergir el “pensar altrament”.

Així doncs, el pensar altrament es tracta de l'activitat que es dona a partir de la transgressió dels límits del pensament i de la problematització dels camps del saber (Farina, 2005). L'erotisme que indaga en els plaers del desig de transgredir la norma establerta no pretén dilucidar de forma intel·ligible o racional les permissions o prohibicions subvertides. Sinó pretén la prudència, la reflexió, el càlcul en la forma de pensar altrament en que es controla el desig (Foucault, 2009b).

Es tracta de la prudència, de la reflexió, del càlcul en la forma en que es viuen i experimenten aquests propis desitjos i actes [1]. Es tracta de la reflexivitat en les formes d'experimentar (de forma emocional o irracional) la provocació de ruptures i vivències que permetin la indagació dels tabús i prohibicions, de les noves significacions, i a la fi, d'aquest pensar altrament del “subjecte ètic” foucaultià, molt relacionat amb el subjecte sobirà, en el sentit de Bataille, i amb el “dissident”.

El “cuidado de sí” és el que constitueix l'ètica del subjecte per a Foucault. Aquesta cura tracta d'ocupar-se de les formes en que es veuen les coses, d'un exercici reflexiu sobre la percepció, i sobre les paraules amb les que es produeix saber a partir de la percepció (Farina, 2005). **Aquest pensar i cura es “crea” en els límits de l'experiència (univers simbòlic hegemònic) de cada època [2],** reconfigurant les formes d'allò visible i d'allò de que es pot parlar d'aquella experiència.

La “mort de Déu” com a esdeveniment epistemològic va permetre la ruptura del límit d'allò infinit en el pensar, inaugurant allò il·limitat en el límit i alterant radicalment els plans que configuraven una constel·lació d'idees d'una època (Farina, 2005). Aquesta experiència epistemològica va provocar alteracions perceptives comprensives amb les que es desenvoluparen diferents modes de veure i d'enunciar coses. Diferents formes d'orientar-se, comunicar-se i governar-se.

Segons Cynthia Farina (2005) la “creació” afirma allò inèdit. Pot sorgir a partir de diferents circumstàncies, d’una reordenació o desordenació simbòlica, per un efecte de disposició, de composició, d’una variació minúscula, de l’absència d’una connexió en una forma de veure i de fer. En aquesta “ruptura epistemològica” de transgressió dels límits el que es produeix és una desregulació de la norma social.

En aquesta creació, en la transgressió, en el pensar altrament l’espontaneïtat és causa i efecte d’aquesta. Només és espontani allò que no emana d’una obligació interioritzada. L’espontaneïtat és el mode de ser de la creativitat individual i col·lectiva (Vaneigem, 1998). **L’espontaneïtat és el mode de ser de la creativitat de forma immediata en la subjectivitat de les persones [3].**

Es podria afirmar que la espontaneïtat plasma la passió creadora, inicia la seva realització pràctica, aplanant el camí, doncs, a la poesia, a la voluntat de canviar el món segons la “subjectivitat radical” (Vaneigem, 1998) (pensar altrament en llenguatge foucaultà o pràctica dissident aquí). Aquesta “poesia” que es desenvolupa i dona estructura a aquesta espontaneïtat creadora resideix fonamentalment en els gestos, en un estil de vida, en una cerca d’aquest estil, en la “cura de sí”. La poesia és l’acte que produeix realitats noves. És la realització de la “teoria radical”, el “gest” transgressor o revolucionari per excel·lència (Vaneigem, 1998).

La lògica que impregna la passió creadora, que dona forma a aquests gestos creadors que transgredeixen i que trenquen amb els límits de la norma social es poden exemplificar amb les següents cites d’autors “situacionistes”:

“Nunca fue más exacto que la libertad empieza allí donde termina el miedo.” Santiago López Petit (2008b:171)

“Saber vivir es saber no retroceder ni una pulga en la lucha contra la renuncia.” Raoul Vaneigem (1967/1998:107)

“El desencadenamiento del placer sin restricciones es el camino más seguro hacia la revolución de la vida cotidiana, hacia la construcción del hombre total.” Raoul Vaneigem (1967/1998:129)

Però cal destacar, a mode de conclusió, al voltant de l’abordament de la transgressió de la norma i de la constitució d’una subjectivitat “dissident”, que aquesta nova subjectivitat és dissident i alliberadora respecte una d’anterior. És a dir, aquesta nova subjectivació constitueix, en sí mateixa, una nova “norma social”. **Una nova norma social que tornarà a ser susceptible de ser relativitzada la seva legitimitat, en el futur de ser transgredida [4].** Com afirma Farina:

"Lo creado por un golpe transgresor no está salvado de ser transgredido, porque ni los límites ni lo que les desborda son fijos." Cynthia Farina (2005:30)

A continuació mostrem la conceptualització teòrica de la liminalitat entre prohibició-transgressió, l'erotisme i el joc com a vies per a la transgressió i la poesia i la "cura de si" com a mètodes per a iniciar el "pensar altrament" o la dissidència social.

Taula 17. Conceptualització del procés de transgressió de la norma

	Transgressió de la norma
Límits prohibició	<p>[1] Producció d'una coherència global de la norma i als límits.</p> <p>[2] Requereix l'establiment d'un exterior (irracional).</p> <p>[3.1] Submissió als tabús i prohibicions dels límits.</p> <p>[3.2] Pertorbabilitat emocional en la transgressió dels límits.</p> <p>[4] Subjectivitat com a subjecte de desig i no de raó.</p> <p>[5] La imposició dels límits i al submissió no proven de l'exterioritat, sinó de la pròpia subjectivitat.</p>
Experiència transgressió	<p>[1] L'angoixa de la transgressió sense la qual no hi hauria experiència.</p> <p>[2] Erotisme d'experimentar la transgressió desequilibra la coherència de la norma i posa en qüestió els límits.</p> <p>[3] L'experimentació d'allò prohibit pertorba l'afectivitat i la coherència epistemològica, produint-ne una ruptura.</p>
Pensar altrament / dissidència	<p>[1] Reflexivitat en la forma en com es viuen i experimenten els propis desitjos i actes.</p> <p>[2] Pensar i cura en l'acció en els límits de la norma i la prohibició.</p> <p>[3] Espontaneïtat en la creativitat de les noves formes de pensar, fer i sentir transgressores.</p> <p>[4] S'estabilitza una nova norma (comportament) social quotidiana susceptible de ser transgredit els seu límits.</p>

SECCIÓ III: ESTUDI DEL CAS DE L’ASSEMBLEA DE JOVES DEL POBLENOU – ARRAN

“¡No a los pastores que aspiran a pastorear nuestra rabia! [...] La revuelta no se aprende. La revuelta se organiza en revolución a partir de la espontaneidad de la juventud. La juventud es, en la actualidad, la portadora de la conciencia y de las energías revolucionarias. Esta juventud no recibe lecciones de nadie, ni de ninguna institución, ni de ningún aparato. La juventud se prepara para liquidar todas las Instituciones y todos los aparatos de una civilización ya caduca. [...]”

El movimiento surrealista

París, 5 de maig de 1968

Fernando Álvarez-Uría (traduc.), *Archipielago* 80-81

6. Mètode: L'Assemblea de Joves del Poblenou - Arran com a “estudi de cas”

En el present capítol s’hi desenvolupa el mètode de producció de dades. Una producció que consta de metodologia, disseny mostral, tècniques de producció i anàlisi i implicacions ètiques (Ander-Egg, 1994) i que es produirà des de les premisses metodològiques de l’epistemologia “fenomenològica”. Aquesta és una estratègia de producció de dades se situa en l’estudi del cas d’un grup de persones objecte d’estudi. El grup en tant que màxim exponent de la interacció entre les persones en el col·lectiu i d’elles vers la resta de la societat.

Amb la finalitat d’exposar el mètode de producció de dades aquest capítol contempla:

- 6.1** La conceptualització de la metodologia fenomenològica.
- 6.2** L’estudi del cas com a estratègia de producció de dades: aproximació etnogràfica i entrevistes en profunditat.
- 6.3** La pertinència teòrica de l’Assemblea de Joves del Poblenou com a estudi del cas.
- 6.4** El disseny de la producció de dades.
- 6.5** El procediment d’anàlisi i dimensionalització de les dades

6.1 Aproximació fenomenològica: metodologia sensible amb les vivències

Segons Berger i Luckmann (1988) el mètode més convenient per abordar els fonaments dels significats que envolten el comportament i la vida quotidiana de les persones és l'anàlisi fenomenològica. Els inicis de la fenomenologia com a epistemologia es poden situar en la obra d'Edmund Husserl, en la que indagava en la constitució d'una perspectiva filosòfica que impliqués una pròpia metodologia empírica.

La investigació fenomenològica es caracteritza a diferència de la resta de perspectives metodològiques per **l'èmfasi destacat sobre l'experiència subjectiva de les persones. Situant a la persona individual com a substrat empíric, com a unitat d'anàlisi [1]**. Es tracta de la investigació sistemàtica de la subjectivitat (Rodríguez, et al, 1997). La fenomenologia considera que les persones estan vinculades amb el seu món (univers simbòlic) i posa èmfasi en la seva “experiència viscuda”, la qual apareix en el context de les relacions amb objectes, persones i situacions [2]. Segons Juan Luis Álvarez-Gayou (2003) la fenomenologia caracteritza l'abordament d'aquesta experiència subjectiva sobre quatre elements: (1) la temporalitat (el temps viscut), (2) l'espacialitat (l'espai viscut), (3) la corporeïtat (el cos viscut) i (4) la relacionalitat (la relació humana viscuda). És a dir, pren en consideració els àmbits històrico-contextuals de “l'espai-temps” i l'àmbit compresiu “semiòtic-material” [3].

Segons John Creswell (1998) les investigacions que desenvolupen mètodes de producció i anàlisi empírica fenomenològiques es caracteritzen per: (1) buscar el significat de l'experiència (la vivència); (2) emfatitzar la intencionalitat de la consciència, és a dir, que les experiències es basen en la memòria, la imatge i el significat percebuts des del moment present; (3) estudiar com una persona experimenta un fenomen viscut; (4) elaborar preguntes d'investigació que tendeixen a explorar el significat que les persones confereixen a l'experiència, i sol·licitar que se'ls hi descriguin les experiències viscudes quotidianament; (5) obtenir informació de qui ha experimentat el fenomen que estudien, generalment per mitjà d'entrevistes; i (6) per convidar a la entrevistada a reflexionar sobre temes que no havia considerat del fenomen [4].

La fenomenologia pretén conèixer els significats que les persones donen a la seva experiència, significats que apareixen en el procés d'interpretació que fan a l'hora de definir el propi món en el que es viu i actua (Van Manen, 1990). En aquest sentit, Martín Heidegger va plantejar una “fenomenologia hermenèutica” a partir de la qual descriure els fenòmens quotidians ocults (i inconscients) i, en particular, els seus significats. Heidegger pretenia descobrir mitjançant una metodologia fenomenològica els significats no manifestos, analitzar-los i descriure'ls (Zich i Omery, 1994).

Així doncs, la fenomenologia consisteix en l'estudi de l'experiència vital, del món de la vida, de la quotidianitat sense categoritzar, és a dir parteix de la descripció de l'experiència narrada i expressada per les persones de les que s'investiga un fenomen (Van Manen, 1990 i Apps, 1991; a Rodríguez, et al, 1997). Aquest mètode pretén cercar múltiples perspectives i obtenir diverses visions sobre el fenomen. És a dir, **cercar d'entre fets, relacions i experiències particulars l'estructura “interna” de significat, i així, analitzar i fer emergir d'aquestes experiències narrades les estructures significatives internes [5]**, el que serien els elements i processos “formals” (Simmel, 1988)⁶⁹.

Aquest procés de creació empírica i el mode d'anàlisi de resultats és el que segons Van Manen (1990, a Rodríguez, et al, 1997) considera “mètode científic”, puix crea saber sistemàtic, explícit, autocrític i intersubjectiu. Un mètode del que la comprensió i interpretació del fenomen estudiat s'extreu de l'anàlisi d'aquestes estructures “formals” i “internes” en base a la reflexió profunda per sota dels significats superficials coneguts amb la informació acumulada durant el procés (Apps, 1991, a Rodríguez, 1997).

Des del disseny metodològic, que també parteix de les premisses socioconstruccionistes de la recerca considerem la interacció i la vivència com a processos fonamentals per a la comprensió de la transformació epistemològica. És a dir, les formes com les persones som subjectades (fixant la relació i interacció dins les relacions socials –estructures-) i com som subjectivades (fixant les emocions i les vivències en la construcció de la subjectivitat).

En aquesta línia, tenint en compte aquestes consideracions que aporta la perspectiva comprensiva fenomenològica, les aportacions teòriques fetes per Haraway (2004) entorn al “coneixement situat” conjuguen amb la concepció dels processos de subjecció i subjectivació, i com aquests construeixen la subjectivitat a partir de les interaccions socials particulars i parcials de cada persona. Una conjunció entre subjecció i subjectivació que des dels coneixements situats s'anomena “encarnacions” i que són la posició des de la qual es “mira” i es defineixen les possibilitats de lectura i acció (Montenegro i Pujol, 2003). És a dir, permet la construcció d'una subjectivitat en la que només algunes veritats, coneixements, sensibilitats, percepcions, vivències transcendents, són possibles [6].

En la següent taula queda sintetitzat en que consisteix la metodologia fenomenològica:

⁶⁹ La concepció sociològica de “formal” de Georg Simmel (1988) fa referència a la identificació d'uns elements “formes” que existeixen i es repeteixen en circumstàncies històriques molt diverses, transcendent-les, i independents del contingut social concret i variable. Els elements “formes” són els modes d'interacció o acció recíproca sota els quals es manifesten els continguts substantius socials.

Taula 18. Elements descriptius de la metodologia fenomenològica

Metodologia fenomenològica	Concreció
[1] Persona individual com a unitat d'anàlisi (substrat empíric).	Entrevistes individuals.
[2] Investigació sobre l'experiència subjectiva en les relacions amb objectes, persones, successos i situacions.	Entrevista biogràfica sobre la quotidianitat de la dissidència practicada.
[3] Consideració context “espai-temps” i comprensió “semiòtica-material”.	Poblenou (Barcelona) en el període 2010-2015.
[4] Producció informació empírica en base a entrevistes en profunditat que facin reflexionar a l'entrevistada entorn a experiències viscudes i des de prismes analítics des dels quals l'entrevistada no els havia considerat.	Entrevista semi-estructurada amb qüestionaments orientats a la reflexió sobre quotidianitats i emocions.
[5] Pretensió d'extreure dels fenòmens estudiats les estructures internes de significat (elements i processos “formals”).	Identificar els elements “formals” dels processos de subjecció i subjectivació a la norma de la dissidència.
[6] Consideració de la parcialitat i ubicació dins les xarxes de relació social (de poder) de les entrevistades com a (im)possibilitadores de les possibles narracions.	Partir de la ubicació dins les relacions econòmiques, polítiques i de parentiu des de les que parteixen les entrevistades.

6.2 Estratègia de localització i producció empírica: estudi de cas

La metodologia de la fenomenologia implica centrar la producció d'informació en la interacció, concretament en el *significat de les interaccions*. En aquest sentit el “grup de persones” esdevé el màxim exponent d'interacció i d'experiència. I les persones que en formen part, i de les que analitzem les seves narracions i els seus discursos, cerquem els fragments en els que construeixen els significats de les seves interaccions.

Els grups de persones són el màxim espai de relació entre persones on s'estableixen i es desenvolupen les relacions socials (normatives o dissidents). En aquest sentit, el mètode de producció empírica parteix d'una aproximació en base a “l'estudi del cas” d'un grup de persones. Un disseny basat en els grups (col·lectius de persones) permet fixar a la persona que practica dissident com a subjecte d'estudi⁷⁰, tenint en compte que s'aborda la persona

⁷⁰ La participació de les diferents entrevistades en la producció de la informació empírica, tot i ser coneguda la seva vinculació a un grup o col·lectiu de pertinença, s'explicita que en aquesta investigació

en tant que resultat momentani d'un seguit d'interaccions que l'han constituït com a tal. Aquest disseny no considera la persona subjecte d'estudi com a resultat d'un procés lineal d'agència on ha anat individualment conformant-se fruit de les decisions conscientment preses, ni com a resultat d'una socialització estructural. Com ja s'ha explicat, el mètode comprensiu que pretén impregnar aquesta recerca es situa a mig camí entre l'explicació individualista i l'explicació holística; es situa en la *interacció*.

L'estudi de cas és una investigació empírica que estudia un fenomen contemporani dins un context de la societat on s'ubica l'estudi. És una metodologia d'aproximació i producció empírica especialment pertinent quan els límits entre el fenomen i el seu context no són clarament evidents (Yin, 1994). En aquest sentit, l'estudi del cas requereix de la contextualització del marc de referència temporal i de relacions que envolta el col·lectiu o entitat estudi de cas.

Segons Robert Stake (1998), l'estudi de cas esdevé el mètode d'aproximació no només a grups de persones, sinó també a les interaccions entre elles. El grup estudiat i les persones que en formen part s'aborden primerament per (1) **contrastar la seva pràctica quotidiana i poder operativitzar-la en tant que adequada a la norma social establerta o dissident (norma social dissident)**; i en segon terme per a (2) **aprofundir en les biografies de les seves membres i significació que han tingut les interaccions amb altres persones per esdevenir en aquest present (subjectivitat normativa o dissident)**.

Per a contrastar la pràctica quotidiana normativa o dissident es realitza una (1) aproximació etnogràfica respecte les activitats que du a terme el col·lectiu (Stake, 1998). Aquesta contextualització és realitzada mitjançant la *observació participant* (mitjançant l'assistència a actes oberts, reunions tancades i l'anàlisi de manifestos i comunicats del col·lectiu) i recollida a partir del “diari de camp”.

- “L'observació participant” és la tècnica més emprada per analitzar la vida social dels grups humans. Es tracta d'una tècnica abastament utilitzada per les investigacions socials, especialment des de l'antropologia, des d'on s'han estudiat un ampli ventall situacions socials relacionades amb algun tipus de desviació vers les societats occidentals contemporànies (Guasch, 1997). Es basa en l'observació, acompanyament i compartició amb les persones implicades de les rutines típiques i diàries que conformen l'experiència humana del grup. La selecció dels primers escenaris/grups té a veure amb el perfil teòric.

Com a segon pas de l'estudi del cas, es produeix el recull del **gruix de dades mitjançant la (2) tècnica de les entrevistes en profunditat** (Stake, 1998). En aquesta tesi s'utilitza l'entrevista

la seva participació serà confidencial. Aquesta investigació empra un codi ètic en el qual la citació i especificació de cadascuna de les participants serà mitjançant pseudònim i garantint l'anonimat d'aquestes, unes implicacions ètiques de les que són informades prèviament a la seva participació.

com una eina tant per les experiències emocionals viscudes (Valles, 2002) com per l’aprofundiment en els processos viscuts entorn a la construcció o transformació de la quotidianitat (i de la subjectivitat).

- Les “entrevistes en profunditat” són una tècnica mitjançant la qual s’intenta crear una anàlisi introspectiva provocada i acompanyada a l’entrevistada (Bourdieu, 1999). Les entrevistes en profunditat pretenen proporcionar a la investigació el caire necessari per analitzar i sintetitzar els elements que es donen i entren en relació, en aquest cas, en els processos de subjecció i subjectivació de persones que dissenteixen la norma social.

Les entrevistes en profunditat a diferència del “qüestionari”, no pretén constituir una fórmula neutral i controlada de producció de dades, doncs, el qüestionari suposa tot un conjunt d’exclusions, no totes escollides, i que són perniciosos en tant que romanen inconscients (Bourdieu, et al, 1976). Però aquesta diferència també comporta que en les entrevistes en profunditat es produeixi la postulació d’una linealitat en la reconstrucció ex-post-facto d’una trajectòria, en la que s’explica el present a partir del passat com a conseqüència inevitable., el que es coneix com a “fal·làcia teleològica” (Ibáñez, 2001b).

Les entrevistes en profunditat que es realitzen en l’estudi del cas consisteixen en la realització d’*entrevistes individuals* a les persones que formen part del grup. La selecció de les persones entrevistades dels grup estudi del cas seran integrants considerables com a “*membres actives*”. Membres que aporten recursos a l’organització del grup (econòmics, temps, esforç militant, personal i simbòlic), “*militants o activistes estables*”, que assisteixen a reunions, participen de comissions, formen part del “nucli dur” (González i Barranco, 2007), i que representen de forma majoritària a tot el grup. Així s’assegura l’entrevista de persones que practiquen quotidianament les relacions socials establertes en el grup i que han desenvolupat un procés de subjectivació en aquest.

En aquest sentit, l’estratègia de selecció de les persones entrevistades es realitza a partir d’una selecció “deliberada i intencional” (Rodríguez, et al, 1997). A diferència del mostratge probabilístic, el criteri de disseny, volum i localització mostral es basa en el (1) desenvolupament d’un perfil dels atributs essencials que ha de complir el subjecte (o grup) a escollir i la (2) cerca d’una unitat que s’adeqüi a aquest perfil. Així doncs, la localització es basa en l’aproximació mitjançant “l’estudi del cas ideal-típic” que es defineix com una estratègia de selecció que exigeix un exhaustiu (3) coneixement dels possibles candidats i de les circumstàncies associades a la seva pertinença al grup o institució (Rodríguez, et al, 1997).

A continuació, la següent taula mostra l’esquema del disseny de producció empírica:

Taula 19. Disseny del mètode i tècniques de producció de dades empíriques per a l'estudi de cas

Disseny del mètode de producció empírica		
Primera fase	Contextualització i idoneïtat de l'estudi de cas	<ul style="list-style-type: none"> • Pertinència estudi grup de joves i de dissidència política i normativa <ul style="list-style-type: none"> - Descripció context social i geogràfic
Segona fase	Grup estudi de cas: joves de dissidència política-normativa	<ul style="list-style-type: none"> • Assemblea de Joves del Poblenou – Arran <ul style="list-style-type: none"> - Observació participant - Entrevistes en profunditat
Tercera fase	Grups de dissidència del context de l'estudi de cas	<ul style="list-style-type: none"> • CSOA La Teixidora <ul style="list-style-type: none"> - Observació participant - Entrevistes en profunditat • Endavant (OSAN) del Poblenou <ul style="list-style-type: none"> - Entrevistes en profunditat • Can Masdeu <ul style="list-style-type: none"> - Entrevista en profunditat • Col·lectiva feminista Les Tisores <ul style="list-style-type: none"> - Entrevista en profunditat • Espai en blanc <ul style="list-style-type: none"> - Entrevista en profunditat

El criteri bàsic de selecció de grups/entrevistades rau en la seva rellevància teòrica. Els grups o persones a estudiar s'escullen en la mesura en que aporten dades noves i significatives per a explicar objectius plantejats fins aquell moment. El que veritablement determina aquesta selecció és la capacitat de tals informants per a oferir un canvi o una manera diferent d'interpretar la realitat respecte a la ja coneguda. En aquest sentit, el procés de selecció i producció empírica s'atura quan s'arriba a la “saturació teòrica” (Glaser i Strauss, 1967).

- La “saturació teòrica” és el criteri per a jutjar quan ha d'aturar-se el procés de selecció de grups o informants que tenen a veure amb una categoria d'anàlisi (Glaser i Strauss, 1967). La saturació significa la impossibilitat per a trobar noves dades que afegixin noves propietats a una categoria. És quan la cerca de nous contextos i situacions, o nous informants i grups ja no proporciona cap novetat explicativa.

Significa que la selecció de les persones entrevistades en la investigació qualitativa, no respon a un esquema fixat, és fruit del procés que es genera amb l'accés al camp d'investigació. Aquest tipus de selecció es caracteritza perquè realitza un procés de contrastació continua. La selecció dels informants té un caràcter “dinàmic” (Rodríguez, et al, 1997). Es tracta d'un “procés seqüencial” que comença generalment associat amb l'elecció de fenòmens que resulten prioritaris. Així, en el procés de localització i selecció d'informants se segueix un criteri de saturació estructural i no de representativitat estadística, ja que se

segueix un criteri de “comprensió” (de pertinència), referint-se a l’estructura i la gènesi de les unitats (Ibáñez Alonso, 1992)⁷¹.

Així, en primer terme presentem una **descripció contextual, social i geogràfica, que permeti la comprensió de la pertinència de l’elecció del grup estudi del cas** en relació a l’operativització de les premisses d’anàlisi teòriques esbossades en la recerca. Per, a continuació, presentar el disseny de producció de dades de l’estudi del cas.

6.3 Pertinència teòrica de “l’Assemblea de Joves del Poblenou” com a estudi de cas

Seguint els criteris de localització empírica, la tria del grup es centra en la quotidianitat de *dissidència de les relacions polítiques* que desenvolupen, i concretament, des d’una ubicació simbòlica (o ideològica) amb uns valors normatius dissidents (independència, socialisme i feminisme) **(6.3.1)**. En segon terme, és un col·lectiu conformat exclusivament per *persones joves*, d’edats compreses entre 14 i 26 anys, per la particularitat de trobar-se en una etapa rellevant en els processos de construcció de la subjectivitat **(6.3.2)**. I finalment, s’ubica en un context geogràfic concret, el *barri del Poblenou de Barcelona*, per context històric de reivindicacions socials i per la intensitat associativa **(6.2.3)**.

6.3.1 Dissidència política i normativa (simbòlica): Esquerra Independentista

L’estudi del cas d’un grup de persones permet abordar, tant la interacció entre les seves membres a nivell endo-grupal, com també exo-grupal vers la resta de la societat. En aquest sentit el primer nivell de relació que es pot analitzar de qualsevol grup estudiat, que basa la seva unió per raó d’un propòsit comú, és el conjunt de normes que estableixen per a la seva relació interpersonal (endo-grupal) i el conjunt de valors que guien i marquen la seva acció col·lectiva (exo-grupal).

⁷¹ En el procés de saturació teòrica de la localització i selecció de les persones entrevistades, la comparació entre grups i persones de grups oposats resulta imprescindible. La comparació entre grups ofereix simultàniament maximització i minimització de les diferències i similituds. Sobretot pel que fa a la comparació entre oposats de les dades en relació a les categories d’anàlisi tingudes en compte en al investigació (Glaser i Strauss, 1967).

Segons Barney Glaser i Anselm Strauss (1967), al minimitzar les diferències entre els grups comparats s’incrementa la possibilitat de que la investigació reculli moltes dades similars sobre una categoria d’anàlisi donada (màxima comú divisora). Una recol·lecció que permet establir un conjunt definit de condicions que caracteritzen a una categoria. Però, per altra banda, al maximitzar les diferències entre els grups de comparació, s’incrementa la probabilitat de que la investigació reculli diferents dades relatives a una mateixa categoria (mínima comú múltiple).

Aquest conjunt de normes endo-grupals és el que en la investigació s'ha operativitzat com a "relacions polítiques" del grup i el conjunt de valors exo-grupals signifiquen l'orientació normativa (simbòlica) sobre les "relacions econòmiques, polítiques i de parentiu" del grup. És aquesta particularitat del grup de *dissidència política* que el fa pertinent com a estudi del cas de partida per a la producció de dades empíriques per a l'abordament d'una investigació sobre la dissidència quotidiana.

En aquest sentit, la contrastació i corroboració d'aquesta *dissidència política* quotidiana practicada pel grup es basa en l'operativització de les relacions polítiques hegemòniques establertes (i a nivell normatiu/simbòlic de les relacions econòmiques i de parentiu). Les següents taules mostren les premisses conceptuais que caracteritzen les relacions (polítiques, econòmiques i de parentiu) i els valors hegemònics de l'ordre social establert dels que segons el col·lectiu es dissenteix.

Taula 20. Operativització de la tipologia de relacions polítiques de l'ordre social establert

Tipologia relacions polítiques de l'ordre social establert (formes de convivència col·lectiva)	Presa de decisions	Tipologia de presa de decisions (assemblea, vot, delegació, no participació,...)
		<i>Delegació de la voluntats polítiques mitjançant el vot a un partit polític.</i>
	Comunitat col·lectiva - Estat	Pertinença cultural, nació, estat,...
		<i>Comunitat autònoma de Catalunya en el marc de l'Estat espanyol i la Unió Europea.</i>
	Relació amb diferents	Tipologia de relació (convèncer, eludir, confrontar, menystenir,...)
		<i>La dissidència política és perseguida i deslegitimada.</i>
	Violència	Opinió i acció vers l'ús violència i tipologia (legitimitat, normativa, policia,...)
		<i>La violència només té un ús legítim i exclusiu per part de les forces armades (policia i exèrcit).</i>
	Legalitat - il·legalitat	Opinió i acció en vers la "legalitat" jurídica establerta en relació al que es permet fer o no
		<i>La legalitat respon als interessos de la classe burgesa dominant.</i>
	Sancions	Opinió i acció en vers al diferent (que no segueix la norma, que actua de forma il·legal)
		<i>Aquell qui no respecte les lleis ha de rebre sancions econòmiques o de privació de llibertat.</i>

Taula 21. Operativització de la tipologia de relacions econòmiques de l'ordre social establert

Tipologia relacions econòmiques de l'ordre social establert (formes d'abastiment de necessitats)	Habitatge / propietats	Habitatge, propietats
		<i>Disposar d'un pis en propietat privada.</i>
	Finançament / venda força de treball	Treball, temps, salari, valor monetari
		<i>Treballar 8 hores al dia per altri per a rebre un sou i poder consumir béns i serveis.</i>
	Alimentació	Tipologia i abastiment d'alimentació

materials i immaterials)		<i>Consumir aliments sense preocupar-se del seu origen de producció, condicions de producció ni si són animals.</i>
	Roba	Tipologia i abastiment de roba
		<i>Comprar roba sense preocupar-se del seu origen de producció ni condicions de producció, i com un hàbit d'oci.</i>
	Higiene / electrodomèstics	Tipologia d'abastiment de productes d'higiene
		<i>Consumir productes de neteja i electrodomèstics sense preocupar-se del seu origen de producció i en cap cas arreglar i reutilitzar.</i>
	Oci / Lleure	Tipologia d'oci i relació amb diners
		<i>Consumir de l'oferta mercantil i realitzant activitats d'oci pagant.</i>

Taula 22. Operativització de la tipologia de relacions de parentiu de l'ordre social establert

Tipologia relacions de parentiu de l'ordre social establert (formes de relacionar-se sexual, generacionalment i en relació al rol de gènere)	Agrupació familiar	Tipologia familiar (nuclear, monoparental, comunitari,...)
		<i>Família nuclear (pare, mare, fills/es).</i>
	Rols convivència familiar	Distribució tasques domèstiques i de servei
		<i>Les dones són qui per raó de gènere assumeixen el treball domèstic i de cura de les persones dependents.</i>
	Tradicions i celebracions	Tipologia de celebracions i tradicions dutes a terme.
		<i>Celebració de tradicions judeo-cristianes (nadals, enterraments, aniversaris,...).</i>
	Opció sexual i model de relació	Opció i tipologia de convivència (esperada/desitjada).
		<i>Relació heterosexual, monògama i romàntica.</i>
	Sexualitat	Opinió i tipologia de relacions sexuals (entre sexes-gèneres) (esperada/desitjada).
		<i>Pràctiques sexuals heterosexuales, coit-cèntriques i de domini patriarcal.</i>
	Projecte futur família	Opinió present sobre tipologia familiar/comunitària de futur.
		<i>Família nuclear (pare, mare, fills/es).</i>

La selecció de l'Assemblea de Joves del Poblenou-Arran com a grup de *dissidència política* respon doncs per una *pràctica de dissidència política endo-grupal*:

“Es defineixen com a col·lectiu radicalment democràtic, on l'organització és assembleària i les decisions es prenen per consens. Una de les seves pretensions és la de promoure el debat i la participació sobre com construir un barri a partir de la solidaritat i la cooperació, i on siguin les pròpies veïnes les que decideixin el barri que volen, promovent, així, una democràcia participativa allunyada de la representació i delegació en la presa de decisions de l'actual sistema polític administratiu.” DC1

També per uns *valors normatius de dissidència econòmica, política i de parentiu* que explicita i amb els que s'identifica públicament de forma *exo-grupal*:

“L’Assemblea de Joves del Poblenou vàrem trobar necessari des del primer moment participar de la Coordinadora d’Assemblees de Joves de l’Esquerra Independentista (CAJEI), coordinadora que forma part de la sectorial juvenil de tot un moviment sociopolític, l’Esquerra Independentista, el qual lluita per la Independència, el Socialisme, la destrucció del patriarcat i el reconeixement del marc nacional dels Països Catalans”. Assemblea de Joves del Poblenou (2011)⁷²

L’Assemblea de Joves basa el desenvolupament de les seves activitats polítiques en tallers, xerrades, concerts i agitació, totes elles encarades en la transformació social, en forma de reivindicació normativa, de qüestionar l’ordre establert actual i difondre propostes diferents d’ordre dissident. Aquesta reivindicació normativa (i d’univers simbòlic), tal i com expressen públicament, respon a les del moviment sociopolític de l’Esquerra Independentista.

L’Esquerra Independentista (EI) és el nom que rep, des dels anys 60’, el moviment sociopolític que propugna els objectius d’Independència, Socialisme, Feminisme (incorporat de forma diferenciada del de *socialisme* el 2012) i la construcció política dels Països Catalans. L’estructuració orgànica i estratègica d’aquest moviment ha anat evolucionant des dels seus inicis a finals dels 60’⁷³. Les dinàmiques pròpies que caracteritzen l’EI es basen en la no legitimació i l’enfrontament vers les institucions i l’ordenament jurídic i polític dels Estats espanyol i francès. L’EI també s’ha caracteritzat per les seves dinàmiques de rebuig vers a les posicions “autonomistes o nacionalistes” que negocien amb les instàncies governamentals estatals, aplaçant o condicionant l’assoliment de la independència⁷⁴.

⁷² Extret de www.jovespoblenou.cat /Història. Maig 2011. Inclosa en l’Annex 2.1

⁷³ L’Esquerra Independentista des de finals dels 70’ fins a principis dels 90’ estigué marcada per les activitats de resistència de l’organització armada Terra Lliure i el moviment polític del seu voltant, des de MDT (Moviment de Defensa de la Terra) fins a CSPC (Comitès de Solidaritat amb els Patriotes Catalans). Fins que a mitjans dels 90’ la seva estratègia passaria per la construcció de l’anomenada “Unitat Popular”, consistent en l’acumulació de forces entre els sectors populars i els moviments socials i polítics per tal d’articular un moviment d’alliberament de masses. La Unitat Popular sorgeix amb la voluntat d’aglutinar i estructurar tot un moviment social crític amb el sistema amb un esperit crític social i nacional comuns que suposí un “contra-poder” vers l’hegemonia burgesa-oligàrquica (Roger Buch, 2007; Jòdar i Fernández, 2012). Per a més informació sobre la història recomano veure l’Annex 1.1

⁷⁴ El nom que defineix aquest moviment sociopolític “Esquerra Independentista” ha portat confusions, ja que identificar-se d’esquerres i independentista no vincula directament a formar part de l’Esquerra Independentista. El ventall d’opcions que defensen el dret a l’autodeterminació o postures d’emancipació social no necessàriament pertanyen a l’EI, ja que no comparteixen el projecte polític d’emancipació de caràcter socialista o l’alliberament de tot el territori: els Països Catalans. Aquestes confusions de conceptualització que han portat a grans enfrontaments i fractures amb el partit polític Esquerra Republicana de Catalunya i amb les seves joventuts. Principalment l’11 de setembre de 2005 van haver-hi enfrontaments al Fossar de les Moreres de Barcelona entre les JERC i la CAJEI (de la qual en formava part l’Assemblea de Joves del Poblenou) (Roger Buch, 2007).

Finalment l'estructuració de l'EI ha tingut molt a veure amb la seva condició de moviment sociopolític, un moviment que té la intenció de transformar tant un ordre social com polític. Tenint en compte que aquests canvis d'ordre són contraris als que pretenen perpetuar els dirigents o poderosos de la societat, el missatge a transmetre no pot ser homogeni i transmès de forma centralitzada a partir d'un partit polític convencional. La penetració del missatge de l'EI s'estructura des de la base, a partir de nuclis locals i fronts sectorials que tracten les problemàtiques concretes de cada indret i sector amb un missatge heterogeni però amb un anàlisi i una unitat d'acció dirigida als mateixos objectius estratègics.

Aquests nuclis de base (com seria l'Assemblea de Joves del Poblenou) es coordinen a partir de plataformes o coordinadores d'àmbit nacional però amb l'autonomia necessària per tractar les problemàtiques locals. Aquesta estructuració ha pres històricament el nom de “Moviment Català d'Alliberament Nacional” en tant que concepció orgànica que dona estructura a les organitzacions i a la coordinació de l'EI. Unes organitzacions que es coordinen des del 2008 mitjançant la Taula de l'Esquerra Independentista (CNEI)⁷⁵

- Organitzacions polítiques:
 - Endavant-OSAN (Organització Socialista d'Alliberament Nacional)
 - Poble Lliure (re-fundació del Moviment de Defensa de la Terra, el 2014)
- Front institucional (candidatura electoral)⁷⁶:

⁷⁵ La Taula de l'Esquerra Independentista (primer Coordinadora Nacional de l'Esquerra Independentista) es tracta d'un òrgan col·legiat de coordinació (no de direcció) d'una unitat d'acció entre diverses organitzacions de l'EI (CUP, Arran, SEPC, Endavant, Poble Lliure, COS i Alerta Solidària). A nivell comarcal i municipal existeixen múltiples coordinadores locals de l'Esquerra Independentista on hi participen aquestes organitzacions a més a més dels Casals Independentistes i els col·lectius de dones feministes.

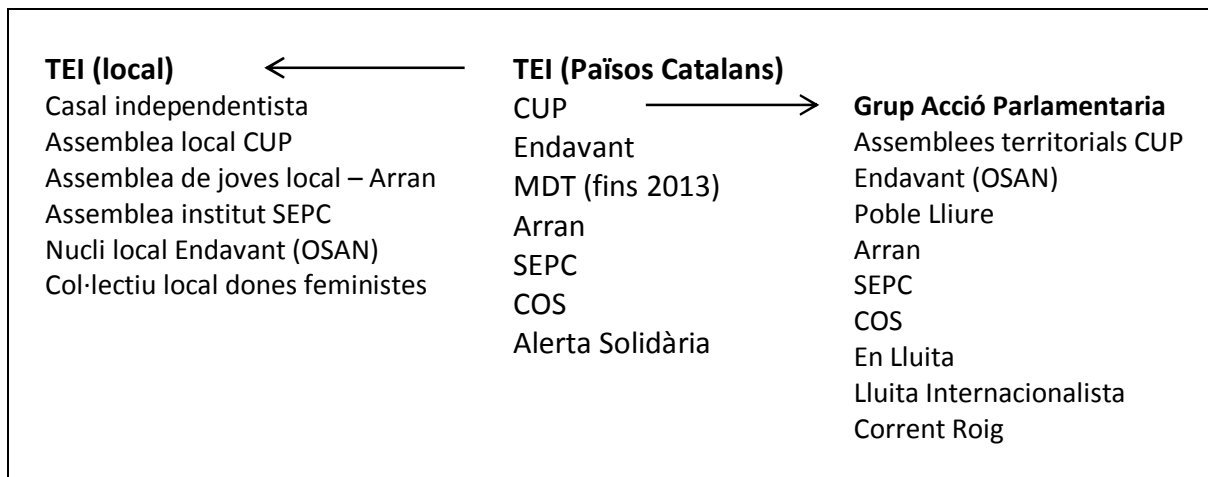
A partir del 2012, amb l'entrada de la CUP al Parlament de Catalunya, aquesta ha hagut de decidir diverses decisions de rellevància per a tota l'Esquerra Independentista, i s'han pres mitjançant el GAP (Grup d'Acció Parlamentària). Aquest òrgan inclou, a part de la representació de les assemblees territorials de la CUP, diverses organitzacions de l'EI (Endavant, Poble Lliure, Arran, SEPC, COS) i de l'esquerra anticapitalista (En Lluita, Lluita Internacionalista i Corrent Roig). Algunes d'aquestes organitzacions també participen mitjançant la seva militància en les assemblees locals de la CUP, principalment Endavant i Poble Lliure. Unes organitzacions que esdevenen corrents interns d'opinió dins la CUP i alhora participen com a agents diferents en aquests òrgans de coordinació. Una situació que es dona de forma natural, en tant que organitzacions impulsores, en altres col·lectius: COS (Endavant), Intersindical-CSC (Poble Lliure) o, fins i tot, SEPC (Arran) (DC5).

⁷⁶ El paper a desenvolupar per part de la CUP sempre ha estat sotmès a discussió i discrepàncies entre les organitzacions de l'EI, concretament entre Endavant (OSAN) i Poble Lliure (abans MDT). Per una banda, des de la perspectiva de Poble Lliure es considera que la CUP ha d'esdevenir, i amb l'entrada al Parlament de la CAC esdevé, en l'organització de masses de l'Esquerra Independentista. L'organització en la que s'enquadri tothom que es vulgui apropar al moviment, i que esdevingui directora d'aquest marcant les línies estratègiques generals de tot el moviment. Per altra banda, des de la perspectiva d'Endavant (OSAN) es considera que la CUP, tot i la seva preponderància mediàtica, ha d'esdevenir un

- CUP (Candidatures d’Unitat Popular)
- Front juvenil (organitzacions juvenils):
 - Arran (unió de l’organització Maulets i la Coordinadora d’Assemblees de Joves de l’Esquerra Independentista, el 2012)
- Front estudiantil (sindicat estudiantil):
 - SEPC (Sindicat d’Estudiants dels Països Catalans)
- Front sindical (sindicats de treballadors):
 - COS (Coordinadora Obrera Sindical)
 - Intersindical – CSC (Confederació Sindical Catalana)

(Es tracta del referent menys definit i consensuat al sí de l’EI, ja que a banda d’aquests dos sindicats moltes persones enrolades a l’EI participen activament també d’altres sindicats com la CGT (Confederació General del Treball) i la IAC (Intersindical Alternativa Catalana).
- Casals Independentistes (entramat d’ateneus i casals arreu del territori)
- Col·lectius de dones feministes (entramat de col·lectius locals de dones feministes)
- Organització “antirepressiva” (col·lectiu de suport legal i jurídic dels represaliats):
 - Alerta Solidària

Taula 23. Estructuració orgànica de l’Esquerra Independentista com a moviment sociopolític

agent més per tal de garantir la no cooptació institucional de tot el moviment. En aquest sentit aposta perquè la direcció sigui coordinada i col·legiada per totes les organitzacions de l’Esquerra Independentista (DC5).

6.3.2 Característiques personals del col·lectiu de dissidència política: Joves

La particularitat de l'etapa juvenil, i que la fa més rellevant (i més complexa), és el fet de ser la que li correspon de ple *l'etapa on entren en conflicte les autonomies i independències d'autosubsistència vitals* (materials i simbòliques). Això significa que és l'etapa en la que la persona posa en qüestió les seves pròpies formes de sentir, pensar i actuar amb d'altres de diferents de les que fins llavors no havien tingut accés o coneixement (fora de la família o l'escola en la infància). És en aquest sentit que Casal (et al, 2006) considera que durant l'etapa juvenil, juntament amb la infància, les interaccions i experiències viscudes tenen major rellevància que en altres etapes de la vida. Es tracta de l'etapa vital en la que la constitució de la pròpia subjectivitat és més fràgil i menys consistent o sedimentada. I per tant, també, en la que hi ha major possibilitat per a transgredir la norma social hegemònica establerta (Brito, 1996).

En aquest sentit el paper de l'entorn familiar, tant l'origen socio-estructural, però també i amb major rellevància el clima de convivència, successos emocionals, relació amb els germans, o la posició dels pares en el control i la supervisió en els avenços en autonomia, són elements que una persona jove viu quotidianament o que ha viscut recentment. Doncs són uns elements que juntament amb les relacions i experiències que es van tenint a l'institut, a la feina, als cercles d'amistat i d'oci, permeten a la investigació abordar per la seva recent presència o experimentació analitzar-les en tant que elements “formals” per a comprendre una pràctica dissident o l'entrada al grup de dissidència.

Al seleccionar per a l'estudi del cas la dissidència política (i normativa en relació a les relacions econòmiques, de parentiu i també polítiques), i concretament la que es desenvolupa des del moviment sociopolític de “l'Esquerra Independentista”, implica seleccionar específicament el col·lectiu juvenil “Arran”⁷⁷. Arran, organització creada el 2012, neix fruit de la unió de la Coordinadora d'Assemblees de Joves de l'Esquerra Independentista –CAJEI– i de Maulets. Fixar com a punt de partida de la producció de dades empíriques un col·lectiu de joves com Arran és fixar de ple l'anàlisi en els seus processos de subjecció i subjectivació.

Així, l'elecció d'una “assemblea de joves d'Arran” permet analitzar les trajectòries i vivències de ruptura de les de les persones joves que tot just s'han endinsat en l'activisme. I per altra banda, les trajectòries i itineraris d'aquelles que hi han passat i que ja no són tant joves o

⁷⁷ El SEPC és l'altra organització de l'Esquerra Independentista que està formada per joves. Tot i així, el SEPC no es defineix estrictament ni és exclusiu per a la militància juvenil, tot i que a efectes pràctics ho sigui. D'altra banda la militància del SEPC al reduir-se principalment a l'àmbit universitari, el tipus de dissidència política practicada queda molt reduïda a l'extensió territorial d'aquesta. És per aquest motiu que se selecciona Arran.

que, fins i tot, l’han abandonat. De la mateixa manera permet a l’anàlisi, de forma pertinent i calculada, contrastar la relació entre la dissidència política del col·lectiu juvenil amb les d’altres col·lectius de dissidència política, econòmica o de parentiu, però que siguin conformatos per adults.

6.3.3 Ubicació del col·lectiu de dissidència política: Barri del Poblenou a Barcelona

La rellevància i pertinència de la localització d’un col·lectiu de dissidència política juvenil en el barri del Poblenou de Barcelona respon a que es tracta d’un context socio-històric caracteritzat des de finals dels 80’ per processos de transformació urbanística i gentrificació social i per un gran llegat reivindicatiu. Un context de convulsió i canvis socials que s’interrelaciona amb els fets de tractar-se de: (1) una ubicació que ha esdevingut en epicentre i zona motor de transformació i aposta d’expansió econòmica de Barcelona en tant que ciutat global (Sassen, 1991; Ajuntament de Barcelona, 2000; Castells i Borja, 2004); (2) un espai amb un històric entramat associatiu i activista-contestatori fort i arrelat, característic dels barris amb tradició històrica (Delgado, 2005, 2007); i (3) immers, de forma global, en un context de crisi del sistema capitalista i expansió dels col·lectius contestataris dels moviments socials.

El Poblenou és un barri de tradició obrera que s’estén des del mar a la GV/Corts Catalanes, i del c/Maresme (barri del Besòs) al c/Marina-c/Meridiana. A principis del segle XIX aquesta era una zona agrícola en la que començaren a instal·lar-se una gran quantitat de fàbriques de Barcelona, des del sector alimentari o tèxtil fins a la indústria química o metal·lúrgica, sent el principal suport pel veïnat poblenoví⁷⁸. Quan aquest sector productiu entrà en crisi als 1970’, el Poblenou deixaria de ser una zona d’interès per a la ciutat. Les inversions en el manteniment o infraestructures desapareixerien d’una zona conformada entre “pimes” i empreses del transport. Després de llargs episodis de reivindicacions obreres i veïnals, per fer front tant a crisis del sector com a plans urbanístics que l’Ajuntament presentava (Pla de la Rivera). No és fins, principalment, a finals de la dècada dels 1980’ amb la reforma urbanística de la Vila Olímpica, deguda als Jocs Olímpics de 1992, i a la primera dècada del segle XXI amb el Pla urbanístic del 22@, així com la obertura de la Diagonal, el Front Marítim, Diagonal Mar i el Fòrum, que el barri del Poblenou es veu immers en una transformació

⁷⁸ El Poblenou és un barri amb una història pròpia diferenciada de la resta de la ciutat de Barcelona, i estretament relacionada amb la seva històrica composició obrera. L’allotjament històric d’una gran quantitat de fàbriques, datades des del primer terç del segle XIX quan la revolució industrial, i els blocs d’habitatges dels respectius treballadors, adjacents a elles, constituïren una idiosincràsia, composició i identitat pròpies, donant peu al fet que fos considerat com “el Manchester català” (Arxiu Històric del Poblenou, 2001).

transversal⁷⁹. Aquesta transformació urbanística ha suposat, i encara està suposant, una reestructuració laboral (passant d'un sector productiu industrial a l'anomenat sector de les noves tecnologies i de la informació), i una substitució veïnal (derruint antic habitatge i traslladant el veïnat de classe treballadora industrial a la perifèria per a edificar habitatge “d'alt standing” i atraure nou veïnat de classe més benestant). Alhora la transformació física (destrucció de patrimoni industrial) i simbòlica (modificant zones de pas habituals, canviant els usos espacials, i reconstruint la morfologia ambiental històrica) està malmetent els vincles comunitaris, el teixit social i a la fi, el sentiment de pertinença identitari del barri (Assemblea de Joves del Poblenou i Endavant-OSAN del Poblenou, 2011).

Taula 24. Mapa del Poblenou i els diferents plans de transformació urbanística

En paral·lel als moments històrics a nivell de barri (en funció del desplegament dels diferents plans de transformació urbanística) el context i **entramat associatiu existent al Poblenou**, i específicament aquell sense ànim de lucre, sorgit del barri i encarat al barri, ha anat establint diferents vinculacions en base a la direcció específica de les seves activitats o del seu àmbit sectorial. Així col·lectius relacionats amb els moviments socials, colles de cultura popular i entitats del lleure, tendeixen a mantenir forts lligams entre elles (fortament marcades pel tret generacional, doncs la majoria d'elles les formen joves. De la mateixa manera, les

⁷⁹ Per a consultar una correlació dels diferents projectes de transformació urbanística plantejats i desenvolupats al Poblenou les darreres dècades (Martín-i-Gómez, 2015) recomano veure l'Annex 1.2.

associacions de veïnes, associacions sectorials i les cooperatives de consum també tendeixen a relacionar-se estretament entre elles mitjançant la Coordinadora d'Entitats del Poblenou, d'un caràcter més marcadament adult. Es tracta d'unes relacions que sense ser expressament resulten estar molt vinculades amb les franges d'edat, i els interessos i inquietuds compartits⁸⁰.

Pel que fa a les relacions més formals i que històricament han mantingut un contacte o paper de referencialitat amb l'administració, mantenen una estreta i específica relació entre elles: AVV Poblenou, Coordinadora d'Entitats, Fòrum Ribera Besòs i Arxiu Històric. Específicament, l'AVV del Poblenou ha desenvolupat un paper de referencialitat davant l'administració de forma controvertida en les presentacions i posteriors negociacions dels diferents PERI del Pla 22@, exemples d'això en són les discrepàncies i disputes entre associacions pels seus posicionament, principalment amb la Coordinadora contra el 22@. En són exemples els casos del PERI Eix Llacuna l'any 2002, o el cas PERI Parc Central, en l'afectació concreta del complex industrial de Can Ricart, l'any 2005 (Marrero, 2008). En aquest sentit, els col·lectius pertanyents als “moviments socials” com els de “l'esquerra independentista” (Ateneu Popular Octubre –Casal Independentista-, Asamblea de Joves del Poblenou i Endavant (OSAN)) foren, principalment, els col·lectius impulsors de la desapareguda Coordinadora Contra el 22@.

Paral·lelament també podem trobar vincles de caire més informal, però gens menyspreable, entre l'AVV del Poblenou, l'esplai Movi, vinculat a l'Església de Santa Maria, i la Colla de Diables, per una qüestió de procedència de les integrants i de continuació filial (p.e. pare de l'AVV que han estat a l'esplai als 1980' porten els fills allà, i després passen a la Colla de Diables (DC3). Resulta també destacable, l'aparició del CSOA La Teixidora el 2007.

L'aparició del Centre Social Okupat i Autogestionat “La Teixidora” suposa la incorporació d'un nou agent polític amb un paper rellevant a nivell d'articulació i re-construcció del teixit associatiu del Poblenou. A partir del 2009 (any del desallotjament i segona okupació) s'impliquen activament amb les problemàtiques del barri participant de campanyes reivindicatives o de l'organització de la Festa Major coordinant-se amb les entitats del barri (principalment amb el Casal Octubre, l'Assemblea de Joves del Poblenou, 9 gats del Taulat, AE Rakxa, Diables del Poblenou, i l'AVV Poblenou. Cal destacar que durant el 2009 l'Assemblea de Joves passaria a fer les seves reunions ordinàries en el CSOA La Teixidora (Martín-i-Gómez, 2010).

A finals del 2010, amb “La Teixidora” com a nexa associatiu s'inicia la constitució d'un espai de trobada ampli i alternatiu al barri, “l'Assemblea Social del Poblenou”. L'Assemblea Social

⁸⁰ Per veure una relació més acurada de les associacionisme poblenoví, recomano veure l'Annex 1.3.

acollia persones procedents de l'Assemblea de Joves, del CSOA La Teixidora, del Casal Octubre i de l'AVV del Poblenou. Amb el fenomen del 15-M del 2011 el nombre de participants i assistents a l'Assemblea Social es multiplica, així com l'articulació de diverses projectes associatius i cooperatius del Poblenou.

És partint d'aquest context que el Poblenou esdevé un indret pertinent en el que localitzar el col·lectiu de dissidència política des del que desenvolupar l'estudi del cas. A part de la convulsió política producte de les transformacions urbanístiques i les seves implicacions socials i associatives, per la particularitat reivindicativa d'aquests darrers 15 anys vers les institucions públiques. Però el Poblenou també s'ha caracteritzat, a diferència de la major part dels barris de Barcelona, per la **confrontació política entre les velles formes contestatàries (associacionisme veïnal) i les noves (moviments socials, i concretament l'Esquerra Independentista)** (Marrero, 2008).

6.4 Disseny de l'estudi de cas: dissidència política, juvenil i del Poblenou

La producció de dades de l'estudi de cas de l'**Assemblea de Joves del Poblenou** l'hem basat, per una banda, en el recull documental i l'observació participant (assistència a actes oberts i reunions tancades del col·lectiu) amb els conseqüents *diaris de camp*. I, posteriorment, en la realització d'*entrevistes (biogràfiques) en profunditat semi-estructurades* amb la voluntat de produir dades entorn a les formes de vida quotidianes, la seva vivència i el procés de canvi dels diferents itineraris de les persones membres del grup.

Un treball de camp que l'hem realitzat en tres moments temporals diferents, que responen als objectius de recerca següents:

- El **2011**, a l'inici del desenvolupament de la recerca, amb la voluntat de comprovar i assegurar el compliment dels requisits operatius de dissidència política teoritzades al marc teòric en la pràctica quotidiana col·lectiva de l'Assemblea de Joves. I la comprovació de la pertinència de l'estudi del cas mitjançant els contrastos amb les altres tipologies de dissidència (integral i fragmentàries –econòmica, política o de parentiu–).
- El **2014** i el **2015**, per una banda, amb la voluntat de no abordar el col·lectiu en un moment concret en el temps, i només accedir i produir una imatge empírica estàtica de les quotidianitats del col·lectiu. Impossibilitant una lectura dinàmica i sensible amb les variacions històriques, contextuals del col·lectiu i de les seves integrants, que és la buscada amb aquest abordatge a 2 anys i amb la referència inicial de 4 anys enrere.

- El **2014** i el **2015**, per altra banda, amb la voluntat de poder desenvolupar una anàlisi i una producció de dades empíriques que permet realitzar una primera avaluació dels resultats obtinguts i la corresponent revisió entre els dos moments. Tant pel que fa a resultats, però també pel que fa a eines i guions de producció de dades com el de les entrevistes.

Taula 25. Treball de camp de l'estudi de cas de l'Assemblea de Joves - Arran

Estudi de cas Assemblea de Joves del Poblenou	Nombre	Data	Codi
2011			
Revisió web del col·lectiu: www.jovespoblenou.cat	1	4/2011	Inici
Entrevistes a membres actius i estables	1	5/2011	A0
Revisió web del col·lectiu: teixidora.squat.net Entrevistes a membres actius i estables	1	4/2011	Inici
	4	5/2011	T1
		5/2011	T2
		5/2011	T3
		5/2011	T4
Revisió web dels col·lectius de dissidència: - econòmica - de parentiu - simbòlica	3	4/2011	Inici
		4/2011	Inici
		4/2011	Inici
Entrevistes a membres actius de col·lectius de dissidència: - econòmica - de parentiu - simbòlica	3	5/2011	CM
		4/2011	LT
		4/2011	EB
2014			
Assistència assemblees internes	3	4/2014	DC1
		4/2014	DC2
		5/2014	DC7
Assistència activitats no públiques	2	4/2014	DC3
		5/2014	DC8
Assistència actes públics	4	5/2014	DC5
		5/2014	DC6
		6/2014	DC9
		9/2014	DC12
Assistència a mobilitzacions públiques	3	5/2014	DC4
		6/2014	DC10
		9/2014	DC11
Entrevistes a membres actius i estables	7	5/2014	A1
		5/2014	A2
		6/2014	A3
		6/2014	A4
		6/2014	A5
		6/2014	A7
		7/2014	A9

Ex-membres per edat /canvi col·lectiu	1	6/2014	A6
Ex-membres per abandonament	1	6/2014	A8
2015			
Revisió web del col·lectiu: www.jovespoblenou.cat	2	5/2015 9/2015	Revisió Revisió
Assistència assemblees internes	1	6/2015	DC12
Entrevistes a membres actius i estables	6	6/2015 6/2015 6/2015 6/2015 6/2015 6/2015	A10 A11 A12 A13 A14 A16
Ex-membres per edat /canvi col·lectiu	2	6/2015 6/2015	A15 A17
Ex-membres per abandonament	2	6/2015 6/2015	A18 A19

El volum total de la producció empírica el sintetitzem a la següent taula⁸¹:

Taula 26. Volum total de la producció de material empíric

Fitxes de les observacions participants: totals
Observacions participants: 13 Extensió en hores: 35 hores Extensió en pàgines transcrites: 44 pàgines
Fitxes de les Entrevistes en profunditat: totals
Entrevistes: 27 Extensió en hores: 31 hores Extensió en pàgines transcrites: 538 pàgines

Un cop analitzat el context social i de la xarxa associativa del Poblenou (especialment la vinculada amb l'Assemblea de Joves), a mode de contrast, ens aproximem a alguns col·lectius de dissidència amb els que des de l'Assemblea es relacionen i complementen. En aquest sentit, realitzem una breu *aproximació etnogràfica* al **Centre Social Okupat i**

⁸¹ Per veure la relació de fitxes de registre del Diari de camp i de les Entrevistes en profunditat mirar els Annexes 3.1 i 3.2 respectivament.

Autogestionat “La Teixidora”⁸², un col·lectiu de dissidència quotidiana “integral” (política, com l’Assemblea de Joves, però també econòmica i en les formes de parentiu), per tal de comparar entre col·lectius, quotidianitats i trajectòries entre activistes. Amb aquest propòsit s’han realitzat 4 entrevistes, tenint en compte la variable de sexe i la de ser membres explícitament actives i estables del col·lectiu.

Aprofundint en el contrast i comparació amb altres col·lectius propers a l’Assemblea, però amb característiques d’edat i de dissidència diferents, hem realitzat també algunes entrevistes a activistes de col·lectius de dissidència “fragmentària”: política, econòmica, de parentiu o simbòlica⁸³. Aquest abordatge ens aporta un conjunt de matisos als discursos generats en el marc específic de l’Assemblea i alhora conformen el context d’anàlisi. Es tracta d’una eina que ens resulta molt útil **per a evitar reificar les dades empíriques produïdes o quedar presoners dels efectes essencialitzadors i lineals que sovint trobem en les pràctiques discursives** on les influències dels grups d’iguals, de referència o de diferents queden invisibilitzades, així com les emocions i contradiccions que han acompanyat el procés.

Així, per una banda, en l’anàlisi de l’Assemblea de Joves hem entrevistat a 3 de les seves “ex-membres per raó d’edat” però que han abandonat el col·lectiu per seguir en un altre de (1) dissidència política (adulta), i emmarcat igual en l’Esquerra Independentista. Un d’ells per canvi de lloc de residència a la CUP, però els altres dos han passat a formar part **d’Endavant (OSAN) del Poblenou**⁸⁴. Les entrevistes a aquests membres ens permet interrogar sobre les vivències i trajectòries de dissidència política d’uns antics joves de l’Assemblea de Joves del Poblenou.

⁸² El CSOA La Teixidora, caracteritzat com a col·lectiu de dissidència integral quotidiana, es tracta d’un col·lectiu des del qual s’hi desenvolupen formes de viure diferents a les hegemòniques. Unes formes no només político-normatives com l’Assemblea de Joves, sinó també econòmiques i de parentiu (amb un espai de convivència integrat amb l’habitatge, en d’autoabastiment econòmic i alimentari, i en la convivència i la presa de decisions del grup. Per veure una aproximació etnogràfica del col·lectiu a partir de l’observació participant i diverses entrevistes en profunditat a diverses membres actives i referencials del col·lectiu es s’exposa una descripció del col·lectiu i una descripció de les pràctiques quotidianes que desenvolupen en l’Annex 1.4.

⁸³ Una distinció que realitzem seguint la divisió de les diferents relacions socials de poder teoritzada per diversos autors (Bataille, Arendt, Luckmann, Campillo, etc.), destria les relacions socials en: econòmiques, polítiques, de parentiu i simbòliques. Una divisió que marca un criteri per a la tria de persones dissidents a entrevistar en base a la seva pràctica quotidiana dissident pel que fa a: (1) les relacions polítiques; (2) les relacions econòmiques; (3) les relacions de parentiu; així com persones que ideïn i promoguin de forma organitzada (4) pràctiques subversives i rupturistes amb l’hegemonia simbòlica, en el sentit de pertorbar amb la pràctica “artística” la coherència epistemològica i existencial de la resta de persones.

⁸⁴ Per veure una aproximació etnogràfica d’Endavant (OSAN) del Poblenou on s’exposa una descripció del col·lectiu i una descripció de les pràctiques polítiques quotidianes que desenvolupen mirar l’Annex 1.5.

I per altra banda, s’han escollit unes altres 3 persones a entrevistar en funció de la seva pertinença i participació quotidiana a un col·lectiu de dissidència “fragmentària” (sense voluntat de representar al col·lectiu): (2) econòmica (**Can Masdeu**⁸⁵: casa “rururbana” okupada on s’hi viu i s’auto-abasteixen materialment i alimentària); (3) parentiu (**Les tisoires**⁸⁶: col·lectiu feminista i LGTBI) i (4) cultural/simbòlica (**Espai en blanc**⁸⁷: col·lectiu artístic/agitador). Les entrevistes que es realitzen a les persones d’aquests col·lectius es fan amb la voluntat d’establir itineraris de subjecció i subjectivació dissidències socials diferents a les practicades per l’Assemblea de Joves. La rellevància entre aquestes entrevistes de dissidència social (econòmica, de parentiu i simbòlica) és la de que han compartit un procés de canvi en la pràctica quotidiana en el mateix context, però no en el mateix contingut de dissidència (política) de l’Assemblea.

Aquestes són unes vinculacions que manté l’Assemblea de Joves de forma estreta amb els diferents col·lectius de contrast. El col·lectiu Endavant (OSAN), al tractar-se d’una organització de dissidència política que també és de l’Esquerra Independentista, és amb el qual existeix una major relació i coordinació quotidiana, tant a nivell local com a nivell nacional. Pel que fa a Can Masdeu, el 2010 l’Assemblea de Joves va realitzar un dels seus “debats interns” (una tancada on fan balanç del curs anterior i proposen els objectius a desenvolupar l’any següent) a la masia okupada, a part han convidat al col·lectiu a realitzar xerrades, tenint-los considerats com a casa okupada on s’hi desenvolupen projectes d’auto-subsistència econòmica de referència. Així mateix, el col·lectiu Espai en Blanc ha estat una referència per a la seva invitació en alguna xerrada i per al treball de formació intern sobre les metodologies activistes i artístiques de “ruptura” (epistemològica) al sí de l’Assemblea de Joves. I pel que fa a la Col·lectiva Les Tisoires⁸⁸, varies de les seves membres han estat convidades en diverses ocasions per l’Assemblea de Joves per a realitzar xerrades en relació a les desigualtats de gènere, sexe i opció sexual (DC3; DC10).

⁸⁵ Per veure una aproximació etnogràfica de Can Masdeu on s’exposa una descripció del col·lectiu i una descripció de les pràctiques econòmiques quotidianes que desenvolupen mirar l’Annex 1.6.

⁸⁶ Per veure una aproximació etnogràfica de la col·lectiva feminista Les Tisoires on s’exposa una descripció del col·lectiu i una descripció de les pràctiques de parentiu quotidianes que desenvolupen mirar l’Annex 1.7.

⁸⁷ Per veure una aproximació etnogràfica d’Espai en Blanc on s’exposa una descripció del col·lectiu i una descripció de les pràctiques subversives quotidianes que desenvolupen mirar l’Annex 1.8.

⁸⁸ La Col·lectiva Les Tisoires va ser “informalment” dissolta el 2012, poc després algunes de les seves integrants es van organitzar en el col·lectiu de dones feministes “Gatamaula” de Barcelona (col·lectiu referent en aquest àmbit de lluita per a l’Assemblea de Joves i part de l’El) i en la plataforma de dones feministes “Se va a armar la gorda” (plataforma de referència tant per Gatamaula com pels col·lectius feministes autònoms i llibertaris de Barcelona), de la que el CSOA La Teixidora n’és un espai de reunió i de referència..

Taula 27. Esquema de la vinculació entre l'Assemblea de Joves (cas estudiat) i els altres col·lectius

Nacional/Barcelona	Poblenou		Barcelona
Esquerra Indep.	Esquerra Indep.	Mov. Veïnal i MMSS	Moviments Socials
CUP	↔ CUP	Colles de cultura popular	
Coord. de Casals Indep.	↔ Casal Octubre	Associació de Veïns i Veïnes	
Endavant	↔ Endavant	Ass. Social Poblenou-La Flor de Maig	Can Masdeu
CAJEI/Arran	↔ Assemblea de Joves del Poblenou	CSOA La Teixidora	Espai en Blanc
Gatamaula	↔	Esplais i caus	Les Tisores

6.5 Procediment d'anàlisi i dimensionalització del material empíric

L'anàlisi de dades en una investigació consisteix en un procés de lectura, reflexió, escriptura i reescriptura, que permet a la investigació transformar l'experiència empírica extreta o produïda en una expressió textual. Per a la realització d'aquest procés, Amedeo Giorgi (1997) proposa cinc passes específiques: (1) obtenir les dades verbals; (2) llegir aquestes dades, (3) agrupar-les, (4) organitzar-les i expressar-les des d'una perspectiva disciplinària; (5) sintetitzar i resumir les dades per a presentar-les davant un auditori científic.

Partint d'una metodologia fenomenològica no es pretén trobar “l'essència singular o comuna”, sinó trobar “l'arquitectura o estructura de la variació” d'acord amb els diferents factors i elements del fenomen (Marton, 1994). Concretament l'arquitectura o estructura de la variació dels processos de subjecció i subjectivació de persones amb itineraris i comportaments oposats, normatius i dissidents a l'ordre social establert. El que serien els “elements formals comuns o transversals” de George Simmel (1988). Així, amb la recol·lecció del material empíric produït, s'elabora i organitza una construcció a partir dels diferents fragments de rellevància. Recollir dades suposa seleccionar, estimar, interpretar i desentranyar informació i optar per una forma de captar-la i expressar-la⁸⁹. I des d'aquesta

⁸⁹ El mode de recol·lecció s'assumeix que no és neutral, està impregnat per les premisses teòriques i epistemològiques desenvolupades prèviament en l'abordament de la investigació (principalment les del socioconstruccionisme, les implicacions de les relacions de poder, la joventut i les emocions).

recol·lecció es desenvolupa una construcció que anirà elaborant “l’esquema emergent de significats” que descriu i dona compte del fenomen estudiat (Vázquez-Sixto, 1996).

La construcció d’un esquema de significats és, en l’anàlisi de dades, el conjunt de manipulacions, transformacions, operacions, reflexions i comprovacions que es realitzen sobre les dades amb la finalitat d’extreure un significat rellevant en relació al fenomen objecte d’investigació. I per a revisar aquesta construcció, fruit de l’anàlisi, s’examina sistemàticament el conjunt dels elements informatius, delimitant parts (fragments) i cercant les relacions entre fragments equivalents i les relacions d’aquests amb el tot (Vázquez-Sixto, 1996).

L’anàlisi realitzat en aquesta tesi per tal d’elaborar la construcció d’un esquema de significats permet produir o identificar els elements formals transversals del fenomen objecte d’estudi en base a “l’anàlisi de contingut (qualitatiu o temàtic)”. Així doncs, es descriu en que consisteix el procediment d’anàlisi de contingut **(6.5.1)** i les etapes que inclou (organització, codificació i categorització) **(6.5.2)**, i finalment, en que consisteix l’anàlisi de discurs del relat de dissidència que realitzen les activistes **(6.5.3)**.

6.5.1 L’anàlisi de contingut qualitatiu

L’anàlisi de contingut és una eina, una tècnica d’investigació que permet sistematitzar la informació. Existeixen diversos tipus d’anàlisis de continguts, uns més qualitatius i uns més quantitius. Seguint la línia epistemològica i metodològica d’aquesta tesi se seguirà un “anàlisi de contingut qualitatiu”.

Els quantitius limiten l’anàlisi a enregistrar la freqüència d’aparició de determinades unitats, conceptes, nocions, sense atendre als significats subjacents que puguin contenir, mentre que els qualitatius intenten inferir significats que transcendeixin la mera i directa manifestació. Aquesta transcendència del contingut directe i explícit fa referència a la possibilitat d’anàlisi dels modes en com es formulen les manifestacions (en quin moment, sota quins modes d’anunciació, quin context), quins temes tracten, quins aspectes són recurrents, quins són principals, quins són subsidiaris, quin tipus d’expressions s’utilitzen (Vázquez-Sixto, 1996).

En l’anàlisi de contingut qualitatiu, a diferència del quantitatiu, el context ocupa un lloc central, sense el qual no es podria fer una interpretació dels significats i elements informatius. El context a l’hora de considerar-lo en l’anàlisi ha d’entendre’s amb un doble sentit: (1) context del text (material analitzat) i (2) context social. Les condicions que fan possible que el text sigui produït i la forma en que és produït (qui és l’anunciant, a qui es

dirigeix, en quines circumstàncies espacials i temporals es produeix o quins esdeveniments ho fan possible) (Vázquez-Sixto, 1996).

El propòsit del procés d'anàlisi de contingut qualitatiu és construir el sentit de les dades, no de descobrir res, sinó de construir a partir dels elements informatius concrets. En aquest sentit l'anàlisi de contingut permet a la investigació: (1) accedir a l'heterogeneïtat de significats i accions que es construeixen i mostrar com aquests tenen expressió en les pràctiques quotidianes narrades; (2) accedir a significats que es desprenen del propi conjunt de dades recollides i no només d'aquells previstos a partir de categories prèvies o pressupostos teòrics; i (3) obtenir els significats a partir dels enunciats directes dels agents (Vázquez-Sixto, 1996). I finalment, (4) realitzar inferències entre categories i entre categories i context (interpretacions a partir de les dades manifestes per tal d'obtenir un significat que sobrepassi aquestes dades i ens permeti la realització de lectures que informen de les condicions de producció d'aquests).

6.5.2 Etapes de l'anàlisi de contingut

La interpretació d'aquests significats sorgits es desenvolupa mitjançant la transformació de les dades brutes (manifestacions directes recollides en les transcripcions) en dades útils. És a dir, sistematitzar una informació manejable que permeti la comprensió del fenomen estudiat. Una sistematització d'operar amb el material empíric que per a desenvolupar la tècnica d'anàlisi de contingut qualitatiu en aquesta recerca s'ha utilitzat el *programa Atlas.ti*.

Així però, per al desenvolupament de l'anàlisi de contingut, en tant que procediment d'anàlisi metodològic expliciten els processos científics que es realitzen en la investigació. Doncs, per a ubicar l'anàlisi, fem partir aquest de la definició dels *objectius d'investigació* que han de donen resposta a la pregunta de recerca.

Conseqüentment, i a partir del desenvolupament de les premisses i eines teòriques, i la seva *operativització conceptual* ens permet a la investigació, per una banda, produir les dades empíriques (mitjançant el *guió d'observació participant* i *guió d'entrevista*) i, per l'altra, l'anàlisi d'aquestes (mitjançant el *llibre de codis*). Un cop produïdes les dades empíriques (en aquest cas registrades en forma de *diaris de camp* i *entrevistes transcrites*) és quan donem pas a l'anàlisi de contingut. Seguint així un procés d'anàlisi que Félix Vázquez-Sixto (1996) sintetitza en 3 etapes consecutives: (1) etapa de pre-anàlisi, (2) etapa de codificació i (3) etapa de categorització:

- **Etapa 1: pre-anàlisi (disseny de la producció de les dades empíriques)**

La pre-anàlisi consisteix en organitzar les dades textual empíriques produïdes i planificar la seva anàlisi. És a dir, identificar i determinar les dimensions que s'estudien en base als objectius d'investigació i de l'anàlisi.

Consisteix en la realització de lectures successives dels documents, precisant la potencialitat del material. S'escriuen notes, idees i intuïcions durant les lectures, aconseguint una esquematització i primera reducció de les dades mitjançant la seva selecció a partir dels objectius (Vázquez-Sixto, 1996).

Per a la producció del material empíric cal tenir present l'origen de les eines i premisses teòriques elaborades i operativitzades. Unes premisses que han partit dels objectius d'investigació inicials de la recerca i que s'han anat conceptualitzant en cada capítol.

Taula 28. Taula de relació entre objectius d'investigació i premisses teòriques

Pregunta d'investigació	
Quines característiques socials tenen les trajectòries (processos de subjecció i subjectivació) dels i les joves dissidents a l'ordre polític capitalista, patriarcal i unionista de l'Estat espanyol a través de les pràctiques socio-polítiques de l'Esquerra Independentista?	
Objectius d'investigació	Construcció del model conceptual d'anàlisi
1. La identificació d'equivalències i diferències entre les relacions i característiques socio-econòmiques i familiars del grup. 2. La identificació de les relacions i límits d'influència del col·lectiu de dissidència, en tant que grup d'iguals. 3. La identificació d'interaccions i situacions de “ruptura epistemològica” que impacten en les trajectòries de dissidència de les joves. 4. La identificació de sentiments i emocions vinculades a la quotidianitat de la pràctica dissident.	Conceptualització de les relacions socials (polítiques, econòmiques i de parentiu) i univers simbòlic. - Capítol 3. Identificar en que consisteixen les relacions econòmiques, polítiques i de parentiu.
	Conceptualització de les relacions de poder i els processos de subjecció, subjectivació i identificació. - Capítol 4. Identificar el procés d'assumpció de la norma dissident.
	Conceptualització de la vivència d'impactes epistemològics. - Capítol 5. Identificar vivències i impactes de pertorbació emocional i epistemològica.
	Conceptualització de l'afectivitat en la vivència epistemològica quotidiana. - Capítol 5. Identificar vivències i impactes de pertorbació emocional i epistemològica.

<p>5. La identificació de les característiques de les trajectòries de dissidència segons l'edat i la vinculació amb el col·lectiu.</p>	<p>Conceptualització de la vivència quotidiana en base a l'etapa vital.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Capítol 4. Identificar elements de pertorbació i desigualtat en la joventut.
---	---

En base a aquest procés dissenyem els guions de producció de dades: (1) observació participant etnogràfica i (2) entrevistes biogràfiques en profunditat.

- **Observació participant etnogràfica**

Consisteix en realitzar un acompanyament i compartició amb les persones implicades de cadascun dels grups inclosos en l'estudi del cas. Una observació participant basada primerament en l'anàlisi de manifestos, comunicats i difusió externa realitzada pel col·lectiu ja sigui editada o per internet. En segon lloc, l'observació participant es basa en l'assistència a actes oberts que realitzin i a assemblees de caire intern.

La finalitat de l'observació participant és produir una aproximació descriptiva de les rutines típiques i diàries que conformen la experiència quotidiana del grup estudiat. Desenvolupant-se la recollida de dades mitjançant l'elaboració de “diaris de camp”. Des d'aquestes dades s'ha de desenvolupar: A mode genèric el guió de les observacions s'estructura de la següent forma:

- Descripció del context i entorn social i geogràfic en el qual se situa. **(Contextualització sociopolítica i associativa del Poblenou)**
- Descripció del col·lectiu (com es defineix, quan sorgeix, amb quins objectius i finalitats es constitueix i com volen desenvolupar-los). **(Descripció etnogràfica de l'Assemblea de Joves)**
- Descripció de la seva pràctica quotidiana en les relacions socials (econòmica, política i/o de parentiu). **(Operativització de les “normes socials hegemòniques” i les “normes de la dissidència” de l'Assemblea de Joves)**
- Episodis i relats espuris d'interès (particularitats i anècdotes històriques del col·lectiu, composició de membres i reflexions diverses).

- **Entrevistes biogràfiques en profunditat**

Partint dels paràmetres característics de l'anàlisi fenomenològica en l'estructuració del disseny de les entrevistes, el guió d'aquestes s'estructura en temes o eines teòriques. Aquests “temes” són els que, segons Tom Wengraf (a Valles, 2002), la persona

entrevistadora tradueix durant l'entrevista en conjunts de preguntes o conceptes més concrets i d'adequada comprensió per a l'entrevistada.

La finalitat de l'entrevista parteix de l'objectiu inicial de contrastar les actuals pràctiques quotidianes (normatives o dissidents) amb les practicades quan es vivia en el primer nucli familiar. Un contrast realitzat mitjançant una interrogació per àmbits temàtics i atomitzada, evitant una linealitat en la resposta i un direcció passat-present. D'aquesta forma es pretén fer emergir les respostes referents al procés de subjecció i subjectivació sense una explicació conseqüent ni relacionada amb la concepció de linealitat temporal⁹⁰. Així mitjançant aquesta forma d'estructuració de l'entrevista ha de permetre a la recerca una aproximació a l'explicació de com s'ha produït el procés o quins són els elements rellevants o d'influència rellevants.

A mode genèric l'esquema que segueixen les entrevistes compleix les mateixes pautes, només variant en funció de l'especificitat de la relació social (econòmica, política o de parentiu) a la que realitzen pràctiques normatives o dissidents. El guió de les entrevistes, com a tècnica de producció/recollida de dades, està estructurat mitjançant els objectius d'interès d'estudi de la investigació.

1. Localització o ubicació del perfil social-estructural de l'entrevistada. **(Objectiu 1)**
2. Participació en el col·lectiu (entrada, implicacions i pràctiques de les relacions socials quotidianes –econòmiques, polítiques i de parentiu-, impressions, vivències). **(Objectiu 2)**
3. Interrogació entorn a vivències i emocions experimentades en relació a la quotidianitat dissident practicada (en la quotidianitat grupal i extra-grupal). **(Objectiu 4)**
4. Interrogació entorn a la comparació entre les pràctiques dissidents actuals i les pràctiques de la norma social hegemònica –econòmica, política i de parentiu- o practicades amb anterioritat en base a l'etapa vital. **(Objectiu 5)**
5. Reflexió entorn a les vivències o influències recordades com a impactants que hagin fet “reflexionar” sobre les pràctiques quotidianes anteriors i actuals. **(Objectiu 3)**

⁹⁰ En el plantejament de les entrevistes s'ha tingut en compte la “fal·làcia teleològica” a que poden desembocar les entrevistes de caràcter biogràfic, per tant, i mitjançant un format d'entrevista semi-dirigida s'intentarà evitar la reconstrucció ex-post-facto de la seva trajectòria, i la postulació d'una linealitat per explicar el present (dissident) a partir del passat com a conseqüència. Tot i així, s'assumeix la limitació teleològica al tractar-se d'una producció empírica que depèn en darrera instància de la presència i verbalització que li donen les pròpies entrevistes a la significació, rellevància i impactes vivencials narrats a les entrevistes.

És en base a aquest esquema que es desenvolupa el “Guió de l’entrevista”⁹¹. Un guió que, tal i com mostra la següent taula, posa en relació els objectius de la investigació (desgranats en les conceptualitzacions teòriques desenvolupades) i els temes (categories) dels que se’n formularan les preguntes concretes en base a les circumstàncies i relat de cada entrevista (Wengraf, a Valles, 2002):

Taula 29. Taula de relació entre premisses teòriques i guió de l’entrevista

Objectiu	Conceptualització teòrica i objectiu entrevista	Guió de l’entrevista
1	Conceptualització de les relacions socials (polítiques, econòmiques i de parentiu) i univers simbòlic. <ul style="list-style-type: none"> - Origen social familiar i accés als grups dels activistes (sexe, classe, família, entorns). 	Localització o ubicació del perfil de l’entrevistada (edat, sexe – heteronormatiu-, ètnia/cultura, classe social –econòmica- de procedència, estudis cursats, treball –assalariat-, dedicacions voluntàries o cíviques).
1	Conceptualització de les relacions socials (polítiques, econòmiques i de parentiu) i univers simbòlic. <ul style="list-style-type: none"> - Processos i motius d’entrada al col·lectiu (inquietuds, expectatives, motivacions, influències socials, personals). 	Introducció a les quotidianitats que implica la participació en el grup al que pertany. <ol style="list-style-type: none"> La seva entrada al grup o comunitat dissident concret (coneixences personals, publicitat, actes, influències, primeres impressions, contacte, reunions, raons o motius per a l’entrada o participació, expectatives,...). I en quins altres col·lectius o grups semblants, si ho ha fet, ha participat amb anterioritat (moviments socials). I quines foren les primeres impressions en relació a les expectatives que tenia sobre el grup. Què és i què hi fan al grup (fruit de les primeres preguntes, l’entrevistada ja tindrà un petit bagatge discursiu de les pràctiques que ha anat recordant en les anteriors preguntes, com per ara poder-les especificar i definir-les de forma més cohesionada i estructurada). Descripció de les pràctiques i formes quotidianes de la relació social concreta en la que es dissenteix: <ol style="list-style-type: none"> Relacions polítiques (responsabilitats, presa de decisions, sancions, comportaments, violència, pertinença a la comunitat, relació amb les altres, cultura, ètnia, Estat, nació, normes, ideologia). Relacions econòmiques (autoabastiment, necessitats bàsiques, higiene, alimentació, roba, electrodomèstics, finançament, habitatge, propietats, venda de força de treball, recursos monetaris, oci). Relacions de parentiu (convivència, membres, particularitats sexe-gènere-sexualitat, família, projecte vital, tipologia companyia sexual,
Operat. norma dissident	Descripció univers simbòlic i quotidianitat <i>dissident</i> . <ul style="list-style-type: none"> - Símbols inqüestionables, pautes de conducta “normals”, relacions polítiques, econòmiques i de parentiu quotidianes. 	

⁹¹ Per a consultar el *Guió de l’entrevista* amb la formulació de preguntes, veure Annex 4.1.

		tradicions, celebracions).
2	<p>Conceptualització de les relacions de poder i els processos de subjecció, subjectivació i identificació.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Introducció, convivència, participació en el col·lectiu, implicació, influència del grup: experiències de reforç, norma de la dissidència. 	<p>v. Relat de l'experimentació i emocions en relació a la realització d'accions prohibides mitjançant el grup (impactes de transgressió, context, relació amb l'acció, agitació, legalitat, violència).</p> <p>vi. Implicacions quotidianes de la dissidència (dedicació, temps, renúncies (comparació amb altres membres del grup, implicació-rol en el grup, imprescindibilitat en el grup, mandat dissidència).</p>
Operat. norma social	<p>Descripció univers simbòlic i quotidianitat de la <i>norma social</i> (per contrast).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Símbols inqüestionables, pautes de conducta "normals", relacions polítiques, econòmiques i de parentiu quotidianes. 	<p>Comparació entre les pràctiques dissidents actuals i les pràctiques quotidianes abans de l'entrada al grup de dissidència.</p> <p>a. Descripció i contrast de les diferents quotidianitats (polítiques, econòmiques i de parentiu).</p>
5	<p>Conceptualització de la vivència quotidiana en base a l'etapa vital.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Implicacions, sensacions, emocions, sobre la convivència en el grup i en el procés de continuïtat, valoració, qüestionaments, abandonament. 	<p>b. Relat de les variacions des de l'entrada al grup (formació assumptió, sensibilitat, influències, pressió).</p> <p>Vivències i emocions experimentades en relació a la quotidianitat dissident practicada.</p>
4	<p>Conceptualització de l'afectivitat en la vivència epistemològica quotidiana (fora del grup).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Relacions, situacions, emocions de convivència en antics entorns o exteriors al grup. 	<p>i. Vivència personal en relació a valoracions i impressions sobre la convivència i pràctica en el grup:</p> <p>a. Relat sobre satisfaccions, realitzacions, esforços, crítiques, qüestionaments, incomoditats, convivència, igualtats, divergències, discrepàncies internes i abandonaments del col·lectiu.</p>
3	<p>Conceptualització de la vivència d'impactes epistemològics.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Episodis que generen reflexió o un abans i després en l'experiència personal. 	<p>ii. Vivències en relació als cercles de relació social exteriors al grup de dissidència (viscuts en paral·lel): amistats, institut-universitat, esport-oci, família (abans i després respecte de la dissidència), feina, no coneguts o situacions d'exclusió.</p> <p>iii. Vivències o influències impactants que hagin fet "reflexionar" entorn a les pràctiques quotidianes anteriors.</p> <p>a. Situacions que l'entrevistada hagi viscut com un "abans i un després"; la influència d'alguna persona de referència; la visualització d'alguna pel·lícula o notícia; la participació en alguna manifestació; la lectura d'algun pamflet o llibre; l'assistència a alguna xerrada; la reflexió entorn a un comentari determinat; la visualització o participació involuntària d'una "performance"; la coneixença d'una casa o centre social okupat; la vivència d'una acció directa violenta;</p>

- ***Etapla 2: codificació (anàlisi de les dades empíriques produïdes)***

La codificació consisteix en transformar les dades brutes (material original) en dades útils (resultats de l'anàlisi en funció dels objectius establerts), és a dir, descompondre les dades en unitats d'anàlisi. Una codificació que es determina pels objectius de “fragmentació del text” i “catalogació d'elements”.

Fragmentar el text requereix prendre en consideració les “unitats de registre” i les “unitats de context” (ambdues indissociables). L'establiment de les unitats de registre consisteix en delimitar el contingut amb significació i amb una coincidència formal entre paraula, frase o tema. Mentre que l'establiment de les unitats de context requereix la consideració del context des del qual es fa possible la significació de la unitat de registre (p. e. equivalències entre diferents relacions socials).

Catalogar elements significa, una vegada obtingudes i reconegudes les unitats de registre amb les unitats de context, abordar el procés de posada en relació d'aquestes (d'equivalència o variació) per tal d'ordenar-les significativament. L'ordenació segueix diferents criteris (presència o absència, freqüència d'aparició, direcció valorativa d'aquestes, disposició d'aparició o rellevància, encadenament entre elles, presència simultània de diverses unitats de registre en una unitat de context) (Vázquez-Sixto, 1996).

És en aquest sentit que es realitza el procés d'identificació dels codis, seleccionant-los de les dades brutes en forma “d'unitats de registre”, es realitza en base a la relació entre l'*operativització conceptual* de les premisses teòriques i les “unitats de context” de cada peça del material empíric produït (*diaris de camp i entrevistes transcrites*). Aquesta relació permet sistematitzar una classificació (codificació) de les unitats de registre, agrupant-les per criteri d'unitat de context i en base a les premisses teòriques.

Així, l'operativització de les premisses teòriques ens permet identificar i classificar en codis les unitats de registre del material empíric⁹². La posada en relació d'aquesta classificació de les premisses conceptuals i la seva operativització empírica és el que s'anomena procés de codificació per a l'anàlisi de dades. I és en la primera etapa de l'anàlisi que el criteri de codificació es dedueix de les premisses teòriques. Un criteri que, en una segona etapa de l'anàlisi, és revisat i modificat en base a la inducció de nous codis emergits del propi anàlisi de contingut qualitatiu. Aquest criteri és el que es plasma en el *llibre de codis*⁹³, i que permet

⁹² Per a consultar les fitxes de tot el material empíric recollit i produït mitjançant els *Diari de camp* i les *Entrevistes en profunditat* de l'estudi del cas desenvolupat en la investigació veure Annexes 3.1,3.2 i 3.3.

⁹³ El “*llibre de codis*” consisteix en una classificació d'aquelles premisses conceptuals en codis que donen compte de l'operativització empírica de les conceptualitzacions teòriques. Una classificació de codis que ha de permetre identificar en les dades empíriques brutes les diferents unitats de registre corresponents a cada classificació. Aquesta classificació de “codis” compta amb la seva etiqueta (nom), breu definició, definició completa, la família de codis a la que corresponen i la seva definició. Per a

plasmar la codificació de l'anàlisi de dades, mitjançant la classificació de les unitats de registre codificades del material empíric, tal i com mostra la següent taula, posant en relació: *conceptualització teòrica-operativització empírica-codi*.

Taula 30. Codificació de l'anàlisi de dades

Conceptualització teòrica	Operativització empírica	Codis
Descripció univers simbòlic i quotidianitat dissident.	Símbols inqüestionables, pautes de conducta “normals” en les relacions polítiques, econòmiques i de parentiu quotidianes.	GRUP Política GRUP Economia GRUP Parent GRUP Autocrítica GRUP Relació amb altres col GRUP Descripció GRUP Estratègia
Conceptualització de les relacions socials (polítiques, econòmiques i de parentiu) i univers simbòlic.	Origen social familiar i accés als grups dels activistes (sexe, classe, família i entorns dels joves). Processos i motius d'entrada al col·lectiu (inquietuds, expectatives, motivacions, influències socials, personals).	PER Sexe PER Edat PER Ocupació PER Estudis PER Proced Eco PER Proced Estudis PER anys al grup INFLUÈNCIA Família INFLUÈNCIA Germà gran INFLUÈNCIA Infància INFLUÈNCIA Escola EGrup Accés entrad EGrup Moment entrada EGrup Motiu entrada EGrup Idea prèvia INFLUÈNCIA amistats INFLUÈNCIA universitat
Conceptualització de les relacions de poder i els processos de subjecció, subjectivació i identificació.	Introducció, convivència, participació en el col·lectiu, implicació, influència del grup: experiències de reforç, i les normes de la dissidència.	EGrup VIVENCIA Grup assumpt DISCURS - VIV Grup assumpt decisions - VIV Grup INFLUÈNCIA Grup VIV Relació entorn MMSS-EI Grup Implicació Grup Mandat responsabilitat Grup NECESSITAT Evadir-se GRUP Satisfaccions
Conceptualització de l'afectivitat en la vivència epistemològica quotidiana (fora del grup).	Relacions, situacions, emocions de convivència en antics entorns o exteriors al grup al grup de dissidència.	VIV Família vs dissidència Grup Pressió GRUP Intern Gestió conflictes GRUP Divergències GRUP Abandonament GRUP Rel Post-abandona VIV Exterior resignació VIV Exterior ocultació

consultar el Llibre de codis desenvolupat en la investigació i les revisions realitzades en la segona etapa d'anàlisi veure Annex 4.2.

		VIV Exterior exclusió VIV Exterior culpabilitat VIV Exterior pressió VIV Exterior positiva VIV aïllament diferents SIT Incomodit social ECO SIT Incomodit social PARENT
Conceptualització de la vivència quotidiana en base a l'etapa vital.	Implicacions, sensacions, emocions, sobre la convivència en el grup i en el procés de continuïtat, valoració, qüestionaments i, si és el cas, abandonament.	DISS Econòmica DISS Política DISS Parent DISS Simbòlica DISS contradicció Assumpció DISS Limitacions DISS Passat Normatiu VIV juvenil GRUP Descripció (adult) VIV Exterior discussió VIV Exterior estratègia
Conceptualització de la vivència d'impactes epistemològics.	Episodis que generen reflexió o un abans i després en l'experiència personal.	IMPACTE IMPACTE Edat SIT VIV por i ràbia - intenses SIT VIV posar nom sen. desig SIT VIV reforçament DISCURS trajectòria (*)

(*) A les unitats de registre codificades com a “Discurs trajectòria” els hi analitzem el “discurs subjacent”.

- **Etapa 3: categorització (producció dels resultats de l'anàlisi)**

La categorització consisteix en organitzar i agrupar les unitats obtingudes de la codificació utilitzant el criteri d'analogia, de similitud i diferència, amb la finalitat d'obtenir una visió condensada de les dades empíriques. S'estableixen categories en funció de criteris preestablerts segons els objectius de la investigació i de l'anàlisi⁹⁴.

La categoria es defineix pel constructe significatiu amb el que el contingut de cada unitat pot ser comparat. Per tant en el procés de categorització s'han de definir els criteris específics presos en consideració per a definir les categories (per raó deductiva o inductiva), o els aplicats per a decidir l'assignació d'una unitat d'anàlisi a una categoria.

A partir de les categories obtingudes es desenvolupa un assemblatge (fragmentació i recomposició de les categories), una posada en relació de les categories entre elles i amb el tot, amb el propòsit de presentar els resultats d'una manera vinculada i

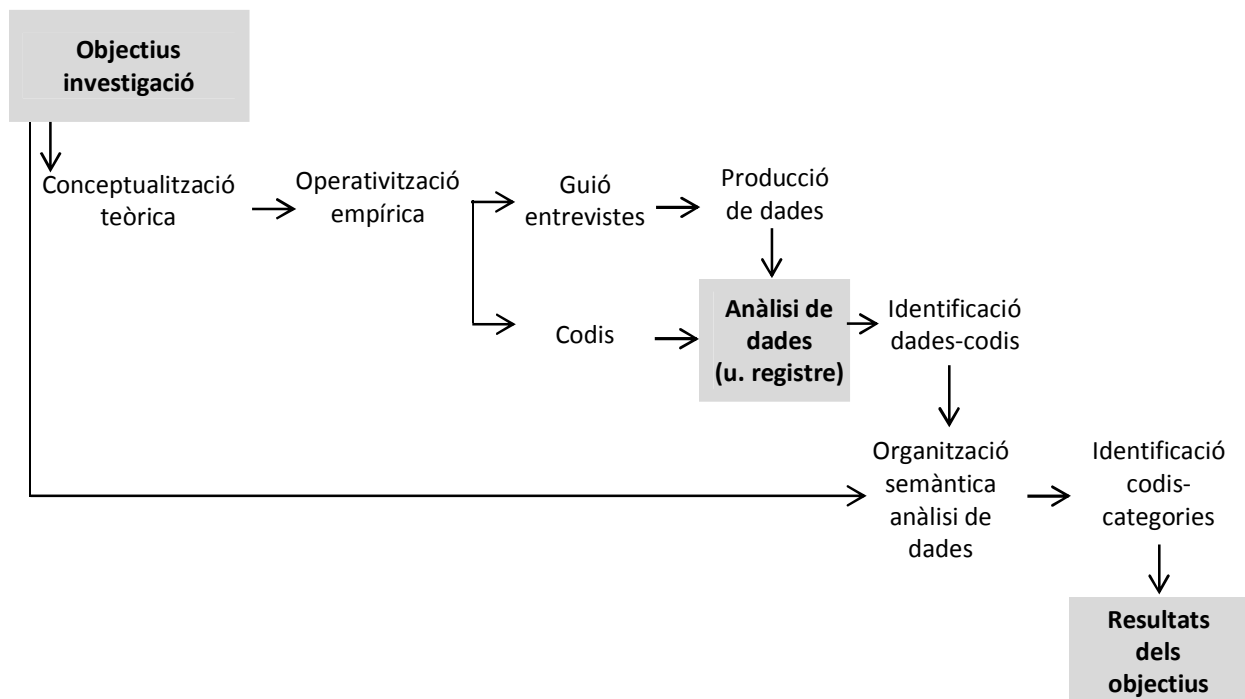
⁹⁴ Les categories han de respondre als requisits de: (1) assignació exclusiva (no pot oferir dubtes en relació a la classificació de les unitats de registre a una sola categoria); (2) congruència (han d'evidenciar relació amb l'objectiu de la investigació); (3) anivellament semàntic (han d'estar situades en una equivalència significativa); (4) fiabilitat (una persona partint dels objectius d'investigació hauria de poder establir el mateix sistema de categories) i; (5) generativitat (ha de poder ser aplicable a nou material empíric) (Vázquez-Sixto, 1996).

articulada. És a dir, presentar com s’integren les diferents dimensions (categories) en la pregunta d’investigació, en forma de “reconstrucció d’un tot estructurat i significatiu” en funció dels objectius d’investigació (Vázquez-Sixto, 1996).

Un cop desenvolupada la codificació (recull d’unitats de registre per cada codi) es realitza la categorització: a partir dels *objectius d’investigació* posar en relació els codis entre ells (per criteris d’analogia, similitud i diferència). Una posada en relació entre codis de la que n’emergeixen les xarxes semàntiques que organitzen i agrupen les categories. Unes categories que a partir dels objectius d’investigació en els que s’inclouen donin compte de la *pregunta de la recerca*.

Connectant entre categories mitjançant associacions, interpretacions o vinculacions permetrà a la investigació, primer, validar la relació epistemològica i empírica i, posteriorment, identificar l’estructura del procés estudiat i teoritzar sobre els objectius de recerca plantejats (Miles i Huberman, 1994).

Taula 31. Esquema sobre la ubicació i procedència de la codificació i la categorització

Així, el procés de producció de resultats de la investigació segueix el mateix criteri explicat per a la codificació, però ara recollint la compilació d’unitats de registre de cada codi, agrupant-les per famílies de codis, deduïdes del guió d’entrevista (veure Annex 4.3). I a continuació, mitjançant la creació de les memòries d’anàlisi i la concurrència entre codis, es posen en relació les diferents correlacions de significació entre *codis-memòries* per tal de desenvolupar el procés d’assemblatge (veure Annex 4.4).

Així, finalment, en base a l'ordenació de les categories d'anàlisi emergides d'aquest assemblatge entre codis i memòries d'anàlisi es classifiquen i es posen en relació amb els objectius d'investigació de la recerca. Uns objectius que han de respondre a la pregunta inicial d'investigació i que es desenvolupen fruit del procés de categorització. Un procés que queda plasmat en la taula de categorització (agrupació semàntica de codis en base als objectius) (Annex 4.5), i que il·lustrem amb el següent quadre d'articulació semàntica (*semàntic layouts*):

Taula 32. Esquema sobre l'articulació semàntica de l'anàlisi de dades.

0. Descripció del grup estudi de cas	<ul style="list-style-type: none"> - Descripció pública del grup - Descripció històrica i etnogràfica - Descripció de les normes socials de dissidència
1. Relacions socials d'origen en l'accés al grup	<ul style="list-style-type: none"> - Característiques de perfil - Entorn i dinàmiques - Accés entrada al grup - Motivacions i inquietuds
2. Construcció del vincle amb el grup	<ul style="list-style-type: none"> - Adhesió i identificació en la norma dissident (influència del grup) - Implicació i reproducció de la norma dissident (influència en el grup)
3. Procés de transformació epistemològica	<ul style="list-style-type: none"> - Discursos sobre el canvi (teleologies) - Vivències pertorbadores (dialèctica emoció-raó)
4. Vivència en la conciliació de la dissidència	<ul style="list-style-type: none"> - Vivència amb entorn familiar - Límits de pertinença al grup - Vivència amb cercles exteriors al grup
5. Trajectòries de dissidència en base a l'etapa vital	<ul style="list-style-type: none"> - Dissidència juvenil (autorealtització-militància) - Dialèctica dissidència juvenil-adulta

6.5.3 Anàlisi del discurs de les trajectòries de dissidència

Com ja s'ha explicat, aquest mètode de producció empírica té limitacions, concretament relacionades amb el relat teleològic. Doncs tota narració i interpretació de la experiència passada implica necessàriament un procés comparatiu amb el present. Tota experiència és relativa en relació al patró amb el que es mesura (Ibáñez, 1979). És a dir, les persones no

reaccionen davant la vivència quotidiana tal i com és, sinó davant la vivència tal i com elles la construeixen i interpreten.

Per tant, abordem l'anàlisi empírica més enllà del contingut explícit i implícit que les eines de “l'anàlisi de contingut qualitatiu” permet. Abordar el discurs subjacent a aquesta empíria. Les persones empaqueten les seves vides en narracions que després utilitzen per a qualsevol context. Unes descripcions de les vivències que no estan determinades pels successos sinó que són fruit d'una elaboració (Potter, 1998).

Quan les persones narren o enraonen no es tracta d'un acte inherentment privat. No es tracta d'un acte en el que la persona pensa i després argumenta, sinó que són les formes socials d'argumentació les que pensen i donen eines per argumentar a la persona (Gergen, 1996). El llenguatge pot esdevenir una primera eina d'aproximació a la identificació i classificació d'emocions. El discurs emocional obté el seu significat no en virtut de la seva relació amb un món interior (de la experiència, disposició o biologia), sinó pel mode en què aquest apareix en les pautes de la relació simbòlica i cultural (Gergen, 1996). No es pot perdre l'anàlisi de la narració per fer explícits que és aquí on es construeixen, on es doten de significat a les situacions i es comença a “sentir” com a emocions (Gil, 1999).

És en aquest sentit que l'anàlisi de contingut no és sensible, és cec, al context, ironia, doble sentit, emoció, implicació. Mentre que “l'anàlisi de discurs” assumeix la tria de conceptes per part del qui parla (connotacions, discurs al darrere) (Íñiguez i Antaki, 1994). Des de l'anàlisi del discurs pretenem interactuar amb els arguments inherents al que diuen les persones, i qüestionar el relat de les trajectòries de dissidències per construir-ne un en base a tot allò que no es fa explícit.

Per “discurs” s'entén el conjunt de pràctiques lingüístiques que mantenen i promouen certes relacions socials. Per a l'anàlisi del discurs el llenguatge no existeix com a tal per sí mateix, sinó que existeix en el món. El llenguatge és més una forma de construcció, que de descripció, de nosaltres mateixes. I la seva anàlisi consisteix en estudiar com aquestes pràctiques actuen en el present mantenint i promovent aquestes relacions: treure a la llum el poder del llenguatge com a pràctica constituent i regulativa, com a pràctica significativa, i per tant no es redueix només a la verbal i textual (Íñiguez i Antaki, 1994). Així, l'anàlisi del discurs de les trajectòries de dissidència es centra en el contingut subjacent, partint de l'anàlisi de la combinació de paraules textuais i el context implícit.

7. L'Assemblea de Joves del Poblenou: dissidència política juvenil

L'Assemblea de Joves del Poblenou - Arran⁹⁵ (AJP) és un col·lectiu juvenil, conformat per joves d'entre 15 i 25 anys que viuen al barri barceloní del Poblenou. Es tracta d'un col·lectiu del que en els prop de 15 anys d'existència **n'han format part un total de 47 joves “actives” que han destinat esforç, hores i dedicació quotidianament durant un temps de les seva vida**. Depenent del moment el nombre de “militància” ha oscil·lat entre els 8-20 integrants (sense comptar col·laboradors o entorn proper que assisteix i participava de l'organització de diferents activitats del col·lectiu però no de forma regular).

L'AJP es constitueix com a col·lectiu el 2002, fruit del debat i l'activitat política que es va començar a gestar al sí del Centre Social Okupat Ikària, okupat l'estiu de 2001, i que acabaria sent gestionat per la pròpia Assemblea de Joves (Annex 2.1). Segons la seva “definició pública” es tracta d'un col·lectiu que sorgeix amb l'ambició de ser l'òrgan canalitzador de les

⁹⁵ L'Assemblea de Joves del Poblenou, el juliol de 2012 comunicava que canviava de nom, i es passava a dir “ARRAN del Poblenou”. Fet que es deu a que era una Assemblea de Joves que formava part de la CAJEI (Coordinadora d'Assemblees de Joves de l'Esquerra Independentista). El mes de juny de 2012 les assemblees de joves de la CAJEI i les assemblees de la històrica organització juvenil Maulets, a més a més d'altres assemblees de joves, van confluïr per a crear una nova organització que coordinés aquestes assemblees de joves. Aquesta nova organització aglutinadora es diu “ARRAN”, una organització que naixia amb la pretensió d'englobar a tot el jovent organitzat independentista, socialista i feminista dels Països Catalans. Amb aquesta unió des de l'AJP es declarava que es volia contribuir a la construcció del que seria l'única organització juvenil al sí de l'Esquerra Independentista, impulsant un nou projecte de coordinació entre les assemblees de joves d'arreu dels Països Catalans. Per més informació: www.jovespoblenou.cat /Comunicats. Maig 2015. Inclòs en l'Annex 2.5.

demandes del jovent del barri, sorgides des de la base, no de l’administració pública, amb l’aspiració de convertir-se en l’espai de trobada del jovent poblenoví crític i radical vers les condicions en les que es veu immers el barri (Annex 2.2).

Il·lustracions 1. Fotografia i Logotips del CSO Ikària i l’Assemblea de Joves del Poblenou

A continuació es realitza l’abordament i descripció etnogràfica del grup estudi del cas. Aquesta consta de la **descripció del col·lectiu (definició, història, relacions i objectius) i de les pràctiques quotidianes col·lectives**. Concretament exposem una descripció del col·lectiu en base a:

- 7.1** La pròpia descripció pública del col·lectiu (definició, història, relacions orgàniques i objectius).
- 7.2** Una descripció històrica sobre les dinàmiques i la composició del propi grup.
- 7.3** Una descripció de les pràctiques quotidianes de dissidència política col·lectives, el que s’anomenarà la “norma social de la dissidència”.

7.1 Descripció pública de l’Assemblea de Joves del Poblenou – Arran

L’Assemblea de Joves del Poblenou (AJP)⁹⁶ en la seva **Definició pública**⁹⁷ és on exposa quins són els seus objectius i tasques a desenvolupar com a col·lectiu del barri: “*pensar, debatre, qüestionar i actuar per tal de construir una resposta crítica en front les diferents*

⁹⁶ L’Assemblea de Joves, per a donar-se a conèixer i difondre les seves activitats, disposa d’una plana web, i d’un perfil o pàgina a les diverses xarxes socials. Principalment però, tota comunicació parteix de la seva publicació a la plana web: www.jovespoblenou.cat. En la plana web, a part de les notícies, comunicats, vídeos o actes que s’hi publiquen quotidianament, hi destaquen els apartats: “Qui som?” del que se’n despenen els sub-apartats: “Definició Pública”, “Declaració de principis”, “Història” i “Arran Països Catalans”; i “La Flor de Maig”: que es tracta de l’Ateneu que tenen per seu.

⁹⁷ Extret de www.jovespoblenou.cat /Definició Pública. Maig 2015. Inclosa en l’Annex 2.2.

problemàtiques que pateixen en tant que joves, estudiants, treballadores o veïnes”. Una primera línia de definició sobre la seva finalitat i activitat clarament identificada amb el que seria una “dissidència política” a l’ordre social establert. A continuació i seguint la premissa de dissidència política, expliciten que: *“pretenem promoure el debat i la participació sobre com construir un barri en el qual no es lluiti per cercar el benefici propi a partir de la competència, sinó que es lluiti per la cerca del benefici col·lectiu de tots els veïns i veïnes a partir de la solidaritat i la cooperació, així com pel de totes les habitants del nostre país i del món, totes afectades per un mateix sistema de poder basat en la injustícia*”. En aquest sentit és on també s’identifica l’orientació normativa d’aquesta dissidència política en la mateixa dimensió política, però també econòmica i de parentiu (o sexe, gènere, generació).

Finalment, en aquest sentit normatiu, presenten una sèrie d’eixos de treball:

- Reivindicar i lluitar per la cerca d’una societat sense desigualtats socials, econòmiques, polítiques, per raó de gènere o sexe, per la cerca d’una societat socialista, una societat sense classes.
- Lluitar pel respecte i en defensa del nostre país i reivindicar el seu reconeixement com a nació diferenciada de les altres per la seva idiosincràsia cultural, mitjançant l’exigència del dret a l’autodeterminació per accedir a la independència.
- Combatre l’especulació i la destrucció del barri, assenyalant totes aquelles empreses del negoci immobiliari que s’enriqueixen apropiant-se dels espais col·lectius veïnals.
- Disposar d’espais d’oci alternatiu i gratuït propis on el jovent del Poblenou pugui reunir-se i participar sense haver de cedir a l’oci consumista, que ens empeny a quedar-nos davant del televisor, a consumir productes convulsivament i abocar-nos a les drogues.
- Reivindicar llocs de treball dignes al barri, denunciant les ETTs i la violència patronal.
- Intentar potenciar la relació entre les joves catalanes i nouvingudes, sigui quina sigui la procedència, construint plegats el teixit social i humà del nostre barri.
- Fomentar entre el jovent del barri una consciència crítica amb l’anàlisi oficial del mitjans de comunicació i dels partits polítics oficialistes, que no deixen de legitimar dia rere dia el sistema del qual formen part.” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

En aquesta sèrie d’eixos de treball, tots travessats per la voluntat de combatre o eradicar desigualtats i injustícies socials, hi trobem reflectides qüestions relacionades amb els àmbits: nacional, sistema de partits i immigració (dissidència política), laboral, urbanisme i oci (dissidència econòmica) i de gènere i sexe (dissidència de parentiu). Tot i així, també, tal i com queda explicitat en aquesta definició pública, és a partir de la definició de “radical”, en la que el col·lectiu s’emmarca. Defineixen “radical” com a actitud o raonament polític que propugna transformacions profundes de les estructures polítiques, econòmiques i socials, cercant la solució del conflicte partint l’anàlisi de l’arrel del problema, un plantejament des del que l’AJP expressa pretendre desenvolupar els seus objectius de transformació concrets.

Aquest ideari de transformació (dissidència) política és el que es comparteix amb el moviment de l'Esquerra Independentista i a partir del qual es coordina amb la resta d'assemblees de joves d'ARRAN (abans CAJEI) i amb la resta d'organitzacions i col·lectius. Aquesta dissidència política normativa es basa en la reivindicació d'una *independència* política dels Països Catalans, en tant que reconeixement de l'autodeterminació de la nació/comunitat cultural catalana vers l'Estat espanyol i francès, una producció i distribució de la riquesa *socialista*, en tant que igualitària, que trenqui amb la propietat privada dels mitjans de producció, i una creació d'un marc igualitari de relacions personals, de gènere/sexuals, basades en el *feminisme* que trenqui amb el patriarcat.

En aquest sentit veiem caracteritzada la **Definició pública de l'organització Arran**⁹⁸ a nivell nacional:

“ARRAN neix [...] amb la convicció d'esdevenir una eina aglutinadora útil per al jovent d'arreu dels Països Catalans en la lluita per l'alliberament nacional, social i de gènere del nostre poble. [...]

Des d'ARRAN treballem per construir un futur digne per al jovent del nostre poble. Per aconseguir-ho organitzem la nostra lluita al voltant de tres eixos principals que ens han de permetre construir una societat lliure de tota opressió explotació:

la independència dels Països Catalans [...] acabar amb el sistema capitalista i [...] la lluita feminista contra l'opressió personal i col·lectiva.” Arran (2015)

Veiem com es produeix un exacta consonància en aquesta dissidència de caire normatiu en relació a les reivindicacions socials tant per part de l'Assemblea de Joves com per l'organització d'àmbit nacional. Aquestes reivindicacions de lluita es plasmen en xerrades de difusió, en agitació amb missatges relacionats o amb mobilitzacions específiques: pel que fa a l'àmbit polític-nacional les diades del 25 d'abril, 11 de setembre, 9 d'octubre, 7 de novembre i 31 de desembre; pel que fa a l'àmbit econòmic l'1 de maig; i pel que fa a l'àmbit de les relacions de parentiu el 8 de març i el 28 de juny. I cristal·litzades en les tres consignes de: *independència, socialisme i feminisme* (DC1):

- Dissidència normativa a les relacions polítiques: independència

En relació al sistema polític establert, consideren que aquest relega els Països Catalans i els seus habitants a la dependència tant dels estats espanyol i francès com del capitalisme i les seves lleis i valors. Una situació de dependència i opressió que ha dividit el territori, que els hi neguen els drets polítics com a poble i on es pateix un estat de substitució i assimilació cultural en què la llengua i cultura catalanes malden per sobreviure mentre es perpetuen els atacs per minoritzar-les cada cop més, en benefici d'una artificiosa cultura espanyola i francesa.

⁹⁸ Extret de www.jovespoblenou.cat /Arran Països Catalans. Maig 2015. Inclosa en l'Annex 2.4.

Davant d'aquesta anàlisi, la independència la plantegen com a única solució per assolir la plena llibertat social i nacional. Una independència que no només l'entenen com a un alliberament respecte els estats espanyol i francès, sinó també com el procés cap a la construcció d'una societat sense jerarquies, lliure de tota opressió. Un procés que hauria d'estar marcat segons l'AJP per l'exercici del dret a l'autodeterminació.

- Dissidència normativa a les relacions econòmiques: socialisme

En relació al sistema econòmic capitalista, el consideren un model que fa possible la precarietat laboral, les condicions de treball extremes, l'atur, la misèria, la mercantilització de les necessitats i els drets de les persones, l'alienació i la imposició d'un model productiu i de consum autodestructiu. Totes aquestes formes d'opressió són les que volen donar a conèixer i generar eines per a que els joves s'uneixin en aquest qüestionament del sistema. Prenen el marxisme com a una eina d'anàlisi per recollir el bagatge teòric i les experiències històriques dels diversos moviments revolucionaris que s'han donat tant al país com arreu del món, defugint d'anàlisis dogmàtiques i adaptant-los a la pròpia realitat.

El projecte normatiu és el socialisme, com a pas previ cap a la consecució del comunisme. Per aconseguir-ho aposten per la creació de contrapoders enfront les estructures de poder hegemòniques imposades. Tot per a assolir l'objectiu final d'una societat comunista, és a dir un estadi de plena llibertat tant individual com col·lectiva, rebutjant tots els sistemes de dominació, d'explotació i d'opressió. Aquest creuen que ha de ser un model de socialisme caracteritzat per les condicions que es donen en el país i les necessitats del poble. És a dir, igualitari, emancipador, just, comunitari i solidari; que pren una organització assembleària i de base.

- Dissidència normativa a les relacions de parentiu: feminisme

En relació al sistema de dominació hetero-patriarcal en les relacions de parentiu, el combaten des del feminisme, amb el qual combaten les institucions que el sostenen (família, religió, matrimoni, estat), l'explotació de les dones que suposa la divisió sexual del treball i les opressions que comporta. Entenen que la imposició violenta i jerarquizada de les categories dona/home, la normalització dels cossos, com també l'heterosexualitat normativa, són les eines amb les que el patriarcat produeix cossos i relacions que perpetuen la dominació sobre les dones.

La lluita contra el patriarcat no només la dirigeixen contra l'expressió lliure de les pròpies sexualitats. Sinó que parteix del ple convenciment que la destrucció del sistema comença per elles mateixes, dins la pròpia organització i en relació amb el propi entorn.

En la major part de l'edició de cartells convocant a actes i manifestacions relacionats amb aquests 3 eixos de lluita, ja siguin pròpies de l'Assemblea de Joves com de la CAJEI, primer, o després d'Arran a nivell nacional hi destaca una imatge estètica altament combativa o

apareixen imatges identificatives amb el que podríem anomenar “violència urbana revolucionària”. Els següents cartells ens serien una mostra⁹⁹:

Il·lustracions 2. Cartells d'Arran del Poblenou editats i encartellats el 2014:

Aquesta imatge estètica també es trasllada en una tipologia d'activitats quotidianes que desenvolupa l'Assemblea. No tant perquè explícitament defineixin públicament que desenvolupen aquesta pràctica, sinó més aviat per efectes consumats. Des de la seva constitució han enganxat cartells a parets i balles dels carrers més concorreguts i transitats del Poblenou, així com realitzat pintades amb esprai o murals amb pintura (DC8).

⁹⁹ Per a veure una relació específica de les activitats de l'Assemblea de Joves, extretes del web: www.jovespoblenou.cat, en els períodes entre “abril de 2011 a abril de 2012” i “abril de 2014 a abril de 2015” recomano llegir l'Annex 2.7 i 2.8.

Il·lustracions 3. Primers murals realitzats per l'Assemblea de Joves amb motiu de la seva creació el 9/2002 i pel desallotjament del CSO El Garatge el 9/2003¹⁰⁰.

Il·lustracions 4. Darrers murals realitzats com Arran del Poblenou l'estiu de 2015 amb motiu d'una campanya de denúncia de l'augment del turisme i el monocultiu de l'hostaleria i restauració¹⁰¹.

Aquesta praxi “d’agitació i propaganda” per a difondre o reivindicar les seves propostes normatives, clarament evidencien una forma de dissidència política. Tant pel que fa a la

¹⁰⁰ Extret de www.jovespoblenou.cat /Murals. Abril 2011.

¹⁰¹ Extret de www.jovespoblenou.cat /Murals. Setembre 2015.

concepció de no acatament de la “legalitat” jurídica o normativa establertes, com per la seva consideració de l’ús de la violència. En aquest sentit, podem veure reflectida aquesta concepció en la seva **Declaració de principis**¹⁰²:

“Per tots els mitjans. La manca d’un marc realment democràtic, on les decisions les prengui de forma participativa el poble i no les elits polítiques amb el vistiplau de les econòmiques, la violència que el capitalisme exerceix cada dia sobre les classes populars i sobre el jovent i la falta dels drets col·lectius que ens permetin com a poble exercir la nostra sobirania, són fets que demostren la injustícia general en la que ens toca viure dia a dia. Per això és imprescindible que no renunciem a cap mitjà de lluita sinó que analitzant les condicions del moment present, sapiguem reaccionar als atacs i la violència capitalista amb la màxima força, allunyant-nos d’anàlisis esquerranistes i aventuristes.” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

Però a banda dels 3 eixos de reivindicació o lluita transversals a l’acció política de l’Assemblea de Joves, així com la forma mitjançant la qual la reivindiquen, en l’anàlisi de la seva *Declaració de principis* o de la *Història*, apareixen altres elements significatius a considerar. En la *Declaració de principis*, a part de la definició d’aquestes 3 consignes i de la relació amb la resta de l’Esquerra Independentista, també hi apareixen principis vinculats amb la *joventut* (sobre les desigualtats del col·lectiu generacional al qual pertanyen els membres de l’Assemblea) i amb la pertinença al *Poblenou* i la rellevància del *treball local i de base* com a estratègia per a la consecució dels objectius polítics de dissidència normativa plantejats¹⁰³.

Aquests són uns principis que tot i no ocupar una centralitat en la definició pública, en la imatge estètica dels cartells o en les activitats d’agitació quotidianes, té una forta presència implícita en l’activitat quotidiana. En una publicació¹⁰⁴ realitzada entorn a la celebració dels

¹⁰² Extret de www.jovespoblenou.cat /Declaració de Principis. Maig 2015. Inclosa en l’Annex 2.3.

¹⁰³ **“Condicions de vida del jovent.** El jovent, en tant que grup social específic, és un dels que rep amb més intensitat la violència del sistema capitalista post-industrial en la nostra societat occidental. L’etapa jove de les persones és aquella en que l’individu passa de la dependència infantil a l’edat adulta a través de l’emancipació i la construcció de la pròpia vida i personalitat. La necessitat d’obtenir recursos propis per a desenvolupar en condicions aquest procés és aprofitada pel sistema per explotar-nos i alienar-nos amb especial brutalitat. Les condicions laborals del jovent es caracteritzen per índexs de temporalitat, d’inseguretat, d’atur i d’explotació altíssims i la manca de drets laborals i sindicals és cada vegada pitjor [...].

La lluita al barri. davant del seu model la nostra lluita. [...] La destrucció física del nostre barri, l’enderrocament del nostre patrimoni industrial, la substitució social descarnada, l’augment del preu de l’habitatge que expulsa al jovent del barri i en definitiva el model de barri que ens volen imposar a cop d’excavadora, hipoteca i presumpta modernitat són objectes del nostre rebuig i per tant, permanentment objectiu del nostre combat.”

¹⁰⁴ Extret de www.jovespoblenou.cat /Revista 10anys. Maig 2015. Inclosa en l’Annex 2.6.

10 anys de l'Assemblea hi destacaven dos apartats relacionats amb: joventut i barri. Per una banda relacionat amb la necessitat de coordinar el treball conjunt entre entitats juvenils del barri:

“El jovent som una part de la societat que té unes inquietuds i necessitats específiques diferents a la resta de la societat, i a nivell d'equipaments públics també. En ser una etapa plena de vida, d'il·lusions, inquietuds, reptes i a vegades també d'incomprensió per part dels adults, el jovent necessitem espais socials propis on relacionar-nos, organitzar-nos i realitzar-nos col·lectivament. [...]

Diverses entitats juvenils del Poblenou hem estat durant més de quatre anys per una banda convocant assemblees i activitats obertes, i per l'altra reunint-nos amb l'ajuntament del districte per acordar quina ubicació i a quines necessitats havia de respondre l'estructura arquitectònica del Casal de Joves (sala de concerts i actes, bucs d'assaig, barra de bar, sales per a tallers i reunions, espais per a associacions, colles de cultura popular, esplais i caus i per al Punt d'Informació Juvenil).” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

I per altra banda, sobre la necessitat de tenir un espai físic de referència al barri on els i les joves puguin trobar-se i desenvolupar-hi activitats, inquietuds o debats:

“L'AJP va néixer en el sí del Centre Social Okupat Ikària, una experiència d'autoorganització juvenil i de transgressió de l'ordre immobiliari establert. Aquell espai que va servir d'incubadora de projectes com aquest o com la Coordinadora Contra el 22@ és el reflex d'un eix de lluita i de treball fonamental per col·lectius de joves com el nostre. [...]

El fet de posar a disposició del jovent un espai inutilitzat per a realitzar-hi tota mena d'activitats és a la vegada una eina amb la que practicar l'autoorganització i l'autogestió i una manera d'enfrontar-se directament amb un model de barri i d'organització econòmica en el que no creiem: aquell en que el benefici privat d'uns pocs passa per davant de la majoria. L'especulació i la violència immobiliària han transformat el nostre barri i okupar un espai inutilitzat per donar-li vida és una manera directa i visible de lluitar contra un sistema injust, alhora que ens permet disposar d'un lloc dels i les joves i per als i les joves, sense tuteles ni dependències.

Perquè mai beneirem el què han fet amb el nostre barri i perquè mai renunciarem a transgredir les lleis injustes continuarem apostant per la construcció d'espais alliberats, alliberats de la propietat privada especulativa i alliberats dels límits i les misèries que ens imposen.” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

Amb aquesta declaració podem comprovar l'estreta relació que marquen entre la necessitat de tenir un espai propi per al jovent organitzat políticament al barri i la rellevància d'orientar aquesta organització (o dissidència) política en la implicació en les lluites veïnals del barri i la crítica al model d'urbanisme aplicat al Poblenou des de la implantació del 22@. Així podem veure-ho corroborat en l'explicació de la *Història*¹⁰⁵, en la que any a any apareix resumida

¹⁰⁵ Extret de www.jovespoblenou.cat /Història. Maig 2015. Inclosa en l'Annex 2.1.

l’activitat política desenvolupada per l’Assemblea, i on, a part de destacar-hi també la coordinació amb entitats juvenil i la cerca d’espais físics pel jovent (Casal de Joves o okupacions d’espais en desús), hi apareix de forma central la lluita al barri:

“A data de 2005 [...]. La nostra feina es basà des de campanyes agitatives contra l’especulació, treball dins la Coordinadora Contra el 22@ i Salvem Can Ricart, [...].

Des d’inicis de 2010 [...] vam continuar amb la iniciativa d’anàlisi i crítica de l’urbanisme al Poblenou: el 22@, on en un context de crisi les desigualtats s’estan veient incrementades, tant a nivell laboral, habitatge, equipaments, patrimoni històric i identitat social.

El 2011 va ser un any ple de novetats i activitats per l’AJP. Començant per la materialització de l’estudi sobre la crisi i el 22@: “Torres més altes han caigut: el model 22@ al descobert” (Auto-editat, 2014), realitzant xerrades, rodes de premsa i apareixent a mitjans de comunicació d’àmbit nacional i estatal.[...]” Assemblea de Joves el Poblenou (2015)

7.2 Descripció històrica i etnogràfica del grup de dissidència

Històricament podem analitzar les diverses etapes que ha viscut l’Assemblea de Joves. Aquestes etapes es poden identificar en 3, unes etapes lligades principalment a la composició de persones que tenia l’Assemblea de Joves en cada moment i caracteritzada també per l’espai físic de trobada per a fer les reunions. Unes etapes, però, que també es veuen afectades per la relació nois/noies que en formaven part i el context polític del barri.

Tot i així, abans d’explicar en que consisteixen aquestes 3 etapes, cal contextualitzar l’**etapa prèvia** a l’existència de l’Assemblea de Joves, i que va donar peu a la generació d’aquesta. Aquesta etapa prèvia es pot situar en la voluntat d’uns pocs joves que freqüentaven l’Ateneu Popular Octubre¹⁰⁶ (en aquella època un ateneu compost bàsicament per joves skinheads nois d’entre 25 i 35 anys amb un marcat caire estètic d’ideologia independentista i

¹⁰⁶ El 1997 s’obrí un primer local al Poblenou gestionat per l’Associació Popular Octubre. Després de varis trasllats, el que primer era un espai físic gestionat per una associació, s’anà desenvolupant en un Casal, un espai de trobada amb una activitat cultural i política pròpia. L’AP Octubre va ser una de les entitats impulsores i identificatives de la Coordinadora Contra el 22@. El 2010 s’obrí una nova seu de l’Ateneu Popular Octubre al casc antic del Poblenou (c/Amistat 14). I el 2015 a conseqüència de la no renovació del contracte de lloguer s’ha traslladat una mica als afores (c/Badajoz 86).

El Casal desenvolupa una sèrie de projectes i activitats de caire cultural o polític des d’un format implícit i no de reivindicació directa: la biblioteca popular “Llibre i Martell”, el Centre de documentació, el Portal d’Actualitat Poblenou.org, el certamen literari, el concurs de fotografia “Objectiu Poblenou”, concerts de petit format, la botifarrada popular, un acte de solidaritat amb Cuba o el Correllengua amb les entitats de cultura popular. El Casal per tal d’autogestionar-se ofereix un servei de barra que possibilita un espai de trobada i d’oci per a les veïnes del barri. Explicació extreta a partir del web: www.loctubre.cat. Maig, 2015.

comunista) que van decidir tirar endavant el projecte d’okupar un local abandonat al barri per a desenvolupar-hi activitats polítiques i culturals i fer-hi un espai d’oci i trobada de joves del barri.

Així descriu un d’aquells joves el context i motivacions que els impulsaren a tirar endavant l’okupació del CSO Ikària:

“primers dels 2000, entre el 99 i el 2001, fem una reflexió interna, tant a nivell nacional, però sobretot a nivell local i de barri. I és que ens hem d’obrir, hem d’entendre la societat, ens hi hem d’imbricar, i hem de fer possible allò que nosaltres preconitzaven, que era la Unitat Popular. I de les primeres coses que vam fer en aquest sentit va ser implicar-nos en la Comissió de Festes. D’acord? Anar a buscar a la gent de la JOC (Joventuts Obreres Cristianes), trencant prejudicis i tabús propis. I situats al 2015 pot semblar molt senzill, però any 2000-2001 per l’Esquerra Independentista era un gran repte. Ens vam reunir amb la JOC i proposar-los-hi coses, una de les coses que els hi vam proposar a la gent del barri, que probablement eren un d’aquells reduïdes juvenils de revolta que quedaven va ser okupar. Jo diria que la proposta... orgànicament amb la JOC no va acabar de tirar endavant. La JOC ens va dir que no, però d’aquella reunió, d’aquells encontres, doncs va quedar... van quedar coneixences, van quedar vincles... I va quedar, doncs bé aquella gent més jove, que proveníem d’aquell espai polític de l’Esquerrera Independentista, amb aquesta gent vinculada a la JOC i d’altra gent del barri que no tenia afiliació política. Doncs en un moment determinat vam decidir okupar l’Ikària. De forma molt matussera, una nit, ehm... i vàrem anar no van poder... allò que acostuma suposo a passar quan s’okupa. Perquè no vas prou preparat, no pots trencar el cademat. I finalment una segona nit vam provar de trencar el cademat i... el procediment normal d’una okupació. Tu et quedas a dormir unes quantes nits etc. I llavors penso que estratègicament com a Esquerra Independentista aconseguíem el nostre propòsit que era sortir del reduïte i eixamplar amb alguna cosa efectiva la nostra zona de confort. I treballar colze a colze amb molta gent que té coincidències polítiques i diferents de les nostres.” A15:1-2

Així mateix però, i a partir del relat del mateix entrevistat, destaca com darrere l’objectiu d’okupar i fer un centre social Okupat que arribés a molts altres joves tampoc hi havia una idea o un objectiu clar::

“No hi havia projecte... (A: o idees...?) Si home, les idees que consumeixes a través del *Contrainfos*. “Alliberar espais”, crear un espai per joves al barri,... però eren molt vagues, molt poc concretes. Això... generar un espai autogestionat, alternatiu, per a joves del barri.” A15:5

Des de l’estiu de 2001 quan es va produir l’okupació del Centre Social Okupat Ikària (c/Espronceda 108), inaugurat el setembre per la Festa Major del barri, es realitzen tot tipus d’activitats polítiques i d’oci alternatiu. Tal i com descriuen en l’apartat web d’*Història* (Annex 2.1):

“aquest bagatge va anar creant un major nivell de consciència política en els joves que gestionaven assembleàriament l’Ikària. Aquesta dinàmica es va culminar amb la creació de l’Assemblea de Joves de Poblenou el setembre de 2002. D’aquesta manera passava a ser l’Assemblea de Joves qui, amb un ideari polític definit, gestionava el Centre Social i a la vegada desenvolupava la seva tasca també al carrer. Ja inicialment, ens vàrem afegir a la Coordinadora d’Assemblees de Joves de l’Esquerra Independentista (CAJEI), en aquella època anomenada CJEI.” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

És a partir d’aquest moment de creació de l’Assemblea de Joves com a tal, que es poden entreveure les diferents etapes viscudes pel col·lectiu. Unes etapes que es veuen reflectides en la següent taula¹⁰⁷, on s’exposa la composició històrica de les militants (actives i estables) de l’Assemblea de Joves (DC5):

Taula 33. Taula històrica de les trajectòries de les integrants actives de l’Assemblea de Joves (i Llegenda)

Llegenda	Col·lectius al que es pertany:
	Assemblea de Joves del Poblenou - Arran
	Casal Independentista l’Octubre
	Centre Social Okupat Ikària
	Endavant OSAN del Poblenou
	Candidatura d’Unitat Popular - CUP
	Sindicat d’Estudiants dels Països Catalans - SEPC

¹⁰⁷ En la Taula es mostra l’historial de persones que han format part de forma estable i activa durant més de 6 mesos de l’Assemblea de Joves (desenvolupant activitats i pagant quota): els anys en que van formar-hi part i l’edat que tenien en aquell any (senyalat en VERD). També s’assenyalen les diferents “etapes”, l’espai físic en el que es reunia l’Assemblea i quina coordinació nacional tenia el col·lectiu. Alhora es destaca si aquestes joves, abans o després, van formar part d’altres col·lectius de l’Esquerra Independentista o moviments socials: (en GRIS: CSO Ikària; en VERMELL: AP Octubre; en BLAU: Endavant (OSAN); en GROC: CUP; en TARONJA: SEPC o Assemblea de Facultat).

Etapa	Prèvia		Primera etapa				Segona etapa							Tercera etapa		
Espai físic	C Oct	CSO Ikària	Garat.	Casal Octubre					Teixi.	Casal Octubre				AP Flor de Maig		
Coord.Nac	-----		CAJEI											Arran		
Membres	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Noi (2 anys)	17	18														
Noi (2 anys)	17	18														
Noi (3 anys)		18	19	20												
Noi (4 anys)		18	19	20	21											
Noi (4 anys)		18	19	20	21											
Noi (4 anys)		17	18	19	20											
Noi (4 anys)		17	18	19	20											
Noia (6 anys)		17	18	19	20	21	22									
Noi (11 anys)			17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27			
Noia (4 anys)			17	18	19	20										
Noi (3 anys)			17	18	19											
Noi (6 anys)			13	14	15	16	17	18								
Noi (5 anys)				17	18	19	20	21								
Noi (11 anys)					15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
Noi (2 anys)						16	17									
Noi (3 anys)						16	17	18								
Noi (8 anys)						19	20	21	22	23	24	25	26			
Noi (5 anys)							21	22	23	24	25					
Noi (9 anys)							16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Noi (4 anys)							16	17	18		20					
Noi (1 any)							16									
Noi (1 any)							16									
Noia (5 anys)								19	20	21	22	23				
Noia (1 any)								23								
Noi (7 anys)										15	16	17	18	19	20	21
Noi (1 any)										14						
Noi (5 anys)										23	24	25	26	27		
Noi (4 anys)											15			18	19	20
Noi (5 anys)												17	18	19	20	21
Noia (1 any)												17				
Noi (4 anys)													16	17	18	19
Noi (4 anys)													16	17	18	19
Noi (2 anys)													16	17		
Noi (2 anys)													16	17		
Noia (4 anys)													17	18	19	20
Noia (3 anys)														18	19	20
Noi (2 anys)														17	18	
Noi (3 anys)														17	18	19
Noi (1 any)														17		
Noi (1 any)														17		
Noia (1 any)														17		
Noi (3 anys)														23	24	25
Noi (2 anys)														17	18	
Noia (2 anys)															22	23
Noia (2 anys)															22	23
Noia (1 any)															19	
Noi (2 anys)															19	20
Noi (2 anys)															18	19
Noi (1 any)																16
Total (noies)	2(0)	8(1)	10(2)	11(2)	11(2)	9(2)	13(1)	11(2)	7(1)	9(1)	10(1)	9(2)	12(1)	19(3)	18(5)	14(4)
Edat mitja	17,0	17,6	17,5	18,4	18,8	18,1	18,2	19,6	20,4	20,3	21,2	21,4	20,1	18,9	20,0	20,4

En aquesta taula descrivim la composició de l'Assemblea de Joves, que ha variat al llarg de la seva història i que agrupem en tres etapes:

- ***Primera etapa: 2002-2005***

Es tracta d'una etapa en la que l'Assemblea estava composta per una desena estable de joves durant 3-4 anys. Un grup de joves que va teixir complicitats al sí del Centre Social Okupat Ikària i que va forjar des d'aquest espai físic la voluntat per endegar el projecte de l'Assemblea. Era un grup fortament cohesionat per la seva procedència compartida d'haver estudiat a l'escola Voramar, i amb un entorn d'oci consolidat d'aquesta mateixa procedència que trobaven en el CSO Ikària el seu espai d'oci i socialització (A0:6). Amb el desallotjament el 2002 del CSO Ikària, la curta durada del CSO Garatge i dos intents d'okupació fallits de nous espais per a l'Assemblea de Joves, la implicació amb el col·lectiu de la gran part de les seves integrants es va anar reduint (DC5). A partir de 2004 la majoria de membres decidiren abandonar l'Assemblea per a implicar-se amb l'Ateneu Popular Octubre o amb l'organització Endavant (OSAN).

Un dels més joves que es va quedar relata de la següent forma el final d'aquesta etapa:

"Va haver una generació que va començar l'Assemblea de Joves. Que era una colla de gent d'una quinta en concret que van fer moltes coses: Jo en aquella època no hi era. I va haver-hi un moment que es van des-vertebrar com a... com a quinta diguem-ne, en diferents d'això. I jo crec que va ser just aquell en el moment que jo vaig entrar. En el que hi havia un entorn de gent que jo sé que havien estat organitzada, i quan jo vaig entrar ja no ho estaven. I... la gent que quedava per organitzar era molt menys de la que hi havia hagut un any enrere." A17:2

- ***Segona etapa: 2006-2012***

Els integrants més joves de l'anterior etapa principalment són els que es mantindrien fins al 2012 i passats. En aquesta segona etapa també es constitueix un nucli fort de membres d'entre 5-8 persones que roman al col·lectiu de forma activa i perseverant més de 6 anys. Aquesta etapa es caracteritza per no disposar de cap espai físic propi de referència. L'assemblea tot i intentar en 4 ocasions (cada estiu) l'okupació de locals abandonats del barri, resta utilitzant l'Ateneu Popular Octubre com a local on reunir-se. A excepció d'un any en el que a conseqüència del trasllat a un nou local de l'Octubre, l'Assemblea es va estar reunint al CSOA La Teixidora. Es tracta d'una etapa amb molt poques incorporacions de noves persones a l'Assemblea, i en la que el col·lectiu veu créixer l'edat mitjana de l'Assemblea 3 anys en un període de 5 anys. Una etapa en la que les pràctiques de dissidència política quotidianes passen de realitzar únicament activitats d'agitació al carrer i xerrades i campanyes basades en la denúncia, a una estratègia política externa orientada a l'arrelament del col·lectiu, en el treball amb altres col·lectius del barri, juvenils i

anticapitalistes. Així relata un dels entrevistats la quotidianitat dissident en l’inici d’aquesta etapa:

“en aquella època l’AJP era molt... un món en sí mateix. Perquè el moviment era més petit. Hi havia bastanta diferència amb la... hi havia poca coordinació amb la resta de col·lectius, l’Octubre, Endavant i la Fàbrica Roja. I... també era un model molt de... reunions el diumenge. Les coses que s’haguessin de fer durant, entre setmana, era... pràcticament doncs, com una feina. Anaves a fer una tasca i després te n’anaves a fer la teva vida. No hi havia això de... trobar-se tant, de... de fer estones de lleure, com a mínim jo no les recordo.” A6:5

L’esdevenir d’aquesta etapa tot i resultar molt prolífic pel que fa a la capacitat de l’Assemblea de Joves a nivell de discurs polític i de dinamització d’activitats i campanyes de barri en relació als altres col·lectius de l’Esquerra Independentista del barri, patia mancances de funcionament intern. En aquest sentit resulta significatiu que durant aquest període de sis anys només una noia en va formar part de forma constant durant anys. Un dels membres que va viure tota l’etapa relata aquestes mancances que, tot i reconèixer la igualtat formal entre els i les integrants de l’Assemblea en la presa de decisions, reconeix no existia una igualtat real:

“quan vaig entrar, hi havia com un relleu generacional, [...] el XXX és va quedar com una mica el líder, i llavors, hi havia... el XXX, el XXX i els altres que... eh, anaven, pues agafant responsabilitats i agafant coneixements del que era la militància. Però òbviament hi havien... en realitat, eren més grans que jo, però havien acabat d’entrar, vull dir, que tampoc... no tenien un merda de coneixements. [...] Realment si que hi ha una diferència, bueno, hi ha una jerarquia, una jerarquia... una jerarquia gran i això ho veus, en els debats monopolitzats, eh. Segurament els debats polítics que es tenien a l’Assemblea, es tenien a tres persones concretes. Sempre era igual, eh... pues, hi havia el líder el XXX, contra un altre, o hi havia potser el XXX, que era el punt intermedi, i, hi costava intervenir en aquest tipus de debats.” A3:3

- **Tercera etapa: 2012-2015**

És a partir de l’any 2012 que l’Assemblea de Joves viu importants canvis en àmbits diversos. Tal i com descriuen en el seu web a l’apartat d’*Història* (Annex 2.2):

“L’any 2012 fou un any d’auge per als moviments socials, vam poder recollir els fruits sembrats per la indignació de les places en forma d’organització i creixement al barri de l’Assemblea Social del Poblenou, amb la qual vam okupar l’històric Ateneu la Flor de Maig, que ha significat i continua significant tant per al veïnat poblenoví. [...] A nivell nacional fou un dels anys més importants del cicle polític ja que es culmina el procés de 4 anys de negociació amb Maulets, el jovent independentista i revolucionari, per crear l’eina que aglutinaria tot el jovent de l’Esquerra Independentista en una sola organització, Arran, en el nostre cas Arran del Poblenou.” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

Així, l'Assemblea vivia de forma directa dos esdeveniments de forta rellevància per a la seva quotidianitat política i pública. Per una banda formava part d'un nou projecte al barri amb forta expectació i amb possibilitat per a desenvolupar-hi tot tipus d'activitats dirigides al jovent del barri: la Flor de Maig. I per altra banda, es produïa la unió entre les assemblees de joves de la CAJEI (de les que en formava part la del Poblenou) i les de Maulets, una embranzida a nivell de difusió pública rellevant: Arran. I a part, coincidiria amb l'abandonament, per raó d'edat, de les tres integrants amb major edat, i identificades en la segona etapa com a monopolitzadores del debat.

En aquesta tercera etapa l'Assemblea de Joves (ara Arran del Poblenou) compta amb un major nombre de membres actius i estables, i una proporció de nois/noies significativament superior a les anteriors etapes. Però principalment, aquesta tercera etapa es pot caracteritzar com la de la consolidació i desenvolupament dels diversos objectius o propòsits iniciats en la segona etapa.

El projecte d'establir relacions quotidianes amb les entitats juvenils del barri al voltant d'una Coordinadora, a data de 2015, està plenament consolidat i en vies d'assumpció de nous reptes com és la gestió d'un equipament juvenil com és el Casal de Joves del Poblenou. Per altra banda, des de 2013 l'Assemblea desenvolupa un paper central en la quotidianitat del funcionament i activitats que es fan a l'Ateneu La Flor de Maig, un espai que agrupa diferents col·lectius i persones amb unes sensibilitats polítiques heterogènies però que comparteixen unes inquietuds en relació a la transformació social de la societat. A part participa d'altres espais de reivindicació veïnal (Fem Rambla, Taula Eix Pere IV, Salvem la Repla) (DC1) . L'Assemblea de Joves amb aquesta dissidència política quotidiana practicada al Poblenou podríem dir que exerceix a la pràctica d'organització referent de l'Esquerra Independentista al Poblenou. L'únic objectiu que potser no s'han aconseguit és la bona coordinació i complementació amb altres col·lectius de l'Esquerra Independentista (AP Octubre, Endavant i CUP), però més aviat per mancances dels altres col·lectius que no per voluntat o propostes de l'Assemblea de Joves (DC13).

- ***Post-anàlisi: a data de 2016***

L'Assemblea de Joves es troba en una etapa característica dels cicles grupals que han evidenciat les anteriors etapes. Després de l'entrada d'una forta fornada de noves integrants es produeix un determinat estancament. El col·lectiu ha vist com s'ha consolidat un nucli actiu i regular, mentre que ha patit baixes significatives per raó d'alguns joves que han marxat a fer estades d'estudis universitaris fora (beques Erasmus) i s'ha produït un entrada de noves militants molt reduïda (DC13)

7.3 Descripció de la dissidència política quotidiana -la norma dissident-

Resulta destacable que en la caracterització i definició pública de l'Assemblea de Joves del Poblenou, o en la d'Arran a nivell nacional, no apareixen gairebé enlloc les formes d'organització internes del col·lectiu. És a dir, quines formes de relació exerceixen per a la presa de decisions col·lectives, com estableixen les seves normes de conducta, com penalitzen les conductes inadequades o com es relacionen amb els altres col·lectius.

Només en la *Declaració de principis* (Annex 2.3) de l'Assemblea de Joves, podem localitzar un principi (de 15) en relació a la presa de decisions interna, i apareix l'últim d'aquests principis a nivell d'ordenació:

“Valors democràtics interns. Els nostres principis de funcionament es regeixen per l'assemblearisme i l'horitzontalitat que permeten practicar el debat, la discussió i el diàleg de tu a tu, sense jerarquies ni intromissions, evitant així la monopolització dels debats. La recerca del consens és la forma habitual per a la presa de decisions i en el cas excepcional de que sigui necessari votar, es fa per majoria simple. L'Assemblea es reuneix setmanalment i és allí on s'hi prenen les decisions i hi tenen lloc els debats polítics. L'existència de responsabilitats concretes a nivell individual es limita a l'exercici de funcions tècniques per a agilitzar el treball i operativitzar esforços. En cap cas suposen una jerarquia, ni tenen a veure amb una major capacitat de prendre decisions.” Assemblea de Joves del Poblenou (2015)

L'assemblearisme i l'horitzontalitat com a màximes premisses és com també defineixen les integrants de l'Assemblea el funcionament intern en la presa de decisions. En aquest sentit és destacable com un dels membres especifica que tot i assumir que no tothom té les mateixes capacitats o voluntats, no per això ningú és més que ningú, i existeix un treball de base que sempre l'ha de realitzar tothom (A0:3). En aquest mateix sentit, explica com l'aplicació d'aquest assemblearisme en tots els processos de presa de decisions sempre intenten no imposar la voluntat d'una majoria vers una minoria, sinó que s'intenta a partir del debat arribar a consensos i postures assumibles per la gran majoria (A2:3).

En el funcionament intern de presa de decisions podríem establir que l'Assemblea de Joves intenta establir entre les seves integrants: (1) una igualtat formal en la participació, (2) una assumpció de tasques mínima comú múltiple i (3) una voluntat d'integrar en un consens les veus contràries a la majoria, intentant establir-les realitzant mesures que garanteixin la igualtat real en aquesta participació. En aquest sentit, assumeixes que com en qualsevol col·lectiu hi ha persones més acostumades i disposades a intervenir i donar la seva opinió (A10:18). Així, en debats que consideren rellevants, en els que se'ls hi vol donar més temps i major centralitat, apliquen una roda de torns de paraula, en el que totes les integrants

donen la seva opinió una rere l'altra, i no reduir el debat a les interessades que demanin torn.

En aquest desenvolupament del funcionament intern de presa de decisions el propi col·lectiu a partir d'aquests diferents debats i processos de presa de decisions va generant el que seria una pròpia “norma social” en base als objectius i interessos col·lectius que van marcant. Com explicita un dels membres: *“veient les problemàtiques també aprens, i estableixes aquestes normes, i això és com un aprenentatge col·lectiu, en el que les normes, se les posa un mateix [...] i evidentment, no hi ha cap referència de les lleis burgeses o de les lleis de l'Estat”* (A1:5).

Els diumenges a la tarda és l'espai setmanal que l'Assemblea es reuneix de forma ordinària. És quan es debat, es prenen totes les decisions i s'estableixen i reparteixen les tasques d'agitació i d'assistència a altres reunions per a la setmana vinent. Un cop a l'any realitzen el que anomenen “Debat Intern”. Es tracta d'una jornada en el que tot el col·lectiu marxa de cap de setmana fora de Barcelona i realitzen el que seria una assemblea general en la que debaten i maquen els objectius de l'acció política que volen desenvolupar el proper any (DC2).

En el darrer Debat Intern d'octubre de 2014 van decidir adquirir un nou sistema de presa de decisions: crear comissions de treball tècnic en relació a l'organització d'esdeveniments com concerts o l'Espai Jove de la Flor de Maig. Així decisions com quina marca de cervesa es compra, quants watts ha de tenir l'equip de so o amb quin pressupost es vol contractar els grups de música, es discuteix en una comissió que fa la proposta a l'Assemblea (A4:16), que després aquesta en forma plenària la validarà o no, però que no entrarà al detall del debat i així allibera de temps per a discutir altres debats de caire més polític a l'Assemblea ordinària.

Pel que fa a l'assumpció de tasques comunes a desenvolupar entre setmana és una dedicació que comporta dedicació d'hores. Principalment són tasques bàsiques relacionades amb sortir a penjar cartells, a pintar, fer pancartes, de caire més organitzatiu com assistir a reunions representant a l'Assemblea en diversos espais on s'hi participi (Ateneu La Flor de Maig, espai jove de Festa Major, coordinació amb l'El del Poblenou, organització d'alguna manifestació o campanya) o més tècnic com mantenir al dia les xarxes socials, el web o dissenyar cartells (A12:3).

Alhora, però, la coordinació a nivell nacional amb les altres assemblees de joves d'Arran, significa debatre propostes d'estratègia a nivell nacional com també propostes d'accions a realitzar de forma coordinada amb les altres assemblees (A12:2). Per exemple realitzar en una mateixa setmana una acció concreta de forma simultània per totes les assemblees de joves d'Arran (pintades, penjar pancartes, assenyalar amb ous de pintura o mural) (A4:4).

En aquest sentit, pel que fa a l'activitat política externa, al llarg de la història del col·lectiu aquesta ha anat variant. Si bé una de les membres explica com des de l'inici (2002) fins al 2007 l'Assemblea desenvolupava una activitat de caire agitatiu al carrer molt vinculat a les campanyes desenvolupades a nivell nacional per la CAJEI (ara Arran) i també molt centrada en la denúncia, mitjançant xerrades, enganxades de cartells, passis de pel·lícules i documentals (A6:1). És a partir d'una jornada de “Debat intern” del 2007 (en la segona etapa) que es fa un gir en l'estratègia de l'activitat política externa, orientada en una idea que anomenen “arrelament”¹⁰⁸. De la següent manera expressa un dels entrevistats aquest canvi d'estratègia:

“nosaltres ens esforcem molt per arrelar i per tenir relació amb la resta de gent que fa coses al barri de qualsevol tipus. Doncs és una fórmula que és imprescindible per intentar fer arribar, doncs això, que és molt important agrupar-se, que és molt important treballar en comunitat i que es poden transformar moltes coses així no? I demostrar que tot és una manera de funcionar diferent i no basada en els interessos de... de tal i com està organitzada la política a nivell institucional de partitocràcia i tot això.” A0:3

És en aquest sentit que l'activitat política de l'Assemblea de Joves a partir del 2008 faria un gir i s'orientaria en el treball conjunt amb altres col·lectius del barri. Per una banda iniciaria la reivindicació d'un Casal de Joves del Poblenou i conjuntament amb altres membres de les entitats juvenils del Poblenou crearien el col·lectiu 9gats del Taulat, que finalment a data de 2013, junt amb els espais i caus del barri constituïrien “la Xemeneia” (Coordinadora d'Entitats Juvenils) encarregada de fer seguiment i gestió del futur Casal de Joves del Poblenou (equipament públic inaugurat el desembre de 2015).

En un mateix sentit, però en paral·lel, el 2009 s'iniciaria conjuntament amb altres col·lectius (Endavant i CSOA La Teixidora) el procés de constitució de l'Assemblea Social del Poblenou (dissolta el desembre de 2014¹⁰⁹) que s'expandiria fortament a partir del 15-M (de 2011) i que després es re-formularia en diversos col·lectius i grups de treball dins l'Ateneu La Flor de Maig¹¹⁰ a partir de la seva okupació el novembre de 2012 (Annex 2.1). En aquest sentit un membre explicita que:

¹⁰⁸ Extret d'un document de debat intern facilitat per l'Assemblea de Joves: “*Esquerra Independentista del Poblenou: Avançant cap a la unitat d'acció en la construcció de la Unitat Popular*” de l'abril de 2013 (inèdit, i amb condició de només publicar la part referida a l'explicació de en què consisteix l'estratègia “d'arrelament d'un col·lectiu al seu entorn”). Recomano la seva lectura, inclosa en l'Annex 2.9.

¹⁰⁹ Informació extreta de la pàgina web: www.assembleasocial.poblenou.org. Maig, 2015.

¹¹⁰ El popular edifici del barri del Poblenou la Flor de Maig (c/Doctor Trueta, 195) va ser construït l'any 1896 per a ser la seu central de la cooperativa obrera de consum La Flor de Maig. Aquesta havia estat fundada uns anys abans per setze treballadors i va arribar a ser la cooperativa més important de Catalunya amb 1.600 famílies associades. Aquesta cooperativa va estar activa fins als anys 50, quan les

“la Flor de Maig i la Xemeneia que són els dos espais principals polítics on treballem realment. Els debats polítics que sorgeixen de l’assemblea i les reflexions que sorgeixen, i les campanyes que sorgeixen per defensar-les, [...] són coses que aconseguim. Jo crec que és la principal, és la principal feina que fem, treballar amb els agents socials del teixit social.” A3:4-5

Són uns objectius i unes estratègies d’activitat política menys corporativa i més dedicada a generar sinergies amb altres col·lectius propers o amb els que es comparteixen alguns objectius, i que conjuntament es desenvolupa activitat política de barri (fent incidir el propi discurs) i alhora teixeixen aliances i confiança personals dins l’entramat associatiu del Poblenou (A2:3). Tot i així es reconeixen mancances a l’hora de fer arribar el discurs de dissidència política més enllà de la gent no organitzada en cap col·lectiu (A5:5), així es manté en paral·lel la realització d’una activitat política externa específica com a Assemblea de Joves (d’Arran) a nivell d’organització de xerrades, concerts o agitació al carrer.

Estretament relacionat amb l’activitat política que desenvolupa l’Assemblea de Joves està la qüestió del finançament per a la preparació i organització d’aquesta. La principal font d’ingrés de l’Assemblea, històricament, ha estat a partir de les quotes de les integrants. Unes quotes que entre el 2007 i 2012 (fins inici d’etapa com a Arran) es basaven en 5 euros per a menors de 18 anys i 10 per a majors de 18 anys. Una diferenciació que es feia no tant per una “suposada majoria d’edat” sinó perquè s’entenia que un cop es deixava l’institut s’accedia a un estil de vida amb més recursos (DC2). En aquest sentit el pagament de la quota s’assumeix en tant que vinculació amb el col·lectiu i el projecte, una responsabilitat més en tant que “militant” de l’Assemblea:

“militar també implica, també, altres despeses com pagar quota... pagar diferents coses que poden anar sortint...” (A12:4)

pèrdues econòmiques i el context polític contrari a aquests projectes obligaren a vendre l’edifici. Després d’uns anys en que l’immoble va estar en desús, l’Ateneu Flor de Maig va rebrotar a finals dels anys 70 fruit de l’esforç del moviment veïnal. Aquest va reivindicar l’espai històric com a equipament on el barri pogués gestionar les seves necessitats culturals i artístiques, i per motius de justícia històrica. Davant d’una reivindicació àmplia l’Ajuntament es va comprometre el 1977, a fer les gestions necessàries perquè passés a propietat pública, pagant-ne un lloguer baix fins que es fes efectiva l’expropiació. Una expropiació que mai s’arribaria a produir. I a mitjans de gener de 2012, el Districte de Sant Martí comunicava a l’Ateneu Popular La Flor de Maig (en lloguer i cedida la gestió a entitats) que l’Ajuntament deixava de pagar el lloguer. Arrel del seu tancament es constituïria la Plataforma Recuperem la Flor de Maig (impulsada principalment per l’Assemblea de Joves del Poblenou, l’Assemblea Social del Poblenou i el CSOA La Teixidora) que després de diversos actes entraria de nou a l’Ateneu per a okupar-lo el 20 d’octubre de 2012 al voltant d’entre 200 i 300 veïnes. A data de juny de 2015, l’Ajuntament reconeixia als col·lectius i plataforma okupants de l’immoble, realitzaria una permuta amb el propietari i cediria la gestió de l’espai a aquestes. Explicació de l’Ateneu La Flor de Maig extreta del web: www.laflordemaig.cat. Maig, 2015.

En cap cas es plantegen, com fan la majoria d'associacions juvenils, del tercer sector o joventuts de partits polítics cobrar subvencions per a finançar la seva activitat política. Es tracta d'una decisió molt vinculada amb evitar tot tipus de dependència en vers a la institució política de la que dissenteixen, i així mantenir garantida sempre la seva autonomia econòmica i política. En aquest sentit un membre, en relació a la possibilitat de rebre subvencions, explica:

"Evidentment no, no volem cap..., no tenim cap subvenció, ni la volem tampoc. Perquè el projecte precisament, també va de, de intentar que, aquesta subvenció no sigui necessària a l'hora de, d'organitzar oci per les joves." A1:5

A banda de les quotes, per a poder finançar els costos del material per a l'agitació política (esprais, pintura, cola, cartells) es realitzen activitats com concerts i "cafetes" (concerts de petit format en els que es venen pinxos per a sopar). Tot i que com reconeix un dels membres, al tractar-se d'activitats en les que es pretén crear un espai d'oci "alternatiu" les begudes es venen a "preus populars" (assequibles per a joves, amb pocs recursos) i moltes vegades fins i tot perden diners (A1:4). Aquest tipus d'activitats sovint es realitzen per a sufragar multes que algunes de les militants hagin pogut patir per part de la Guàrdia Urbana de Barcelona o dels Mossos d'Esquadra si els han agafat i identificat mentre realitzaven alguna activitat com a Assemblea de Joves. En relació a aquest aspecte destaca un dels membres que l'Assemblea exerceix de paraigües i de confort en cas de repressió policial:

"En el sentit de que tens una petita multa, que si me la fessin cobrar a mi, doncs, doncs, a mi se m'acabaria el món, però sé que al darrere tinc, tinc, tinc l'Assemblea que m'ho paga, que em recolzaria econòmicament." A12:17

Seguint amb el fil dels espais d'oci alternatiu que organitzen des de l'Assemblea de Joves, són esdeveniments que produeixen un cert reclam i interès en l'assistència de joves de diverses procedències i afluències. Per exemple existeixen diferències entre el "Concert Rebel de Maig", els concerts a "l'Espai Jove de Festa Major", o els concerts de menor format a "l'Espai Jove de La Flor de Maig".

En aquests espais es poden visualitzar tant joves del barri vinculats a altres entitats juvenils (esplais i caus) i a altres entitats de l'associacionisme del barri (colles de cultura popular o a la Flor de Maig), per una banda. Però també destaca una assistència, regular i sempre present, de les integrants de les altres organitzacions de l'Esquerra Independentista del barri (Octubre, Endavant i CUP), i especialment de integrants d'altres assemblees de joves d'Arran de la ciutat de Barcelona (DC1) . A part, es clar, de públic no associat que assisteix a l'esdeveniment pel reclam musical o per altres factors.

Tot i així, aquesta tipologia d'actes d'oci es caracteritza per reunir a un jovent amb una estètica particular, present a nivell social però no de forma majoritària (i oposada a

l'hegemònica). Una estètica àmpliament estesa en els i les joves de l'Assemblea (i de la resta de l'Esquerra Independentista)¹¹¹. Una estètica que comparteix característiques amb l'estètica vinculada a La Flor de Maig o CSOA La Teixidora, de perfil més “llibertari” o “hippie”, però que es diferencia en altres aspectes. En aquest sentit, els i les integrants de l'Assemblea de Joves, amb excepcions, acostumen a vestir samarretes o dessuadores (amb caputxa) amb missatges polítics o llires, pantalons texans o de xandall (nois) i faldilla texana amb malles (noies), i calcen bambes de muntanya o bambes “adidas” esportives. Pel que fa al pentinat, els nois acostumen a portar cabell curt i sovint llarg pel clatell, en canvi, el pentinat de les noies tot i no diferenciar-se gaire de la resta de la societat, si que hi ha tendència a portar el serrell tallat recte. A més a més, nois i noies destaquen estèticament per portar arracades d'anella platejades, i algun pírcing (DC4; DC11).

Pel que fa més pròpiament a l'activitat lúdica o cultural d'oci alternatiu que pretén generar l'Assemblea de Joves, el preu de venda de begudes destaca per ser més assequible que en qualsevol altre local d'oci (nocturn). Però principalment hi destaca el barem o unes normes de comportament (visible en la tipologia de música) en les que no hi tenen cabuda “actituds sexistes, racistes o homòfobes”¹¹². En aquesta línia una de les militants destaca com aquests espais d'oci que genera l'Assemblea generen molta més comoditat per a les noies:

“eren molt, molt més còmodes, i, hi havia moltes més llibertats. Una discoteca, la pressió estètica, doncs, és una cosa també molt... si, o... la heterosexualitat que, que és dóna per suposada, no?, o mil coses d'assetjament. Eh, em sentia molt més còmoda, però molt més còmoda, anant a espais ocupats, de festa, que... que una discoteca de qualsevol tipus.” A10:20

En aquesta mateixa lògica de la comoditat i de treballar les relacions de poder, però dins el col·lectiu, és que estan començant a introduir en la dinàmica del grup la realització “d'assemblees emocionals” o de treballar rodes d'intercanvi de valoracions de com s'han sentit les membres de l'Assemblea després d'alguns debats o actes. Vàries membres (totes

¹¹¹ L'estètica generalitzada dels i les joves de l'Esquerra Independentista es podria etiquetar en un entremig del que diversos estudis sobre grups juvenils o tribus urbanes han identificat com a “okupes”, “skinheads”, “hippies” i “borrokes”. L'estètica conformada veu de les influències de totes aquestes etiquetes estètiques. Doncs la composició i creació del moviment de l'Esquerra Independentista prové de joves identificats amb aquestes diferents contracultures juvenils. Com explica Carles Feixa i Laura Porzio (2008) a principis dels anys 90' a Catalunya és quan es produeix l'explosió skinhead en els ultres del futbol i dels okupes (versió hispànica dels squatters post-68). Així mateix a remolc del moviment antiglobalització, a finals dels 90' i principis 2000', renaixia un nou estil hippie, a la par que un ascens de l'independentisme sociològic molt emmirallat amb el moviment abertzale.

¹¹² Cita extreta d'uns cartells enganxats a l'entrada de l'Ateneu La Flor de Maig i a la barra on se serveixen les begudes pels concerts de Festa Major (DC1).

noies) coincideixen en destacar que existien dinàmiques que generaven incomoditats o malestars a l'hora de participar en les assemblees de forma igual per totes les membres:

“ho pensàvem però no ho dèiem. Va ser l'ajuda sobretot de la XXX i la XXX, a l'entrar elles dues, dues noies més. [...] Si que hi ha gent, sempre hi ha hagut gent amb més prejudicis amb aquestes coses. Però alhora jo veig que és la gent que més ho necessita.” A16:12

Aquestes dinàmiques que generaven incomoditats i la proposta de realitzar assemblees emocionals van generar divergències. Unes divergències inicials estretament relacionada amb la composició de l'Assemblea de Joves del Poblenou, històricament masculinitzada (per composició i dinàmiques). En aquest sentit declara un dels entrevistats que:

“per molt que s'intenti potenciar tenir un discurs feminista i tot això, però. Si són... si entres a una assemblea amb 8 nois, per tant és difícil, [...] al cap d'un temps, han entrat més noies, i vam arribar a un moment que, que casi, eren el 40%, o algo així. Vull dir, que eren... d'una assemblea molt masculinitzada casi vam arribar a la meitat. I a més les noies han agafat molt, molt poder, eh, dins l'assemblea, en un moment de que, fins i tot, eren les que més feina feien, i això és molt important.” A12:9

Una composició que tot i mantenir una desigualtat en el nombre de nois i noies ha pogut reconduir les possibles dinàmiques de relació intra-grupals amb biaix de gènere masculista dotant de major responsabilitat en la organització de l'Assemblea a les noies (A14:13). Però pel que fa a la composició desigual, tot i així, cal tenir en consideració el comentari d'un dels entrevistats que ha participat en d'altres col·lectius de dissidència política, que destaca que el fet que hi haguessin més nois que noies no el va sorprendre, ans al contrari. Ell considerava que “és lo que hi ha a tots els llocs aquests, ja m'ho imaginava. Però [...] s'ha de dir que hi ha més noies a Arran que en qualsevol dels altres col·lectius polítics, jo crec” (Arran18:24-26).

Taula 34. Operativització de la “norma social de la dissidència” practicada per l'Assemblea de Joves

Tipologia relacions polítiques de la dissidència practicada per l'Assemblea (formes de convivència col·lectiva)	Presa de decisions	Tipologia de presa de decisions (assemblea, vot, delegació, no participació,...)
		- <i>Participació directa en les decisions per part de les aquells agents veïnals més actius.</i>
	Comunitat col·lectiva - Estat	Pertinença cultural, nació, estat,...
		- <i>Independència dels Països Catalans.</i>
	Relació amb diferents	Tipologia de relació (convèncer, eludir, confrontar, menystenir,...)
		- <i>Confrontació directa vers les institucions estatals i la classe burgesa.</i>

	Violència	Opinió i acció vers l'ús violència i tipologia (legitimitat, normativa, policia,...)
		- <i>La violència és una eina més de resistència dels oprimits en les relacions de poder.</i>
	Legalitat - il·legalitat	Opinió i acció en vers la "legalitat" jurídica establerta en relació al que es permet fer o no
		- <i>Les normes que es donen les classes oprimides o dissidents són legítimes (considerades il·legals).</i>
	Sancions	Opinió i acció en vers al diferent (que no segueix la norma, que actua de forma il·legal)
		- <i>La transgressió de les lleis per raó política (almenys) és legítima però s'ha d'assumir els riscos i solidaritzar-se amb els represaliats.</i>

SECCIÓ IV: SUBJECTIVACIÓ DE ‘DISSIDÈNCIA DE LA NORMA’ A LA ‘NORMA DE LA DISSIDÈNCIA’

“Los miembros de un grupo están en interacción los unos con los otros, comparten un propósito común y un conjunto de normas, y llevan a cabo diferentes roles en una red de atracción interpersonal.”

Tomás Ibáñez, *Introducción a la psicología social*

“La psicología social tiene un espacio de estudio en las grietas de la normalidad, estar allí cuando las expectativas no se cumplen y dar cuenta de estos “fallos” en el sistema. La emoción no deseada es el espacio ideal para construir una resistencia, supone la rotura del orden aparente, permite un margen de creatividad para subvertir subjetividades.”

Adriana Gil, *Aproximación a una teoría de la afectividad*

8. L'accés al col·lectiu de dissidència

La recerca de factors socio-econòmics, familiars, d'estudis, etc. com a elements per a explicar el comportament dissident no l'hem de concebre com una explicació estructural causa-efecte. La influència i determinació dels factors estructurals sobre les persones s'han de considerar en tant que elements de la trajectòria i el context espai-temps de cadascuna. Doncs, es tracta d'unes influències en la subjectivitat que es donen de forma processual (no estàtica) i travessades per les emocions, els símbols i les relacions (de poder).

Com hem exposat, des d'aquesta recerca, es parteix des d'una perspectiva que compren el comportament social de les persones com a producte de les diferents interaccions quotidianes que han anat vivint i que les han anat constituint identitàriament (Berger i Luckmann, 1988; Gergen, 1992; Elias, 1994; Ibáñez, 2001b, 2004). Així doncs, per comprendre per què els i les joves accedeixen a un col·lectiu de dissidència, com el cas l'Assemblea de Joves del Poblenou, abordem quatre diferents àmbits:

- 8.1** La caracterització socio-econòmica i familiar dels i les joves.
- 8.2** Els entorns i dinàmiques quotidianes que envolten el seu dia a dia.
- 8.3** Les relacions i emocions que envolten l'accés formal al grup de dissidència.
- 8.4** Les motivacions i inquietuds que propicien la seva entrada.

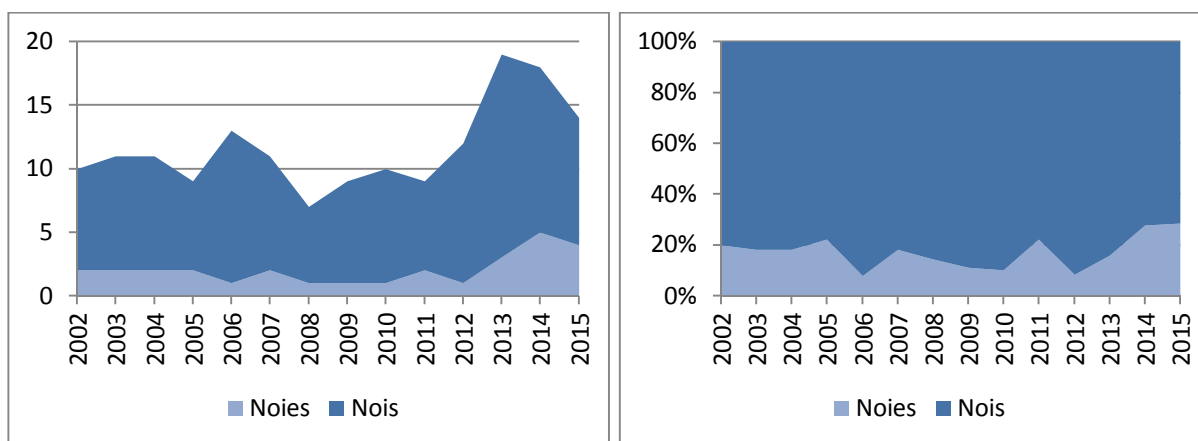
8.1 Característiques socio-econòmiques i familiars

Els diversos estudis sobre moviments socials o sobre tribus urbanes juvenils contraculturals han situat la seva composició en un perfil socio-econòmic de procedència familiar de “classe

mitja” majoritàriament, per sobre de la procedència clàssica dels moviments obrers de “classe treballadora”. Per tal de contrastar aquestes procedències amb les del cas de l’Assemblea de Joves resulta rellevant realitzar la comparació amb l’estudi de Rubén González i Oriol Barranco (2007). Aquesta investigació de González i Barranco radiografia les característiques socioeconòmiques de les activistes aplegades a Gènova el 2001 i a París el 2003, descrivint percentualment el *perfil* majoritari d’aquestes (sexe, franja d’edat, nivell educatiu, posició dins estructura econòmica, i posició familiar dins estructura econòmica).

Fent referència a **[1] la distribució o percentatge per sexes**, a l’Assemblea de Joves la presència de noies sempre ha estat baixa, entre el 20 i el 30%, és a dir entre una cinquena i una tercera part del total. A data de 2002, quan es constitueix el col·lectiu la relació per sexes era de 2 noies i 8 nois. A data de 2011, quan s’inicia aquesta investigació eren 2 noies i 7 nois, i a data de 2015 són 4 noies i 10 nois. Una coincidència en la menor presència de noies igual que en l’estudi de González i Barranco, que la situa en un 40-45% en el moviment antiglobalització.

Taula 35. Gràfics històrics del nombre d’integrants de l’Assemblea de Joves per sexes

Pel que fa a **[2] les edats**, mentre que en l’estudi sobre les activistes del moviment antiglobalització la majoria d’activistes són joves que inicien la seva implicació abans dels 30 anys, l’entrada a l’Assemblea de Joves es compreen entre els 14-17 o entre els 21-23. Per una banda, 14-17 anys, que correspon amb la finalització de l’Educació Superior Obligatòria o iniciant-se el curs de Batxillerat. I per altra banda, 21-23 anys, que coincideix amb la finalització dels estudis universitaris (DC5). Aquestes dades però, no tenen a veure amb una determinació per l’etapa d’estudis concreta, sinó més aviat per les seves implicacions. Aquestes implicacions responen a un inici d’autonomia vital, corresponen més aviat a l’accés a una sèrie d’entorns, contextos i coneixences que facilitaran i possibilitaran en aquestes persones l’accés al grup de dissidència.

És destacable que el perfil de joves que entren a l'Assemblea en l'etapa post-universitària provenen d'altres militàncies en col·lectius dels moviments socials vinculats a la universitat (assemblees de facultat o sindicats estudiantils) (DC5). Aquest perfil és el que coincideix més amb el que identifiquen González i Barranco (2007). Unes dades que es corroboren en les entrevistes del CSOA La Teixidora, Can Masdeu o Les Tisoires. On en totes elles, participants d'edats més avançades, entre 25-35, expliquen com inicien la seva actual pertinença als grups de dissidència mitjançant espais i col·lectius vinculats a la universitat. Unes participacions i militàncies iniciades entre els 18 i 20 i que enllacen amb els seus actuals col·lectius entre els 21 i 25.

Taula 36. Esquema sobre els itineraris d'entrada a l'Assemblea de Joves per edat

14-17 anys	18-20 anys	21-25 anys	Més de 25 anys
Entrada Assemblea de Joves	→		Entrada col·lectius adults Esquerra Independentista
	Entrada associacionisme estudiantil →	Entrada Assemblea de Joves →	Entrada col·lectius adults Esquerra Independentista
	Entrada associacionisme estudiantil →	Entrada col·lectius dels moviments socials →	Entrada col·lectius adults Esquerra Independentista
	Entrada associacionisme estudiantil →	→ Entrada col·lectius dels moviments socials	

En tercer terme, pel que fa a **[3] la posició dins l'ordre econòmic**, l'estudi de González i Barranco establia que la majoria d'activistes eren “estudiants” o “treballadores assalariades”. Aquesta és una condició que a nivell juvenil varia molt en funció de la franja d'edat que s'estigui tractant o del context econòmic històric. En el cas de Catalunya com de la resta de societats europees contemporànies ha variat dràsticament des del 2008 amb l'inici de la crisi econòmica.

Les activistes de l'Assemblea de Joves en la seva majoria encara es troben en una relació de dependència econòmica vers els seus pares. Tan pel que fa als menors de 21-22 que encara viuen a casa dels progenitors com alguns fins als 24-25. Aquesta dependència econòmica respon a que els ingressos dels que disposen corresponen a treballs remunerats de feines que majoritàriament no superen les 10 hores setmanals (classes particulars, acompanyaments d'extra-escolars en escoles, entrenadors d'esports) o en feines estiuenques que realitzen a jornada completa durant l'etapa de descans o vacances entre cursos universitaris (monitor, cambrer, músic en una banda de gira o de jornalera al camp). Els integrants majors de 21-22 que ja han finalitzat la llicenciatura o grau universitari acostumen a assumir treballs remunerats amb major dedicació horària (mitges jornades, i algun, jornada completa, relacionades amb: pràctiques, becari en investigació universitària,

administració). I en aquests casos, emancipats de la llar familiar en forma de lloguer i compartint pis. En canvi, els membres de La Teixidora, en la línia de les activistes “anti-globalització”, d’edats compreses entre 25-35, totes treballen ja sigui a mitja jornada o completa, i totes viuen de forma emancipada de la llar familiar de procedència.

En relació **[4] al nivell d’estudis** es produeix una plena coincidència entre les tendències indicades en l’estudi de González i Barranco. Totes les persones entrevistades de l’Assemblea de Joves han cursat o estan cursant estudis universitaris, a excepció d’un militant entrat a una edat major i que estudiava un grau superior de Formació Professional, però que després ha anat augmentant el nivell d’estudis realitzant un grau d’especialització.

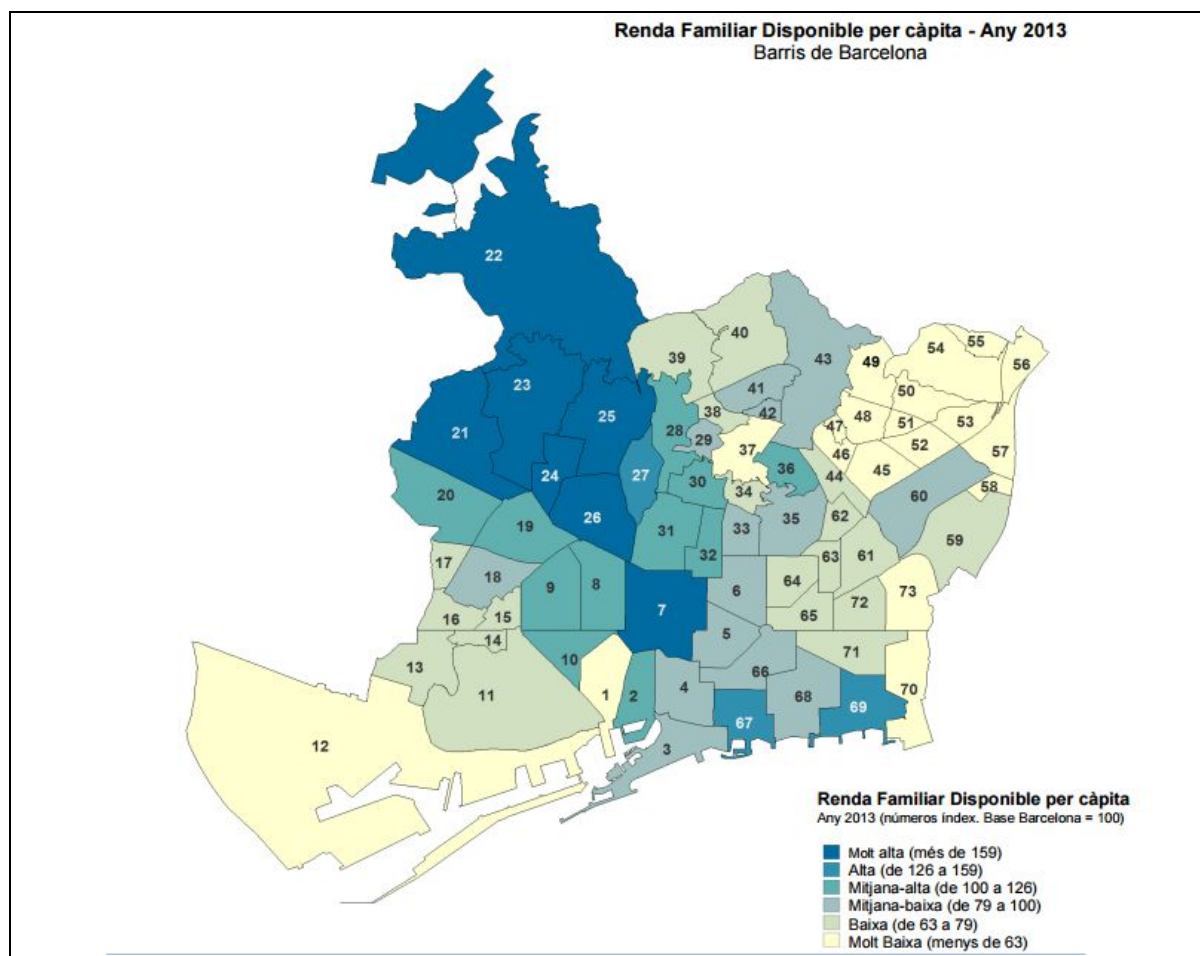
Una altra dada necessària per a poder descriure el context és l’origen familiar socio-econòmic, però també el nivell d’estudis de la família d’origen (dada no contemplada en la radiografia de González i Barranco). Així doncs, pel que fa **[5] al nivell socio-econòmic de procedència familiar** i la ubicació en l’estructura socioeconòmica dels i les joves de l’Assemblea, en la seva majoria, s’auto-ubiquen en l’anomenada “classe mitja” (en alguns casos concretant “mitja-alta” i en d’altres “mitja-baixa” o “treballadora”). I pel que fa a **[6] l’origen familiar en relació al nivell d’estudis** de la majoria dels progenitors dels i les joves de l’Assemblea és universitari, tret d’alguna excepció.

En la majoria dels progenitors de les persones entrevistades tenen una activitat laboral remunerada. Algunes es dediquen a professions “liberals”, com ara advocats/des, professorat d’institut o d’universitat, metges/ses, periodistes, etc. Altres són funcionaris/es de rang mig-alt i en algun cas a autònoms/es d’una petita o mitjana empresa. Aquesta procedència socio-econòmica familiar resulta coincidir parcialment amb la descrita en l’estudi de González i Barranco (2007), que anomenen a les activistes antiglobalització com a filles de “classes mitges urbanes” i, en menor grau, de “classes treballadores”.

Tot i així en la divisió i categorització que fa Miliband (1990:103-105) entre “elit de poder” i “classes populars i treballadores”, un tipus de divisió no tant subjecte a la noció “d’explotació” o de “propietat dels mitjans de producció” sinó a la de “dominació” de les relacions socials i al “control dels mitjans de producció, dels mitjans d’administració de l’Estat i dels mitjans de comunicació”, ubica les professions de bona part dels progenitors dels activistes de l’Assemblea de Joves a la “elit de poder”. Doncs, tot i formar part de l’extracte inferior, l’equivalent a la “classe mitja-alta”, Miliband entén que tenen capacitat per a exercir influència sobre les classes altes. Per altra banda, però, la resta sí que correspondria a les classes populars i treballadores, tot i que a l’estrat superior de la “classe intermèdia”, l’equivalent a la “classe mitja i mitja-baixa”, i en algun cas a la “classe subordinada”, l’equivalent a treballadors assalariats o “classe obrera” clàssica.

Des del punt de vista de **[7] la situació geogràfica** de l'Assemblea de Joves, aquesta està ubicada en el barri del Poblenou, a Barcelona.

Il·lustració 5. Mapa de Barcelona i Poblenou sobre les rendes per llar familiars. Font: Aj. de Barcelona (2014)

Partint de la morfologia del Poblenou i considerant els canvis urbanístics en les darreres dècades podem comprendre la tendència de canvi que ha experimentat el col·lectiu. L'Assemblea de Joves es va originar a partir d'un grup de persones (1a etapa) procedents en bona part de l'Escola Voramar (l'escola concertada del casc antic del barri –zona 68 de la taula-). La “darrera fornada” (3a etapa) de nous integrants procedeix en gran part de l'Institut Icària (institut públic situat a la Vila Olímpica –zona 67 de la taula-) ¹¹³. Aquests canvis en la procedència escolar de les persones que formen l'Assemblea de Joves estan

¹¹³ Resulta destacable que la resta de joves que no procedeix de l'Institut Icària, han estudiat o a una escola concertada com és Súnion (coneguda per desenvolupar una metodologia educativa alternativa), o a un institut públic com és el Costa i Llobera (conegut per ser un dels més progressistes a nivell educatiu a Barcelona).

estretament lligats a les transformacions urbanístiques que va patir el barri poblenoví d'Icària per convertir-se en la Vila Olímpica, així com la variació socio-econòmica de les noves famílies que s'hi van instal·lar durant la dècada dels 90'.

És en aquest context que podem comprendre com els fills i filles d'aquestes famílies arribades als 90' són les que entre 2010-2015 tenen 15-20 anys. D'aquestes primeres generacions de fills de la Vila Olímpica, són les recents incorporacions de l'Assemblea de Joves, a diferència de les anteriors que procedien del casc antic del barri i d'estudiar a l'escola que, 10 anys enrere, era la de referència del barri.

8.2 Entorns i dinàmiques socio-econòmiques i familiars

Joaquim Casal (et al, 2006) en l'estudi de les trajectòries de la joventut posa especial èmfasi en les relacions i experiències que es van tenint a casa, a l'institut, a la feina, a l'escola, als cercles d'amistat i d'oci de forma quotidiana. Unes influències que segons l'autor, i des d'una perspectiva socioconstruccionista, aniran perfilant els gustos, les idees, opinions, projectes de vida i, per suposat, la posició envers el sistema capitalista i patriarcal.

En aquest sentit, quan ens referim a entorns i dinàmiques ens estem referint a les diverses interaccions i relacions polítiques, econòmiques i de parentiu que desenvolupen quotidianament en aquests espais els i les joves de l'Assemblea. Es tracta d'una intenció de percebre i caracteritzar aquells símbols que segons Luckmann (1973) vinculen i donen sentit a aquestes relacions quotidianes que impregnen la constitució (subjecció) de la subjectivitat i comportament social de les persones.

L'entorn de residència del que provenen els i les entrevistades és el d'un **[1] model familiar nuclear** (pare, mare i, en molts casos, germans). El model de relacions familiars és de tipus nuclear, basat en la monogàmia i en el mandat heterosexual, amb unes relacions patriarcales de gènere (tot i que destaquen distribucions de la feina domèstica bastant igualitàries en molts dels casos). Són uns entorns familiars que sense excepció celebren totes les tradicions cristianes (naixements, funerals, aniversaris, comunions, casaments, Nadals). Només ens hem trobat amb una excepció en el que els pares estan separats, i només destaca un cas en el que la quotidianitat d'organització del parentiu familiar entre pares sigui dissident. Una organització del parentiu entre pares no travessada per la concepció de l'amor romàntic, etern i monògam, i on la realització del projecte de vida de la dona està subjecte a un home.

En aquests entorns i dinàmiques dels contextos familiars és on prenen rellevància per a fills i filles la (sensibilització en valors a la) dissidència vers al context normatiu polític i de pautes de consum econòmic. Del context familiar en relació als **[2] hàbits de participació o de debat polític** dels pares activistes es poden trobar dues procedències familiars pel que fa a

sensibilitats polítiques destacables. Per una banda en destaquen aquelles famílies amb uns valors normatius polítics “d’esquerres” o “progressistes”, en les que els seus fills recorden amb relativa rellevància l’educació transmesa a casa en relació als valors i sensibilitats socials. Resulta exemplificadora la reflexió que fa un dels joves:

“els meus pares venen de la generació de la transició, eren més o menys progressistes tot i que no havien estat implicats en política però sí que sí que... pues bueno si que van estar en mobilitzacions o coses de l’antifranquisme eeeehm això també es trasllada a un certs valors a l’hora d’educar-te no?” A0:14

Tot i la sensibilitat dels pares vers les desigualtats socials explicitada per molts dels joves només en un cas es tracta d’una quotidianitat activa, en la que el pare és militant en un partit polític (A11). Tot i així, la majoria de pares que destaquen per mantenir aquesta sensibilitat social, es reconeix que en determinades conjuntures de mobilitzacions massives si que s’han manifestat. En són exemples les relacionades en contra de la Guerra de l’Iraq el 2003, o quan eren joves, contra l’ingrés a l’OTAN (A14:19), o durant la transició “davant dels grisos” i assistint en alguna assemblea clandestina (A2:6-7).

Per altra banda, destaca, una procedència familiar més relacionada amb el catalanisme o l’independentisme, una sensibilitat que les joves no addueixen tant a una sensibilitat en valors racionalitzats (com seria el cas de ser d’esquerres) sinó com una influència vinculada de forma més emocional per part dels pares i no tant racionalitzada:

“és una cosa que l’has mamat a casa, i ets independentista perquè ho has vist... i t’ha... i t’ha.... se t’ha forjat un sentiment, de... de, de pertinença a... a, a una terra, no?, i, i la defensa de, d’uns drets i uns ideals...” A8:9

Però ja sigui un context familiar més vinculat a sensibilitats socials o nacionals, en paral·lel es produeix una quotidianitat plena de debats polítics d’actualitat. Una presència molt vinculada a les professions dels pares, des de periodistes (A15:14) a funcionaris de la Generalitat de Catalunya (A14:19).

A l’hora de contrastar el nivell de politització de la llar familiar de les activistes de La Teixidora o de les dissidències fragmentàries aquests coincideixen en l’elevada presència del debat polític a la llar, però en cap cas traduïda en una implicació militant de cap dels pares en projectes polítics. Una de les activistes de la Teixidora, que procedeix del País Basc, declara que els pares eren molt crítics amb el sistema, tant pel que fa al marc nacional com al social, doncs el pare mai ha votat en unes eleccions per la seva crítica, entre altres, al model representatiu (T1:7). I pel que fa a la resta d’entrevistades comparteixen el caràcter “progressista” dels seus pares i fins i tot que la majoria d’ells quan eren joves havien estat involucrats en diverses lluites anti-franquistes des de diferents àmbits (política, sindical o cultural). Fins i tot, en els casos on els pares no han evidenciat una determinada vinculació

amb la dissidència social o política trobem altres familiars (tiets o amics dels pares) que sí que ho són i que han generat un determinat paper en les joves (A5:18; A7:12).

Paral·lelament en relació als **[3] hàbits de consum** la majoria de les famílies no acostuma a tenir un criteri gaire estricte pel que fa a llocs o tipus de béns de consum, ja sigui d'alimentació o roba. Tot i així, sí que hi ha una certa sensibilitat vers al comerç just, de proximitat o ecològic, però que en gran part no s'acaben portant a una pràctica quotidiana. Per altra banda, sí que hi ha casos que apliquen alguns d'aquests criteris pel fet de tenir familiars que tenen una horta de verdures i fruites (A11:11), que participen en cooperatives de consum ecològic (A4:8), o consumeixen productes de proximitat al petit comerç i mercat del barri (A3:10). Es tracta d'una sèrie d'hàbits familiars pel que fa l'autoabastiment de productes alimentaris amb un rerefons de sensibilitat amb el consum (o amb el procés de producció i distribució) que regeix i argumenta aquestes pràctiques no hegemòniques.

En una mateixa tendència, en la majoria de casos de les llars familiars de procedència, podem veure que la **[4] distribució de tasques domèstiques** no acostuma a diferenciar-se de les de qualsevol família nuclear patriarcal. La figura de la mare tot i no assumir directament la majoria de tasques sí que acostuma a responsabilitzar-se de que aquestes es realitzin. Aquesta distribució respon clarament al model de distribució que s'imposa en les famílies de "classe mitjana", on les dones assumeixen l'anomenada doble jornada laboral.

En aquest sentit resulta rellevant el paper i la trajectòria professional de la mare en quant a la implicació de fills i filles. La majoria de mares, com abans hem descrit, ocupen càrrecs professionals relacionats amb "professions liberals" o funcionàries tècniques qualificades, la majoria d'elles amb estudis universitaris completats. En aquest sentit, diverses mares dels activistes joves entrevistats destaquen per haver tingut un rol emancipador important en la seva vida:

"ma'mare sempre ha sigut d'apuntar-se a tot arreu. No ha militat mai activament a... sobretot cap organització ni partit, però sí que en espais, ateneus,... ella era de Nou Barris i per tant allà sí que ha fet bastanta visa de carrer, moviment veïnal i així... A Ca la Dona sempre... ha estat sòcia a Ca la Dona, treballant allà." A16:6

O fins i tot l'entrevistada del col·lectiu de dones feministes "Les Tisores" destaca l'actitud de la seva mare de no submissió a segons quines relacions de desigualtat per raó de sexe o gènere:

"jo crec que la meua mare, que no té res o que, fins fa poc de... no havia llegit mai cap llibre de feminisme ni res, no s'havia llegit mai res, jo crec que l'actitud de la meua mare davant de la vida i de la família, de mun'pare, dels seus pares de no sé que, per mi era... era un... com que, la teua mare acostuma a ser el model de família almenys que vas seguint, era un model de feminitat, una mica diferent, bueno no?, que s'oposava, que és plantava, que sabia dir "no", que treballava que no sé què..., bueno

una sèrie de coses, no? tampoc, sense haver de... llegir... sense saber de que anava el feminisme, eh... però el practicava d'alguna manera, i jo crec que, que almenys de ben petita no vaig tenir un referent de feminitat... absolutament submissa, no?" LT:15

La qüestió que exposa l'entrevistada de tenir un **[5] "referent" adult o familiar** en relació al model de feminitat transmès quotidianament per part de la mare, en el cas de varis dels entrevistats de l'Assemblea de Joves amb germans petits pren bastanta pertinència. Doncs en la història de l'Assemblea es dona el cas de sis militants dels que després els seus germans petits han entrat a formar part també del col·lectiu.

Per una banda els germans grans expressen, o bé la voluntat de no voler influenciar en el seu germà petit amb discursos, explicacions o pressions directes (A17:20), o no ser conscients d'aquesta significativa influència vers als seus germans petits:

"A mi m'agrada pensar que el meu germà ha optat per la militància pels mateixos vectors que jo, i a més a més, segur, és inevitable, per tenir el meu referent, del germà més gran. Però tots aquests elements posats en la seva justa mesura. Que jo milités estic segur que no va ser l'únic component que el va dur... que el va fer." A15:20

Fins i tot en el cas d'un dels joves que va abandonar l'Assemblea i va passar a involucrar-se en un altre entorn més vinculat a una contra-cultura urbana es produeix el mateix procés:

"si la meva germana va entrar a militar... a l'Assemblea... (mh...) Una temporada, probablement va ser per mi. (sí...) També perquè tenia... va... fer amistat, amb una altra persona... que, que també compartia aquestes inquietuds, no?, i això també... també va ajudar. Bueno, de totes maneres els hi va durar poc... (A: Ella, ha seguit també, passes teves de... rotllo skin, com deies?...) Si... (A: Creus que també en part...) Si..." A8:18

Uns relats que contrasten dràsticament amb la percepció que tenen els germans petits sobre la influència que han tingut els grans sobre ells en la generació d'inquietuds socials i polítiques o sobre la voluntat d'entrar a participar activament de l'Assemblea de Joves.

"Jo crec que, de la influència del... del [germà], si poguéssim fer percentatges de influències del... del 90%?... l'altre 10%, és... si del 90%... [...] Home, jo... hi ha... hi ha un element de la aleatorietat, molt gran, llavors quan et... quan hi ha un agent que t'influencia tant, l'element de l'aleatorietat se'n va a prendre pel cul, llavors et quedés... amb el... amb l'element... amb l'agent influenciador bàsic, llavors, en aquest cas, (mh...) òbviament, eh, seria mentir que no, que no és mun'germà... tot i que és... no és un... no és un, no és un agent actiu, sinó és un agent passiu, però de referència... és un, és un referent, una persona que és referència... en la meua vida, en molts aspectes, i en aquest sobretot, llavors, és així..." A3:15

I fins i tot com la vivència per part del germà petit a l'hora de rebre imputs o relacions amb el germà gran refuta l'experiència recordada pel germà gran:

"[si no hagués estat perquè] mun'germà em truca, em diu, ah... tu has d'anar a l'assemblea de joves, i ja tens que anar a l'assemblea de joves, hagués sigut més difícil." A3:2

En aquest sentit és que percebem una forta relació en la vinculació i referencialitat que exerceix un germà gran a un germà petit en la generació d'inquietuds i ambicions socials i polítiques.

En una mateixa línia, la influència que poden exercir determinades persones properes que agafen els i les joves de referència resulta rellevant la consideració del record que molts dels activistes tenen sobre la **[6] influència que tingué en ells les classes rebudes a l'Institut per diversos professors d'Història o ciències socials**. Uns professors que transmetien una història i unes sensibilitats socials, que rebien una atenció especial per part d'aquells joves que a la seva llar familiar ja compartien una mateixa sensibilitat vers les desigualtats socials. Un dels joves recorda:

"En aquesta fase més quan era més jove tenia uns referents, un professor per exemple, a l'escola que em va marcar bastant i em va fer descobrir coses no? encara que ell no ho buscava directament diguem-ne però... i el estudiar història per exemple si que recordo en especial això tant pel tema de la història de Catalunya i així com el moviment obrer, la revolució russa i coses d'aquestes molt emocionants de veure com la gent s'aixeca en certs moments de la història." A0:13

En aquest cas, són expressions que evidencien el paper rellevant o significatiu que arriben a exercir determinades figures en un moment donat com el de l'adolescència o la joventut. Però que només són significatives en tant que aquestes joves parteixen d'un context o entorn familiar de procedència que les pugui predisposar a comprendre i fer-se seves determinades inquietuds o sensibilitats.

Però també cal tenir en consideració, el paper que exerceixen les **[7] amistats quotidianes en aquesta època d'adolescència o d'institut**. Unes amistats que exerceixen entre elles un paper de retroalimentació en la generació d'inquietuds o en la introducció o l'accés a nous àmbits de coneixement fins al moment desconeguts. Aquestes vivències es mostren en els següents relats:

"[Un amic era] el que ens donava a conèixer aquesta música [reivindicativa: ska, oi, punk] llavors... poc a poc anàvem, pues, investigant així una mica..." A7:2

"Un amic del poble on estiujeo i vaig els caps de setmana, que ell també tenia inquietuds polítiques i llavors el fet de que el seu germà hagués estat també implicat en alguna cosa de política. No sé exactament si era a les JERC o a Maulets, comencéssim a trobar material [independentista i revolucionari] per casa seva i així..." A14:1

Així, les diferents expressions en relació al context familiar o, fins i tot, l'escolar i de les amistats quotidianes que se'n deriven permeten identificar com les dissidents han viscut (i crescut) en unes condicions determinades on les seves *interaccions quotidianes han permès desenvolupar unes sensibilitats entorn al dissentiment a les relacions socials hegemòniques*. Aquestes són unes interaccions prèvies que permeten unes formes epistemològiques diferents a la norma social i una possibilitat per a reflexionar (i qüestionar) sobre les relacions polítiques, econòmiques i de parentiu que duen a terme quotidianament. En aquest sentit es poden identificar dos contextos possibilitadors que donen compte d'aquesta influència determinant en la futura dissidència. Per una banda, el paper de la quotidianitat a la llar familiar a de pre-disposar i sensibilitzar vers les desigualtats de la norma social.

Però, per l'altra banda, apareix un altre context possibilitador com és el del rol influent per part d'una persona referent. Aquest és un aspecte que apareix com a determinant també en la possibilitat de concebre formes d'actuar i relacionar-se diferents de les hegemòniques. En aquest context, el gènere i el patriarcat en les relacions de parentiu d'origen agafa forta rellevància per a la seva comprensió. Així, els nois entrevistats esmenten com a figures que han exercit un referència molt significativa el pare (A11) o el germà gran (A4), o fins i tot un professor home determinat (A12), i en el cas de les noies entrevistades, assenyalen que resulta molt rellevant el paper familiar i professional de la mare (A16). En base a l'orientació, concepcions i formes d'actuar i relacionar-se d'aquestes persones referents es determinaran de forma significativa les inquietuds per a la dissidència del fil o filla o germà petit.

8.3 Accés d'entrada al grup

Partint d'aquestes dinàmiques quotidianes vinculades a persones de referència o amistats que introdueixen sensibilitats vers valors o pràctiques de dissidència podem abordar les formes en com s'accedeix a l'entrada al col·lectiu. Les implicacions d'aquests entorns rebel·len que, tot i la seva condició necessària però no suficient, l'entrada al grup depèn de si prèviament coneixien algun dels seus membres. Així ho evidencia, per exemple, un dels joves:

“tot parteix un mica de gent que coneixia més o menys personalment, una mica més grans que jo però que eren del barri i potser el vincle que era més general però no de la majoria era que els coneixia perquè anaven a la mateixa escola que jo i eren una mica més grans.” A0:1

Aquest relat evidencia la necessitat prèvia a l'entrada de **[1] conèixer a algú del col·lectiu**, directament o indirecta. La coneixença personal d'algun membre resulta la via d'accés al grup pel trencament que suposa de la barrera de desconeixement del grup. Amb la

coneixença personal d’algú es desfà el possible estereotip al grup dissident, de l’estigma al desconegut. Es desfà el “simulacre hiperreal” que anomena Baudrillard (1993).

Però el fet de conèixer personalment o indirectament d’altres entorns a alguna de les seves membres no significa un salt de la barrera per a l’entrada al grup. Com expressa una de les entrevistades: “*molts cops la barrera és amb qui anar? O amb qui em trobaré?*” (A16:20). El relat explícit d’un altre dels joves activistes evidencia com fins que la persona coneguda no està present (fins que no torni d’un Erasmus) no trenca la barrera de presentar-se a l’Assemblea de Joves. Una barrera invariable es tingui una edat propera als 15 o propera als 25, com mostra el relat d’un dels joves:

“no sé... m... de fet jo..., segurament menteixo si dic que no ha influït, perquè... en el fons, fins que no torna el XXX de... (ja...ja...) d’Erasmus... no hi entro... però, però si que és veritat, que..., ho... tenia bastant clar, i no... vull dir, no ha de... no depenia d’això estrictament, sinó que era... era un convicció que tenia.” A1:18

És amb aquest relat que apareix com a determinant un segon factor per a entrar al col·lectiu: el **[2] d’anar físicament acompanyat d’alguna persona coneguda** amb qui s’hi té un vincle de confiança. Una companyia que serveix per tal d’enfrontar la incertesa, per molta simpatia ideològica que s’hi pugui tenir, d’un nou grup de persones desconegudes. La importància del vincle emocional que s’està a punt de crear, requereix posar a prova les pròpies habilitats socials. En el cas de la cita mostra la necessitat de la companyia d’una amistat per afrontar-la. En aquest cas l’amistat era de l’Assemblea, però en altres casos no. La coincidència en l’accés a l’Assemblea es dona en el fet de “no anar sol”:

“Llavors no recordo quin va ser el fet determinant, però recordo mirar la web, recordo mirar la web de l’Assemblea i... i informar-me a partir d’això. I d’internet sobretot, bàsicament. [...] I llavors amb ells dos vaig enviar el correu i vam venir a la primera reunió.” A14:3

Tot i conèixer persones dins el col·lectiu sempre s’hi va acompanyat. Aquest procediment es repeteix en d’altres joves (A0:1) àmbits o contextos com en l’entrada a un col·lectiu d’estudiants (A10:3) o una assemblea de facultat a la universitat:

“Si que vaig entrar [a l’Assemblea de Facultat] amb gent de classe, amb gent del meu curs, amb gent de primer.” A1:3

Aquest testimoni mostra com el factor de les coneixences personals, les amistats, la confiança (emocional) acaba prevalent a la inquietud o voluntat política (raonada) per a accedir a un grup de dissidència política. Així la coneixença d’algú implicat en el grup fa normalitzar el col·lectiu i legitimar-lo com quelcom “normal”, no estrany. I tenir una amistat amb les mateixes inquietuds o amb la qui presentar-s’hi propicien saltar les últimes barreres d’incertesa per a entrar-hi i involucrar-s’hi.

Els casos que no coneixien ni directa ni indirectament cap membre de l'Assemblea de Joves i que han acabat accedint-hi posant-se en contacte per Internet són excepcionals. Però en aquests casos les credencials provenen del fet de conèixer persones d'altres barris o viles que sí que formaven part de les Assemblees de Joves respectives. Són els casos en que la connexió es produeix entre la coneixença directa del col·lectiu homòleg d'un altre territori que manté relació amb el col·lectiu al que s'entra. Així ho exemplifica un d'ells:

“jo tenia un... amic, [...] que anàvem a l'escola, i ell era de... XXX, i jo... jo de Poblenou, i llavors els dos parlàvem de... eh, de... d'aquest tema, i això, i llavors, ell allà tenia... això durant 3r, i ell tenia... Maulets, allà, a la seva... (mh...) Bueno, no sé, a la seva... la seva ciutat, i jo aquí el, bueno... hi havia l'Assemblea de Joves del Poblenou. I llavors el dos anàvem, anàvem parlant, així de... bua... ja... vull entrar aquí... vull entrar allà... [...] Anàvem, anàvem xerrant, i anàvem... doncs anava fent com més... (mh...) cada vegada amb més ganes. I llavors, ell va entrar primer [i després jo].” A9:1

Tot i així, hi ha alguna excepció en que l'entrada a l'Assemblea de Joves es produeix sense cap tipus de connexió ni coneixença personal. Aquests casos, tot i que es donen de diverses formes es produeixen per la necessitat o voluntat de trobar en el col·lectiu, més que la resolució d'una inquietud política, una necessitat o voluntat de trobar un espai d'igual de confort. Així, un dels casos entrevistats explica que:

“jo no tenia coneixences personals amb ningú del moviment, va ser buscant per internet que vaig veure pàgines web i vaig llegir declaracions ideològiques, que em vaig sentir molt representat pel que deien, i... llavors jo vaig voler arribar a un punt... que em vaig armar de valor.” A6:1

Però reconeix com l'entrada al grup li ha donat una forta satisfacció més enllà de les inquietuds polítiques que podia compartir. A nivell emocional expressa:

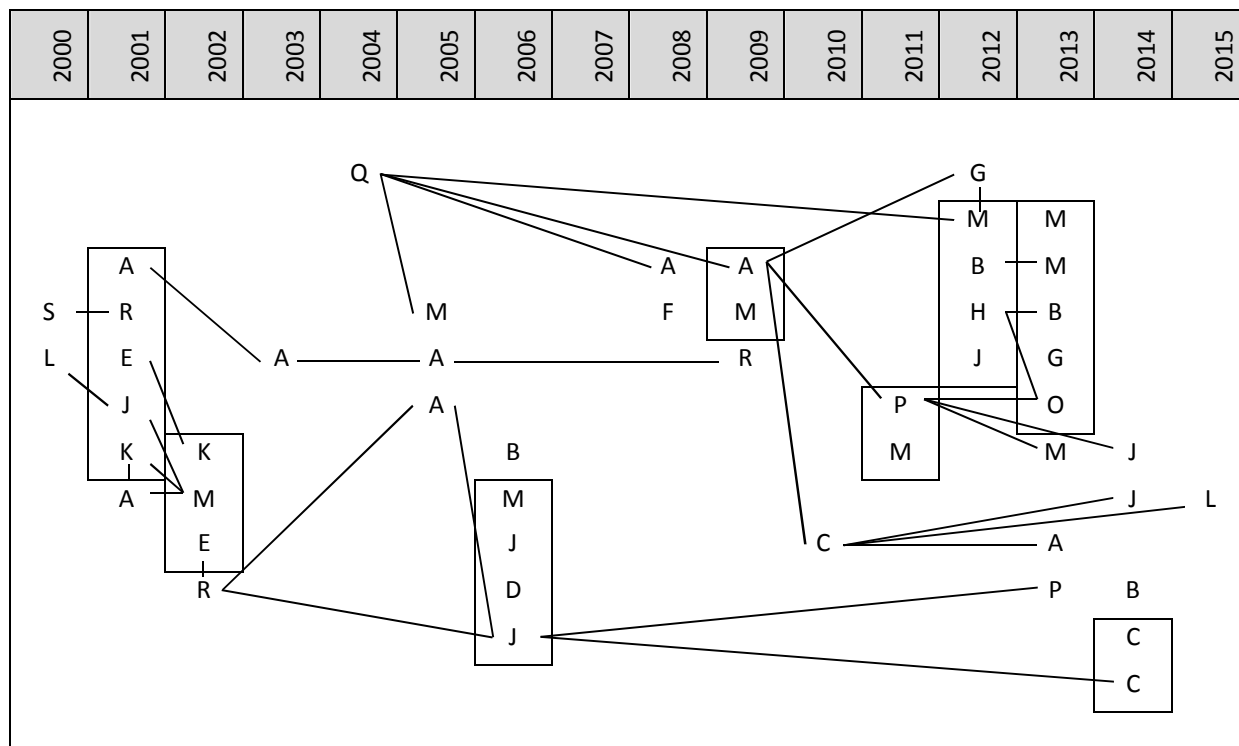
“per mi va ser com una socialització molt forta. Perquè va significar començar a treballar amb una sèrie de joves amb els quals jo no tenia inicialment cap afinitat personal, sinó que era merament ideològica, en el sentit de la ideologia que pots tenir als 20 anys i no has militat enlloc. Però amb el pas del temps això em va servir també com a creixement personal, per adquirir facilitat de relacionar-me, que jo potser abans no tenia tant. Aprendre coses noves que d'altra manera no... no hauria pogut aprendre. I en general doncs ha influït molt en la meua manera de pensar i de veure el món.” A6:1

És la consideració d'aquest factor, l'element de **[3] trobar un espai o col·lectiu de confort o socialització** que permet també comprendre un dels elements associats de rellevància en els processos d'entrada de molts nous militants a l'Assemblea de Joves en diferents etapes. Aquestes etapes en les que han entrat molts nous militants de cop és producte de l'amistat prèvia entre ells. Una de les vies d'entrada d'aquests, en l'última etapa 2012-2013, ha estat

mitjançant la pertinença a un grup de música ska, els “Skabòries”, del que la majoria de components o han estat membres de l’Assemblea o encara en formen part.

Amb aquestes premisses resulta molt clarificadora la gràfica sobre les xarxes de coneixença on es posen en relació les coneixences prèvies a l’entrada al grup per part dels i les joves de l’Assemblea:

Taula 37. Xarxa nodal d’entrada per coneixences personals prèvies(*)

(*) Els i les joves que estan enquadrades significa que mantenien un amistat prèvia i van entrar alhora a l’Assemblea de Joves; per altra banda, les relacions traçades entre joves significa que hi havia una coneixença prèvia.

Tal i com podem observar al gràfic, la xarxa de relacions evidencia en primera instància els dos primers factors identificats: “conèixer algú del col·lectiu” i “anar acompanyat d’algú conegut de confiança”. Però aprofundint-hi es pot identificar, en segon terme, aquesta voluntat de “trobar un espai de confort o socialització” en el grup d’iguals. En els següents relats es pot visualitzar com l’atractiu de trobar un espai de socialització en el que compartir inquietuds i visions pren rellevància com a component per a l’entrada al grup:

“[vaig començar a tocar amb Skabòries] molt poc abans. Eren uns mesos abans, bueno lo típico de... els xavals de l’institut que volen fer algo, i així... Bueno és que és això vam veure que... Bueno, primer no ho tenia del tot clar, eh. Però llavors el XXX ens va dir que ens apuntéssim. Que seria el primer concert, no sé què, i llavors clar... Jo crec que també va ser com, amb el subidón d’haver fet el primer concert, pues que... no sé com

doncs vaig acabar entrant. Però és que no sé com, veies que la gent... Bueno, que per començar segurament escoltava la mateixa música més o menys que la que escoltes tu. I això ja fa que tinguis una afinitat no? I veus que... o sigui tu estàs cantant unes coses, en veritat... doncs lo més normal és que... ho intentis dur a la pràctica una mica, saps. I que vaig veure que això [l'Assemblea de Joves] era lo més, és que era lo més clar.” A19:7

Tot i així, aquesta voluntat de cerca del grup d'iguals, tot i ser molt prolífica per a l'expansió del col·lectiu, si aquesta concepció del grup no va associada de la inquietud política de grup de referència, al final la participació en la dissidència no satisfarà les expectatives. Doncs se sospesarà entre “l'espai de confort” i la “dedicació i esforç requerit” per la participació quotidiana a l'Assemblea.

Aquests mecanismes i barreres d'entrada ens permet explicar algunes dinàmiques d'entrada, o estancament, a l'Assemblea en diferents etapes. La segona etapa (2006-2012) està marcada per una minsa entrada de nous joves entre el 2007 i el 2011.

Taula 38. Segona etapa de l'Assemblea de Joves en el període 2007-2011.

Joves	2007	2008	2009	2010	2011
Noi (11 anys)	22	23	24	25	26
Noi (6 anys)	18				
Noi (5 anys)	21				
Noi (11 anys)	18	19	20	21	22
Noi (2 anys)					
Noi (3 anys)	18				
Noi (8 anys)	21	22	23	24	25
Noi (5 anys)	22	23	24	25	
Noi (9 anys)	17	18	19	20	21
Noi (4 anys)	17	18		20	
Noi (1 any)					
Noi (1 any)					
Noia (5 anys)	19	20	21	22	23
Noia (1 any)	23				
Noi (7 anys)			15	16	17
Noi (1 any)			14		
Noi (5 anys)			23	24	25
Noi (4 anys)				15	
Noi (5 anys)					17
Noia (1 any)					17
Total (noies)	11(2)	7(1)	9(1)	10(1)	9(2)
Edat mitja	19,6	20,4	20,3	21,2	21,4

La graella mostra un període de 5 anys (2007-2011) on l'edat dels seus integrants correspon a l'etapa universitària i post-universitària, així com les noves incorporacions a l'Assemblea es redueixen a 2 o 3 anuals, o en l'any 2008 cap. En aquest sentit, per una banda, s'identifica una època en la que la totalitat dels seus integrants ja *no feien vida d'estudiants al barri i no participaven de cap altra entitat juvenil del barri* (DC5). Uns condicionants que tenint en

compte els factors d'entrada identificats tallaven d'arrel les possibilitats d'entrada de nous i noves joves i enfortia aquesta barrera per als possibles interessats o pre-disposats.

Per altra banda, al tractar-se d'una de les etapes amb una militància majoritàriament masculina (sexe), però també amb unes dinàmiques molt masculinitzades (gènere), esdevenia un context que no afavoria la integració de noves militants noies en el cas d'accedir-hi (DC8). Però, alhora, pel baix nombre de noies militants de l'Assemblea, **[4] reduïa les possibilitats d'entrada de noves noies per via coneixences de confiança**. Així es pot comprendre que les dinàmiques d'entrada a l'Assemblea, majoritàriament, sempre siguin nois. Així mateix ho dedueix una de les joves:

“a les assemblees on són més noies, acaben sempre entrant més noies, i cada cop són més noies, (ja...) aquí no, cada cop són més nois i entren més nois, llavors aquí sí que... com que estem.” A13:11

La qüestió del baix nombre de noies al col·lectiu ha estat una font de reflexió i debat latent al sí de l'Assemblea de Joves del Poblenou al llarg de la seva història, i amb tot tipus de consideracions. Per una banda referint-se a l'arrel patriarcal de la societat, que dificulta la participació política en noies (A14:13), o que la majoria de noies joves amb inquietuds activistes prefereixen vincular-se a col·lectius feministes (A10:6), però cap ho relaciona amb el factor de les coneixences personals directes de confiança.

Tot i així, resulta destacable com el propi relat d'un dels joves evidencia aquesta dinàmica quan descriu la relació que tenen les noies que entren a militar als col·lectius de l'Esquerra Independentista del Poblenou: “*Totes. Les noies... això és molt curiós. Les noies eren totes les novies de... [militants nois], totes*” (A11:3).

8.4 Motivacions i inquietuds per a entrar al grup

Les coneixences personals, així com les dinàmiques quotidianes dels entorns familiars resulten transcendents per a la generació d'inquietuds i motivacions per a l'entrada al grup. En aquest sentit, en l'estudi del cas de l'Assemblea de identifiquem un patró comú vinculat amb el perfil d'edat. Ja sigui un perfil vinculat a joves d'edat post-adolescent entre 14-17 anys i un altre vinculat a joves d'entre 21-23 anys amb estudis universitaris acabats.

En primer terme, en joves d'entre 14-17 anys que entren a l'Assemblea, hi destaca una **[1] inquietud vinculada amb el sentiment independentista català**. Aquesta inquietud independentista raonada i relatada com a voluntat d'entrada és on s'entreu una voluntat més vinculada a la cerca d'un espai de sociabilitat, un grup d'iguals. Una inquietud més vinculada a la cerca d'un grup amb una identitat col·lectiva compartida, en aquest cas independentista, que no pas finalista, o amb la voluntat “d'organitzar-se col·lectivament per

a lluitar per la independència”. Un context d’entrada als entorns de sociabilitat i dissidència de l’Esquerra Independentista que descriu un d’ells:

“Després ja... si que vas prenen una mica més de consciència, sobretot, a nivell... de, del independentisme. L’independentisme en el nostre cas... o sigui, parlo per mi, però jo crec que és el cas de molta altra gent. Aquí... el nostre context, és, és el que fa de pont, no? És el primer, el primer contacte amb el... amb aquests ambients, més alternatius més dissidents, és... via independentisme...” A8:1

En aquest sentit es relaten els vincles d’afinitat o de cerca d’aquesta “subjectivitat col·lectiva” que van propiciar el 2001 la unió entre les membres que es van agrupar al voltant del Centre Social Okupat Ikària, lloc des d’on es crearia al cap d’un any l’Assemblea de Joves del Poblenou:

“tot un seguit de gent, eh... que ens havíem vist al pati, per molt que fossin més grans que jo, ens havíem vist al pati... i hi havia com una mica de... bon rotllo, i de coneixença, i a més que, eh... doncs de... família catalana del barri i... independentista. Encara que sigui... que en aquell moment fos una cosa molt, molt intangible, molt etèria, érem “indepes”, i és una cosa que vulguis o no, eh... se sap, no? I comentes, i encara que només sigui... que sigui una cosa purament... eh... com t’ho diria... eh... com un rampell, no? així.... adolescent, adolescent o pre-adolescent inclús, és algo que, no sé, hi ha els que són independentistes, i els que no ho són, no?” A8:2

Però aquesta cerca d’una identitat col·lectiva, a part de la pròpia vessant de cerca d’un grup d’iguals, també es retro-alimenta amb la vessant de recerca una diferenciació amb la resta. Una **[2] identitat col·lectiva generadora “d’identitat o personalitat pròpia”** que reconforta davant la resta d’àmbits quotidians (família, institut, universitat, laboral, espais d’oci).

“Jo crec que anar a contracorrent, és la principal... atracció, no? Anar contracorrent. Jo... jo destacaria, principalment, aquestes dues coses que et dic, no? Anar contracorrent, i... i, el fet de, tenir la... la intenció, o... la pretensió, fins i tot, de canviar alguna cosa, que no... no acabes de... de saber què, què vols canviar, ho vols canviar tot.” A8:3

Aquesta és una qüestió que trobem reflectida en estudis sobre “tribus urbanes” juvenils en tant que grups de construcció d’una identitat col·lectiva (McAdam, 1994; Feixa, 1998; Llinares, 2007). En una mateixa consonància trobem un element que també apareix en tots els relats de forma més directa o menys, en la cerca del grup de referència vinculada a una **[3] estètica de “rebel·lia”, d’anar “a contracorrent”**, un element molt vinculat a l’activitat d’agitació i propaganda política que desenvolupa el col·lectiu. Unes practiques de dissidència política que caracteritza, representa i identifica externament al col·lectiu, saltant-se i contradiant determinades pautes de comportament establertes per l’ordre social

hegemònic. Unes activitats que generen un atractiu per a la construcció d'aquesta identitat col·lectiva.

“També potser m'interessava la... també l'estètica més de rebel·lió que te aquestes coses de... d'estar en un col·lectiu polític. També perquè ser independentista en aquella època tenia molta més d'identitat, no? [...] Quan ets jove que et construeixes una identitat. Doncs... –Jo sóc independentista, el xungo de la classe.” A6:5

En aquest sentit, les pràctiques que s'utilitzen amb un determinat grau de violència o de desobediència a l'autoritat, tot i la por que pot generar, la inquietud o l'atractiu que també generen es torna amb força per a la voluntat d'entrar a formar part del grup (de referència). Un element que veiem reflectit també en la formació de les “tribus urbanes” contraculturals dels estudis sobre joventut (Feixa, 1998; Llinares, 2007), i que es pot veure reflectit de la següent forma:

“Me n'havia parlat, sobretot el XXX, com de grup comunista i tal... I em feia una mica de por, en plan, m'estic ficant on estan el més bojos... També havia vist la pintada que hi havia a sota de, on jo jugava a futbol, que era una falç i un martell i una estelada... i ficava “Asamblea de Joves”. Allà, a la Ronda, i... em va agradar, bueno, vaig tindre, unes sensacions molt positives.” A5:1

El mateix sentiment i voluntat es produeix pel fet que l'espai de sociabilitat i de reunió del col·lectiu es tracti d'un espai okupat, com explicita un d'ells: “*em cridava molt el rollo, saps... em cridava molt... si... perquè era com algo, hòstia!, han, han okupat una casa, saps...*” (A8:2). Però per altra banda, identifiquem un altre factor d'atracció en la cerca del grup d'iguals com és el fet de trobar un **[4] espai d'oci alternatiu** que retro-alimenta tots els altres: identitat col·lectiva, sociabilitat, rebel·lia. Un element com és un espai físic propi que possibilita aquests altres factors, tal i com es narra els següents dos relats:

“en la època que anava més amb un grup d'amics és la època amb la que vaig començar a anar en aquesta casa [okupada] i ho fèiem conjuntament, pot ser jo era el que políticament tenia més ganes, tenia més d'això, però sigui per l'espai sigui per les relacions, sigui per l'espai de llibertat que suposava per uns adolescents, que podies anar allà i no et qüestionaven, no et preguntaven ni et demanaven el DNI no-sé-què, això si que era important a l'hora de veure com arribem allà.” A0:6

“era, un moment, molt embrionari de l'Asamblea de Joves del Poblenou, com aquell qui diu, s'ha... s'havia acabat de formar, potser feia un any [...] Era tot molt... jo crec que per a ells també era un experiment, llavors, jo vaig anar allà, doncs perquè... em movia per això, m'interessava el... el rollo alternatiu... i... que... al principi, quan sobretot quan ets molt petit és més... eh... una atracció estètica, no?... d'estètica, com pot ser a nivell... estrictament estètic físic, com a nivell musical i... i de... o que et mou una inquietud que no... que l'has de... de... etiquetar amb cap nom, que és com una

inquietud que no acabes de saber ben bé... que és, però... la tens, hòstia... de no seguir la, la, la corrent... majoritària o així... I res... suposo que van ser el motius.” A8:1

En aquests relats es mostra la rellevància de l'espai físic, l'atractiu de la radicalitat de les accions del col·lectiu, però apareix de forma destacada, l'estil musical. La música a part d'esdevenir un element transcendental de generació d'identitat col·lectiva entre els joves, aquí exerceix també d'element per a la reunió dels joves en un espai i per a l'entrada de nous joves.

Els estils de música Ska, Punk i Oi! Impliquen al seu voltant un determinat moviment o tribu urbana, fortament vinculat amb la política o amb moviments contraculturals juvenils. Un factor que resulta molt rellevant per a entendre també l'expansió del que han estat els col·lectius juvenils vinculats a l'Esquerra independentista, com el cas de l'Assemblea de Joves. Una rellevància extensament compartida (Buch, 2007; Martínez, 2013), que pot trobar paral·lelismes amb el moviment generat i retro-alimentat per l'anomenat “Rock radical vasco” a Euskal Herria (Dávila i Amezaga, 2004).

En aquest sentit, ja sigui més conscientment o menys, els concerts que organitzava l'Assemblea de Joves han anat orientats en l'actuació de grups musicals d'aquest estil (DC6). I aquesta orientació ha comportat l'accés a més i nous joves:

“jo tocava en un grup de música, i sí que era... bueno, començava a plantejar-me coses, no?... a través de... de música que escoltava, Obrint Pas, la Gossa Sorda, aquests grups. Jo era bastant “indepe”, sobretot, i... [...] jo vaig entrar a través d'això... al concert Rebel de Maig, que vaig... que vaig veure que organitzàvem un concert... amb Igitaia i tal, que també era un dels grups que jo creia com a referent.” A5:1

Aquesta preponderància dels elements d'atracció i d'inquietud per a la trobada d'un grup amb una identitat col·lectiva compartida, una imatge de rebel·lia o, fins i tot, amb un espai d'oci de llibertat, fan que en molts dels casos la finalitat de l'organització política d'una dissidència quedi en un segon terme. Un segon terme que en molts casos és molt explícit, referint-se al desconeixement del propi grup com destaquen diversos joves (A2:1; A16:1). I que un altre exemplifica amb el seu relat de: “*vaig entrar, tampoc sense saber ben bé on em fotia... jejeje... si*” (A5:1).

Aquest desconeixement de la quotidianitat del col·lectiu no només és en relació al que implica a nivell de compromís sinó que també en molts casos en relació a l'activitat política. En aquest aspecte trobem evidències de com en un inici existeix una idea difusa sobre com les implicacions de formar part de l'Assemblea de Joves es redueixen a organitzar festes populars d'oci alternatiu i a participar de manifestacions.

“jo sabia a grans trets que feia... pues, l'assemblea de joves del Poblenou, però molt a grans trets, sabia que és participaven a les festes majors... que... bueno... que es

participava de diferents espais del barri, perquè potser també ho havia anat veient. [...] jo anava als 11s [Onzes de setembre] i coses d’aquestes... veia la mani, veia que guai, i... però tampoc sabia a nivell de barri això que implicava...” A2:1

Però davant d’aquesta tendència, és on apareix un altre perfil, que s’hi contraposa . Un perfil en el qual la inquietud política es prioritza de tal forma que fins i tot li fa qüestionar la seva entrada al col·lectiu davant la sospita que aquest no sigui res més que un espai de sociabilitat:

“La meva entrada a Arran, va ser molt... molt difícil, per dir-ho d’alguna manera [...] portava bastant temps pensant de, posar-me a militar, però... bueno, hi havien unes quantes coses que... em feia, no em feien acabar d’entrar, principalment perquè, tenia molts amics a dins i no ho veia com algo molt... molt seriós. [...] em tirava una mica enrere, pues, que jo sigués un altre d’aquests que venen, només a... perquè ha vingut l’amic. I no sé, volia que la... portava molt de temps volent militar en algun lloc, (mh...) no sabia a quin lloc entrar, no trobava a cap lloc les meves afinitats, i... tenia por, em tirava enrere això... que no entrés a un lloc a militar sinó a un lloc on estan els meus amics.” A12:1-2

És en aquest sentit, identifiquem la segona tipologia de trajectòria i perfil d’entrada a l’Assemblea de Joves. Un perfil vinculat a una edat d’entre 21-23 anys i a la finalització dels estudis universitaris. Concretament són joves que ja han passat per altres experiències de participació en col·lectius de dissidència política i que entren després d’haver format part durant els anys d’universitat, sigui en sindicats o assemblees de facultat. Així, aquests joves mostren una **[5] inquietud vers l’entrada al col·lectiu més relacionada amb l’acció política quotidiana de transformació social**. I més concretament buscant la feina local en tant que forma propera de plasmar les idees polítiques, treballant per la creació d’un teixit social fort a nivell local, de barri, i en aquest sentit enfortint el teixit associatiu del barri. Així ho exemplifica un d’ells:

“va arribar un moment, doncs que, que jo pensava que, que el moviment estudiantil o la, la política en el marc de la universitat tenia els seus límits i que... que faltava un component d’arrelament al barri, en la meva participació política que ja venia d’una mica abans, però... i llavors és a partir d’això que, que decideixo implicar-me al barri, i... i la meva, diguem que el meu lloc era, era Arran del Poblenou, i en moment la Flor de Maig.” A1:1

Es tracta d’uns perfils i unes trajectòries d’accés al grup que coincideixen amb els de La Teixidora, Can Masdeu, Les Tisores o Espai en blanc¹¹⁴. Uns perfils que en relació a les

¹¹⁴ Recordem que vinculat a l’estudi del cas de l’Assemblea de Joves s’han entrevistat 4 activistes del CSOA La Teixidora, 1 de Can Masdeu, 1 de les Tisores i 1 d’Espai en Blanc. La pertinència a d’aquestes entrevistes respon a la necessitat de partir d’una referència a mode de contrast de la trajectòria i vivències sobre la dissidència quotidiana en altres col·lectius de dissidència que conformen el context

inquietuds coincideixen en la cerca de projectes arrelats a un barri, de proximitat i que pretenguin abastar una dissidència quotidiana més integral de les seves vides. Així ho destaca una de les activistes de La Teixidora:

“una mica de ubicació i de ganes de fer coses i també més en un projecte una mica més global i no tant temàtic com el que estava, i també més a nivell de barri i així i també doncs la idea de fer coses al lloc on vius. Doncs tot això em va atreure.” T1:5

O l'activista de Can Masdeu, quan diu que:

“jo feia temps que volia viure en comunitat, buscava un grup per anar a començar a viure junts, i també... per viure... perquè pensava que vivint junts era més fàcil, crear models eh... més coherents amb el que jo pensava, no?, a nivell de consum, gestió de residus i tot això, i buscava grups per poder fer-ho.” CM:1

En aquest sentit, tot i que comprovem com les inquietuds i motivacions difereixen amb el perfil post-adolescent de l'Assemblea de Joves, són les que coincideixen en la seva etapa d'entrada a la Universitat. Unes inquietuds de sociabilitat, d'identitat col·lectiva, que declaren tenir-les en el moment d'entrada als col·lectius de dissidència de l'àmbit universitari. Així, **[6] la universitat es revela com un espai d'influència** i de possibilitació de nous coneixements, coneixences personals i generació de noves inquietuds. Així ho evidencia una de les membres de La Teixidora:

“Quan vaig entrar a la universitat. Doncs no sé, jo crec que... El que m'atreia era trobar persones amb inquietuds semblants a les meves, no. Doncs perquè potser venia d'un context en el qual no ho havia trobat, no. En el institut, en el batxillerat i així. I si que notava que em faltava algo. Que hi havia moltes coses que no m'agradaven. Moltes inquietuds que no sabia per on canalitzar. I si que va ser com un gran descobriment per mi, de persones, també que estudiaven ciències ambientals. Que és una carrera, no sé ara, però en general hi ha gent amb moltes inquietuds. I va ser com a través de persones que ens vam trobar allà mateix a la carrera. Que vam entrar com..., vam decidir doncs que volíem saber que era això de l'assemblea de facultat.” T1:1

O un dels joves de l'Assemblea, amb aquest perfil d'edat de 21-23 anys.

“quan entro a la universitat, entro en el moment de... de la lluita de Bolonya... Llavors això, crec que també va ser un boom de politització i a mi em va tocar bastant. Perquè, bueno... vaig estudiar sociologia a la UB i allà hi havia bastanta... bueno, bastant de moviment. I tothom anava a les manis i així.” A1:2

de l'estudi de cas. Però aquests són uns col·lectius que mantenen estreta relació amb l'Assemblea de Joves però que centren la seva pràctica dissident en altres relacions socials (econòmica, de parentiu o, fins i tot, pràctiques subversives a nivell simbòlic). A més a més responen a una etapa de la vida més avançada que la dels joves de l'Assemblea, tenen entre 25-35 anys d'edat.

Uns testimonis que mostren com aquesta vinculació a un col·lectiu de dissidència de l'àmbit universitari, comparteix els elements cercats en l'Assemblea de Joves per part dels joves amb perfil post-adolescent: necessitat de coneixences, identitat col·lectiva, grup de confort i la imatge de rebel·lia.

Així doncs, hem identificat *dues formes d'apropament al col·lectiu de dissidència*. Dues tipologies o vies d'entrada al grup molt determinades per les trajectòries i etapes d'edat viscudes. Dues tipologies que s'emmarquen en la comprensió socioconstruccionista que les diferents interaccions quotidianes que desenvolupem les persones durant la vida, a part d'anar-nos constituint identitàriament ens possibiliten determinades sensibilitats socials o ens les impossibiliten. Com afirma Gergen (1992) tot i que les persones ens presentem com a identitats singulars i unitàries, amb la saturació social, alberguem una quantia de possibilitats ocultes. Totes les identitats i sensibilitats socials romanen latents i sorgeixen a la vida només en les condicions adequades.

Així, per una banda, identifiquem una entrada molt vinculada a les estudiades per estudis antropològics sobre la joventut i els diversos factors gregaris. En el cas de l'Assemblea de Joves caracteritzada per una inquietud vers la “independència” en l'etapa post-adolescent d'entre 14 i 17 anys. Una inquietud que, a part d'estar estretament relacionada amb els entorns familiars i d'amistat, es veuen retro-alimentades per la cerca d'un grup d'iguals amb el que compartir una “identitat col·lectiva”, interessos musicals, estètics o d'oci. Uns factors, que si el col·lectiu de dissidència disposa d'un espai físic i d'una pràctica de dissidència vers l'autoritat o norma social establerta es torna en un espai atractiu per als i les joves.

Per altra banda, una entrada vinculada a una etapa post-universitària, passats els 20 anys, i/o procedent d'altres militàncies en altres grups de dissidència (moviment estudiantil). Es tracta d'una entrada amb una idea molt clara sobre la quotidianitat que implicarà la participació del grup. Aquesta tipologia d'entrada acostuma a cercar el treball local, de resultats de transformació més pràctics i quotidians, i que impliquin canvis en la seva quotidianitat personal.

Taula 39. Síntesi: Accés al grup de dissidència

Elements del procés d'accés al grup de dissidència		
Característiques socio-econòmiques i familiars	[1] Sexe	Nois 70% - Noies 30%
	[2] Edat d'entrada al grup	14-17 anys o 21-23 anys
	[3] Ocupació	Feines no regulades o mitja jornada
	[4] Nivell d'estudis	Secundària-batxillerat o universitaris
	[5] Nivell socio-econòmic dels pares	“classe mitja – mitja-alta” i “treballadora”

	<p>[6] Nivell d'estudis dels pares Universitaris pare i mare</p> <p>[7] Context geogràfic Poblenou – Cas antic (Voramar) i després Vila Olímpica (Institut Icària)</p>	
Entorn i dinàmiques familiars	<p>[1] Model familiar: majoria nuclear, heterosexual i monògam.</p> <p>[2] Hàbits de participació i de debat polític: majoria amb sensibilitat “progressista” o “catalanista”.</p> <p>[3] Hàbits de consum: certa sensibilitat en un consum responsable.</p> <p>[4] Distribució de tasques domèstiques: certa distribució entre iguals, però amb predomini de biaix patriarcal.</p> <p>[5] Referencialitat dels germans grans.</p> <p>[6] Referencialitat professors de CCSS a l'Institut.</p> <p>[7] Amistats quotidianes en època d'Institut amb cert grau de “politització”.</p>	
Mode d'accés	<p>[1] Conèixer a algú del col·lectiu</p> <p>[2] Anar acompanyat d'alguna persona coneguda per a traspasar barrera d'incertesa</p> <p>[3] Trobar espai de confort o socialització</p> <p>[4] Barreres de coneixença i, per tant, de gènere</p>	
Motivacions i inquietuds	Perfil d'entrada als 14-17 anys:	<p>[1] Inquietud independentista o reivindicativa abstracta</p> <p>[2] Cerca identitat col·lectiva i diferenciadora de la resta “personalitat pròpia”</p> <p>[3] Atractiu vers l'estètica de rebel·lia</p> <p>[4] Atractiu de l'espai d'oci alternatiu</p>
	Perfil d'entrada als 21-23 anys:	<p>[5] Inquietud vers la transformació real a l'àmbit local i a la vida quotidiana</p> <p>[6] Entorn universitari</p>

9. La construcció del vincle amb el col·lectiu de dissidència

La construcció d'aquelles relacions i sentiments que vinculen a la persona amb un col·lectiu tenen estreta relació amb la percepció que té la persona del grup. Una percepció referida a la consideració del grup com un col·lectiu d'iguals (format per persones amb mateixes característiques i interessos) o com un col·lectiu de referència (format per persones amb característiques o quotidianitats desitjables). Aquest procés de vinculació (o adhesió) al grup, com hem vist en l'anterior capítol, està travessat per unes inquietuds, interessos o raonaments polítics però també per sensacions i emocions de comoditat i confort. Com diu Ibáñez (2001b) les formes de vinculació social són fruit d'una idiosincràsia relacional, simbòlica i dialèctica que es torna constitutiva de la subjectivitat de les persones.

Aquests processos de subjectivació en el grup d'iguals de dissidència com hem introduït a l'estat de la qüestió, en els estudis sobre tribus urbanes s'han desgranat en 4 etapes (Llinares, 2007): (1) fase d'iniciació al grup, moment en el que es passa a formar part del grup; (2) fase d'identificació i productivitat grupal, moment en el que es negocien els rols dels joves i és quan la influència del grup sobre el joves està en el moment més alt; (3) fase del declivi grupal; i (4) la fase de rememoració. A continuació abordarem el que serien les dos primeres fases però dividint-les en quatre etapes més específiques. En primer terme la seducció per a l'entrada; la identificació amb el grup; i en tant que “productivitat grupal” ho hem dividit en el que seria la “implicació” i finalment la “integració” o “reproducció” de la norma:

9.1 El procés de seducció per a l'entrada al grup.

- 9.2 La consolidació del vincle amb el grup.
- 9.3 El procés d'implicació amb el col·lectiu.
- 9.4 El procés d'integració i reproducció del col·lectiu.

9.1 Seducció per a l'entrada: dualitats entre imatge-discurs i pràctica diària

En l'anàlisi del procés d'entrada al col·lectiu podem identificar la rellevància que tenen elements com la imatge i el discurs extern que difonen des de l'Assemblea de Joves. Per començar veiem una dualitat entre la imatge-discurs extern i la pràctica local quotidiana en les formes de difondre les propostes i activitats que desenvolupa l'Assemblea. Una de les principals contradiccions que trobem és una explícita diferenciació entre la forma de difondre a nivell col·lectiu i a nivell individual en què consisteix el projecte de l'Assemblea externament.

Per una banda, com hem descrit en l'apartat “*Descripció pública de l'Assemblea de Joves del Poblenou – Arran*”, evidenciem com l'Assemblea comparteix amb Arran, a nivell nacional, un mateix component estètic i discursiu en la seva imatge corporativa.

El principal paradigma, però, el trobem en que tot i que **la imatge pública de l'Assemblea a l'hora de definir-se col·lectivament tendeix majoritàriament a mostrar una ideologia de caire nacional** (Independència, Socialisme, Feminisme, Països Catalans), **els i les entrevistades a nivell individual defineixen la seva pràctica quotidiana en termes de treball al barri i amb joves** (associacionisme, entitats juvenils, contra especulació i turisme massiu, o oci alternatiu) [1.1]. En aquest sentit resulta significatiu com tots i totes les entrevistades davant de gent desconeguda a l'hora d'explicar el projecte de l'Assemblea de Joves prioritzen aquesta explicació de la feina de barri i amb joves. Només en segona instància i si és davant de persones amb un grau relatiu de politització, expliciten les premisses ideològiques. Un exemple seria la descripció del col·lectiu que diu que acostuma a fer una de les entrevistades:

“Pues, joves que... no sé... és que és la definició molt clàssica. Que ens analitzem, pues... per construir un futur que creiem més digne i més lliure, i ho fem a partir moltes vegades, de les petites coses. De la Festa Major, del barri, al peu del carrer, no anar més enllà, sinó tocant de peu al barri. [...] parlaria d'un món més lliure, més just i solidari. I després si que parlaria més de ideologia o d'una ideologia concreta.” A16:4

Tots els i les entrevistades expliciten que a l'hora de descriure el col·lectiu prioritzen expressament les implicacions locals. Orienten la descripció en aquest sentit per la certesa que tenen dels prejudicis socials (simulacres hiperreals) cap a l'activitat de dissidència que

desenvolupen. I així intenten adaptar el llenguatge i el missatge a les premisses més adequades. Així ho reflexiona un dels joves:

“suposo perquè, l’interlocutor, bueno, a la persona a qui t’ho pregunta, amb qui parles, no... et defineixi... ideològicament ja de primeres. (ja...) Sinó que, primer que vegi que ets una persona implicada. (mh...) I després, li dius, pues fem aquesta..., perquè creiem en això, i en això, i en això... i clar, hi han diverses estratègies per aconseguir-ho...” A12:3

Aquesta reflexió de segon ordre també la fa un dels entrevistats quan explica que, si descriu el col·lectiu en termes ideològics a persones que no coneixen molt l’Assemblea de Joves, rep crítiques de que és una “secta”. En aquest sentit, intenta sempre **explicar el col·lectiu en tant que entitat del barri estretament vinculada amb el teixit associatiu**, que evidentment té una vocació de transformació social i política, però que treballa amb altres entitats a la Flor de Maig o a la Xemeneia (Coordinadora d’Entitats juvenils) (A11:3) [1.2]. En aquesta lògica, dos més, expliciten que fins i tot sempre diuen que el col·lectiu és una “assemblea de joves”. Tot i haver entrat a formar-ne part quan ja s’anomenaven externament “Arran del Poblenou” i no “Assemblea de Joves” (A10:4-5). No és que no se sentin identificats amb les premisses ideològiques de l’Esquerra Independentista però identifiquen un valor afegit implícit en la definició “d’Assemblea de Joves” com a “carta de presentació” (A9:3) per sobre del corporatiu que podria identificar el “d’Arran”.

Un altre entrevistat explicita de la següent forma les connotacions negatives que percep a l’hora de presentar-se com a “Arran”, en tant que organització homogènia ideològicament i a nivell d’imatge externa arreu del territori:

“És que... més... no és que no m’agradi dir “independència”, el “socialisme” i el “feminisme”, el que no m’agrada és dir... Arran, saps? (ja...) Vull dir, és... el problema és “Arran, la independència, el socialisme i el feminisme”... (que sembla massa com una...) Sí, és del rotllo... és com, és com quan, et venen... els de la JCPC ¹¹⁵ quan et venen els de la JCPC: -Hola sóc de la JCPC, sóc un robot. Saps?... (ja, ja...) No, no sóc un robot, sóc, de l’assemblea de joves...” A9:14

Tots els entrevistats que reflexionen sobre la descripció que fan de l’Assemblea expliciten que **defugen tot element que pugui ser percebut com quelcom que fa “tancat” al col·lectiu** [1.3]. És llavors quan trobem aquesta forta diferenciació entre la definició pública de l’Assemblea de Joves i la que descriuen els i les seves membres individualment. Una

¹¹⁵ Segons els documents interns d’Arran de 2012 (inèdit, i amb condició de només publicar aquesta part referida a les JCPC (Joventut Comunista del Poble Català) (joventuts del PCPC/PCPE)): “Són una organització petita, i amb pocs militants i incidència, que treballa com a eix principal la formació dels seus militants. Aquesta formació però, no és ni crítica, ni aplicada, ni reflexiva, sinó feta des del dirigisme i l’adoctrinament [...]”

diferenciació basada en eludir prejudicis que es visualitza en el treball local de l'Assemblea, però en canvi no es donen en el discurs o imatge corporativa d'àmbit nacional d'Arran. Una contradicció que produeix una dualitat entre la comunicació política externa a nivell local i a nivell nacional.

Per una altra banda, pel que fa a la feina desenvolupada quotidianament, descrita en l'apartat “*Descripció de la dissidència política quotidiana -la norma dissident-*”, aquesta combina la vessant de realització d'activitats amb altres entitats del barri treballant problemàtiques de l'entorn i la vessant de realització d'activitats pròpiament de l'Assemblea (xerrades, concerts, campanyes d'agitació) sovint coordinada amb Arran a nivell nacional (accions i agitació). Tot i així, com reconeix un dels joves, si s'ha de comptar quina és **la vessant que acaba pesant més en la història i el paper que l'Assemblea ha desenvolupat al Poblenou, és el de “l'estructuració de la Unitat Popular”¹¹⁶ [2.1]:**

“Jo crec que, bàsicament, el nostre eix d'actuació, i és real, és... d'estructuració de... de la unitat popular. I ara mateix no ho dic en broma, jo... jo m'ho crec. I no és... no són paraules grandiloqüents per, per dir el que fem a diari, sinó és... pues, això que... que dèiem abans. Estructuració del moviment juvenil, estructuració de, d'activitats dins de la Flor de Maig, eh... pensar que es fa a les festes de Maig, a les festes majors, i aquestes coses...” A3:4

I en aquest sentit continua amb que per a desenvolupar aquest paper i estratègia en el barri, el tarannà dels i les integrants de l'Assemblea de Joves quan participen d'aquests espais conjunts amb la resta de col·lectius, esdevenen a la pràctica “d'organització de quadres” de l'Esquerra Independentista. Doncs cap dels altres col·lectius de l'EI al Poblenou desenvolupa, fins a data de 2015, aquest tipus de participació amb altres col·lectius del barri. Així ho descriu:

“[Actuem] com... com a una organització de quadros, tot i que no siguem una organització de quadros. Lo que fem pues... intentar que les nostres posicions siguin les majoritàries en els espais polítics, als espais socials on hi treballem. I realment ho aconseguim i portem... i ho portem, als llocs on treballem. Sense ser molt agosarats, perquè tampoc podríem ser bastant més agressius... i amb una cara amable, pues intentem...” A3:4

¹¹⁶ Recordem que per “Unitat Popular” des de l'Esquerra Independentista es refereix al projecte de construir una majoria social als Països Catalans que aposti per una construcció nacional i una transformació social, política i econòmica a partir del dret a l'autodeterminació. Entenent aquesta construcció com un procés d'acumulació de forces entre els sectors populars i els moviments socials en clau sobiranista i anticapitalista. Pel que fa al seu desplegament es refereix a la creació, articulació i difusió d'un contrapoder (poder popular) com a eina de vertebració i infraestructures de les classes populars i treballadores catalanes que esdevingui en un contra-poder per fer front a l'hegemonia burgesa-oligàrquica.

Així doncs podem identificar com també en **la pràctica quotidiana de treball amb la resta d'entitats del barri desenvolupen una actitud d'apropament, i no conflictiva, en els projectes conjunts [2.2]**. És a dir, intentant traslladar les apostes de l'Assemblea però sense que la defensa d'aquestes esdevingui font de confrontació amb aquests col·lectius del barri. Un tarannà que podríem veure estretament relacionat amb la imatge i discurs que utilitzen per definir el col·lectiu. Una definició molt allunyada de la imatge corporativa externa del col·lectiu de combativitat en les consignes ideològiques, molts susceptibles de ser estereotipades per les altres entitats.

Però aquesta dicotomia també es trasllada a la valoració que fan diverses entrevistades respecte les expectatives que tenien a l'entrar al col·lectiu referides a la imatge i discurs ideologitzat extern. Per una banda un dels joves explica que ell esperava trobar-se molta més acció i menys reflexió (A14:3). Evidentment aquesta valoració correspon plenament a la imatge externa que difon l'Assemblea de Joves mitjançant pintades i murals al carrer, vídeos sobre accions dutes a terme o la imatge estètica dels cartells. I en la mateixa línia, altres entrevistats exposen que esperaven trobar-se amb més debats sobre política actual i no tant amb l'organització d'activitats (A19:2) o organització de concerts (A7:2).

Aquestes darreres valoracions resulten rellevants, pel fet de tractar-se de dos joves que van entrar a formar part de l'Assemblea a conseqüència de tocar amb el seu grup de música en el “Poblenou Sona Jove” i el “Concert Rebel de Maig” de 2012. Doncs com expressa la majoria, **reconeixen haver conegut l'Assemblea per pintades i cartells o per haver assistit als concerts organitzats [2.3]**. Una rellevància que tot i semblar anecdòtica, un altre membre reflexiona sobre aquesta dicotomia i sobre la centralitat dels concerts:

“en realitat tu vas parlant de festes a l'assemblea, però, totes aquestes festes, acaben comportant un rèdit polític. Després de cada concert, hi ha... un xavalín o una xavalina que és motiva, i que... i que envia un e-mail, i que diu que vol entrar i tota la pesca. Vull dir que... eh... al final t'acaba semblant que no estàs fent res [a nivell polític], però... sí que, sí que ho estàs fent.” A4:4

L'organització de concerts esdevé per l'Assemblea una de les principals activitats d'atracció de nous joves al col·lectiu. Però podem comprovar que el que des de fora esdevé un atractiu per entrar a l'Assemblea (concerts, pintar o encartellar) un cop es forma part de l'Assemblea aquesta dedicació es converteix en un esforç o sacrifici. Els concerts passen de ser una activitat finalista pels nous joves a una activitat instrumental del col·lectiu dirigida a atreure més joves. La vivència d'una de les joves exemplifica aquest mateix procés, però en relació a sortir a pintar murals o pintades amb esprai:

“tu parles amb la gent d'Arran, i deies: -És que jo tinc ganes de fer-ho [sortir a encartellar]. I em deien: -Però que dius tia, si això és lo pitjor. I llavors no ho veia com

lo pitjor, i ara si. (*ara si...*) Ara si que ho començo a, veure com més... -Bua quin pal...”
A13:5

Aquesta vivència exemplifica el que succeeix amb les festes o concerts, que esdevenen les activitats paradigmàtiques d’aquesta dualitat (i d’autocrítica interna). Els concerts són l’activitat que reben més assistència de públic, tant en relació a les altres activitats del col·lectiu, com en relació a la resta d’entitats del Poblenou (DC6). Però, en canvi, les implicacions que generen aquestes activitats, tant externes com internes, a vegades fan qüestionar la seva pròpia organització. Per una banda, són espais on més enllà del decorat i d’una intervenció política a dalt de l’escenari no hi ha cap altre imput en vers al públic assistent. Que tractant-se d’una activitat d’oci i nocturna, en la que el públic veu begudes alcohòliques, no acaba resultant el millor context per a la interpel·lació o per a fer arribar el missatge de dissidència política (DC12). I per altra banda cal tenir en compte l’esforç organitzatiu i físic que suposa per a l’organització un concert d’aquesta magnitud (A10:15).

Aquests qüestionaments pivoten entorn a qui dirigeixen l’activitat i per a què realitzen l’activitat. Si la realitzen **per a mostrar la seva gran capacitat i generar atractiu en els i les joves, o si la realitzen de cara a al gent del barri, per a generar afinitats, aliances, o per a generar un espai alternatiu en sí mateix [2.4]**. Per altra banda, finalment, pel que fa a l’activitat externa de l’Assemblea, més enllà dels actes més enfocats en l’oci (festes i concerts), realitzen xerrades o cine-fòrums. Aquests, en canvi, no acaben tenint més ressò ni assistència que el del propi entorn militant o proper:

“Crec que la mancança principal en activitat és no tenir poder de convocatòria en xerrades, formacions. O sigui, no estem generant esperit crític, perquè, eh... La gent no ve a les nostres xerrades, ve a les nostres festes, i això és un problema.. O per exemple, eh... si nosaltres convoquem una concentració el 8 de Març, doncs, la presència de joves és molt molt baixa i això és un problema per nosaltres.” A4:4

Aquesta limitació en la incidència directa per a fer arribar el discurs o fer atractives les convocatòries de l’Assemblea respon a diversos factors. Aquestes **activitats només es fan arribar mitjançant eines telemàtiques (web, e-mail, facebook i twitter) o mitjançant la propaganda urbana (cartells, murals i pintades)**, però en cap cas es realitza una metodologia més personalitzada i més propera [3.1]. Una via que trenqui aquella barrera d’incertesa detectada per a entrar al col·lectiu. Una barrera que únicament s’aconseguia traspasar (i trencar amb qualsevol estereotip) des de la coneixença i confiança personal.

L’Assemblea no realitza un repartiment personalitzat de propaganda o butlletins. I la realització de xerrades als instituts o paradetes al carrer no ha estat, històricament, una de les fórmules més emprades per l’Assemblea (DC3). En un sentit crític a aquesta mancança un dels entrevistats destaca la seva experiència en l’àmbit universitari:

“Jo veia que hi havia 300 classes on no hi havia cap profe 5 minuts entre hora i hora. I només entrant a una classe podies arribar a 60-70 alumnes parlant, saps? I igual algun et mirava malament, però és que la majoria et miraven bé. Perquè tu estaves defensant algo, tenies no sé... els collons d'entrar allà, saps. [...] Quan hi ha una vaga, ells es posen a penjar cartells, es posen a posar pancartes... Però amb lo fàcil que és anar a totes les classes, una per una, dir-los-hi, saps? I que els hi queda més clar. I llavors et fan preguntes allà i ja està, són 5 minuts, no sé. Sinó clar, la gent no s'ho veu seu. Veu un cartell al carrer, i passa de llarg, o s'ho mira i diu i això qui ho convoca no sé que. I en canvi si veu que t'entren 15 persones a la classe i et diuen això...” A18:4-5

Fer arribar el discurs de forma personal acaba sent l'única metodologia que interpel·la directament a la persona a la que es vol dirigir. L'única metodologia que pot posar en suspens tota norma donada per descomptat, sense el prejudici ni l'estereotip, d'aquell qui la desenvolupa. Però evidentment també situa a l'anunciador, al dissident que pretén fer arribar el seu discurs i trencar amb el discurs i pràctica hegemònica, en una ex-posició davant la resta. Una ex-posició que posa en joc i que posa en suspensió i risc tota posició política i normativa davant de desconeguts.

La interpel·lació directa i personal a la societat, tot i ser la més prolífica, és la que exposa (i posa més en risc epistemològic i de comoditat) als activistes en tant que transformadors i dissidents a la norma [3.2]. Es tracta d'un acte que fa sortir de l'espai de confort i que interactua directament amb el desconegut.

9.2 Manteniment: esdevenir en un grup de comoditat

En una segona fase d'aquest procés de construcció del vincle amb el grup resulta rellevant abordar l'estratègia que desenvolupen els joves del col·lectiu per tal d'aconseguir que la nova persona es mantingui en el grup. És en aquesta estratègia col·lectiva que hi entra la cerca de la comoditat. Els integrants del col·lectiu intenten que el grup o els espais que es creen resultin còmodes per a la nova persona, i que aquesta trobi en el col·lectiu de dissidència un espai de confort, més enllà de les activitats polítiques o de dissidència que s'hi realitzen.

En aquest sentit una de les entrevistades narra quina actitud pren quan entra una nova persona en el grup:

“al principi vas amb molt de compte, per a què aquesta persona se senti bé a l'assemblea... Que, que... clar, si tu... aquesta persona arriba un dia a l'assemblea i diu una tonteria... i tu, li fots una bronca o li fots un moc, doncs aquesta persona no tornarà a parlar a l'assemblea, saps. Vull dir, s'ha d'anar molt en compte, també és a mesura que tenim confiança.” A2:14

Aquestes són actituds de seducció i empatia vers al nou integrant del grup que s’acostumen a donar perquè, especialment en grups amb finalitats instrumentals (dissidència política en aquest cas), el que busquen és engreixar i incorporar més i noves persones al grup. Doncs **el confort del grup d’acollida (comoditat emocional) que s’ofereixi a les noves integrants afavorirà el seu manteniment en el grup [1]**. Aquest component de comoditat i confort per a mantenir-se un cop havent entrat és el que destaquen varis dels entrevistats. Dos d’ells expliquen com el fet de freqüentar el CSO Ikària en els seus inicis i entrar a formar part de l’Assemblea de Joves els hi va suposar l’al·licient necessari:

“d’estar a gust en aquell lloc [CSO Ikària] es va anar ampliant la implicació, per dir-ho així” A0:1

“jo crec, va ser un dels més importants, va ser “entrar a formar part”, d’una... d’una... d’un ambient, a nivell de barri, alternatiu...” A8:18

Els components de l’Assemblea viuen tots i totes més o menys al barri del Poblenou, i comparteixen els mateixos espais i gustos (grup d’iguals). Però a més a més de les activitats pròpiament polítiques també organitzen “sopars de cohesió” o “sortides de festa”. Unes activitats que segons l’entrevistat realitzen per tal de hi hagi bon ambient dins l’Assemblea i per a què tothom es pugui conèixer més enllà de les reunions. Considera que la gent que forma part de l’Assemblea de Joves del Poblenou són gent “bastant oberta” i que quan entra una nova persona a l’Assemblea serà, no un “amic de l’ànima”, però sí un “futur company” (A9:15-16). En aquest sentit una altra entrevistada destaca que des del 2013 realitzen les anomenades “assemblees emocionals”, i aquests sopars de cohesió cada 2-3 mesos, amb la voluntat de pal·liar possibles conflictes o desavinences fruit del dia a dia de les reunions de l’organització o, especialment, dels concerts de Festa Major (A16:12).

El manteniment del vincle amb el col·lectiu si no consta d’aquest confort o comoditat emocional només dependrà d’una inquietud molt forta en relació a la dissidència política [2]. Així ho podem extreure d’un dels entrevistats que narra com quan ell va entrar al col·lectiu junt amb un amic de la seva edat, no van poder establir cap tipus de relació d’amistat degut a la forta diferència d’edat, i mentre que ell es va mantenir, l’amic no:

“[l’amic] es va desvincular, i clar això potser si que feia que... Bueno que és que realment jo vaig participar a l’Assemblea per, realment, no per un compromís polític. I per.. i no perquè, bueno, perquè hi hagués gent, però que hagués facilitat. O sigui, que si hi hagués hagut més gent amb la que hagués tingut una relació... Perquè, clar, ara a la nostra edat no és nota tant. Però quan tens entre 14 i 18, que tenia el XXX, que era el més jove, ens portàvem 4 anys.” A14:12

Amb aquest testimoni podem evidenciar com el manteniment a l’Assemblea un cop va entrar no va ser fàcil o còmode. Només la inquietud en relació a la dissidència política el va

mantenir. I a més a més explícita com hauria facilitat el seu propi manteniment, o alimentat la seva implicació, si s’hagués trobat un grup amb el que mantenir una afinitat o confort, com seria un “grup d’iguals”.

En diversos casos en els que aquest aspecte de no trobar en el grup de referència (grup que desenvolupa les inquietuds de dissidència política que es tenen) un grup d’iguals (grup on les persones tinguin una mateixa quotidianitat, en aquest cas l’edat resulta rellevant), han buscat aquesta “comoditat” en altres espais. Mentre mantenien el vincle més “instrumental” amb l’Assemblea, quatre dels joves van trobar en el SEPC (sindicat d’estudiants que comparteix amb l’Assemblea la pertinença al moviment de l’Esquerra Independentista) aquest espai de comoditat per a desenvolupar la dissidència política (A7, A9, A12 i A18). Un d’aquests a l’Institut i els altres tres a la universitat.

En l’àmbit de l’Institut un dels joves, tot i no entrar a formar part de cap col·lectiu d’estudiants explica com en el seu curs de batxillerat es va donar el cas que de 90 alumnes van arribar a formar part de diverses assemblees de joves més d’una desena de persones. La majoria d’elles unides per l’amistat a l’Institut (A17:3). Aquests són uns relats amb els que podem donar compte de com, en cas de no trobar en el col·lectiu de dissidència un grup d’iguals amb el que compartir i retroalimentar les inquietuds i experiències polítiques (més instrumentals), l’espai de confort s’acaba buscant en un altre lloc.

Resulta significatiu quan un dels entrevistats de l’Assemblea explica com va entrar a la universitat i al SEPC:

“Quan he entrat a la universitat he fet un nou grup d’amics. Aquest nou grup d’amics ja són... la gent del sindicat d’estudiants de... del SEPC. I ja per tant, tampoc acabes de sortir d’aquest, d’aquesta mena de gueto... podríem dir-ho així... (ja...) de... de gent que pensa igual que tu.” A12:12

Aquest relat, tot i contenir l’element de reflexió sobre la dialèctica entre comoditat-instrumentalitat del grup de dissidència, utilitza el concepte de “l’amistat”. Una concepció que reforça les conclusions extretes sobre els elements que possibiliten l’entrada al col·lectiu, però també mostren la rellevància en el procés de manteniment en el col·lectiu un cop ja s’hi ha entrat. Doncs el grup esdevé un espai de sociabilitat.

En aquest mateix sentit una de les entrevistades explica com el fet de tenir la parella (o una amistat molt íntima) vinculada també a una assemblea de joves permet poder compartir tot tipus de vivències, reflexions i sensacions. Però sobretot permet “retroalimentar” les diverses inquietuds i conviccions amb les que es van trobant havent entrat al col·lectiu i que permet seguir en ell (A2:19). Així doncs, disposa d’un confort emocional i d’altra banda instrumental. Els i les **noves militants cerquen principalment en el col·lectiu la seva finalitat instrumental, però els esforços i sacrificis no seran assumibles si en el grup (o en un entorn**

relacionat amb el grup) no troben un espai de comoditat emocional i de confort, un “grup d’iguals” [3].

Aquesta comoditat emocional que permet el manteniment en el col·lectiu resulta imprescindible per al procés de transformació epistemològica o d’assumpció de les pràctiques quotidianes de dissidència. Aquesta imprescindibilitat la podem observar en el relat d’una de les entrevistades del CSOA La Teixidora¹¹⁷:

“a la meua vida em plantejava potser... Si, si que veia que volia canviar de vida no? Però ni em plantejava el tipus de... Però si que poc a poc, quan vas coneixent a gent o vas compartint..., no sé, quan vas trobant a gent que és molt afí o amb qui... no sé, amb qui comparteixes molt, pues si que vas veient no? Pues si que vull viure... bastant això. De manera bastant assembleària, que les decisions es prenguin entre tots. Que jo... amb la gent amb la que convisc, que les relacions siguin horitzontals, que ningú estigui per sobre de ningú... I ara si que ho veig així, però no és que... jo sapigués jo vull viure així... saps.” T4:12

En aquest fragment podem observar com aquest procés de transformació epistemològica (normativa, pràctiques quotidianes,...) no és un procés clarament orientat de forma instrumental, ans al contrari. Les diverses coneixences, dinàmiques o pràctiques grupals es van interrelacionant i van donant forma a aquelles noves sensibilitats i conviccions. Però es tracta d’un procés sempre recolzat o sostingut per una comoditat emocional que el possibiliten, un procés sostingut per “aquesta gent afina que et vas trobant”.

En aquest cas són unes afinitats (del grup d’iguals) amb una mateixa concepció instrumental del grup (de referència) que fa que es retroalimenta la comoditat amb la instrumentalitat del propi grup. Així mateix, la entrevistada del col·lectiu Les Tisoires anomena a aquesta vinculació grupal (entre comoditat i instrumentalitat) com a “desig”:

“vam treballar molt el rol de poder dintre [del col·lectiu]... relacions que s’establien entre nosaltres. I allà és on van sorgir una mica altres coses que anaven més enllà de... del col·lectiu aquest, relacions entre nosaltres. Elles li diuen que va sorgir “el desig” entre nosaltres [...] era potser ser una mica més conscient d’aquest límits [de la dissidència] i poder transgredir-ne alguns juntes.” LT:1-2

Un “desig” que permetia des de la comoditat i la cohesió del grup avançar en la transgressió de la norma social i iniciar processos de pràctiques de dissidència quotidiana. Un mateix mecanisme que el podem veure reflectit en un altre relat d’una de les joves de l’Assemblea

¹¹⁷ Recordem que la pertinència de les entrevistes a aquests altres col·lectius respon a la necessitat de disposar d’altres referències de vivències en el grup de dissidència però des d’altres col·lectius que conformen el context en els que la seva pràctica dissident en altres relacions socials (econòmica, de parentiu o, fins i tot, pràctiques subversives a nivell simbòlic). Tots ells col·lectius amb estreta relació amb l’Assemblea de Joves.

que explica en quin context va començar a qüestionar normes i convencions socials en relació a les relacions de parentiu patriarcal des de les que vivia i comprenia la seva vida quotidiana:

“parlant amb amigues, (mh...) i... posant coses en comú, en plan: -A mi m’ha passat això... -Doncs a mi això... I veure doncs, joder, potser la culpa no és nostre, sinó la culpa és d’un sistema que hi ha al darrere de tot això. (ja...) I... i ja, doncs sí, fent, donant, donant-nos suport. Vull dir, tot això, no?... Crec que ha sigut lo més, crec que ha sigut quan he decidit que volia polititzar-me i organitzar-me completament. I creia que era súper necessari, que s’havia de fer, també ho he tingut molt clar.” A10:25

A partir del compartiment d’experiències personals entre un grup d’iguals, o de confiança com era el grup d’amigues íntimes, **va permetre reflexionar i traslladar les experiències de desigualtat o opressió viscudes de forma individualitzada a una comprensió de que aquelles problemàtiques tenien una afectació estructural a les relacions socials [4]**. Un procés de transformació epistemològica que parteix de la comoditat i confort emocional i que encarrila cap a la convicció instrumental per a organitzar-se col·lectivament i combatre o qüestionar la norma social establerta en les relacions i desenvolupar pràctiques quotidianes dissidents a aquesta.

9.3 Implicació: el grup com a dispositiu possibilitador

Quan la persona entra al col·lectiu i hi troba el confort suficient per a mantenir-se en el grup, el procés de construcció del vincle amb el col·lectiu passa a una tercera fase: la implicació i assumpció de responsabilitats. Els i les joves que entren a l’Assemblea ho fan amb una sèrie de conviccions i inquietuds compartides. El fet de trobar un espai col·lectiu d’iguals els hi permet dur a terme un tipus d’acció política anhelada (de referència). Però aquesta possibilitat d’acció col·lectiva no només parteix d’una comoditat emocional sinó també d’un reforçament en la convicció de les inquietuds dissidents. Un **reforçament produït per l’apoderament que suposa la vinculació amb una identitat de grup o col·lectiva [1.1]**.

Un dels joves explica que a la universitat s’atrevia a defensar les seves conviccions públicament junt amb els seus companys de classe, en canvi en d’altres àmbits quotidians no:

“el fet de ser un grup a la classe, no sé... Què et dona més força i estàs més animat per anar de cara, i si calia doncs discutir a un professor o anar amb la samarreta que fos. O si s’havia de demanar que es fes vaga un dia la feies, perquè hi ha un col·lectiu que et feia un coixí, no? I estàs orgullós de pertànyer a un grup.” A0:7

Aquesta sensació d'apoderament que narra l'entrevistat ens evidencia el reforçament que permet el grup d'iguals a l'hora d'emprendre una acció col·lectiva o de disposar d'un grup de confort a l'hora de realitzar una acció o vestir una samarreta determinada que pugui suposar un risc si es fa a nivell individual. En aquest sentit, el descobriment d'un grup de confort que possibiliti realitzar aquesta sèrie d'accions i pràctiques dissidents, esdevé un al·licient per a no només mantenir-se en el grup sinó implicar-s'hi.

Una entrevistada explica la seva vivència a l'entrar:

“entres a Arran, estàs en un espai completament nou, i tens moltíssimes ganes de... (mh...), pues de, participar a tots els espais, de conèixer la gent... de, bueno de... veure realment, què, què fa Arran del Poblenou. O que fa Arran. I jo crec que això arriba a un punt, doncs, si... sempre hi ha coses que t'il·lusionen, i et motiven.” A2:15

Aquesta motivació que explicita l'entrevistada per participar dels diferents espais i conèixer la diferent gent implicada en les assemblees de joves d'Arran també el podem veure reflectit en el relat d'un altre membre de l'Assemblea quan diu: *“a mi m'agrada [...] poder treballar, i veure gent que treballa en la mateixa organització que tu”* (A5:4-5). Uns relats on a part de mostrar l'al·licient de conèixer gent i implicar-se en un projecte en el que hi participen persones iguals, també hi apareix l'element del sentit de pertinença a un mateix grup, a un col·lectiu. El desenvolupament d'una identitat col·lectiva o sentiment de pertinença a una col·lectivitat, com en el cas del jove a la universitat, no només reforça sinó que apodera.

En aquest moment l'atractiu vers el col·lectiu ja no es deu tant pel fet de tractar-se d'un grup d'iguals sinó més aviat per ser un col·lectiu de referència. Un atractiu o admiració pels comportaments col·lectius o individuals que es veuen. Comportaments a nivell de compromís, coneixements, exemplaritat o implicació relacionats amb la dissidència política cercada o admirada. En aquest sentit diversos dels entrevistats de l'Assemblea de Joves expressen una admiració i emmirallament en relació a la dedicació i el compromís vers la dissidència del col·lectiu:

“Em va sobtar que hi hagués tanta... no sé com dir-ho, o sigui, que la gent estigués tant, tant..., motivada. Sí, tant implicada en això. I que es deixessin de fer moltes coses per a fer això. Jo, clar, en aquell moment no... no podia pensar que algú pogués deixar de... de jugar a futbol per fer barri. Bueno per fer política.” A19:2

Unes vivències d'admiració que també identifiquem en relació als coneixements polítics i als debats i converses que tenen i que, per tant, amb l'entrada al grup es passa a tenir-hi accés i poder-hi participar quotidianament. Així ho explica un dels joves:

“me'n recordo que estàvem aquí... en aquesta sala, i... i era tothom... bastant més gran que jo. (mh...) eh... eh... Eren molt més grans [...] i... era tothom... bueno clar, ets un xaval així... Veus gent, o que parla de les coses que a tu sempre t'han motivat i tal, i

clar... [...] quan tu veus un, un... unes quantes persones parlant de, de tot allò que tu... pues, tenies ganes de... (mh...), de parlar, o de que pensaves i això... pues, vulguis o no, t'impresiona i t'agrada, i penses: -Joder... saps, aquesta gent... estan fent coses i tal, i tu?” A9:2

Un accés al grup que a part de possibilitar la participació en converses i de debats cercats, també **permet conèixer i compartir projecte amb persones que en un inici són persones amb coneixements i pràctiques de dissidència de referència**, i per la qual també s’ha decidit entrar a formar part del grup [1.2]. El següent entrevistat així ho explicita:

“el fet de, de tenir aquesta... diferència d’edat, clar, potser si que vaig dir, hòsties pues, aquesta gent, eh, poden, poden ser un, un referent, evidentment estan més formats perquè tenen més anys d’experiència, més anys treballant, han llegit molt més, han... llavors doncs potser és una manera, que així aprendre jo també, si em fico, doncs, amb aquesta gent. [...] això va ser una de les coses que em va motivar a anar, a entrar i, per anar adquirint coneixements, eh... polítics.” A11:2

Per altra banda, aquest apoderament que possibilita el grup per a practicar la dissidència política també conté la seva vessant més instrumental. Diversos dels i les entrevistades relaten les “possibilitats” que els oferia el fet de participar d’una assemblea de joves des de la que organitzar accions de dissidència política (A9:6, A18:2). Fins i tot una entrevistada destaca com durant molt de temps veia en Arran un col·lectiu que feia “coses guais”:

“veies que Arran feia coses guais, o... O a les manis, que sortissin un grup d’encaputxats, que són de l’esquerra indepe, que ho tenen molt ben muntat, que van surten, pinten, i no sé que... (mh...) I jo també vull fer això, saps. Llavors pues clar, a mi em feia molta... il·lusió. I sortir a pintar a la nit, i a encartellar, era en plan... buaa que... guai... saps.” A13:5

Aquest dispositiu de possibilitació que esdevé l’Assemblea de Joves per a la pràctica de dissidència política, és el mateix que el dels altres col·lectius de dissidència. En aquest sentit un dels activistes de la Teixidora expressa aquest **vincle més instrumental amb el grup, en tant que possibilitador per a desenvolupar voluntats o desitjos [1.3]** quan diu: “*el fet que al Centre Social hi hagués un projecte de botiga gratis, on es porta roba per intercanviar, per donar simplement o agafar de forma gratuïta, sense que hi hagi intercanvi econòmic pel mig [...] potencia que es pugui [practicar-ho]*” (T2:3). També l’entrevistada de Can Masdeu ho expressa quan diu que “*buscava un grup per anar a començar a viure [...] models més coherents [...] a nivell de consum, gestió de residus,... buscava un grup per poder fer-ho*” (CM:1).

Per altra banda, i de forma rellevant, constatem que l’entrada al grup permet en sí mateixa la possibilitat de desenvolupar la pràctica dissident. En el cas de l’Assemblea de Joves, pràctiques de dissidència política com podria ser la participació d’una manifestació. El grup

dissident es converteix en el grup d’afins per a dissentir l’ordre social establert, tant per trobar en ell un grup de persones on no topar-se amb la constant discussió o incomprensió, com per compartir inquietuds i plegades experimentar noves experiències possibilitadores de nous horitzons.

Tots els i les entrevistades del col·lectiu han coincidit en expressar que abans de formar part de l’Assemblea quan anaven a les manifestacions, ho feien acompanyats d’alguna amistat (A1:18, A14:2, A16:20). Un d’ells fins i tot confessa que a l’hora d’anar a alguna hi havia èpoques que trucava fins a 4 o 5 persones conegudes per a que l’acompanyessin, i si no ho aconseguia no hi anava. Després, un cop ha passat a formar part del grup, explica com ni s’ho planteja, acudeix a la manifestació i allà ja s’hi troba amb unes 40 persones que ja coneix (A1:18).

Principalment però, on recau la rellevància del grup com a possibilitador és en la intensitat. Un dels entrevistats explica com des de que milita a l’Assemblea de Joves va a més manifestacions i assumeix accions més perilloses. I ho fa per la seguretat i recolzament que li possibilita el grup:

“tens la confiança de saber que els altres que, que estan al teu costat. Pues, saben, saben que estan allà, i, i que no... i que... per molt que... fins i tot, per molt que estiguin carregant o que... o que estiguin a punt de carregar, de... hi ha certa seguretat de, de que vas amb gent organitzada.” A12:17

En el mateix relat, l’entrevistat, confessa que quan ha estat vivint en una altra ciutat per raó d’un beca universitària, tot i participar de les manifestacions que s’hi convocaven, la seva participació i assumptió de riscos era molt diferent. Pel fet de no conèixer i no participar de l’organització. No s’apropava als espais de confrontació amb la policia o no es quedava en els moments on era possible una càrrega policial. Aquest canvi de comportament evidencia la dependència a la fortalesa del grup dissident organitzat per a fer front a situacions de risc o confrontació política. És **l’organització amb el grup que permet i possibilita la pràctica de dissidència política [1.4]**.

Una acció que exemplifica perfectament aquesta dependència a la fortalesa del grup és “colar-se” al metro (en tant que acció coordinada i reivindicada políticament des del col·lectiu en senyal de protesta per l’augment de la tarifa del bitllet) (A10, A11, A12). Una de les entrevistades reconeix els seus temors per a realitzar aquesta acció quan va sola:

“em costa molt, encara, em fa molta vergonya. Només si està tot buit i no hi ha ningú, doncs em colo. Però anar darrere d’algú, perquè... llavors et passa, lo típic, que una vegada algun cop, un tió et dona una empenta (ja...) i llavors t’espantes, doncs, molta por, molta por.” A10:13

En aquest sentit trobem els límits de la dissidència en la debilitat emocional (de confort) de la individualitat en relació a la fortalesa col·lectiva que possibilita el grup. Però també, i de forma latent, a una fortalesa física que proporciona el col·lectiu. El grup resguarda del risc a la vulnerabilitat o debilitat física vers “l’altre” desconegut (A2:12). Podem concloure que **la força individual percebuda acaba sent un dels principals límits per a la dissidència. Un límit que només és sobrepassat per la possibilitació de la força col·lectiva del grup [1.5].**

Per altra banda, **l’entrada al grup i la comoditat emocional permet la transformació epistemològica i sensibilització en nous valors normatius [2.1].** Aquesta sensibilització en nous valors normatius el podem veure clarament identificat en la dissidència normativa pel que fa a les relacions de parentiu, concretament orientades cap al “feminisme”. Aquesta concreta possibilitació en relació a la sensibilització feminista segueix un recorregut paradigmàtic en els membres que entren a formar part de l’Assemblea. Un d’ells explicita el procés viscut d’assumpció i sensibilització política:

“Em vaig adaptar, (*mh...*) també, en part, però... si. Buscava independència i socialisme, eh... A priori, així... Feminisme també... O sigui... després m’ho he trobat, i també ho he... [adoptat] saps.” A7:2

L’implícit d’haver adoptat el feminisme sense prèviament haver-se’l plantejat, ens evidencia una assumpció d’una sèrie de valors normatius i sensibilitats en relació a desigualtats en les relacions de parentiu que no es contemplaven a priori. Amb l’entrada al col·lectiu, però, tots els joves sí que procedien d’una determinada sensibilitat vers les desigualtats de gènere. Un procés d’interiorització dels valors “normals” del col·lectiu, es viu una socialització en tant que membre reconegut i auto-reconegut del grup. Es desenvolupa una sensibilitat que només a partir de la influència del grup es possibilita aquesta convicció. Una mutació i un desenvolupament en el procés de subjectivació de la “dissidència de la norma” a la “norma de la dissidència”.

Aquesta possibilitació es veu reflectida en nois i noies, tot i que amb graus diferents. En els nois comprovem com la sensibilització vers les desigualtats de gènere es produeix des d’una “presa consciència” de la posició de privilegi vers les dones. En aquest sentit un dels entrevistats destaca el procés com a molt positiu per les implicacions que comporta: *“perquè el fet de ser independentista és posar, els símbols de l’independentisme, no?, defensar la independència a ultrança, però... no, no comporta que... hakis d’aixecar-te i rentar els plats”* (A4:9). O un altre que relata el canvi d’actitud i de pràctica quotidiana “molt gran” que ha viscut. De passar a *“no riure’m de les bromes aquestes que fa la gent, que no tenen sentit en veritat. De... intentar tractar a les dones, com lo que són, que és un igual. I intentar no tractar-les com objecte sexual, si que he fet un canvi, sí”* (A18:8).

El grau de sensibilització és evident, però no sobrepassa la “racionalitat” de la “presa de consciència” que li ha ofert la dissidència normativa. En cap cas conté l’element de sensibilització emocional, de saber-se situar en el lloc de l’oprimida dona en aquest cas, d’empatitzar. En aquest sentit, **la sensibilització vers les desigualtats, no patides directament, no sobrepassa la “racionalització” de la dissidència normativa [2.2]**. Així ho mostra un ex-membre de l’Assemblea que qüestiona alguna controvèrsia que ha viscut en relació als límits del discurs i de la pràctica quotidiana a desenvolupar en relació al feminisme:

“és que clar tampoc saps quin és el límit, no? Si fer un comentari sobre una xati, eh... és o no és sexista. Clar a veure, això qui ho diu, saps? [...] és molt subjectiu, no? Depèn de la voluntat amb que tu ho facis. Si ho fas amb voluntat de ferir, o amb la voluntat de...” A8:11

En canvi, per les noies, la sensibilització feminista possibilitada pel grup sobre les desigualtats de gènere i sexe parteixen d’un reconeixement personal de les desigualtats o opressions viscudes i sentides quotidianament. Una de les entrevistades diu que:

“des d’un primer moment també m’he anat sentint més identificada. Vulguis o no, perquè et poses a analitzar, deu mil... experiències que has viscut o sensacions que has tingut. I bueno tot té, pren, un sentit una mica. Llavors també ha sigut un tema que m’ha interessat molt més, que he llegit molt més en aquest aspecte, i que, bueno, al cap i a la fi, analitzo molt més del meu entorn...” A2:6

Des de la perspectiva de les noies, el procés viscut és de “racionalització” política i normativa però sobre la base de sensacions o percepcions de desigualtat experimentades i no racionalitzades prèviament. En aquest sentit, **la racionalització, acompanyada d’una sensibilització per la vivència directa de la desigualtat, implica no només la dissidència normativa sinó també la pràctica [2.3]**. Relaten com mentre abans passaven per alt comentaris, situacions, etc., ara les desigualtats per ser dona en àmbits com les relacions de parella, pressió estètica o rols familiars, són percebudes diàriament (A2:6). En aquest mateix sentit una altra expressa que quan no militava, i no disposava d’un grup d’iguals, les situacions masclistes patides se les “menjava” ella sola i acabaven afectant-li. Ara, en canvi, al disposar del grup li permet comentar les vivències de desigualtat com per exemple en relació a “l’operació biquini” (A13:10).

El grup exerceix el paper de possibilitador de transgredir els límits de la censura cultural que una persona sola i aïllada mai podria. Així el grup permet una *nova possibilitació* a ser sensible a més, i diferents, situacions de desigualtat o de dissidència vers la norma, permetent noves sensibilitzacions susceptibles de ser pertorbades i seguir trencant altres donats per descomptat de l’ordre social establert. Tot i que cal precisar que aquestes ruptures, o noves possibilitacions, no van lligades a un alliberament normatiu “per se” sinó

més aviat a la subjectivació a unes noves normes socials (i per tant subjecció), en aquest cas de dissidència vers la norma hegemònica.

9.4 Integració: assumpció i reproducció de la norma dissident

L'última fase de construcció del vincle amb el col·lectiu és quan la persona es subjectiva en la norma social del grup. Es tracta de la part del procés en la que el grup pren el paper de reproductor d'aquesta norma de la dissidència per a l'assumpció i adhesió de les futures noves integrants. Seguint la concepció socioconstruccionista en la que la persona es subjectiva en la quotidianitat de les interaccions i en la sedimentació per repetició d'aquestes (Ibáñez, 1983) és que podem comprendre el procés de subjectivació en la norma dissident. Seguint l'argumentació de Farina (2005), la constitució d'aquesta subjectivitat “dissident” és dissident respecte l'anterior, però constitueix en sí mateixa una nova “norma social”.

En aquest sentit, els i les joves que entren a l'Assemblea hi entren amb una sèrie de sensibilitats i inquietuds compartides prèvies, però d'una forma molt difusa. És només des de la vinculació amb el grup de dissidència (entrada, comoditat, possibilitat) que van assumint el discurs i la pràctica quotidiana de dissidència política. Com podem comprovar-ho en el següent relat de l'experiència viscuda per un dels joves:

“en principi tu entres i no ho tens... Has de ser... jo que sé, eh... més o menys independentista, més o menys... socialista, o més o menys voler una societat igualitària. Que al final, després, amb el cap dels anys, de fer-ho i repetir-ho, t'ho acabés creient, saps? (mh...) Vull dir, és així... i... i has de ser més o menys, normal amb, pel que fa al, al tema... feminista. I llavors a mesura que ho vas treballant i a mesura que vas fent formacions, et vas... o convencent, i llavors t'agrada més i t'hi quedes, o... o no convencent i llavors, i llavors marxés, però això ja és... o sigui, no has... Per entrar no has de ser... un erudit, que ja ho sàpiga tot, saps, simplement que tinguis, més o menys un... van per aquí les meves idees, i ja... ja n'hi ha prou...” A9:15

Aquest procés d'assumpció del discurs ens permet visualitzar en primer terme aquestes sensibilitats prèvies sense desenvolupar (construïdes en les quotidianitats dels entorns familiars i d'amistats). I en segon terme, com la influència i **la comoditat emocional del grup d'iguals i l'admiració en tant que grup de referència, van acompanyant als i les noves integrants en aquest procés de transformació epistemològica** (o d'assumpció de la norma social del grup de dissidència) [1.1].

En aquest procés d'assumpció de les normes de la dissidència de l'Assemblea, resulten paradigmàtiques l'assumpció normativa del marc de referència nacional: els Països Catalans i l'assumpció de les pràctiques il·legals. Els Països Catalans resulten una assumpció complexa

per als nous militants. Un dels ex-membres reconeix explícitament: “Els PPCC jo ho vaig acabar assumint durant un temps. Tu entres en un col·lectiu que es parla tant així que al final ho acabes assumint... si, si” (A18:6). O un altre que explica que, tot i no acabar de compartir el raonament i argumentació de la defensa d’aquesta reivindicació, acaba reconeixent que: “públicament ho defenso... ehm... cap a dins... eh, ho defenso, però em costa molt” (A7:22).

Resulta molt significativa aquesta confiança d’aquests membres a l’hora de reconèixer que tot i comprendre el raonament no acaben de compartir la reivindicació com a pròpia (des d’una vessant emocional o empàtica vers la opressió), però que tot i així la defensen públicament. En aquest mateix sentit, tot i que a mode d’excepció, trobem una entrevistada que viu aquesta mateixa vivència en relació a la “independència” (A10:24). I explica que li costava sortir a pintar i fer estelades (doncs no s’hi acabava d’identificar).

O uns altres dos que reconeixen que a l’entrar eren sensibles a les opressions nacionals o a les desigualtats socials, però que no tenien ni molt menys clara la reivindicació concreta del “comunisme” (A11:18-19, A19:9). Ells anaven pintant “falç i martells” però no era una cosa que es plantegessin seriosament, era més aviat com un “hobby” (A11:18). Els tres casos, al final, acaben reconeixent que han assumit aquestes reivindicacions com a pròpies i les defensen públicament.

Pel que fa a l’assumpció de pràctiques il·legals també resulta un procés particular quan entren a l’Assemblea. Molts dels joves, per exemple, ja havien sortit a pintar amb esprai pel carrer abans d’entrar a l’Assemblea, però molts d’altres no. Els que mai havien pintat, inicialment, els hi suposa una certa angoixa haver de fer-ho, així com sortir a encartellar o realitzar altres tipus d’accions. Un dels entrevistats narra que s’ha sentit incòmode primer cop que les ha realitzat algunes d’aquestes accions, però que ja després s’acaba acostumant. Una sensació que reconeix produir-se pel sentiment de perill de “rebre una multa” o de pensar que està fent quelcom “malament” (A12:6).

Però un cop es normalitza aquesta pràctica s’assumeix com a “normal” per a la dissidència política quotidiana, i no com quelcom mal fet, així ho evidencia un altre dels entrevistats:

“És una de les clàusules no escrites quan tu estàs... eh. Adquireixes un compromís, contra... contra l’ordre establert, no? Si vols canviar alguna cosa és evident que, en la societat en que vivim, has d’infringir algunes normes. Perquè la... el sistema està configurat d’una manera de... que... per decidir, hakis de... de... (sí, si...) de saltar-te unes pautes”. A8:7

Però aquest “saltar-se les pautes” en la dissidència política, pot anar més enllà de pintar, encartellar o anar a una manifestació. **Quan es sobrepassa la intensitat de la pràctiques il·legals que s’esperaven, pot generar moments de qüestionament sobre el que s’està fent, o del col·lectiu que se’n forma part [1.2].**

En aquest sentit, una de les joves narra que quan li explicaven en que consistien les accions de desobediència li va suposar un punt d’inflexió. Un punt de replantejar-se si ella se sentia còmode defensant-les aquest tipus d’accions (A2:15-16). Resulta que aquella intensitat de dissidència sobrepassava la sensibilització política de la jove, i on la norma política hegemònica encara predominava en la seva subjecció. La mateixa entrevistada explica que només la seva amiga íntima va esdevenir en el confort emocional necessari per a assumir aquest tipus de pràctica política dissident, i no abandonar el grup.

Aquests processos d’assumpció del discurs o de pràctiques de dissidència política no contemplades inicialment es completen quan la “norma social de la dissidència” és hegemònica i sense fissures dins d’aquests espais de dissidència. Però en el cas de la dissidència (normativa) sobre les relacions del parentiu (el feminisme) dins d’Arran i de l’Esquerra Independentista no disposa d’aquest quòrum en la norma. Aquest fet provoca que apareguin conflictes en la forma d’abordar aquesta dissidència normativa.

Un element explicatiu de la debilitat d’aquesta norma, a part de l’arrelament profund del patriarcat en la constitució de les nostres subjectivitats, és que es tracta d’un eix de lluita recentment incorporat com a tal¹¹⁸. I que la perspectiva i forma de desenvolupar-lo públicament genera divergències al sí de l’Esquerra Independentista, tot i que no tant en l’Assemblea de Joves del Poblenou. Tot i així, un dels ex-membres en discrepa (no va viure el procés de debat d’inclusió del “feminisme” com a eix de lluita en sí mateix, i no inclòs dins del de “socialisme”), i així ho explica:

“la qüestió feminista, la qüestió feminista és delicada, eh, eh... [...] Clar, sempre, sempre potser era, una reivindicació menor, sense treure-li importància eh... I ara se n’ha fet més bandera. Jo crec que és un tema delicat, jo hi estic d’acord, però... però potser s’ha volgut, com... magnificar massa, no?... I la magnificació, potser priva, la normalització. Aquest és el meu punt de vista, però no per això estic en contra de, de moltes de les reivindicacions que es fan en aquest sentit, al contrari. Però... però crec això, que la... que... bueno... sóc partidari de que la normalització, eh... no passa per la magnificació d’aquest, d’aquesta part de, de... dels problemes que... (mh...) que reivindicuem...” A8:10

¹¹⁸ La CAJEI (Coordinadora d’Assemblees de Joves de l’EI) el 2011 incorporava (i diferenciava dins la proclama de “Socialisme”) la reivindicació del “Feminisme” com a nou eix de lluita en la mateixa importància que el de “Independència” i “Socialisme”. Amb el procés de confluència amb Maulets, culminat amb la creació d’Arran el 2012, aquest va quedar consolidat, i fou assumit posteriorment per les altres organitzacions de l’Esquerra Independentista (Endavant i CUP). Tot i així la perspectiva teòrica (i les implicacions pràctiques) no acaben de ser de consens. Mentre Arran desenvolupa unes premisses més en consonància amb el “feminisme radical”, Endavant tendeix a desenvolupar unes premisses més properes a un “feminisme socialista”, més vinculat a l’estructura econòmica. A la CUP per a evitar el conflicte entre perspectives no hi ha unes premisses clares (DC5).

Aquesta es tracta d’una divergència, o una no-assumpció, de la perspectiva i pràctica aprovades a nivell d’Arran que per algunes joves és vista com una mancança de sensibilitat i de formació:

“Crec que a Arran tothom s’acaba formant una mica per on vol, no? I això fa que, potser, dins d’una assemblea d’Arran tinguis una persona que tiri més per una via “stalinista” o una persona que tiri per un... un “feminisme radical” o per un “feminisme socialista”. I llavors, clar, això provoca topades en algun moment donat, és inevitable, això provoca idees diferents, no?” A10:9

Com explicita l’entrevistada, a Arran, a conseqüència d’aquesta mancança **cada militant desenvolupa la seva formació de forma autònoma, tant en dedicació com en orientació [2.1]**, i per tant es desenvolupen diverses perspectives teòriques i argumentals a l’hora de defensar la *independència*, el *socialisme* i el *feminisme*. La “formació política” de les militants d’Arran, tot i que a nivell nacional existeix una comissió específica, la seva tasca s’acaba reduint a la recomanació, recull i edició de textos per a la lectura (DC13). Una tasca nacional i unes dinàmiques quotidianes en les assemblees locals (com la de Poblenou) que releguen la formació a un segon pla, a una responsabilitat a desenvolupar individualment, ja sigui per qüestió de falta de temps o per no visualitzar els beneficis a curt termini. En aquest sentit, l’Assemblea de Joves es va dotar també, durant el 2014, d’una comissió específica de formació. Però un dels que en va ser responsable relata el fracàs d’aquesta experiència:

“crec que és un tema que... falta. I jo quan vaig ser responsable, juntament amb un altre noi, vam fer un pla de formació molt... molt ambiciós, que... vam haver d’abandonar a la meitat per falta de temps. És una cosa que... sempre partim del principi de que la formació ha de ser col·lectiva, quan jo estic d’acord, però... els problemes de les formacions col·lectives, és a dir, debatre i arribar a conclusions comunes, fa que també necessitis molt temps que... que, doncs la gent no sempre, està disposada a perdre. [...] La gent no llegia els textos... o no sap molt bé com participar en les preguntes o... O directament no pot venir el dia que s’ha quedat per fer-ho. (ja...) I clar, has de buscar un mecanisme que si... que faci, que sigui interessant, que venir sigui una formació útil, que no sigui... que, sigui un tema concret, que, la cosa es puguin treure conclusions importants per, al nostre dia a dia...” A12:8

Així, amb una manca d’espais i de seguiment dins l’Assemblea la formació i sensibilització política de les joves no s’acaba fent de forma col·lectiva. Llavors el discurs col·lectiu o les argumentacions en els debats per a la presa de decisions no responen a una formació col·lectiva. Aquests sorgeixen de diferents processos de presa de decisions que es prenen des de la formació individual (amb una orientació lliure o autònoma) o des de la perspectiva que se n’extreu d’activitats com xerrades (de les que principalment se n’extreu el contacte d’altres col·lectius de l’EI) o del contacte i debat informal amb altres persones d’altres assemblees de joves d’Arran.

Els espais informals d’oci acaben esdevenint els espais per a generar els contactes i referencialitat amb les persones d’altres col·lectius (adults) de l’EI o amb altres joves de l’EI (que mantenen una mateixa relació amb els col·lectius adults de l’EI) (DC12). Mitjançant aquesta via informal s’estableix una influència directa en el discurs. En aquest sentit podem extreure una forta relació entre el discurs polític (i la pràctica que hi ve associada) i els contactes informals. En el cas de Poblenou serien les persones més adultes d’Endavant i el Casal Octubre. Així en relació al **discurs que acaben desenvolupant les joves de les assemblees d’Arran, més que provenir d’una formació col·lectiva pròpia, acaba responant a la influència directa dels altres col·lectius de l’EI** (i a la indirecta, via pressió informal) [2.2].

Però aquesta influència directa es produeix mitjançant contactes informals, via coneixences personals. És en aquests contactes i connexions que es donen en els espais de l’EI (reunions o d’oci) en els que es poden identificar una sèrie de pressions i control sobre el discurs a tenir pels joves. Un dels entrevistats diu:

“A nivell nacional, aviam... també intento desfer-me de les etiquetes eh. I jo crec que quan parlo amb els meus amics és quan més dic el que jo penso, no? Perquè tampoc et jutjaran, perquè el que tu pensis... no? No, no sé com explicar-ho, no?... Però si tu estàs debatent amb un... una persona d’Arran, (*mh...*), eh... Has d’anar amb fil i agulla, no?... amb el que estàs dient, no?” A5:13

Aquest relat ens permet constatar l’existència d’una pressió latent sobre els i les joves de l’Assemblea en relació al discurs polític o estratègia política a seguir per part de l’Esquerra Independentista o de la CUP¹¹⁹ moviment en general o d’alguna de les seves organitzacions com el cas de la CUP. **Una pressió que esdevé control (a curt termini) i assumpció del discurs hegemònic (a mig i llarg termini) [2.3]**. Una adequació a la norma de la dissidència política (al discurs hegemònic procedent de les organitzacions adultes de l’EI) que esdevindrà font d’integració i d’èxit o font d’etiquetatge i exclusió. Al final, aquesta dinàmica s’acaba traduint en que en molts debats polítics s’acaben imposant (tot i que no

¹¹⁹ Recordem que el paper a desenvolupar per part de la CUP sempre ha estat sotmès a discussió i discrepàncies entre les organitzacions de l’EI, concretament entre Endavant (OSAN) i Poble Lliure (abans MDT). Per una banda, des de la perspectiva de Poble Lliure es considera que la CUP ha d’esdevenir, i amb l’entrada al Parlament de la CAC esdevé, en l’organització de masses de l’Esquerra Independentista. L’organització en la que s’enquadri tothom que es vulgui apropar al moviment, i que esdevingui directora d’aquest marcant les línies estratègiques generals de tot el moviment. Per altra banda, des de la perspectiva d’Endavant (OSAN) es considera que la CUP, tot i la seva preponderància mediàtica, ha d’esdevenir un agent més per tal de garantir la no cooptació institucional de tot el moviment. En aquest sentit aposta perquè la direcció sigui coordinada i col·legiada per totes les organitzacions de l’Esquerra Independentista.

explícitament) criteris més vinculats a adhesions de caire personal (emocional) en lloc de vinculats a raonaments polítics de caire dialèctic (raó). Així ho relata un entrevistat:

“[en relació a les propostes que planteja una determinada assemblea o col·lectiu] la gent no fa un anàlisi sobre... sobre el que ha fet l’Assemblea de tal lloc, sinó que fan un anàlisi de que... de que són col·legues meus, saps? O... o me’ls veig cada dia al casal, o a la [Universitat] Autònoma.” A4:20

Així, a partir de la manca d’espais col·lectius de debat i reflexió des de les assemblees locals (com per exemple la de Poblenou) els posicionament i perspectives polítiques acaben veient-se influenciades per la pressió entre joves d’Arran i pels col·lectius adults de l’Esquerra Independentista (Endavant i Poble Lliure). Unes dinàmiques que acaben donant peu a **no tolerar la heterogeneïtat i fomentar una pretensió d’homogeneïtzació de discurs i pràctica sense espai a la dissidència (o discrepància) dins la dissidència [2.4]**. Aquesta dinàmica acaba comportant en l’etiquetatge i exclusió d’aquell qui discrepa alguna vegada, i passant a ser subjecte de dubte i recel davant de qualsevol aportació¹²⁰. Però alhora s’aconsegueix produir un enquadrament, no racional, sinó emocional amb la dissidència (i norma) política del grup molt més sòlida, perquè ve acompanyada del confort.

Aquestes diferències entre discursos (i subjeccions a la norma dissident) en determinats contextos, pel fet de basar-se en el suport emocional del grup d’iguals, ha portat a reforçar aquestes diferències en base a una distinció estètica, recordant aquelles dinàmiques de “tribu urbana juvenil” (Feixa, 1989; 1998). Un ex-membre recorda les dinàmiques d’entre 2004-2008:

“a nivell de C.A.J.E.I... jo crec que hi havia un rol, que era el de l’Assemblea de Joves de Gràcia, que era un... rol de lideratge. [...] una assemblea de joves, en aquell moment, molt forta i activa... I que van, i que va... i tot això va permetre que, eh.... obtingués un lideratge, un lideratge que... ella mateixa, com assemblea va... eh... va... mantenir i... i va fomentar. I no crec que, no només a nivell polític, sinó inclús a nivell personal, i això era, era... (mh...) era desagradable... a més a més, que... crec que, eh... això també, eh... en aquest context, van establir com una mica, un... un... eh, uns codis com de secta, no?... A part de... de, de nivell estètic, que hi són en, en molts, en molts àmbits, això no, no, no és lo important, sinó a nivell, doncs de... de... de grup, no?... i de, i de, i de pautes de comportament, de... d’actitud respecte altres col·lectius [skinheads], i, i de, i de... individus que potser, no tenien el nivell d’implicació que... que el grup... que aquest grup fort requeria, com per ser ben acceptat, i... i membre d’aquesta... diguem entre cometes, secta, no?” A8:5-6

¹²⁰ En aquest sentit el 29 d’agost de 2015 apareixia al portal virtual Naiz.eus (2015) del diari Gara una editorial que reflexionava sobre aquesta mateixa dinàmica dins el Moviment Basc d’Alliberament Nacional (Esquerra Abertzale): “Gestionar la discrepancia, mitigar la obediència, evitar la disidència”.

Així doncs, en les dinàmiques de relació en els espais (formals o informals), travessades per pressions sobre el discurs, les conseqüències d'èxit o exclusió són traslladades també a l'àmbit de la identificació estètica. Aquests espais de relació són els que per exemple desenvolupen les assemblees de joves per festes majors, concerts, cafetes, o els que desenvolupen els casals independentistes (Casal Octubre en el cas del Poblenou)¹²¹. En aquests espais a part de desenvolupar-hi oci, en la trobada entre militants de diverses assemblees de joves i dels diferents col·lectius de l'EI, s'hi donen una altra sèrie de dinàmiques de relació:

“el que estic veient a vegades, últimament, pues això... gent que té certa importància, o certs càrrecs a Barcelona, o lo que sigui, doncs que... Bueno no sé... que et mous en uns ambients que fas la política més fora dels espais formals que dins. I a mi hi ha coses que no m'agraden, en això, en aquest sentit. Bueno,... (A: *Si es prenen decisions en espais informals, o que la gent que té càrrecs en espais informals té més rellevància i llavors la gent li ve a...?*) Una mica les dues coses, o sigui, que es prenguin decisions o que directament que es parlin masses coses que no s'haurien de parlar en espais informals, no m'agrada. I... a més a més, que la gent que a més a més té càrrecs i tal, pues, té com més importància, en aquests espais... saps? Com que mola més... doncs... bueno tampoc... em fa una mica de repelús. I... quan veig que gent de l'assemblea s'aprofita d'això... em posa molt molt nerviosa.” A16:21

L'assumpció de responsabilitats en la dissidència política, sempre i quan aquesta vagi acompanyada d'un enquadrament en la norma de la dissidència, esdevé font d'èxit social i polític dins Arran (a nivell nacional) i font d'informació i argumentació política [2.5]. Un fort èxit social dins aquest espai, reforçant la comoditat dins aquests espais d'oci (informals), però també, i igual d'important, en els propis de presa de decisions polítiques (formals).

A més a més, aquesta implicació política, d'oci i d'èxit en el confort emocional en aquests espais acaba desenvolupant en una vida quotidiana dins aquest mateix entorn, dins d'un mateix “món” (A2:8). Molt joves quan entren a militar acaben fent la seva vida al voltant d'aquesta militància, tant en els espais d'oci, les festes, a la cafeta okupa, a la Festa Major, i només parlen amb la gent de l'EI i, fins i tot, només parlen dels temes de l'EI (A2:16). **Una vida quotidiana únicament vinculada amb l'espai de confort emocional i que, al final, no centra la seva dissidència quotidiana en la incidència en la resta de la societat, que hauria de ser l'objecte principal d'un col·lectiu de dissidència política [2.6].** S'acaben generant

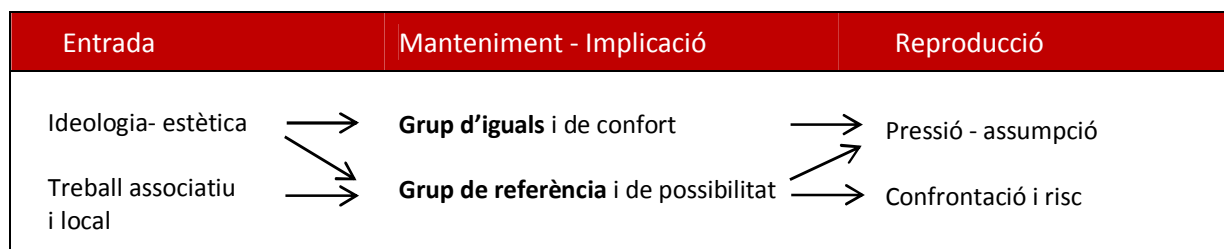
¹²¹ La pressió rebuda s'exerceix per una banda des del que hem anomenat “dominació adulta” (per exemple,) en tant que el discurs polític i estratègic legítim és el que es produeix des de les organitzacions “estratègiques” adultes de l'Esquerra Independentista (Endavant-OSAN i Poble Lliure), i per altra banda des del que Feixa, Molina i Alsinet (2002) anomenen “comunitat hermenèutica” en tant que xarxa de cohesió i de reconeixement social dels i les joves que formen part, no només del “grup” sinó de tot el moviment d'iguals (més enllà del grup).

unes dinàmiques de “endogrup” o “tribu urbana” permetent viure una realitat al marge de la societat que es pretén transformar i en al que incidir. Una dinàmica que critica ironitzant un dels entrevistats:

“Si tu... eh... vas a la uni... I estàs amb els del SEPC. Te’n vas a... després al casal a fer la birra. Després quedes amb els de l’assemblea. I després te’n vas a dormir amb l’estelada de manta... doncs, jeje, al final acabés vivint en un gueto, no?” A5:13

En aquestes dinàmiques de relació és quan el grup de dissidents pren el paper de ser l’espai de comoditat. Les persones acaben preferint o prioritant els espais de comoditat amb persones afines, també dissidents, en la quotidianitat i no haver-se de trobar, o poder evitar, incomprendiments vers les seves pròpies pràctiques. Jaggar (1989) diu que quan s’experimenten sensacions no-convencionals de forma aïllada fins i tot poden produir dubtes en torn a la pròpia salut, no en canvi si són compartides i validades per altres. En aquest moment és quan es dona peu a la formació de subcultures no hegemòniques com la que es produeix en els espais de l’Esquerra Independentista.

Taula 40. Esquema del procés de vinculació amb el col·lectiu en relació a les concepcions de la dissidència (finalista-instrumental).

El procés de construcció del vincle amb el col·lectiu de dissidència és un procés travessat per una relació dialèctica entre comoditat emocional i possibilitat racional o instrumental per a dur a terme la pràctica dissident. Una relació dialèctica marcada per la concepció del grup en tant que grup d’iguals o grup de referència. Es tracta d’un procés ple de vivències, contradiccions i pressions que acompanyen l’entrada, el manteniment, la implicació i la integració final al grup. I és en la successió d’aquest procés que es dona la ruptura amb la subjecció de la norma social i es produeix una transformació epistemològica, en la subjectivitat, orientada a una nova norma, en aquest cas de dissidència política (i normativa).

Taula 41. Síntesi: Construcció del vincle amb el col·lectiu de dissidència

Elements del procés de construcció del vincle amb el grup	
Entrada	1. Dualitat presentació pública
	[1.1] Dualitat en descripció col·lectiva i individual del grup
	[1.2] Dualitat en descripció ideològica o feina local associativa
	[1.3] Dualitat en definició orgànica o grup de joves obert
	2. Dualitat acció i pràctica política quotidiana
	[2.1] Preeminència d'activitat política d'aliances amb altres agents locals per sobre de pràctica autònoma ideològica
	[2.2] Apropament no conflictiu amb entitats locals i imatge no combativa
	[2.3] Paradigma en l'organització d'activitats atractives per a l'entrada de joves, però que resulten feixugues
	3. Dualitat en la difusió de la dissidència (expansió)
	[3.1] Preeminència de la difusió de forma virtual i no-personal
	[3.2] La difusió personal ex-posita al jove militant
Manteniment	[1] El confort i la comoditat emocional afavoreix la permanència
	[2] Si el grup no ofereix comoditat emocional dependrà de la fortalesa de la inquietud política
	[3] Els esforços i sacrificis instrumentals de la dissidència no seran assumibles si no es disposa d'un grup de confort emocional
	[4] El grup d'iguals i confiança permet la reflexió i “racionalització” de problemàtiques i de la necessitat de l'acció col·lectiva com a mitjà
Implicació	1. Possibilitats per a la transformació epistemològica
	[1.1] Reforçament per a la vinculació a una identitat grupal (grup d'iguals)
	[1.2] Possibilitat d'accedir i participar de debats, coneixements i persones (del grup de referència)
	[1.3] Possibilitat per a desenvolupar i practicar inquietuds i desitjos
	[1.4] L'organització amb el grup permet i possibilita la pràctica de la dissidència política
	[1.5] La limitació de la força física percebuda a nivell individual només serà superada per la força col·lectiva del grup
	2. Possibilitats per a la transformació epistemològica

	<p>[2.1] L'entrada al grup permet la transformació epistemològica i sensibilització vers nous valors</p> <p>[2.2] Sensibilització vers desigualtats no patides no sobrepassa “racionalització” de la dissidència normativa</p> <p>[2.3] Sensibilització i “racionalització” de desigualtats viscudes implica no només dissidència normativa sinó practica</p>
Integració	1. A nivell d'assumpció de la norma dissident
	<p>[1.1] La comoditat emocional del grup d'iguals i l'admiració pel grup de referència acompanya el procés de transformació epistemològica o d'assumpció norma dissident.</p> <p>[1.2] Només quan la intensitat o exigència de la pràctica dissident sobrepassa els límits d'allò possible (i per tant assumible) pot fer qüestionar el manteniment. En cas contrari reforça l'assumpció i reproducció.</p>
	2. A nivell de l'Assemblea de Joves del Poblenou
	<p>[2.1] Manca formació col·lectiva que esdevé individual i autònoma</p> <p>[2.2] Formació política acaba responnent a la influència informal d'altres col·lectius de l'EI</p> <p>[2.3] Existeix una pressió latent sobre el discurs que acaba adequant-lo a la norma dissident hegemònica</p> <p>[2.4] Dinàmica de no tolerar la heterogeneïtat, fomentant homogeneïtzació del discurs sense espai per a la dissidència interna</p> <p>[2.5] Assumpció responsabilitats polítiques i discurs norma de la dissidència esdevé èxit social i polític</p> <p>[2.6] Es desenvolupa un espai social de dissidència on es passa a desenvolupar-hi la vida quotidiana, paradigmàticament eludint responsabilitat de transformar la resta de la societat</p>

10. Processos de transformació epistemològica

En paral·lel al procés de vinculació amb el col·lectiu es produeix paral·lelament un procés de transformació de la pròpia subjectivitat (de les formes de conèixer i d'actuar). Una subjectivació que es desenvolupa entre l'entrada al grup i l'assumpció i integració a les normes i pràctiques dissidents del grup. En aquest sentit, en aquest capítol exposem aquest procés de transformació, no tant en relació al vincle amb el grup, sinó amb la pròpia experiència epistemològica.

Si bé les fases del procés de vinculació amb el grup se succeeixen de forma temporal, no per això el procés de transformació epistemològica que li ve associat es desenvolupa de forma lineal. A l'hora d'analitzar aquest procés de transformació, partirem de la consideració de la dialèctica latent raó-emoció i que permetrà abordar les dues lògiques contradictòries entre discursos i vivències sobre aquest procés:

- 10.1** Els discursos d'un procés “raonat” de “presa de consciència” de les dissidents, assimilat de forma lineal i teleològic.
- 10.2** Les vivències d'un procés de transformació conformat per diferents experiències, situacions viscudes i emocions que les han envoltat i construït.

10.1 Discursos sobre el procés de transformació

El discurs implica un context, emocions i implicacions subjacents al relat explícit, per tant no es tracta d'una descripció, per molt que sigui d'una mateixa. El discurs és una forma de

construcció de nosaltres mateixes, d’harmonitzar i dotar de coherència la constitució de les trajectòries personals (Íñiguez i Antaki, 1994). Així, si analitzem els discursos exposats pels i les entrevistades comprovem com ofereixen un relat de la seva trajectòria de forma teleològica i racionalitzada. Expliquen el seu procés de transformacions epistemològiques, tant a nivell de sensibilitats com de pràctiques quotidianes d’una forma gradual i acumulativa linealment en el temps de la seva trajectòria.

En aquest sentit podem identificar com els entrevistats ofereixen explicacions sobre les seves conviccions polítiques travessades per tres tipus de lògiques. Per una banda emfatitzant en el (1) *context polític i social* com a causa de la seva “presa de consciència” (causa-efecte). També per una qüestió de (2) *tenir un criteri i consistència de la personalitat pròpia* que guien el seu dia a dia en base a unes voluntats no influenciables. I finalment per una qüestió, gairebé, (3) *instintiva de tenir uns valors latents, una originalitat personal*, que resulten ser els mateixos que després desenvolupen en el col·lectiu de dissidència.

Pel que fa a les lògiques del **[1] discurs del context polític i social** els discursos es basen principalment en una dràstica explicació “racionalitzada” o ideologitzada del seu present actual, emascarant o eludint qualsevol tipus de factor emocional, o fins i tot, dubte existencial o contradiccions:

“yo creo que en el meu cas era una qüestió de classe, de sentir moltes injustícies darrera meu, o sigui no va ser per una qüestió d’un caldo de cultiu [...] hi havia una inquietud per dins de que això no pot ser.” T3:12

“jo crec que tot aquest ha sigut un procés d’emancipació personal, llavors, jo crec que ha estat i continua sent-ho eh... però el anar veient i el anar coneixent persones, anar-t’hi relacionant, anar llegint coses, o qualsevol de les coses que he anat dient, jo diria que tot plegat, el que m’ha anat portant és a veure com funcionaven les coses i on estava posada jo en tot això, i poder decidir jo.” LT:18

“adquirir una consciència socialista o comunista, però va ser també veure les injustícies que hi havia al voltant, i no només a un nivell abstracte del que li passava a la meva gent, a la gent del voltant, sinó el que em passava a mi, com a membre d’una generació [...] Ehm... llavors va ser una qüestió de... de veure que tot el sistema social no funcionava. Que era un sistema que afavoria la rapinya i la usura per part d’aquells que ho tenien tot, i llavors una mica adquirir consciència socialista va ser una cosa doncs, com gairebé obligada. Doncs perquè sinó una altra vegada... si no hagués tingut la capacitat d’analitzar tot el que em passava a mi i al meu voltant, crec que... doncs hauria acabat en un pou.” A6:2

Per altra banda la lògica vinculada amb el **[2] discurs de la consistència de la personalitat pròpia** que expressen alguns entrevistats, rebel·len en el seu discurs una explicació teleològica del seu present i conviccions dissidents actuals a una explicació fruit de la seva

individualitat i criteri propis. Aquests discursos invisibilitzen les emocions contradictòries, les pertorbabilitats, però amb més rellevància, invisibilitzen les influències externes o del grup dissident:

“intento ser molt amo de les meves decisions, també en aquest sentit, i no deixar-me emportar per, per inèrcies, *això si que ho tinc com molt, sóc molt sensible a això, saps, o sigui, a cada moment, tenir la sensació, que cada cop que trio una cosa, doncs la trio perquè considero que respon a un concepte, podríem dir, d'autenticitat personal meva, saps... que hi hagi com una, una... ser conscient, un procés d'autoreflexió diríem.*” EB:10

“hi ha una cosa que sí que seria més d'infància, que és, que la meva mare, *em va educar, en tenir criteri propi, de dir, de... tenir el valor, d'escoltar-me a mi mateixa, i de que és lo que jo realment vull*, i no preocupar-me molt del que diran... (*mh...*) i llavors després en la vida, quan m'he anat trobat, coses que m'han fet pensar, i llavors he arribat a la conclusió de que prefereixo comportar-me en una cosa d'una forma diferent, o vestida diferent o així (*mh...*) no m'ha fet tanta vergonya, perquè ja... partia de la base de... no tenir aquestes... aquests prejudicis...” CM:9

Finalment, la tercera lògica que podem identificar és la del **[3] discurs sobre els valors instintius originals** que expressen els i les entrevistades com a explicació de la seva dissidència. Aquest discurs és el que respon a la “presa de consciència” o “revelació” i desenvolupament d'uns valors originaris que estaven latents o dormits, i que aquests, de forma inconscient l'han portat a entrar en el grup i després practicar la dissidència. En aquest cas, també, tot respon a una originalitat instintiva que invisibilitza les influències, els dubtes o les contradiccions:

“el tema de consum sí que és algo que he portat jo molt... no sé també sempre havia volgut estudiar ambientals, no sé. Si que tenia certa consciència amb el tema consum sempre. Bueno sempre no sé. Però si que recordo que *és una cosa que sí que em venia bastant de mi*. Que no és algo que m'hagi modificat.” T1:6

“Jo crec, que *ha sigut un procés com... de... d'enfortir coses que més o menys ja intuïa*, no sé...” T2:7

“Jo crec que de... o sigui..., la militància és el que més ens fa aprendre, però després per mi també, la carrera que he escollit..., *mh... ha potenciat la curiositat que jo tenia quan la vaig escollir*, i m'ha format en... com a mínim en, en diverses coses, per, per tenir, per tenir un criteri... sobre, sobre el dia a dia...” A1:6

“Ja portaven temps dient-me que si entrava i no-sé-què... perquè tot i que jo ara no ho sé recordar bé. Però jo pensava mes o menys, suposo, *tenia els ideals de la gent de l'assemblea. Tot i que jo no era conscient. Però si que els tenia inculcats. Però després mirava als meus pares i tenen aquests ideals*. És a dir que els tenia a l'abast

abans de que jo entres a l’assemblea, me’ls van inculcar a mi. Però era una cosa que si que anava amb mi.” A16:1

Totes aquestes tres lògiques del discurs s’interseccionen entre elles i formen part del mateix paradigma epistemològic. Es tracta d’una forma d’entendre i conèixer-se a una mateixa i al món que habita i l’envolta d’una forma concreta. Una forma epistemològica de *consciència (racional)* d’estar fent allò correcte moralment, o objectiu, i que satisfà les pròpies inquietuds i criteris de justícia per sobre de tota reflexivitat sobre la relativitat del propi criteri personal i subjectiu; d’una forma *individualitzada* (d’agència per sobre les relacions i estructures); i d’una *trajectòria lineal i coherent* per sobre de mutacions, girs i contradiccions en les formes de pensar, actuar i sentir.

Aquest és un paradigma del discurs que coincideix amb les implicacions que Richard Sennet (2000) descriu del “capitalisme flexible” on els projectes vitals estables o a llarg termini es desdibuixen per promoure una concepció epistemològica individualitzada de la pròpia trajectòria. Una concepció individualitzada d’una mateixa que López Petit (2008a) desenvolupa com a “empresarització” de la persona. L’autor diu que cadascú esdevé en petita empresa, on la consciència passa a ser un “jo”, una subjectivitat construïda en un procés reflexiu de decisions preses una rere l’altra. Es tracta d’una forma de conèixer, relacionar-nos i habitar el món marcada per una percepció de càlcul individual dels comportaments, pensaments i emocions que esborrona tota percepció de pertorbabilitat emocional de les persones.

10.2 Un procés de ruptures epistemològiques

A diferència dels discursos teleològics que ofereixen els dissidents sobre el seu procés de transformació comprovem que no es tracta d’un procés lineal i racional. Com especifica Castoriadis (1998b) el temps humà és un temps de creació-destrucció. La única “acumulació” que hi ha en la història humana és l’acumulació d’allò instrumental i d’allò tècnic. I en un mateix sentit benjaminià, una acumulació i processament racional de significacions i experiències és un contrasentit.

La transformació epistemològica es produeix en un procés de continua mutació de la subjectivitat, un procés a partir del qual les diferents vivències a mida que s’experimenten diferents situacions, relacions i interaccions es trenca amb la coherència existencial (epistemològica) del moment, pertorbant emocional i racionalment aquesta. Es tracta d’un procés que, tal i com apuntàvem embrionàriament a Martín-i-Gómez i Pujol (2013) està caracteritzat per ruptures epistemològiques i articulat per les conseqüents vivències de sensibilització (10.2.1), d’impacte (10.2.2) i de reforç (10.2.3).

10.2.1 Vivències de sensibilització

Els entorns i bagatges personals dels i les joves que han anat passat per l'Assemblea són diversos i complexos. Tot i així, resulten rellevants les distintes procedències, aquelles interaccions prèvies a l'entrada, en tant que possibilitadores per a sensibilitzacions vers la dissidència.

Un exemple és el fet que la majoria de nois i noies no han entrat a l'Assemblea de Joves per a dur a terme una pràctica feminista, però s'han trobat amb unes normes dissidents feministes que han acabat assumint com a forma de combatre les desigualtats de gènere i sexe. Aquesta assumpció es produeix de forma “racional” en tant que es dedueix com una desigualtat social equivalent a les que ja se n'està sensibilitzat. Es tracta d'unes sensibilitats socials **necessàries, però no suficients, per al desenvolupament del procés de transformació epistemològica [1]**.

En relació a la sensibilització vers les desigualtats de gènere i sexe comprovem que existeix una diferència entre el que expressen les noies i els nois. Una diferència que parteix d'una sensibilització de caire més emocional, basada en l'experiència pròpia de les noies, i d'una conscienciació de caire més racional, basada en el raonament i reconeixement d'aquestes desigualtats per part dels nois, però en cap cas des de l'empatia. Una empatia que si que es produeix quan el noi (ja sensibilitzat) escolta el relat directe de desigualtat narrat per una noia, no en canvi quan es llegeix (de forma no directa-personal) les diferents relacions de desigualtat. Així ho evidencia el relat d'un dels entrevistats en relació a escoltar com una dona explicava en una xerrada la seva vivència:

“Em va fer com... del rotllo... pensar: -Hòstia... sí que és un tema... serio, saps. Perquè, eh... si, sempre penses que és un tema serio. Però és un tema que... no, no li donaves la... el tamany (mh...) que realment té... [...] explicant... eh... -Si ets dona i surts pel carrer, tens por de ser violada. (mh...) Saps? Jo quan surto pel carrer, no tinc por de ser violat, (mh...) perquè... Abans tenia por de que em... em vingués un nazi i em fotés una pallissa, i ara no tinc, por de... (ja, ja...) gaires coses. Perquè... i... saps, o sigui... I exemples com aquest, que dius, -Ostres, saps? Eh, té una dimensió que no... (mh...) que no imaginava.” A9:16

El relat d'aquest jove mostra com la vivència de quan algú que explica les seves vivències quotidianes d'opressió, patiment o desigualtat, és des de l'empatia que l'emoció transcendeix la raó. Commou, en conseqüència, l'estabilitat epistemològica de la persona (de la subjectivitat). En aquest mateix sentit una de les joves de l'Assemblea explica la sensibilització que li va suposar, en relació a la pressió estètica, el fet de que una bona amiga tingués problemes de salut i fos ingressada per raó alimentària:

“Tu saps que és l’anorèxia i tu saps que és la bulímia... (mh...) Tu saps lo que són totes aquestes coses, perquè al cole també... bueno, als... a l’institut, també t’ho expliquen, tot això. Però no et diuen que això és per culpa del patriarcat.” A2:17

Com teoritza Hochschild (1975) les emocions esdevenen la via d’accés al coneixement de qualsevol fenomen social. Així, a partir de l’empatia de **la vivència de la desigualtat per part d’una persona propera és que es produeix aquesta sensibilització d’una desigualtat que ja era coneguda i raonada, però encara no “sentida” (i no subjectivada) [2]**. En aquest mateix sentit trobem impactes de sensibilització en exemples de desigualtats econòmiques en base a la classe de procedència. Per exemple, una de les joves de l’Assemblea explica la seva experiència de voluntària col·laborant amb treballadores socials on va compartir el patiment d’una nena d’ètnia gitana quan li explicava que s’havia de casar amb un noi més gran que ella; o la normalitat amb la que un nen de 8 anys li explicava com quotidianament anava a robar bicis per després vendre-les per peces (A13:20). O un altre jove que explica com el va sensibilitzar el fet de veure directament la situació que patien moltes famílies que volien desnonar de casa seva, quan estava fent pràctiques en un observatori on feia seguiment d’aquests casos (A14:20). És significatiu com l’entrevistat narra que per molt que siguis conscient de les desigualtats de classe no acabes de percebre-les o ser-ne realment conscient (empatitzar i sensibilització) fins que veus de primera mà aquests casos.

Aquesta és una sensibilització a nivell polític, que en el cas de quatre joves de l’Assemblea, l’han viscut des de l’experimentació pròpia al patir situacions impactants de desigualtat o repressió política (A11:17, A14:22, A15:12, A0:15). Concretament dos d’ells en el desallotjament de Plaça Catalunya en les mobilitzacions del 15M el 2011 i els altres dos en les mobilitzacions de 2002 contra la cimera de caps d’estat. Un d’aquests darrers explica com aquella situació de desigualtat viscuda amb la Policia Nacional espanyola quan tenia 16 anys, lluny de dissuadir-lo el va encoratjar en la convicció de la dissidència política:

“La cimera va ser molt heavy. Va ser trobar-te amb espais d’impunitat policial, no? De... Això també em va marcar bastant. Ens van parar la policia i ens va registrar. I així.. i els abusos que cometien així... Petits però significatius, no? Són coses que em van marcar. Recordo que jo portava un parxe amb una estelada i... ehm... Ficada a la motxilla, però sense enganxar, és a dir, en una butxaca, dins d’una butxaca, eh. Com guardat, que no l’havia posat encara. I... els policies, era la Policia Nacional en aquella època, a més com que hi havia molts. Eren... molts eren de Madrid, just els que ens van parar, i.. no-sé-què, i... ah això, i un encenedor tenia també... les dos coses. L’encenedor també amb una estelada. I el pedaç em van dir que se’l quedaven. Perquè era un símbol anticonstitucional i... amb l’encenedor em van preguntar com... jo era bastant jove, i a més físicament era bastant petit... de: -No fumaràs porros, no? no-sé-què com dient... com amenaçant rotllo que avisarien als meus pares. Perquè a més era menor i tal... I a part, amb altres que hi havia, un es va negar a parlar-li en castellà, que

el van catxear amb força, que el van humiliar doncs traient-li tot el que tenia a la motxilla, traient-li tots els papers de la carpeta...” A0:15

Aquest relat ens mostra com una vivència puntual, viure una situació de desigualtat (i d'impunitat) com aquesta, entre ell i la policia pren molta significativitat en la seva experiència. La policia en aquesta situació està prenent el paper de legitimitat simbòlica d'exercici de poder vers els altres, legitima per a la retenció, l'ús de la força i garantir la “norma” social establerta. Es tracta d'una situació de repressió (simbòlica) que en molts casos quan és patida per joves o persones amb poca (o incipient) convicció pot suposar un trencament que aturi qualsevol continuació en la pràctica dissident. Si la necessitat de la comoditat emocional premia per sobre les conviccions o inquietuds polítiques dissidents, aquesta situació de repressió resultarà dissuasòria. Però en el cas de que aquesta persona ja mantingui una forta vinculació amb el grup de dissidència, aquesta **situació de desigualtat pot ser viscuda en forma de sensibilització d'un abans i un després en la convicció i compromís en relació a la dissidència política [3].**

10.2.2 Impactes: vivències de ruptura

En segon terme, a totes les entrevistes apareixen determinats records que són relatats com a originadors de moltes reflexions. Aquests records que són relatats com a impactants constitueixen el que seria la transgressió a la “censura cultural” (Foucault, 2009). I seguint la concepció de com les experiències passades sensibilitzen i possibiliten el desenvolupament de noves sensibilitats, podem enllaçar amb les conseqüències emocionals, racionals i de pertorbació de la pròpia subjecció.

Les experiències d'impacte pertorben l'estabilitat existencial i explicativa de la subjectivitat de la persona [4]. Són l'erotisme (Bataille, 1997) que desequilibra i trenca amb l'ordre. El que en la consciència de la persona posa en qüestió el propi ser, la pròpia subjecció i subjectivitat. És a dir, el desequilibri pel qual una qüestiona i transgredeix els límits o “censura” (tabús, prohibicions i inexistències) de la cultura que l'ha constituït i vinculat com a tal, que l'ha subjectat i identificat. D'aquestes experiències d'impacte epistemològic en podem identificar dues tipologies, ambdues estretament vinculades amb la violència, és a dir amb situacions de risc físic i simbòlic.

Per una banda identifiquem les experiències de violència viscudes en primera persona, ja sigui de forma passiva o de forma activa. En el cas de les viscudes de forma passiva o indirecte es tracta de vivències en relació a una dissidència política de resistència vers subjectes que exerceixen el poder polític i repressiu. Però aquestes vivències poden ser experimentades en forma de reflexió, dubtes i contradiccions sobre la coherència entre la

practica dissident (ara transgressora de certs límits) i la pròpia vida quotidiana abans mai qüestionada (A2:2). O per altra banda, poden ser experimentades en forma d'admiració i apoderament en vers la pròpia resistència de dissidència política, i per tant reforçament en la convicció. Aquests casos tenen a veure principalment amb l'assistència a mobilitzacions on veuen accions (de violència) dutes a terme per grups de persones organitzades (A13:20, A4:6-7, A14:21).

D'aquest tipus, trobem exemples com les accions en una manifestació universitària on un grup d'encaputxats, no només tiraven ous a les seus de bancs i entitats financeres sinó que, van començar *“a petar totes les portes [i vidres] del banc”* (A13:20), un element que l'entrevistat reconeix que li va atraure. O un altre escenari, per un dels entrevistats, és el de la Vaga General del 29 de setembre de 2010, en el que recorda com va veure *“cremar el cotxe de la Guardia Urbana a Plaça Universitat, com un moment d'aquests impactants”* o l'impacte que li ocasionà la Vaga General del 29 de març de 2012 al veure *“al centre de Barcelona el caos, i recordo perfectament Plaça Catalunya a una banda Mossos disparant pilotes de goma i a l'altra banda 400 encaputxats tirant pedres”* (A14:21). Una Vaga General que un altre entrevistat també recorda com a impactant quan veia el trencament dels vidres dels bancs, però ho recorda referint-se al grup d'encaputxats que feien les accions com a: *“aquestes se la estan jugant”* (A4:6-7).

Aquestes experiències viscudes resulten impactants en tant que suposen una transgressió als límits simbòlics i a la coherència epistemològica. A posteriori, aquesta transgressió epistemològica suposa un apoderament, un trencament vers la possibilitat i legitimitat de l'ordre “normal” establert. Doncs són impactes que evoquen a l'entrevistat, és des de les emoció viscuda que es pertorba la consistència racional de l'epistemologia. Aquestes emocions pertorbadores ho són en tant que escapen de la lògica racional que dóna compte de l'experiència vital viscuda o de la pròpia subjecció. L'impacte en tant que emocional, és el que generarà noves sensibilitzacions i possibles raonaments en les formes de conèixer i relacionar-se. formes de pensar (de comprensió i percepció), crearà nous sabers en la pròpia identitat. Però també genera “desig”, a diferència del que podria ser interpretat com reacció fruit d'un raonament racional i teleològic. Segons Gil (2004) el desig és subjacent a les nostres accions de forma més precisa que la raó o els discursos. Així doncs, podem afirmar que l'impacte emocional no generarà insatisfacció racional, en relació a objectius o aspiracions calculades a realitzar, l'impacte generarà inquietuds de desig o incomoditats emocionals.

Aquesta vivència d'impacte i alhora apoderament és la que relata un dels entrevistats en relació a dos contextos d'acció col·lectiva en les que va participar:

“L’onze de setembre d’aquell any, que vaig veure... que va ser la primera manifestació que vaig anar. I vaig anar en el bloc de l’Esquerra Indepe, i quan tothom feia lo de cantar els Segadors i tal... A mi em va emocionar molt i em vaig quedar flipant. [...] [També] la primera manifestació amb disturbis que vaig anar. Que... era davant de la seu de Convergència [...] i de cop uns anarquistes van tirar uns containers, i això em va xocar molt. [...] de hòstia quina adrenalina, quina emoció... si això va influenciar. Si si, això va influenciar també. Aquestes dos coses. Llavors tothom cridava Anti-capitalista! I jo també ho cridava.” A18:13

La utilització de “adrenalina” o “morbo” a l’hora de descriure les emocions sentides en aquestes situacions és utilitzada per diversos entrevistats. Uns conceptes referits al que en aquesta investigació entenem com aquell precís moment en el que s’està vivint la transgressió de la norma social establerta, en tant que vivència de ruptura, impactant, que trenca aquella censura foucaultiana del “allò prohibit, que no es pot pensar, dir o fer”.

És en l’experimentació directa d’accions de dissidència política violentes que trobem explícitament l’ús d’aquests conceptes. En aquest sentit, els trobem en el relat d’un altre entrevistat quan narra una acció “prohibida” que va fer: “*era com adrenalina. Que saps que et poden pillar i que serà un marrón, però... està bé. Si, si*” (A19:3). O en un altre quan diu: “*sempre et crea una mica de... eh... d’inseguretat. Però també té el seu rotllo, no? També té el seu morbo, i... no sé*” (A8:7).

Aquestes sensacions d’adrenalina o morbo, davant d’allò prohibit **al viure una situació de risc, si es desenvolupen sense cap mala experiència de patiment físic o traumàtic esdevenen en un clar confort, ja no només emocional, sinó també simbòlic i d’apoderament polític [5]**. Així ho evidencien dos joves, un d’ells quan l’Assemblea cercava espais abandonats per a okupar, recorda com li va marcar el fet de “*donar un pas endavant i fer una acció clarament il·legal, que suposava riscos [...] que a vegades volia dir que tu erets el primer que havies d’estar trencant un vidre i entrar [a la finca]*” (A0:16). O, l’altre, quan va realitzar una acció a la Vaga General, al marge de l’Assemblea, i va veure com aquesta acció va ser seguida per més gent fins arribar a ser portada de mitjans de comunicació d’arreu:

“Posar tot de contenidors, començar a posar i molta altra gent es suma. I llavors anar cap a Plaça Catalunya i veure que al carrer Balmes han fet el mateix i que els encenen els dos... i clar és la foto aquella del centre de Barcelona, que es veuen les dos fileres de contenidors, de “Warcelona”. Si, i clar quan ets tu qui vas començar a posar-ho allà al mig això. Després es va unir molta gent, i altra gent va posar la gasolina i tot. Però clar això em va marcar molt, no?” A14:21-22

Aquestes ruptures només es produeixen quan la persona, amb unes determinades sensibilitats, és susceptible a percebre i integrar l’acció o situació viscuda en el propi procés de subjectivació (en la seva particular forma epistemològica) el trencament simbòlic amb les

relacions socials normatives establertes. Aprofundint en les vivències d'aquestes accions de ruptura experimentades podem analitzar les diferents seqüències de sensacions i emocions.

En aquest sentit dos entrevistats narren com abans de fer l'acció senten molts nervis (risc per la transgressió i por per les possibles represàlies físiques o simbòliques) però després se senten “pletòrics” un cop l'han fet (sensació d'atabalament pel canvi brusc de sensació “d'adrenalina” a “tranquil·litat”) (A4:6; A10:14). I que a la fi suposa un reforçament en les conviccions i en la pràctica de la dissidència política.

La tipologia d'accions que realitzen el col·lectiu Espai en Blanc resulten interessants en l'abordament de la “ruptura epistemològica” per tractar-se d'un col·lectiu que cerca explícitament la provocació d'aquestes. L'entrevistat d'Espai en blanc explica una de les accions de les que va participar:

“L'exemple més clar és lo de “dinero gratis”, no? Donant enganxines a tot arreu, de “dinero gratis”. O sigui ja la pròpia expressió, (*clar*) és, és... contradictòria. Hi ha com un curtcircuit, mental i... i de fet que difícilment és apropiable. Bueno avui dia és molt dir això, però, per, per les empreses o per la publicitat, etc... no? D'entrada podria semblar una campanya de màrqueting d'algo, però en el fons, clar, “dinero gratis” i en sí mateix... eh... clar, que busques amb això? Doncs no sé, doncs, segur que molta gent s'atura i... i, no sé per mi lo interessant és trencar, no precisament de forma utilitarista, amb, amb signes i símbols socialment consolidats diríem...” EB:4

El membre d'Espai en Blanc segueix explicant altres exemples d'acció col·lectiva en els que ha participat com fou col·lapsar un supermercat intentant sortir sense pagar amb carros de la compra plens, fer una asseguda al mig de la Diagonal aturant la circulació per a realitzar una classe de la Universitat, o okupar una nit de cap d'any un vago del metro i realitzar-hi una festa pròpia durant tota la nit. Aquestes accions no són arriscades però sí són incòmodes per a un mateix “o sigui, hi ha una cosa... hi ha un canvi d'un mateix, o que... estàs allà jugant amb tu mateix no?” (EB:7). Un relat final que ens vincula directament amb la noció de transformació epistemològica, de pertorbabilitat emocional i d'erotisme de Bataille.

10.2.3 Reforçament: vivències de convicció

Finalment identifiquem una tipologia de vivències que es produeix en la repetició d'aquestes experiències que en un primer moment havien esdevingut vivències de sensibilització o de ruptura epistemològica. Al tornar a viure una situació ja viscuda ja no esdevindran en ruptures epistemològiques, sinó en reforçament de les conviccions. **La vivència de situacions de dissidència en les que la persona ja comparteix la seva orientació normativa i simbòlica esdevindran en experiències de reforçament i “normalització”.** Aquesta darrera part del procés de transformació epistemològica la podem veure reflectida en diversos exemples

d'experiències relatats pels i les diverses joves de l'Assemblea. La diferència de la majoria d'aquestes experiències en relació a les d'impacte és el caràcter racional dels seus efectes, en les d'impacte el caràcter emocional n'és el principal efecte [6]. Així podem reconèixer tres tipologies d'experiències de reforçament relacionades amb: una persona referent, un argument racionalitzador i exemples duts a la pràctica

En primer terme reconeixem experiències relacionades amb *la vivència de presenciar com alguna persona “referent”*, reconeguda públicament o amb major consideració-legitimitat social que la pròpia, trenca amb la norma social instituïda, trenca amb la convenció o amb el discurs hegemònic establert. En aquest sentit podem trobar des de la vivència del xoc per veure un professor de l'Institut explicant l'esquerra abertzale i la història d'ETA rebutjant la condemna convencional com a “terrorisme” (A5:19). Es tracta d'un xoc pel fet que algú en una posició superior dins les xarxes de relació de poder (i al qui se li atorga un status de legitimitat simbòlica (superior) expressa una opinió (normativa) dissident amb la norma social establerta. Un xoc emocional que trenca els límits de la raó (i reforça amb la convicció dissident el seu caràcter racional). O quan un altre, quan una persona referent, més gran en edat, quan feia poc que havia entrat a l'Assemblea i als espais d'oci de l'Esquerra Independentista, li va dir: “antes que ser un buen comunista, hay que ser una buena persona” (A0:2). L'entrevistat reconeix que ho recordar molt, i que és una cosa que intenta portar a la pràctica com un valor.

De la mateixa manera un dels activistes del CSOA La Teixidora recorda que quan era més jove va anar a una xerrada en la que José Saramago va dir: “la democràcia no existeix, això és una farsa”, una frase que ja havia escoltat, però veure que en Saramago també ho deia, per a ell “de cop hi volta va cobrar sentit” (T3:12). O fins i tot una de les joves de l'Assemblea explica com després de patir moments de por i nerviosisme en uns disturbis d'una Vaga General, a l'arribar a casa i escoltar música, va escoltar una cançó que havia escoltat moltes vegades però que en aquell moment per a ella va cobrar un sentit que mai li havia donat: “Orgullosos de estar entre el proletariado” del grup Ska-P.

Aquests són comentaris expressats per persones de rellevància que per aquesta rellevància, els comentaris de dissidència si venen precedits de sensibilitzacions o de vivències de ruptura epistemològica “donen sentit”, reforcen les conviccions i raonaments polítics [7].

En segon terme identifiquem unes experiències relacionades amb *la vivència d'una lectura de llibre o text on s'hi troben coneixements i arguments concrets que donen explicació a dubtes i incerteses de les noves sensibilitats dissidents que s'estan començant a desenvolupar*. Són textos que transgredeixen els límits epistemològics del moment i

ofereixen “noms” (conceptes) i donen eines (conceptuals-racionals) per al reforçament de la transformació epistemològica en l’orientació de la dissidència política o normativa.

En les diferents entrevistes apareixen exemples concrets de llibres que al llegir-los aconseguiren “posar nom” a sensacions i inquietuds en aquell moment no resoltes. És el cas del llibre “El Diari lila de la Carlota” de Gemma Lienas per a una de les joves de l’Assemblea pel que fa a una sensibilització feminista sobre les desigualtats que patia en tant que dona, sobretot a nivell de micro-masclisme (A16:19). O l’activista de la Les Tisores que recorda dos textos, un de Monique Wittig i un de l’Adrienne Rich, com a bastant fonamentals que la van introduir al “heteropatriarcat” i a la “heteronormativitat obligatòria”. Reconeix que van ser dos textos que li van servir “*per a posar nom, una mica, a coses que no m’havia ficat mai nom ningú*” (LT:17).

En la mateixa línia, però en relació a les desigualtats econòmiques trobem també relats de com determinats llibres van impactar en algunes entrevistades. Aquest és el cas d’una de les membres del CSOA La Teixidora que destaca “El ecologisme de los pobres” de Joan Martínez Alier com un llibre que la va “despertar molt”, perquè explica com hi ha gent que lluita perquè ja ho té tot cobert (a nivell de necessitats materials) i hi dedica les hores lliures que té, però que en canvi hi ha gent que lluita perquè és la seva manera de vida i no vol viure-la d’una altra forma (T4:14). O també, el cas de l’activista de Can Masdeu, que destaca el llibre “Ser como ellos” d’Eduardo Galeano com a originador d’un “clic”. Un llibre relacionat amb la impossibilitat de desenvolupament del “Tercer món”. La entrevistada reconeix que fins a aquell moment només havia concebut el discurs que aquests països estaven subdesenvolupats i s’havia d’ajudar-los a desenvolupar-se. I aquest llibre li va oferir la perspectiva del consum, medi ambient, sostenibilitat, i que pretendre situar el nivell de producció i consum del “Tercer món” al mateix que al del “Primer” mediambientalment és insostenible, i que per tant el que s’havia de plantejar era un “decreixement” de les pròpies societats del “Primer món” (CM:9-10). Es tracta de lectures que causen a nivell epistemològic “un abans i un després” (EB:13). En aquests casos es tracta d’**eines racionals que permeten posar nom a sensibilitzacions o patiments de desigualtat (emocionals) que no havien estat “racionalitzats” ni assumits com a tals [8]**.

Finalment la darrera tipologia de vivència de reforçament, que podem identificar en el relat de les entrevistes és el de *la vivència directa d’exemples pràctics d’allò amb el que es predica a nivell normatiu*. Són vivències que ofereixen visualització d’aquella dissidència en la que es creu que és possible desenvolupar-la a la quotidianitat. És la visualització d’exemples que serveixen per veure la possibilitat de realització dels objectius de la dissidència.

Diferents entrevistats recorden i exposen diversos exemples que reconeixen reforçaren les seves conviccions normatives i polítiques. Un exemple significatiu és el que narra un dels

activistes de La Teixidora, que recorda com el va marcar de jove, quan vivia al seu barri d'origen i s'hi volia construir un pàrquing en un espai, i el veïnat del barri es va mobilitzar aturant el projecte, destruint les obres,... mostrant-li que “es podia. Que es podia arribar a aquest punt de tot un barri fent autodefensa perquè el poder no s'imposés” (T3:11). Una experiència que li va fer trencar amb la pre-concepció de que hi ha moltes causes de dissidència política que no tenen futur.

En aquest mateix sentit un dels joves de l'Assemblea explica l'exemple de l'okupació de l'Ateneu la Flor de Maig. Una acció que recorda dur-la a terme amb certa por, però que va veure com era possible desbordar els límits legals amb la mobilització veïnal i aconseguint que l'Ajuntament comprés l'edifici per a cedir-lo a les entitats. En aquest sentit relata la “relativitat” de la norma política establerta en el moment que la consecució de la Flor de Maig esdevé “un exemple de... de que... parlen molt de legalitat i etc... però quan tu tens força, diguéssim, la legalitat no... Hi poden jugar, i..., poden voler o no voler, però... hi poden jugar” (A4:6). O les experiències de la Plataforma d'Afectat per la Hipoteca en l'aturament de desnonaments (A4:18).

També podem trobar relats sobre experiències de visualització de la possibilitat real de la pràctica dissident a relacions de parentiu patriarcals, com pot ser l'assistència a un espai d'oci exclusiu per a dones:

“Vaig anar a un espai on només hi havia dones, cosa que jo no havia vist mai, i de fet jo estava bastant en contra d'aquestes de... no? Només espais de (*mh...*) dones i... no sé què. I a través d'anar allà i d'anar veient que passava allà, vaig veure que, era imprescindible que hi haguessin espais. Perquè el que és creava allà era... Passen coses que són molt difícils que passin en llocs mixtes. No dic que sigui impossible eh... perquè tot és possible, però allà s'estableixen un tipus de relacions, hi han unes propostes, hi ha unes idees, hi ha un... no sé una sèrie de coses que, que no es donen en altres llocs. A part de que vaig veure que, hi havia moltes dones com jo, que això també... fa. (*clar, clar, trobar...*) I que podia parlar amb gent i estant de festa i anant dient tonteries sense... veure'm de qüestionar-m'ho i poder donar la meva opinió... I a veure qui la deia més grossa perquè allò que et penses tu que... diràs i que serà un daltabaix i ho dius allà... i totes et tripliquen en... en un nivell de... de majarades, no? Llavors pues bueno, et sents allà més lliure de dir, d'opinar, de fer... [...] i al no sentir-te mirada per homes, i no sentir que... (*ja, ja... vale, vale*) Si, per exemple, si hi ha música i és balla, això és una cosa (*val*) o sigui, una cosa és el tema del oci, no? Si a tu et posen una música i et fiques a ballar, és diferent estar ballant la Shakira, en aquest... perquè també... en aquest tipus... en aquest espai, i fer una mica el boig, si saps que t'estan mirant homes... i saps com t'estan mirant. O si només hi ha dones, és diferent, i tu balles igual, i balles, però... et sents... o sigui, jo crec que, la posició on et situes tu és molt diferent”. LT:17-18

El relat de la vivència mostra com tot i partir d'un cert prejudici “argumental-racional” vers els espais femenins, la visualització i pràctica, les emocions sentides de comoditat, i les possibilitats d'acció que genera, fan que l'entrevistada no només variés la seva opinió (racional) en relació a aquest espai, sinó que la reforcessin en la convicció de la pràctica quotidiana de dissidència de les relacions patriarcals de parentiu. O a nivell de relacions econòmiques un dels entrevistats de l'Assemblea de Joves narra l'impacte que li suposà viatjar a Cuba. Un viatge que va fer com a brigadista que a part de servir-li per veure a la pràctica unes formes de relació polítiques i econòmiques diferents també li serví per refutar el discurs hegemònic des d'occident (A3:16).

En aquest mateix sentit de visualització d'exemples d'organització econòmica diferent, trobem els relats de l'entrevistada de Can Masdeu i un del CSOA La Teixidora, que parlen de Can Masdeu com un impacte en la primera vegada que el van anar a visitar. Reconeixent que la visita li suposà “*descobrir més del que havia imaginat [...] no havia arribat a somniar que podia haver-hi una cosa així*” (CM:16). I el de la Teixidora explica que va experimentar “la sensació aquella de dir... jo vull viure en un espai així quan sigui gran” (T2:12).

Aquest tipus de vivències narren aquella visualització de la dissidència anhelada, que fins i tot sobrepassa l'ideal. Es tracta d'una experimentació que no només posa nom, o que la recolza alguna persona de referència, sinó que és avaluada per **la vivència directa de la posada en pràctica. La vivència d'aquest tipus d'experiències resulten determinants en el reforçament de la convicció en la dissidència practicada [9]**.

Finalment però, identifiquem una tipologia d'experiències eminentment emocionals i d'efectes estrictament emocionals, que de forma oposada al reforçament en les conviccions ocasionen un retrocés en la convicció. Aquestes experiències destaquen per ser una tipologia de *vivència relacionada amb la generació de por, deguda principalment per vivències de repressió física o simbòlica*. En aquest cas es tracta de vivències no de reforçament, sinó de retrocés amb la implicació. Tot i que la convicció epistemològica no se'n ressent si que produeix en el procés de transformació epistemològica un estancament o possibilitat de dissuasió en el procés d'adquisició de noves pràctiques de dissidència o de continuació d'aquestes.

En aquest sentit trobem de forma significativa l'experiència relatada per una de les joves sobre una càrrega policial en la que es va viure immersa en la Vaga General de 2012. L'entrevistada recorda com va veure les detencions de persones conegudes “ultra a prop”. Uns fets que no li eren desconeguts, dels que li havien parlat companys o que havia vist per la televisió, però el fet de viure-ho tan “a tocar”, reconeix li van generar “moltíssima por” (A2:16). A continuació explica com després d'aquella experiència va estar molt de temps

amb molta por a les manifestacions i posant-se molt nerviosa, fins i tot també quan sortia a encartellar amb l'Assemblea, una acció que anteriorment realitzava de forma tranquil·la.

Per altra banda, podem identificar altres experiències vinculades amb el procés de normalització (i relativització) de la por davant la repressió i les seves conseqüències. Un dels membres de l'Assemblea de Joves reconeix que el primer cop que el van identificar si que ho va viure malament, pel fet de trobar-se per primera vegada immers en una situació amb la policia. Més endavant, però, i pel fet de ser identificat més vegades en una concentració o en una asseguda, segons reconeix “*arriba un moment que dius bueno... té un altre cop el DNI*” i sense maldecaps (A12:17).

Podríem dir que aquestes **vivències de repressió o patiment generen un parèntesi de reflexió sobre la continuïtat en la dissidència quotidiana pel risc de repetir vivències traumàtiques com la viscuda [10]**. En aquest sentit fan replantejar la implicació, sacrificis i marges de risc que comporta la pràctica dissident i si s'està disposat a assumir-la amb el risc ja conegut.

Taula 42. Esquema del procés de transformació epistemològica en relació a la dicotomia discurs - vivències

Sensibilització	Ruptura	Reforç convicció
Experiències emocionals <i>(vivències que creen esclatxes en la subjecció)</i>	Emoció intensa d'impacte vers situació dissidència/opressió <i>(vivències que transcendeixen la subjecció)</i>	Raó posa nom a una emoció existent, reforça sensibilitat <i>(vivències que subjectiven en noves normes)</i>
Racionalització desigualtats <i>(discurs racionalitat davant context - objectivitat)</i>	Situació de dissidència/opressió viscuda amb la convicció de la raó <i>(discurs individualitat i agència pròpia)</i>	Aprofundiment raonat de la convicció <i>(discurs valors latents, coherents i instintius)</i>

El procés de transformació epistemològica se succeeix des de la influència del grup d'iguals i la relació amb el grup de diferents en els altres àmbits quotidians, i alhora es combina amb les diferents experiències impactants que només seran susceptibles de ruptura si compta amb el recorregut de sensibilització prèvia necessari. Aquesta successió d'influències quotidianes i d'experiències de ruptura se superposen i retro-alimenten en forma de mutació constant i dialèctica (emoció-raó) de la subjectivitat dissident vers a la subjecció de la norma social establerta.

Taula 43. Síntesi: Procés de transformació epistemològica

Elements del procés de transformació epistemològica	
Discursos teleològics	<p>[1] Discurs racional davant del context social i polític</p> <p>[2] Discurs individualitat i criteri propi al marge de relacions (estructura)</p> <p>[3] Discurs revelació i desenvolupament de valors latents instintius</p>
Vivències de sensibilització	<p>[1] Vivències de sensibilització prèvies, necessàries però no suficients</p> <p>[2] Empatia vers patiment de la persona propera permet sensibilització (emocional) d'allò raonat però no assumit</p> <p>[3] Vivència directa de situacions de desigualtat (prèvia sensibilització raonada) genera emoció forta que marca impacte (ruptura en convicció)</p>
Vivències de ruptura	<p>[4] Vivències d'impacte pertorben estabilitat existencial subjectivitat, desequilibra la subjecció, són ruptures epistemològiques</p> <p>[5] Impacte emocional fort, sense experiència de patiment, genera reconfort i convicció emocional i política</p>
Vivències de convicció	<p>[6] Vivències de confort, no d'impacte, són amb efectes racionalitzadors (posen “nom” a emocions i sensibilitzacions)</p> <p>[7] Vivències amb persones de referència que verbalitzen sensibilitzacions o raonaments polítics dissidents reforcen emocionalment conviccions i raonaments polítics</p> <p>[8] Vivències de lectures “reveladores” són eines racionals que permeten posar “nom” a sensibilitats emocionals (percepcions) que no s'havien raonat o desenvolupat en tant que inquietud</p> <p>[9] Vivència de visualització directa de materialització de conviccions polítiques racionals reben reforçament emocional (i també racional)</p> <p>[10] Vivències traumàtiques posen en entredit els sacrificis i implicacions de la dissidència política (impacte emocional que relativitza conviccions polítiques)</p>

11. La pertorbabilitat emocional en la conciliació de la dissidència

En l'anàlisi de la vinculació amb el grup de dissidència i de la transformació epistemològica apareixen vivències d'incomoditat quotidianes. Aquestes són vivències de contradiccions i pertorbacions emocionals. Doncs amb l'entrada i implicació en el grup es canvien les pràctiques quotidianes en la mesura que es veuen forçades a viure-les en paral·lel a entorns quotidians. I els i les joves es veuen desenvolupant pràctiques dissidents en alguns espais i pràctiques hegemòniques en d'altres.

Berger (1995) teoritza que les persones vivim immerses en un sistema de cercles concèntrics de control social. Uns cercles que van des del sistema polític i jurídic; els cercles de la moral, els costums i la bona educació; el cercle ocupacional, i “l'esfera de la intimitat”. L'esfera de la intimitat és la que inclou a la família i a les amistats, i segons l'autor és el cercle concèntric que pot imposar i coaccionar més el comportament de les persones.

Així, en un context de postmodernitat que Gergen (1992) caracteritza per la seva saturació social. La “convivència” o “supervivència” (en el sentit benjaminià) en aquesta multiplicitat de contextos i entorns (multifrènia), potencia la vivència en paral·lel de pràctiques quotidianes molt distintes i divergents, i alhora potencia els sentiments de contradicció. En aquest capítol analitzem els efectes emocionals que comporta la gestió quotidiana d'aquesta “multifrènia” en els entorns on els i les joves de l'Assemblea es veuen forçades a practicar la norma social hegemònica.

Uns entorns que generen vivències de pertorbació o contrarietat principalment en el que Berger anomena “l'esfera d'intimitat”, i que distingim entre:

11.1 Entorn familiar.

11.2 Entorn d’amistats, de feina, estudi i oci.

11.1 Vivència a l’entorn familiar en relació a la dissidència

La majoria dels i les joves de l’Assemblea en els inicis de la seva dissidència política coincideixen en un mateix procés viscut en relació a la convivència familiar. Aquest procés contempla des d’una disconformitat dels pares, una ocultació de les accions que realitzaven, un patiment per part dels pares davant de la dissidència, un posterior càlcul del que se’ls hi explica i que no i, finalment, després d’uns inicis de discussió, una seducció o normalització per part dels pares (11.1.1). Aquest procés d’acceptació i, fins i tot, seducció per part dels pares pel que fa a la dissidència política no la trobem de la mateixa manera en el cas de la dissidència econòmica i de parentiu¹²². En aquest cas hi podem trobar vivències de limitacions, dependències o incomprensions, que serien viscudes amb patiment per part dels fills i filles dissidents (11.1.2).

11.1.1 Convivència familiar vers la dissidència política

Iniciar la dissidència política, segons els i les joves de l’Assemblea, no és un procés fàcil de cara a la família. S’han trobat moltes reaccions de desconfiança i rebuig, i més si quan van entrar a l’Assemblea tenien entre 14 i 17 anys. Segons relata un dels entrevistats, al començament per als seus pares aquesta participació era assimilada com si fes una activitat “extra-escolar”, com si estigués realitzant qualsevol esport o activitat cultural. Però després van passar-ho a assimilar com una conducta “d’adolescent desordenat”, un canvi que va notar en l’atenció i qüestionament de les activitats i debats que feien. Fins que al final, al cap dels anys, ho han assimilat com una “forma de ser”, amb els seus principis ideològics i les seves pràctiques quotidianes. Però reconeix que “al principi va ser dur” (A17:20).

Aquest mateix procés dels pares és el que reconeix una altra de les entrevistades quan en un inici els pares només percebien les activitats lúdiques que l’Assemblea organitzava per festa major. Després, però, la seva consideració canviaria dràsticament quan ella va començar a explicar que sortia a enganxar cartells o a fer pintades. Això suposaria un “daltabaix” (A2:2). Tot i així, l’entrevistada reconeix que al principi els hi amagava “per on anaven els trets” per por a ser qüestionada.

¹²² Recordem que la conceptualització que fem de relacions socials es classifica en: relacions econòmiques, relacions polítiques i relacions de parentiu. Una distinció que realitzem seguint la divisió teoritzada per diversos autors i autores (Bataille, Arendt, Luckmann, Campillo, etc.).

Aquesta **disconformitat dels pares vers la dissidència política es materialitza en discussions quotidianes que generen malestars emocionals rellevants [1]**. Així ho recorda un entrevistat quan els hi deia que no aniria a dormir a casa el cap de setmana perquè havia de fer torn de vigilància al centre social okupat (A0:16). O les absències de classe a la Universitat davant les mobilitzacions contra l’EEES a la universitat el curs 2008-09 (A17:20). En un mateix sentit, però amb una intensitat major, dos entrevistats recorden experiències semblants quan els va enxampar la policia i van haver d’afrontar judicis o fins i tot detencions. Un d’ells recorda significativament quan el seu pare l’acompanyava en cotxe cap al judici “i la bronca que em va caure” (A14:8). O un altre que explica com la detenció va ser tant mal rebuda a casa que va tenir un trencament temporal de relació amb el seu pare (A15:19).

Un dels entrevistats, però, reflexiona que cal tenir present que prèviament a l’any 2012, quan la CUP entra amb tres diputats al Parlament de Catalunya, l’esquerra independentista no era ni molt menys coneguda com ho és ara. El moviment estava molt més estigmatitzat, “eren els borrokes catalans, els que cremaven fotos del rei” (A14:9). A més a més el fet de que era a la nit quan sortien per a pintar o enganxar cartells no ajudava a la comprensió dels pares: “*sortir a la nit, sembla que vas a fer alguna cosa mal feta, perquè de nit la gent no ho veu*” (A14:10). És en aquesta mesura que a mida que s’anaven implicant en la dissidència política anaven amagant les accions que duïen a terme.

Quan comencen a explicar als pares les activitats de dissidència que practiquen amb l’Assemblea és quan **es troben amb els prejudicis, discussions i qüestionaments, i per tal de no enfrontar-s’hi decideixen començar a amagar i a no explicar el que es fa [2]**. Diferents entrevistats expliquen que quan sortien a penjar cartells o a pintar els hi deien als pares que anaven a donar una volta amb els amics (A7:4-5) o a prendre algo (A19:4). Fins i tot, un altre, els hi deia que anava a estudiar a la biblioteca o amb la novia (A18:15). Aquest subterfugi per evitar les discussions s’expliciten en el següent relat:

“Jo el que temia és que m’arribessin multes a casa. Això... o sigui, perquè, clar no tinc la clau del... de la bústia de casa. I llavors no la podria amagar. Si, si, era el que més por em feia. Sobretot pel meu pare. Perquè sempre ha estat en contra de les pintades... i li he hagut d’anar fent veure que no és així.” A19:3

Aquesta ocultació i engany, amb el temps es va revertint. Sobretot, es reverteix per començar a empatitzar amb el patiment i preocupació dels pares i, per altra banda, per relativització per part dels propis pares dels riscos de la dissidència. Doncs amb el pas del temps molts dels pares han acabat veient amb millors ulls que els seu fill o filla surti a encartellar que de festa. Es tracta d’un canvi de relació que expliciten dos dels entrevistats (A3; A14) en el trànsit de quan tenien entre 17-19 i més grans:

“Jo primer els hi deia als meus pares que sortia de festa per anar-me’n a encartellar i després els hi deia que m’anava a encartellar per sortir de festa.” A14:10

En aquest sentit, tres dels entrevistats destaquen l’empatia sentida vers el patiment de les seves respectives mares, tant a nivell de desconfiança pel que fa a les assemblees i reunions (A17:20), però també pel que fa als riscos de sortir a encartellar i pintar (A5:6-7; A6:9) o d’assistir a una manifestació (A11:15). Però és quan es comencen a explicar les activitats que fan quan es pren en consideració aquest patiment, i alhora els pares comencen a comprendre i acceptar-ho. Tot i així, no s’explica tot a casa, paradigmàticament només s’expliquen les accions de dissidència que poden resultar objecte de detenció o repressió. Un cop la quotidianitat i implicació en el col·lectiu és assumida pels pares, només s’expliquen els casos puntuals de perill de repressió (sobreenenent que la resta no té riscos). Unes **explicacions més dirigides a preparar la “gestió emocional” d’una possible detenció [3]**. Així ho narra un dels joves que diu preferir explicar-los-hi si assistia a una manifestació on “es podia liar”, per tal que si els trucava la policia a mitja nit no els agafés per sorpresa (A18:16).

És destacable però, a part del patiment per la repressió, el risc al perill físic. Tot i l’acceptació de la dissidència, existeix el temor a represàlies per una exposició pública. Un dels entrevistats explica la seva experiència quan ha fet de portaveu als mitjans de comunicació:

“[Quan] alguna vegada surto per la tele o faig una entrevista o no-sé-què... Aquest moment si que ha generat alguna distorsió. De: -Hòstia, potser t’estàs significant massa! Cosa que esperava que els meus pares lluitadors de la transició no em diguessin mai. Doncs sí m’ho van dir: -Hòstia, no pots fer que ho faci algú altre això? Sempre has de ser tu?” A15:20

Tot i així, tret de les explicacions que saben que generaran una valoració positiva en els pares (A3:14; A2:5), el procés d’assumpció de pràctiques dissidents comporta debats diaris a casa. Uns debats molt relacionats amb com hauria de ser la societat i les pautes de conducta. En aquest sentit l’activista entrevistada de Les Tisores reconeix que:

“a casa no els deixava tranquils, ni en el dinar. I mirar la tele amb muns’pares quan vivia amb ells era... De mun’pare dir: -Prou, deixa’m mirar la tele tranquil, i para d’analitzar-me quantes dones surten en cada... imatge i, com va no sé qui, que diuen a les notícies... Perquè al final no podíem mirar les notícies plegats perquè, això, pobres ja portaven una... moltes nits de, de marrons.” LT:12

Aquesta cita mostra com el procés de transformació epistemològica no només el viu la jove dissident, sinó que també implica un acompanyament per part dels pares en tant que conviuen en una mateixa casa. Però també mostra un canvi d’actitud d’ella vers els pares de decidir evitar debats innecessaris a casa. Es produeix un moment en el que els pares

assumeixen, o no poden contestar a, l’actitud activa i persistent de denúncia del fill o filla en aquesta època plena de descobriments normatius. Una actitud que també la podem identificar en un jove de l’Assemblea que reconeix que a casa és un dels llocs on li és més complicat debatre sobre política. Reconeix que han arribat a un punt en que els seus pares saben més o menys que pot pensar ell en els diferents temes i ell el que ells poden pensar, i **[4.1] assumint la diferència prefereixen no debatre i així evitar discussions o desavinences** (A1:15).

En canvi, però, si no es produeix un estancament en aquesta dialèctica amb els pares i es produeix un acompanyament i apropament epistemològic, **es produeix una sensibilització dels pares vers les desigualtats i opressions que fills i filles reivindiquen [4.2]**. En aquest sentit un dels entrevistats creu haver esdevingut a casa “una mica de finestra a una altra manera de veure les coses” (A6:9), o uns altres que reconeixen que les opinions polítiques dels seus pares han anat variant a mida que amb el temps anaven debatent i discutint a casa sobre diversos àmbits polítics (A9:7; A11:15). De totes formes un d’ells destaca que el paper de l’aparició pública de la CUP al Parlament i la seva normalització en l’aparició als mitjans de comunicació, al Telenotícies, han ajudat bastant en aquest procés (A19:4).

11.1.2 Incomprensions, limitacions i dependències familiars en la dissidència econòmica i de parentiu¹²³

Si contrastem aquestes vivències a l’entorn familiar amb les entrevistades dels col·lectius de dissidència econòmica i de parentiu amb els que es relaciona l’Assemblea, trobem diferències significatives. A les famílies els hi costa molt més d’acceptar comportaments dissidents en relació a les formes d’obtenir els béns de consum necessaris per a sobreviure (economia) o en relació a les formes d’agrupació i convivència en la llar o en les relacions sexo-afectives (parentiu) que en els casos de dissidència política.

Pel que fa a les experiències d’incomprensió vers la dissidència econòmica l’entrevistada de Can Masdeu, tot i reconèixer que els seus pares van acceptar que anés a viure a la masia okupada, “no van acceptar”, i li recordaven que s’estava equivocant, el fet que deixés la seva activitat laboral a jornada completa (i per tant la seva carrera professional) (CM:7). Així mateix, l’entrevistat d’Espai en Blanc, explica que quan va renunciar a la seva feina estable

¹²³ Recordem que vinculat a l’estudi del cas de l’Assemblea de Joves s’han entrevistat 4 activistes del CSOA La Teixidora, 1 de Can Masdeu, 1 de les Tisores i 1 d’Espai en Blanc. La pertinència a d’aquestes entrevistes respon a la necessitat de partir d’altres referències sobre les vivències de la dissidència quotidiana en col·lectius de dissidència del context estudiat que centren la seva pràctica dissident en altres relacions socials (econòmica, de parentiu o, fins i tot, pràctiques subversives a nivell simbòlic). A més a més cal recordar que els i les integrants d’aquests col·lectius parteixen d’una etapa de la vida més avançada que la dels joves de l’Assemblea, tenen entre 25-35 anys d’edat.

per posar-se a estudiar un màster amb un futur d'incertesa laboral, per raó de no sentir-se realitzat ni amb la feina ni amb la quotidianitat que li esperava, els seus pares van mostrar rebuig vers la decisió i incomprensió amb la seva conducta que consideraven "irresponsable" (EB:18).

En aquest mateix sentit trobem incomprensions vers la dissidència de parentiu. Una de les entrevistades del CSOA La Teixidora destaca que la seva vida comunitària és percebuda pels pares com si compartís un pis d'estudiants, titllant-la fins i tot "d'intrèpida" (T4:13). Mentre que una altra reconeix rebre pressions familiars sobre "assentar el cap" i adequar-se a un model de llar nuclear (pare, mare, germans) (T1:7).

Finalment, sí que trobem, en la seva màxima expressió, la no acceptació dels pares a l'opció sexual de l'entrevistada de Les Tisoires. Així narra la seva vivència de quan els hi explicava als seus pares que era lesbiana:

"Primer li vaig comentar a la meva mare, que havia estat amb alguna dona o així... Mira, mentre fos... allò a altes hores de la nit, sense que no em veiés ningú, llavors no passava res. Però quan li vaig dir que tenia novia, i a més que aquesta novia, era una amiga de tota la vida... i que ella també la coneixia i que vivia amb ella i que no sé que... llavors va sortir tot, tot el follón,... i és un follón important... [...] És viu malament, aquest és un tema... Jo crec que és "el" tema. Jo crec que el tema de la sexualitat... a Barcelona, en un ambient com en el que ens podem moure nosaltres, lo... lo pitjor de tot, i dic a Barcelona, perquè és... a altres pobles no eh... Però en un lloc com Barcelona, el problema que et trobés és bàsicament la família. Jo he rebut per part d'amics, del lloc de treball, de no sé què, i això no m'ho he trobat mai, de ningú. I si ho diuen al darrere, a mi no m'importa un pito, perquè... Però el rebuig on el trobes o... la no acceptació és per part de la família. I perquè a la família, la gent és progre mentre no sigui a casa, no?... [...] És que tuns'pares no t'acceptin com ets... (ja...) imagina't com et fa sentir... vull dir... que no els agradi el què fas i que no els agradi amb qui estàs, o que no els hi puguis explicar coses que... que no puguis compartir-hi coses... Però bueno, tot i això muns'pares han anat fent un procés... un procés. Bé, és a dir, primer va haver-hi un daltabaix, però després van anar fent un procés, que sort n'hi ha hagut, que de vegades no passa això. (mh...) Però bueno, ha estat una cosa, difícil i que... llavors, dels pares surt tot, tot allò que penses que no tenen dintre, els hi surt tot de cop eh... Perquè cap enfora els hi és igual això i no tenen cap mena de... i no he sentit mai un comentari homòfob a casa, ni... Però clar, quan és la teva filla, és com: -Tu no. I llavors és quan et comencen a venir totes les pors... pors que també són... bueno, normals, que en tinguin, perquè, també venen d'on venen, també com s'han criat i... bueno, jo crec que... el que he fet és molta pedagogia, molta, molta... explicant, explicant-s'hi bé, intentar que ho entenguessin, intentar... donar-los-hi arguments perquè ho veiessin... però bueno, és un procés dur... és un procés dur."

LT:13

Segons ella, tot i considerar que tenia uns pares sense prejudicis sobre l’homosexualitat, aquests es visibilitzen quan s’assabenten que la seva parella és una noia. En un primer moment, no és assimilable per ells. Aquesta incomprensió inicial és percebuda per l’entrevistada com una vivència “dura” que viu “malament”. A més a més, explica com la incomprensió d’un pas com aquest per part dels pares es viu de forma molt més intensa que si prové d’altres entorns.

La incomprensió respecte de la dissidència de parentiu (i econòmica), a diferència de la política, és més significativa. Es tracta d’una tipologia de **dissidències que atempten més directament al mandat de la norma social hegemònica, i per tant a la concepció vital epistemològica dels pares (mandat del treball o de la família) [1]**.

Per altra banda, cal partir de la base que per a desenvolupar pràctiques econòmiques i de parentiu dissidents cal disposar d’uns mínims recursos materials i d’una independència de la llar familiar. **Mentre es manté una convivència i una dependència econòmica dels pares és impossible desenvolupar una dissidència al marge d’ells [2]**. En canvi, la dissidència política sí que ho permet. Els i les joves de l’Assemblea majoritàriament acostumen a ser molt convencionals a nivell econòmic i de parentiu. La gran majoria encara viu a la llar dels pares fet que fa que la dissidència d’aquestes relacions sigui principalment ideològica però no practicada.

Pel que fa al consum (economia) les limitacions amb les que es troben són de diners, temps o dependència a les costums familiars. En el cas de l’alimentació, per exemple, la majoria expliciten que no tenen capacitat de decisió (A14:6, A4:8) o que el grau de consum a productors (sense intermediaris), botigues ecològiques o cooperatives, depèn únicament del grau de sensibilitat dels pares (A11:11). Només resulta destacable el cas de dues de les joves, que comparteixen pis, i cada dilluns van a “reciclar menjar” dels supermercats (A10:11). Tot i així, aquest cas no seria significatiu pel fet de tractar-se de dues joves que ja s’havien emancipat de la llar familiar amb anterioritat i que procedien d’experiències de dissidència econòmica en les que van començar a realitzar aquesta pràctica.

Mentre es depèn econòmicament o es conviu amb els pares se segueixen principalment les seves formes de consum. Fins i tot, en els casos de disposar d’una feina remunerada, els diners obtinguts no donen per més que per un oci o consum quotidià de béns i serveis extraordinaris (viatges, sopars, regals,...). En el consum individual d’aquests béns i serveis extraordinaris també reconeixem unes limitacions, econòmiques i de temps. Tot i partir de determinades sensibilitats, acaben consumint i comprant en els llocs més barats o que tinguin més a l’abast (A3:10; A17:7-8; A12:5). Només destaquen que en cas de conèixer que treballadores d’una empresa estan fent en vaga i estan fent campanya per al boicot al

producte, sí que eviten comprar aquell producte (en referència a les vagues per EROs a Coca-Cola i Panrico del 2014) (A1:10).

Per altra banda, pel que fa al parentiu és rellevant la diferència de gènere entre nois i noies de l'Assemblea. Resulta rellevant abordar el canvi de rols per part dels nois de l'Assemblea a l'hora de responsabilitzar-se de les tasques domèstiques a casa seva. En aquest àmbit tots els nois reconeixen partir d'un model de distribució de les tasques domèstiques sensiblement desigual. Exceptuant dos casos, en la majoria de llars dels nois de l'Assemblea és la mare qui acostuma a responsabilitzar-se en major grau d'aquestes tasques (A7:18; A4:10).

Tot i la diversitat de distribució entre pares i mares, la totalitat dels nois reconeixen no assumir la mateixa càrrega que els seus progenitors. Tot i així molts d'ells expliciten que al passar a formar part de l'Assemblea de Joves els hi ha suposat un canvi en l'assumpció d'aquestes tasques. Un d'ells ho narra de la següent forma:

“jo ho he intentat canviar. Bueno, i crec que s'ha canviat bastant. (*En què?*) En el menjar no, perquè no... O sigui menjar ho faig poc, no sé cuinar... però... jeje. No sé, tot lo de fer els llits, passar aspiradores i tal, que ara ho faig més jo. Perquè no sé... No sabia perquè... O sigui, ho veia bé. O sigui, no és que ho veies bé, ho veia normal, que ho fes ma'mare. I després no ho veus normal.” A19:6-7

La transformació epistemològica que suposa la vinculació amb el col·lectiu de dissidència sensibilitza en la percepció de les desigualtats en l'ordre social hegemònic, i concretament en les generacions de gènere en els rols a la llar. Però com diu Gil (2004) podem conèixer les relacions de poder que ens travessen però tot i així reproduir-les. Així ho reconeixen alguns joves:

“les coses que fa falta fer per casa, que jo no et sóc conscient. Perquè... ella [la mare] es qui viu més, o que... o que és més... que és més conscient de la realitat que és viu a casa, o de les coses que fan falta. Fa falta arreglar, fa falta fer, fa falta comprar, fa falta netejar, etc... Si, si... no... òbviament... també és difícil eh, vull dir... si anés a viure... Si ma'mare no fos ma'mare, i arribés una altra persona a viure amb mi, pues segurament les feines estarien repartides al 50%, lo màxim de democràtic possible, eh... Òbviament hi ha uns rols instaurats de... de mare - fill, potser de home – dona, no ho sé... [...] que fa que t'acomodis, llavors... eh... i esperis que, quan arribis a casa a les 14h, i potser has... has estat fent oci, pues que, tinguis el dinar a la taula, i que després de dinar, pues te'n vas directament al sofà...” A3:13-14

El relat mostra com aquesta desigualtat d'assumpció de tasques, tot i la consciència racional d'aquesta, el fet de disposar d'una posició de privilegi (i comoditat) en el rol home-fill/dona-mare obstaculitza un canvi de conducta per eradicar la desigualtat. Una situació que és facilitada també **pel fet de no sentir-se'n responsable principal o únic, és una feina de la**

que no és necessària la seva preocupació per a què es faci [3]. Un altre jove explica la seva vivència amb els seus pares:

“ells sempre em critiquen que –ahh tan socialista tan no-sé-què però a casa no fas res! És la frase típica, no? [...] Però és que jo considero que sí que les assumeixo. A veure, el problema és que a... a casa teva esperen que surti de tu, llavors si no surt de tu, doncs t’ho critiquen. I jo... a mi em costa que em surti de mi. Doncs perquè és molt fàcil aposentar-se en el teu... diguéssim en el teu esglaó, no? I jo si que assumeixo tasques del tipus... estendre la roba, anar a comprar, i parar la taula i desparar, i netejar algun cop... Però sempre quan m’ho diuen, i em costa molt que surti de mi. Perquè jo, clar, si no ets el que portes, tampoc, l’economia domèstica diguéssim, tampoc saps el que s’ha de fer.” A14:7

Es tracta d’una actitud de comoditat i que mentre la seva aportació sigui prescindible allargarà en el temps el canvi de rol en l’assumpció de responsabilitats en les tasques de la llar.

11.2 Vivència a l’entorn de feina, amistats, estudi o oci en relació a la dissidència

En l’anàlisi de les vivències dels i les joves en entorns quotidians com les amistats del barri o institut, a la universitat o a la feina podem identificar-ne de diferents tipus i fases. Podem comprovar com en un inici defensen de forma intensa postures de dissidència en discussions i debats **(11.2.1)**.

Però després d’aquesta primera etapa, aquesta actitud es va diluint en una selecció o desenvolupament estratègic de triar quan i com intervenir en els debats **(11.2.2)**. Aquesta és una actitud que es caracteritza per no intervenir en excés i només limitar-se a marcar uns mínims. Fins i tot, en espais on hi assisteixen persones no conegudes, aquesta combativitat inicial acaba convertint-se en resignació davant de debats o situacions per tal de no sentir-se l’estrany. Però si aquesta ocultació se segueix vivint amb malestar o incomoditat acaba propiciant la reclusió o prioritització de viure la quotidianitat amb el grup d’iguals o en espais que siguin de confort emocional i no qüestionin les seves conviccions **(11.2.3)**.

11.2.1 Discussió amb conseqüències d’exclusió

En l’inici de la participació en el col·lectiu de dissidència els i les joves acostumen a adoptar una actitud de discussió davant de qualsevol situació o debat front l’ordre social establert: capitalista, patriarcal i d’Estat espanyol. Aquesta actitud inicial es produeix a l’hora que es

van sensibilitzant amb les desigualtats socials i iniciant en una pràctica quotidiana dissident. Així ho reflecteix un dels joves de l'Assemblea:

“Sí, sí, sí que les tinc [de discussions], però... fins i tot les forço, i a vegades, a vegades potser, potser és un, un comentari... eh... estúpid, eh, la que ho genera. Però bueno, jo crec que sempre és bo generar debats fora dels espais polítics.” A1:14

Aquesta actitud de pretendre “normalitzar” valors que contradiuen l'ordre social hegemònic respon a una pretensió de transformació normativa de la societat en general. Es tracta d'una actitud de seducció política com la que s'esdevé de la teoria estratègica gramsciana de “persuasió” discursiva per a articular els diferents agents subalterns (Laclau i Mouffe, 1987). Aquesta és una concepció que comparteix tota l'Assemblea de Joves, en tant que col·lectiu de dissidència política. **Una pretensió de canvi normatiu que traslladen amb aquesta actitud, de forma atomitzada, en els seus respectius ambients quotidians [1].** Així una d'elles amb les seves amigues “s'hi posa en tot”, tot ho critica o sempre dóna la seva opinió discrepant, per decidir a quin lloc van a menjar, les implicacions de consumir a un lloc o a un altre... (A16:7). En el mateix sentit un altre explica el mateix comportament vers els amics quan defensa col·lar-se al metro (A8:15) o l'activista de Les Tisores en relació a qualsevol comentari o actitud que ella consideri sexista, en la qual ella s'hi rebotja obertament (LT:5).

Arriba un punt, però, que aquesta dinàmica es torna inassumible per aquests espais. Una de les membres de La Teixidora explica que les discussions amb les amigues sobre els llocs d'oci on anar arribaven a una situació de “seguim discutint o no parlem” (T4:11). Aquest és un atzucac al que s'arriba al cap d'un temps de mantenir aquesta actitud de discussió permanent davant qualsevol situació o conversa. Un atzucac on la voluntat de convèncer i traslladar la dissidència als àmbits quotidians posa en entredit l'ambient, harmonia o, fins i tot, l'amistat en aquests espais.

És en aquests moments on, tot i dur a terme la discussió, després els hi apareix o els hi **acompanya un sentiment de malestar, de ser el diferent i haver generat conflictivitat en els grups d'amistat [2].** Així una activista de La Teixidora explica com en aquests intents de combatre comentaris o situacions en les que ella no se sent a gust es tornen font de conflictes i tasques difícils de gestionar emocionalment. Difícils de gestionar per sentir-se sempre la diferent, de “la que ja se saben les seves històries” (T1:11).

En un context com el de classe, dos dels joves de l'Assemblea expressen una mateixa sensació quan els companys van passar de reconèixer-lo com a “un dels indepes” a que li diguessin “pesao” (A11:1), o de que estava “boig” per definir-se com a comunista (A18:14). Fruit de la reflexió d'aquestes vivències, una de les joves, reconeix que a la universitat li ha costat molt treballar-ho, i al final ha optat per no “ficar-s'hi” perquè sinó no es portaria bé amb ningú (A16:17).

Aquestes reflexions produeixen **un canvi d'actitud, principalment per a evitar ser considerat l'estrany i témer perdre credibilitat [3]**. Aquest canvi d'actitud el podem relacionar amb la definició de cercles concèntrics de control social de Berger (1995). Com hem introduït, “l'esfera de la intimitat” és aquella més susceptible d'imposar i coaccionar a partir del vincle emocional la vida privada. Resulta molt exemplificador el relat d'un dels ex-membres de l'Assemblea a l'hora d'ocultar la seva implicació quotidiana en la dissidència política:

“Encadenar reunions, a vegades una per setmana, en horaris i dies intempestius. Quan, on... que la resta de gènere humà dedica a estar estirat. Amb la qual cosa acabes sent una mena de friki. Implica també i és una cosa que es nota quan tu parles amb gent que no està militant que se t'acaben els temes de conversa. Perquè que comentes que has fet el cap de setmana... Doncs me n'he anat a l'assemblea oberta de no-sé-què i he fet una reunió de no-sé-què... No pots dir-me me n'he anat al cine o me n'he anat d'excursió a enlloc.” A6:7

Aquestes vivències de malestar i incomoditat són conseqüència de les discussions en aquests espais. Ens evidencien com els i les joves prefereixen renunciar a la discussió, i per l'altra, en contextos de no tanta confiança com en les amistats (universitat, feina), ocultant-se per a no ser exclòs, deslegitimats o etiquetats des del simulacre o prejudici.

11.2.2 Relació estratègica de seducció o ocultació per a evitar incomoditats

El primer d'aquests comportaments que se'n deriven **després d'haver arribat a aquests punts de conflictivitat és el de la intervenció estratègica i seductora en els debats [4]**. Es tracta d'un canvi en la participació de les converses, on ara, el que intenten és apropar els altres als seus postulats. Aquest procés el podem veure reflectit i exemplificat en la següent cita d'un dels joves:

“Al principi sé que parlava molt, però després, tu te n'adones que acabes sent molt pesat, de vegades, de parlar massa de política, (ja...) no? Llavors doncs, fas com una mica enrere, bueno vale, que cadascú pensi el que vulgui. Sempre i quan no sigui ni, ni... ni despectiu, evidentment.” A11:12

És un mateix relat que ens exposa les tres fases: discussió, renunciar a discutir i només fer respectar mínims. En aquest mateix sentit, una de les joves diu que ha acabat “passant” de discutir, per tal de no estar “malament” amb la resta i assumint que els seus comentaris no canviaran la forma de pensar dels altres (A10:21). Tot i així, després d'aquesta fase de frustració, un dels joves explicita perfectament el procés que viuen a posteriori la majoria d'ells. Diu que hi ha vegades que suposa un esforç innecessari discutir i que per tant ho “deixa passar”, però en canvi en d'altres situacions “*interessa més passar-te una hora*

discutint”, però discutir sempre, segons l’entrevistat, “*al final no surt a compte per a tu*” (A9:11). Es tracta d’un relat que ens revela aquest inici de gestió estratègica de les discussions i aportacions a fer sobre la dissidència.

Davant d’aquesta reflexió de veure que arrel d’una discussió no canviarà la forma de pensar dels altres, i que només acaba perjudicant a l’estat d’ànim d’una mateixa, és que la majoria de dissidents tendeixen no tant a “passar” o a “fer veure que no ho he escoltat” (LT:12), sinó a **dissimular la radicalitat de la forma de pensar i actuar per a seduir des d’una posició menys marcada [5]**. Un dels nois de l’Assemblea de Joves ho expressa de la següent forma:

“No és no parlar, sinó seleccionar el moment. O sigui, jo ho veig així. No és no parlar-los-hi d’aquestes coses, sinó seleccionar el moment, i no dir coses molt semades, o sigui que sàpiguen el que tu penses. Que sàpiguen que t’agrada... mai mentir-los-hi, que ets comunista, que tot això... Però no pots estar-los-hi fent la xapa tot el dia, i has de seleccionar el moment.” A18:14

Una seducció, que desenvolupen per exemple quan surten converses sobre política en aquests entorns, seria que partint d’un context on més o menys hi ha una certa sensibilitat vers a la necessitat d’una “transformació social” o de “justícia social”, moderar el discurs i la radicalitat (A0:8). I com abans ja hem comprovat, marcar una posició de límits, de només reprovar comentaris en cas que es facin comentaris que els superin com: “maricón de merda” (A3:8), però si no s’arriba a tal extrem de discriminació s’obvia o s’intenta reconduir la conversa “*sense ser un outsider [...] intentes jugar a ser la part esquerra de la balança*” (A3:8). En aquest mateix sentit, aquesta reprovació és explicitada per un altre membre que reconeix que actua contundentment a l’hora de marcar aquests límits:

“si es dona una actitud així... pues sempre intento fer el toc de –Ei, no! Aquest, aquest comentari... homòfob no, no, no, (mh...) No... no té lloc aquí, no sé... No... no el diguis davant meu almenys, no? (mh...) que ja saps, ja saps com penso.” A12:13

És des d’aquests paràmetres de fer respectar uns mínims, que serien acceptables per la majoria de la societat, i des de l’ocultació de les formes de pensar i actuar susceptibles de ser considerades “outsider”. Així mateix, en contextos de vulnerabilitat com la feina, es passa a desenvolupar una ocultació. Una **ocultació per evitar conflictes o sortir-ne perjudicat. Unes fragilitats i vulnerabilitats principalment preventives davant de la generació d’estereotips [6]**.

Aquesta ocultació respon a una vivència i racionalització del “simulacre”, en el sentit de Baudrillard (1993), que té la resta de persones vers la seva dissidència. Els i les joves han viscut com les altres persones al saber de la seva dissidència han etiquetat i omplert de contingut de forma “hiperreal”. Ja havien conegut (sense experimentar-la de forma directa)

en què consistia la seva forma de pensar, sentir i actuar. Una forma hiperreal de conèixer que impedeix la experimentació curiosa i oberta de l'altre sense el prejudici o l'etiqueta.

El lloc de treball és l'entorn principal on es produeix aquest ocultament. Es tracta d'un espai en el que la remuneració econòmica i la seva estabilitat depèn d'uns caps que segurament diferiran en valors normatius. Els entrevistats ho expressen com “em fa pal” (T1:12), “no tinc ganes” (LT:15), “és difícil” (A1:15), i com deia la entrevistada de Can Masdeu: “no ho deia [que vivia okupant] pels prejudicis” (CM:6).

Evitant aquests prejudicis i estereotips s'evita haver de passar “vergonya”, “haver de justificar-se”, “semblar un estrany”, “un friki” (A5:14), a l'hora d'exposar les seves quotidianitats no-normals, i no sentir-se exclòs. I en l'àmbit laboral evitar una “classificació, tòpics, prejudicis, ja està el típic que es fa el rebel i jovenet...” (A0:8). En l'àmbit laboral, tots senten que mostrar la seva forma de pensar, sentir i actuar comporta una pèrdua no només de credibilitat, sinó també de consideració sobre la seva vàlua, i que per tant tot el que facin estarà travessat pel prejudici.

11.2.3 Evitar la incomoditat buscant només els espais de confort

Aquestes ocultacions tenen les seves conseqüències emocionals. El pudor o vergonya que pateixen la majoria dels i les dissidents al mostrar o explicar a què dediquen la seva vida produeix en elles una doble vida. Doncs aquesta renúncia quotidiana arriba a resultar un desengany per a sí mateix (A0:10). **Significa viure unes pràctiques i concepcions quotidianes hegemòniques en uns entorns i, en paral·lel, unes de dissidents en d'altres [7].** Un dels integrants de l'Assemblea de Joves confessa que:

“seria com si d'alguna manera estigués... potser estic exagerant, però seria com si no sortís de l'armari en certs espais no? Doncs podria potser comparar. Sí, sí, a segons quins llocs vaig, estic a dins de l'armari...” A0:9

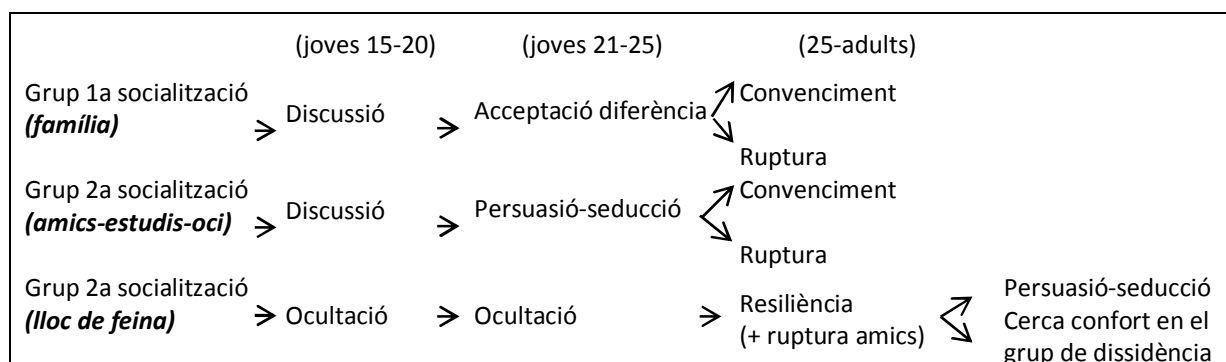
Però, tot i aquests patiments i sacrificis que comporta el desenvolupament de les quotidianitats dissidents, **en el grup d'iguals és on s'hi acaba trobant el confort i el reforçament de les conviccions i sensibilitats [8].** En aquest sentit, les entrevistades de La Teixidora declaren que les pràctiques dins la comunitat de la Teixidora són difícils mantenir-les amb la resta de la societat, doncs aquestes existeixen en paral·lel a ella (T3:2). I només és en el grup dissident que troben la confiança i el confort davant d'aquesta quotidianitat contradictòria i plena de dubtes vers l'exterior hegemònic.

Així per tal de no sentir-se el “raro o rara”, **es tendeix a intentar en la mesura del possible, a conviure només en els espais de dissidència [9].** En el cas de l'Assemblea de Joves i de l'Esquerra Independentista els espais de confort es produeixen en els casals i els ateneus.

Espais en els que troben una determinada comoditat i on “hi ha debats que ja no cal tenir-los” (A15:4). És en la cerca d’aquests espais de confort i comoditat com a espais de quotidianitat, que fins i tot l’activista de Les Tisores reconeix que és com es creen els grups d’afinitat, o els guetos. Ella explica que per no estar sempre sentint-se incòmode, o tractada de “boja”, al final una acaba anat amb la “gent que t’entén” (LT:12).

Però el procés cap a una vida comunitària dissident com el que duen a terme a Can Masdeu o a La Teixidora també està ple de dificultats i patiments. L’entrevistada de Can Masdeu explica com anar a viure a la masia okupada va ser un trasbals, li va trencar els esquemes en el seu projecte de vida. Ella no s’havia plantejat el que comportava l’autogestió. Explica que volia seguir treballant vuit hores diàries a fora de Can Masdeu però vivint en comunitat i de forma més ecològica. Però per a viure en comunitat havia de renunciar a la seva carrera professional per incompatibilitat de temps. Un dilema que li va suposar molts plors. En aquest cas, la seva vocació professional era el que l’enclavava en una vida més convencional (CM:4).

Taula 44. Esquema sobre el procés de conciliació amb l’exterior normatiu

Taula 45. Síntesi: Conciliació emocional amb l’exterior no-dissident

Elements del procés de conciliació en els espais no dissidents	
Entorn familiar	
En relació a la dissidència política	[1] Disconformitat i reprovació dels pares (genera malestar) [2] Ocultació de les accions (eludir discussions i malestar) [3] Empatia amb el patiment i només explicació de riscos [4.1] Eludir discussions en debats quotidians per no generar malestar [4.2] Sensibilització dissidència de fills a pares en els debats quotidians
En relació a la dissidència econòmica i de parentiu	[1] Dissidència econòmica i de parentiu més difícils d’assumir pels pares [2] Conviure i dependre econòmicament de pares impedeix dissidència [3] Comoditat i prescindibilitat a la llar atenua rols patriarcal

Entorn d'amistats, feina, estudi i oci	
1r. Discussió oberta	<p>[1] Debat i defensa de conviccions en tots els àmbits</p> <p>[2] Aparició de malestars després de discussions amb amistats</p> <p>[3] Auto-control i censura per a no ser considerat l'estrany</p>
2n. Seducció i ocultació	<p>[4] Intervenció estratègica i seductora en els debats</p> <p>[5] Dissimular des d'una postura menys radicalitzada marcant límits</p> <p>[6] Ocultació en espais de vulnerabilitat per evitar el perjudici</p>
3r. Reclusió al grup de confort	<p>[7] Desengany davant doble vida i contradiccions</p> <p>[8] Tot i sacrificis, la convivència amb els iguals és on es troba el confort</p> <p>[9] Per evitar malestar/exclusió es tendeix a recloure's al grup d'iguals</p>

12. Trajectòries de dissidència en funció de l’edat

Havent analitzat la vinculació amb el grup, els processos de transformació epistemològica i de conciliació de la dissidència podem analitzar les trajectòries de dissidència que se’n desprenen. L’anàlisi de les trajectòries ens permet abordar la rellevància de l’edat, o etapa vital. Mitjançant aquesta anàlisi identifiquem dos processos dialèctics sobre la implicació amb el grup i la concepció de la dissidència quotidiana que construeixen. Unes dialèctiques que marcaran les diferents trajectòries de “dissidència de la norma” a la “norma de la dissidència”:

- 12.1** Una dialèctica entre una implicació amb el grup de dissidència en base a la “auto-realització” i una implicació en base a la responsabilitat “militant”. Dialèctica, o bé, marcada per uns objectius finalistes, o bé per uns objectius instrumentals.
- 12.2** Una dialèctica que s’estableix entre els objectius i finalitats que s’adquireixen de forma implícita en la dissidència juvenil i que no coincideixen amb la dissidència adulta.

12.1 Dialèctica entre auto-realització i responsabilitat “militant”

El nivell d’implicació exigit en l’acció col·lectiva als i les joves de l’Assemblea ha anat variant en les seves diferents etapes d’història. Principalment podem identificar un procés

d'intensificació d'exigències en la segona etapa¹²⁴. Una intensificació que ha requerit un augment en la disposició quotidiana per part de les seves membres. Un dels joves integrants d'aquesta etapa compara la poca exigibilitat quotidiana de la primera etapa vers aquesta segona etapa:

“En aquell moment, la militància política no era una cosa que ocupava gaire espai, a la vida... És a dir, jo recordo, ocasions que potser et trobaves un cop a la setmana quan hi havia reunió. I si no hi havia una xerrada o festes majors, o algun acte, hi havia poca activitat. Algun dia doncs havies d'obrir l'Ateneu, però... tampoc és que hi hagués molta vida a nivell de moviment. I llavors clar, tenies els estudis... i això t'ocupa molta feina. Després tenies la vida en família. I... diguem-ne que no hi havia gaire... problemes de poder compaginar aquests tres aspectes, excepte en època d'exàmens. Perquè la militància tampoc t'ocupava tant de... t'exigia gaire... molta dedicació.” A6:6

És en el transcurs d'aquesta segona etapa de l'Assemblea que els propòsits polítics i la pràctica quotidiana es van tornant més intensos i exigents. Tot i així l'assumpció del compromís quotidià amb l'Assemblea és divers **(12.1.1)**. I aquesta diversitat pot esdevenir conflictiva quan, per alguns, l'assumpció de responsabilitats esdevé en “deure” **(12.1.2)**. És en aquest sentit que podem identificar diferents concepcions en la implicació amb el col·lectiu: finalistes i instrumentals **(12.1.3)**. Unes tipologies que s'interrelacionen, es limiten i esdevenen factors per a la implicació amb el col·lectiu, o per contra per al seu abandonament **(12.1.4)**.

12.1.1 Implicacions quotidianes de l'assumpció de la responsabilitat militant

En la diversitat de responsabilitats dins l'Assemblea podem identificar dos gran formes d'implicació quotidiana: una que podem denominar que “militen 24 hores” i una altra que podem anomenar “puntual” (A1:12). Els i les entrevistades reconeixen que aquesta diversitat va a èpoques i que, en aquest sentit, entenen que no hi ha una sola manera de participar i forma part del col·lectiu. Això no vol dir que aquesta diversitat d'implicació no sigui font de tensions i conflicte. Tot i així, en cas de ser objecte de tensió acaba prevalent que algú es mantingui al col·lectiu, encara que sigui a baixa intensitat, evitant que acabi marxant per incomoditat per no poder/voler dedicar més esforç i temps a l'Assemblea.

Una de les joves, que havia format part d'un altre col·lectiu, reconeix que a l'entrar li va sorprendre el nivell d'implicació a l'Assemblea:

¹²⁴ Recordem que la “segona etapa de l'Assemblea de joves” és aquella que hem situat en el període (2006-2012) i que està marcada per una minsa entrada de nous joves entre el 2007 i el 2011. una època en la que la totalitat dels seus integrants ja no feien vida d'estudiants al barri i no participaven en entitats juvenils del barri, centrant la seva dedicació activista a la promoció del propi col·lectiu.

“La gent està súper implicada, i és en plan... (mh...) viuen molt per a això. I viuen molt entorn això. I és com vale, tothom té feina, i tothom va de feina fins el cul, però igualment tothom ho dóna tot per la militància, que a XXX no. Era... -S’ha de fer això. - Ah bueno... i no és fa... I aquí és en plan, -S’ha de fer això. I és fa això, punto.” A13:4

Aquesta exigència de la “militància” es materialitza en temps, pressió col·lectiva, esforç i renunciés a altres aspectes de la vida quotidiana [1]. En aquest sentit, un dels joves vincula al mètode assembleari les exigències del compromís. Diu que *“a banda de que no tothom té les mateixes capacitats o les mateixes voluntats, ningú és més que ningú, i hi ha un treball de base que sempre l’ha de fer”* (A0:3). El que està dient, implícitament, és que existeix un “mínim comú de compromís” que és el que permet a la pràctica disposar del dret d’igualtat en la presa de decisions.

És amb l’assumpció d’aquests mínims de feina que, paulatinament, els i les joves es van vinculant amb el col·lectiu. Una entrevistada reconeix que *“vaig entrar en la dinàmica, m’ho vaig anar trobant tot, i... tampoc van haver-hi moltes coses que em van sorprendre, perquè simplement jo anava fent, i... fins que un dia, que vaig dir... -Bueno, saps... realment, m’hi he ficat molt”* (A2:2). Aquesta concepció de “haver-s’hi ficat molt” és el compromís quotidià adquirit, i les implicacions de temps, esforç i conseqüentment de renunciés.

Aquesta mateixa entrevistada reconeix que es pot ser “militant” de l’Assemblea de Joves anant només a l’assemblea ordinària dels diumenges a la tarda. Tot i que per a ella, assumir només aquest grau, no significa renunciar a gaires coses més enllà de la tarda dels diumenges. Per a ella la “militància” significa *“tenir una cosa darrera l’altra, anar de cul, [...] tenir una assemblea extraordinària el cap de setmana i haver d’entregar un treball de la universitat el dilluns”* (A2:12). Aquest grau d’implicació amb el que es compromet significa que “cada dia tens coses de militància” i per a ella implica renunciar a moltes coses que té “assumit i interioritzat”, ja que “forma part del teu dia a dia” i fa que fins i tot l’oci i els caps de setmana “tot giri entorn a això” (A2:8).

Aquesta “interiorització” de les responsabilitats suposa en els i les joves una transformació en temps de dedicació (A12:3), prioritització dels compromisos polítics els caps de setmana per sobre d’amistats (A11:5; A14:11; A16:5), per sobre de la relacions de parella (A18:19) o, fins i tot, renunciés a nivell d’estudis (A15:7-8). De forma exemplificadora, un d’ells expressa aquestes implicacions de la interiorització:

“forma part... en realitat, no et podria dir... Forma part de la meua vida... i, és indestruïble, obvia, vull dir... Jo, jo em faig l’agenda, eh... des d’un punt de vista més pràctic, eh... de... (mh...) Jo em faig la meua agenda, eh... a través de diferents coses, tinc diverses prioritats en la meua vida, i ara, si tingués feina, seria la feina, però una és els estudis, els amics... i una feina política. Són els tres eixos bàsics, en la meua vida.” A3:5

Com diu l'entrevistat, **la dissidència política esdevé en un eix bàsic de la pròpia vida, i que es plasma en una dedicació quotidiana [2]**. Aquesta implicació ara resulta principal, com també els estudis o les amistats, però reconeix que en cas de tenir feina, aquesta, seria prioritària i l'hauria de conciliar amb les altres tres. Aquestes conciliacions i desequilibris es donen en tant que viuen una etapa de la vida com és la juvenil-estudiantil. Però aquestes possibilitats per a conciliar variaran a mida que es faci adult i entri en el mercat laboral amb una exigència de dedicació plena o s'hagi de fer càrrec de responsabilitats domèstiques i de cura de persones dependents.

12.1.2 Implicacions conflictives derivades de la diversitat d'assumpció de responsabilitats militants

Cal tenir en compte que aquesta assumpció de responsabilitats polítiques s'adquireix de forma gradual. Al principi no existeix ni una pressió grupal ni una autoexigència per a complir de forma igualitària les exigències de l'acció col·lectiva dissident. En aquest sentit ho afirma una de les joves dient que quan entra una persona nova se li deixa que es prengui el seu temps. Tot i que, remarca, que depèn de l'edat o del bagatge, també varia aquesta exigència o el que s'espera d'ella. Exemplifica que a les noves militants, menors de 18, no se'ls hi demana el mateix que a algú que entra amb més de 22, però sí "un mínim" (A2:13).

L'entrevistada caracteritza aquest mínim, a mode d'exemple, amb assistir a les assemblees setmanals ordinàries i alguna tasca més, com sortir a encartellar o obrir torn de barra els divendres a la Flor de Maig. Però mitjançant aquest mínim, mica en mica, es va produint la vinculació amb el col·lectiu i l'assumpció de les diferents responsabilitats quotidianes, esdevenint en una centralitat vital.

Aquesta centralitat vital, i compromís, més enllà d'ocupar temps en l'agenda quotidiana, esdevé un "deure". Però no per una pressió col·lectiva directa, sinó per una interiorització de les necessitats del grup com a pròpies. **Un "deure" interioritzat en relació al pervenir del grup i del projecte col·lectiu [3]**. Un deure que com diu un dels entrevistats "m'ho imposo per mi" (A1:12). O com explicita un altre:

"és una cosa que fas, bueno que jo faig, jo més per... deure que per plaer. Vull dir... (mh...) en segons quins moments si que t'agrada sortir a pintar, i evidentment t'agrada que... que, que el barri estigui ple de cosetes i tal, però, és una cosa que no és... O sigui no és allò... -No tinc res a fer un.. dia a les 11h de la nit, -Vaig a sortir a encartellar."
A9:6

Podríem extreure que són tasques i compromisos que no sempre són agradables sinó més aviat esforços. Tot i que a posteriori reconforten i satisfan. És un esforç que esdevé

instrumental per a una gratificació de l'objectiu finalista com per exemple “que el barri estigui ple de coses” (en referència a ple de pintades reivindicatives).

Però, per molt que al final, l'assumpció d'aquestes tasques esdevinguin un reconfort per la feina realitzada, a vegades no. I més, **si aquesta assumpció es torna quotidiana i no troba correspondència per part dels i les companyes, és percebuda com a sacrifici i esdevé font de conflictes [4]**. Així, la diversitat en el grau de compromís genera conflictes personals i pot debilitar la cohesió del grup o el benestar emocional de les seves membres. I en casos extrems, la continuïtat d'alguns d'ells.

El conflicte parteix de la concepció d'alguns joves que consideren que l'assistència a l'Assemblea és per a preparar activitats o decidir quines desenvolupar durant la setmana (A18:8). En canvi, d'altres només assisteixen a les assemblees “per a decidir” i no “per a treballar” durant la setmana. O, també, quan l'assumpció de responsabilitats ve determinada per si els hi genera més motivació o inquietud. Mentrestant els qui assumeixen més responsabilitats, assumeixen les tasques més feixugues però imprescindibles per al desenvolupament de l'Assemblea (prendre acta, encartellar o difondre actes propers, enviar e-mails sobre documents, anar o coordinar reunions tècniques, tasques de gestió). En aquest sentit reflexiona una de les joves:

“A vegades penso que cadascú ha de militar al nivell que vol i quan vol i tal. [...] militar doncs a un nivell diferent, perquè tens més feina o el que sigui, que en moments jo crec que sí, que està bé. [...] Però l'altra cosa que altres vegades he vist, gent de l'assemblea que milita una mica... fent el que li agrada. Que sí que venim a passar-nos-ho bé, però hi ha moltes feines que també són molt necessàries que no són divertides. Menjar-te una reunió de la coordinadora d'entitats és el tostón de la vida. Anar a les reunions de la Xemenia amb tot de joves que uf.. que a vegades costa bastant, no són entretingudes. O anar a l'AVV de Bogatell no són entretingudes. I moltes vegades, la gent que més milita, també és la gent que es menja les pitjors feines. I això sí que és una cosa que estic més en contra. Que la gent militi més o menys no tindrà problemes crec. Però sí que la gent militi justament per fer lo que li grada, i que els grans marrons només recaiguin en la gent més implicada.” A16:10

Aquestes problemàtiques sobre la “militància” i l'assumpció de responsabilitats acaba generant discussions i conflictes. Unes discussions que han generat en ocasions malestars rellevants dins l'Assemblea. Una altra de les joves reconeix que, a vegades, l'Assemblea no ha estat un espai còmode on militar, havent-hi rancors i sense gestionar les emocions produïdes pel desgast dels conflictes quotidians (A10:8). És **un malestar emocional que va estretament lligat a les diferents formes de concebre la militància política, si de forma instrumental o de forma finalista [5]**.

La mateixa entrevistada explica com hi ha joves que separen molt clarament en “dos mons” la seva implicació política i la seva vida quotidiana (A10:8), en aquest sentit, algunes d’elles (totes noies) han explicitat la necessitat de trobar altres espais de confort (A2:9; A16:11). Doncs al no separar aquests “dos mons” com si que fan altres (tots nois) el col·lectiu (d’iguals) perd la seva vessant de comoditat emocional.

En aquest sentit podem percebre una tendència per raó de gènere on la majoria de noies esperen del grup trobar un espai de confort emocional, i en cas de no trobar-lo per necessitat de gestionar les emocions de conflicte o malestar el busquen en un altre espai. Aquesta diferència de gènere respon a una concepció de vinculació amb el grup de dissidència política amb més pes en la vessant finalista d’autorealització practicant la dissidència de forma íntegra. En canvi, la gestió emocional que fan els nois queda radicalment separada entre la seva “vida política” i la seva “vida personal”, reduint la seva vinculació amb el grup de dissidència a un objectiu instrumental des del que avançar en el compliment de propòsits polítics racionals. I en aquest sentit no expliciten ni demanden de la convivència col·lectiva un benestar i una gestió de les emocions.

12.1.3 Objectius finalistes i instrumentals amb la implicació amb el col·lectiu

Aquests malestars en el col·lectiu, i la incapacitat de trobar espais de confort que facin assumibles els conflictes, poden produir l’abandonament o la distorsió en les trajectòries de dissidència dels i les joves. La implicació amb el col·lectiu no només es basarà en la consecució dels objectius polítics (instrumentals) marcats per l’Assemblea, sinó també, de forma dialèctica, pel benestar emocional de la convivència quotidiana en el col·lectiu (finalista).

Així, podem identificar dues tipologies d’objectius. Per una banda, *objectius finalistes*, quan la participació en el grup, o la realització de les activitats contestatàries de dissidència política, es concep com a objectiu final en sí mateix. I, per l’altra, *objectius instrumentals* quan la participació en el grup es concep com un mitjà per a la realització d’uns objectius finals, en aquest cas de transformació política i normativa.

Els ***objectius finalistes*** són aquells que estan directament relacionats amb la satisfacció de la pertinença al grup en sí mateixa [6]. Un de les entrevistades explicita que a part de les inquietuds polítiques busca satisfer un sentiment de pertinença a algun lloc i de companyonia dins l’Assemblea (A10:26). Explica que veu cobertes les seves inquietuds de sentir-se vinculada amb l’associacionisme i el teixit social del barri, i participant de les festes del barri (A10:2). En un mateix sentit un altre dels joves explica com els companys i companyes de l’Assemblea esdevenen “una colla” d’amics amb els qui passar moltes hores

junts, amb els qui s’acaba tenint molta confiança i dels qui s’aprèn i es forma políticament (A11:5).

En aquesta lògica, podem considerar que la pertinença al col·lectiu esdevé un objectiu en sí mateix, lluny de la concepció instrumental del col·lectiu en tant que eina que ha de servir per a uns objectius de dissidència política pels quals un conjunt de joves van decidir organitzar-se. En relació a aquesta dialèctica entre concepcions, un dels entrevistats que ha estat durant més temps a l’Assemblea expressa el següent:

“Per mi és molt gran haver entrat a una assemblea de 4 persones que estava bastant desarticulada i que costava fer funcionar, i haver marxat amb una assemblea de 16-17 persones que es reuneixen setmanalment, que tenen uns quants anys menys que jo i per tant li donen via lliure i cam lliure per córrer. Perquè per mi, això és el que marca el futur, després si el futur es diu Flor de Maig o es diu d’una altra manera ho marcarà el fet de tenir 15 persones organitzades reunint-se setmanalment.” A17:13

En un inici pot semblar que el fet d’haver estat tant de temps implicat amb el col·lectiu estigui sostenint uns objectius orientats en l’única necessitat de garantir la continuïtat d’aquell projecte (en tant que necessitat vital) al qual li ha destinat molt esforç durant molts anys. Però en la darrera frase remarca el sentit contrari, mostra com, per a ell, el més important és que hi hagi persones organitzades col·lectivament, posant en un segon terme el nom o espai on aquests s’organitzin.

És aquesta darrera concepció la que considerem com a **objectius instrumentals, uns objectius més vinculats a la transformació política i normativa de la societat [7]**. Les satisfaccions pel compliment d’aquests objectius podem identificar-los per exemple en l’aprenentatge de coneixements a partir de debats i accions de l’Assemblea (A11:6), o de replantejar-se i qüestionar moltes coses que abans passaven desapercebudes (A14:11). Un altre dels joves reconeix que:

“si no hagués entrat [a l’Assemblea] hi hauria moltes coses que no me les preguntaria. Que ara sí. [...] Coses com... Per què hi ha terrasses a la Rambla del Poblenou? Per què hi ha tants guiris... això no m’ho preguntaria segurament. O coses que veus per la tele, saps, normals... Que, potser si no hagués entrat, el que em diguessin per la tele, doncs en veritat, t’ho menjaries amb patates. I... et creuries la versió oficial de les coses que... O sigui... havent estat a l’Assemblea de Joves, doncs intentes contrastar-ho amb altres fonts. Perquè saps que allò segurament no és del tot cert. Hi ha una segona part. I això no... Jo crec que sense l’Assemblea de Joves no ho hauria fet.” A19:6

Aquesta sensibilització política que els hi ha generat el fet de participar a l’Assemblea és el que en aquesta recerca identifiquem com a procés de subjectivació a unes altres normes socials (dissidents). Així, les satisfaccions de complir amb els diversos objectius polítics gratifiquen i generen un orgull vers la feina realitzada per l’Assemblea, com per exemple

l'èxit de l'okupació de La Flor de Maig i del nombre d' activitats que s'hi fan (A12:7-8). Però no només per haver assolit els objectius marcats, sinó pel reconeixement associatiu a nivell de barri, del paper desenvolupat i la implicació amb el barri del col·lectiu (A14:11). Així ho expressa aquest membre:

“A nivell de barri... Crec que hem, o sigui, tenim el nostre paper a nivell de barri, i cerc que això és innegable. I el fet de ser un col·lectiu que la gent de Poblenou conegui, que sàpiga que té un paper, no? Sobretot la gent que està ficada en les associacions, però també altra gent. Fa que siguis un actor més, un actor més, que la política local també et té en compte, no? D'alguna forma, o sigui, que tu hi influeixes i marques una mica l'agenda política i.. canvies coses, i transformes i participes [...] I jo crec que és de les coses que n'estic orgullós. I que moltes vegades costa de veure. Perquè no... no reporten uns fruits concrets.” A14:11-12

12.1.4 Límits de la dissidència vers el col·lectiu

La satisfacció, o no, dels objectius instrumentals o finalistes és la que pot acabar marcant límits de la dissidència, i fins i tot l'abandonament del grup. Per analitzar aquests límits cal partir de la consideració que les decisions a l'Assemblea de Joves es prenen de forma assembleària i per consens. Una forma que evita en la mesura del possible les votacions, i permet que la decisió que s'acabi prenent acostuma a ser “assumible sempre” (A15:16).

Els límits d'aquestes assumpcions es redueixen a normes que impliquin divergències importants per al dia a dia, però principalment per un component ideològic [8]. Un dels ex-membres de l'Assemblea va marxar per aquest tipus de diferències polítiques:

“[Ell] creia que érem massa independentistes, i llavors, doncs nosaltres debatíem, ell feia molts, molts documents, feia molts... eh... parlàvem molt sobre... el què volia canviar, el gir, una mica, de la política d'Arran, o de... o de, del gruix d'Arran. Ho treballava molt. Però com la gent... veia que, que passàvem d'ell, això doncs. També va ser culpa nostre, de no... poder... intentar mantenir-lo... que es quedés... intentar que seguis treballant, però... Acaba sent com... si no penses com nosaltres, doncs no...” A11:20

Les diferències polítiques que sostenia aquest ex-membre constitueixen una “dissidència” dins la “norma social de l'Assemblea”. El jove va decidir acabar abandonant el grup pel fet de veure com la seva perspectiva no podia integrar-se trobant-se el rebuig a les seves propostes. Resulta rellevant la darrera frase final de la cita de *si no penses com nosaltres, doncs no...* que denota com si algú que no s'acaba adequant al paradigma ideològic de l'Assemblea de Joves, i en extensió, de l'Esquerra Independentista, tingui un desenllaç “lògic” d'abandonament del moviment. Es tracta d'una evidència que ens permet identificar

la norma i control social de la pròpia dissidència que exerceix l'Assemblea en relació a les seves integrants.

Aquesta norma, i la pressió grupal en relació a la perspectiva ideològica i estratègica de l'Esquerra Independentista, tal i com s'ha analitzat, també se li afegeix una norma o pressió determinada, tot i que menys explícita, a nivell estètic. Es tracta d'un mecanisme que en un grup d'iguals amb unes normes i valors dissidents, com identifica Joel Feliu (2004), qualsevol característica personal que ens faci ser individuals no pot excedir els marges de la “norma de la dissidència”. Dins el grup és “normal” qui compleix les normes implícites i no ho és qui no les compleix, i acaba abandonant el grup.

Aquesta pressió grupal implica una sèrie de mecanismes de control social. Un dels joves explica com ell ha sentit no només prejudicis pel fet de tenir amistats amb altres perspectives estratègiques dins el propi moviment, sinó que també per no vestir d'una determinada forma (A7:7). Reconeix que dins l'Esquerra Independentista, i sobretot a nivell juvenil, “les pintes diuen molt” i que “a la gent li agrada molt portar les pintes [de més rebel o combatiu que ningú]”, definint-la: amb arracades d'anella, cabells llargs per darrere el clatell, dessuadora amb missatge polític, i pantalons, jaqueta i calçat de muntanya o de la marca Adidas.

Per una banda, podem identificar **un model o “postura estètica” de rebel·lia o de combativitat que respon directament al model d'èxit dins aquesta norma social de l'Esquerra Independentista [9]**. Concretament dos dels joves es refereixen a l'actitud de “valentia” per fer accions polítiques de més risc.

En aquest sentit, un dels entrevistats explica no haver patit una pressió grupal directe per a fer accions d'agitació. Però en canvi sí reconeix haver patit una “pressió més individual”, auto-imposada, de qüestionar-se per què tenia por i els altres no, i de fins i tot, forçar-se a fer aquestes accions tot i passar-ho malament (A19:8-9), ja que la seva percepció vers la resta era que feien aquestes accions sense cap problema. Una percepció davant la que una de les entrevistades reflexiona que: “molta gent passa por, però ningú ho diu” (A10:13).

Per altra banda, també podem identificar **un límit de la (norma social de la) dissidència en relació al nivell o intensitat d'implicació [10]**. Un entrevistat explica com aquest límit ha estat motiu per a l'abandonament del col·lectiu per part d'alguns joves:

“Altres persones, perquè tenien també doncs... la, el seu ritme de vida, no els hi permetia estar militant. Doncs, per estar, a mig gas no volien... ah... rotllo, per exemple, gent de XXX, que... o gent perquè no es va acabar de sentir a gust... clar. Jo de vegades pues, penso... penses... no ho hem sapigut... sapigut tractar prou bé, no?”
A11:20

Aquest és un límit vinculat a la falta de temps per a desenvolupar la pràctica exigida per l'Assemblea i que evidencia conseqüències a nivell de comoditat emocional. Sobre aquest límit trobem diverses tipologies, des de la necessitat d'estar disposat a assumir una participació en les assemblees ordinàries que duren més de 3 hores (A8:5, A10:18), o la introducció a les dinàmiques d'amistat i confiança del propi grup. En aquest cas una entrevistada recorda com una jove no es va acabar d'integrar tot i assistir quotidianament de les assemblees durant prop d'un any (A10:17). En aquest exemple podem identificar un biaix de gènere en el que la majoria de joves que abandonaven per raó de no trobar un espai de confiança són noies. Elements quotidians com debats pujats de to **o dinàmiques grupals no suficientment curoses emocionalment esdevenen elements de no integració de noies en el col·lectiu [11].**

Finalment, fruit d'aquests límits de la norma de la dissidència, ja siguin de caire més normatiu, d'acció o implicació política, o de comoditat emocional amb el grup, els i les joves abandonen el grup. El procés d'abandonament, però, mai és concretat de forma explícita (ni tant sols els casos de desacord ideològic). En aquest sentit, un dels entrevistats que va abandonar l'Assemblea de Joves per aquestes qüestions normatives explica com va ser el seu procés:

"De cop fa pal, et comencen a interessar altres coses... I dius és que ara 4 hores de reunió, després tinc exàmens no sé què... O sigui passa a ser... primer passa a ser un pla secundari, jo ho veig. O sigui, primer és tope important, quan acabes d'entrar, jo ho veia tope d'important. Després passa a ser un pla secundari. Fins que al final no vas."
A18:12

Com ens mostra el relat, els incentius o les inquietuds, o fins i tot la utilitat per a assistir i participar de l'Assemblea de Joves es van esborronant. Que, a més a més, si no va acompanyada de trobar en ella un espai de comoditat o confort emocional, el grup acaba perdent tant la seva vessant instrumental com també la finalista. Un cop es produeix aquest abandonament, l'Assemblea intenta no perdre el contacte amb ells mitjançant una dinàmica de convidar als antics membres a actes, xerrades o sopars de cohesió interna que organitzen (A19:16). Tot i així, resulta molt reveladora la confessió que fa un dels joves que ha abandonat el col·lectiu:

"Quan vaig marxar veus allò [l'Assemblea de Joves] com més... un espai més tancat. Del que jo crec que realment és. O sigui ho veus com més tancat de... De que sempre hi ha els mateixos. Que tu apareixes a la Flor de Maig i estan... estan units entre ells. Saps? Que és difícil entrar... Però això ho vaig veure després. O sigui, tampoc crec que sigui així, però lo que veig jo des de fora, és més així, de que és un lloc molt tancat. Que és fàcil entrar-hi. Vull dir, realment, tu només t'has d'interessar per poder entrar. Però no sé, ho trobo... no ho sé, veig que és un cercle més tancat del que realment m'imaginava." A19:10

Abandonar el col·lectiu suposa tal distància que, fins i tot, es genera aquella “barrera” identificada inicialment com a impediment per a l’entrada al col·lectiu. El relat ens evidencia clarament aquells prejudicis, inseguretats i barreres que suposa el no coneixement del grup. Tal barreres que, fins i tot, joves que han format part del grup reconeixen percebre-les un cop ja no hi participen.

12.2 Dialèctica entre dissidència política juvenil i dissidència adulta

Finalment, en l’anàlisi de les trajectòries dels i les joves de l’Assemblea, identifiquem diverses tensions entre les pròpies concepcions sobre la dissidència política. Per a aquesta anàlisi contrastem la vida quotidiana, les inquietuds i les fonts de satisfacció dels activistes dels models de dissidència en les seves diferents etapes.

En aquestes trajectòries identifiquem en primer terme, una tensió entre les possibilitats i limitacions per a les dissidències en base a l’edat **(12.2.1)**. En segon terme, identifiquem una tensió entre les concepcions del grup de dissidència com a grup de confort i com a grup instrumental de transformació **(12.2.2)**. I en darrer terme, una tensió entre una voluntat d’exercir la dissidència com a forma de diferenciació vers la societat o com a forma de pretensió de seducció i ser referents per a la societat **(12.2.3)**.

12.2.1 Dicotomia adulta entre dissidència política o dissidència econòmica i de parentiu

Podem identificar diversos aspectes en l’anàlisi dels límits materials de la pràctica política dissident entre l’època de joventut i la d’adulthood¹²⁵. Mentre que **en la joventut, a conseqüència de les poques responsabilitats a nivell econòmic i de parentiu, es poden dedicar temps i esforços a la dissidència, no és així a mida que s’entra a l’etapa adulta [1]**. Les disponibilitats de temps es tornen difícils de conciliar a mida que amb l’edat es van adquirint responsabilitats econòmiques i de parentiu.

Un dels entrevistats reconeix que durant la seva joventut, els últims 15 anys de la seva vida, la militància “ho ha estat tot”. En referència a cercles d’amics, espais de sociabilitat, espais que no són feina i, en els últims anys, espais que també són feina, perquè ha estat alliberat de la CUP (A15:7). Ara en canvi, amb fill i una feina a jornada completa les possibilitats s’han

¹²⁵ Recordem la conceptualització sobre la joventut que fa Brito (1996) en tant que etapa de la vida que s’inicia amb la capacitat de la persona per a reproduir l’espècie humana (pubertat) i acaba quan adquireix la capacitat per a reproduir a la societat (adulthood). Una conceptualització que tot i no ser operativa si que permet identificar qualitativament el subjecte d’estudi juvenil. I també, i de forma rellevant, permet contextualitzar el subjecte col·lectiu juvenil tant dins l’entramat de relacions socials i de poder que es donen en la societat.

revertit, deixant gairebé inexistent el marge de temps per a la dissidència política quotidiana.

A més a més, en el cas de persones integrants d'un col·lectiu de dissidència econòmica i de parentiu, com el cas de La Teixidora o de Can Masdeu, apareixen més, i diferents, incompatibilitats i afectacions en la implicació. L'entrevistada de Can Masdeu expressa:

“[El principal element que] Ha afectat negativament a les meves amistats, ha sigut el temps. Lo mateix que a la meua professió. Can Masdeu és molt absorbent, absorbent a nivell de feina. (*mh...*) Que no tens temps realment tampoc, de sortir gaire. I més quan treballava, llavors ja era impossible, vull dir..., oblida't de quedar, ni de tener novio, ni de tener amigos, ni de nada... Perquè no tenia temps. Però el... però inclús. [...] Suposa molta energia de, relacions humanes, que al final, clar, tens 20 amics. (*ja...*) 20 persones amb les que tu et relaciones i amb les que quan estàs sol o estàs avorrit o així... tens, pots... (*el dia a dia...*) no necessites la gent de fora, perquè ja tens amics d'aquí.” CM:7

Aquesta absorció a la que es refereix va molt vinculada a la càrrega de feines de “servei i cura” (domèstiques) que implica viure en una masia okupada, on l'abastiment d'alimentació o roba també és autogestionada. Unes dedicacions que s'assumeixen col·lectivament, i en les que la decisió col·lectiva predomina per sobre de les voluntats individuals. Una assumpció de la sobirania col·lectiva per sobre de les pròpies voluntats o interessos que pot resultar molt dura (CM:14) i plena de conflictes (T1:4).

L'entrevistada quan va iniciar la seva implicació en l'activisme, de caire polític en primera instància, la seva dissidència es basava principalment en anar a reunions, manifestacions i organitzar campanyes (equivalent a la de l'Assemblea de Joves). Però va ser quan va començar a qüestionar-se com aplicava això a la seva vida quotidiana que va entrar a Can Masdeu (CM:10). Un canvi de tipus de “dissidència” però amb unes implicacions de temps, però també de sobirania completament diferents. El seu relat sobre de la duresa del procés resulta molt significatiu i il·lustrador:

“Sempre era feliç... i tot això... i... i llavors, venir a Can Masdeu, per a mi va ser un trasbals, perquè em va trencar tots aquests esquemes. Jo tenia..., sempre havia tingut clar que volia viure amb més gent i que volia viure de manera ecològica, però tot això de l'autogestió no m'ho havia plantejat mai. Jo seguia... jo pensava... jo seguia amb el meu xip... (*ja...*) De jo treballava les meves 8 hores... tot igual, i simplement doncs viure, doncs, no?, tenir el teu compos... tenir un no-sé-què... (*mh...*) Doncs ja està i, i clar, al arribar aquí..., em vaig donar compte que, que si vivia aquí, no em donava el temps... Vull dir... eh... no em donava temps, vull dir, que viure a Can Masdeu suposava una mitjana de 20 hores, setmanals de curro. I clar, jo tenia la meua feina de 40 hores, que a més, estava lluny, i... i perdia 3 hores en anar i tornar. I llavors, arribava aquí, havia de fer les 20 hores d'això, i van ser... 2 anys... que vaig estar currant fora i currant aquí... d'estrès total, em posava malalta..., eh... Perquè anava

contínuament... perquè dormia poc... eh... uf, currava moltíssim, passava... i... Era l'est... llavors a l'estiu..., com no podia fer igualment tant com els altres, llavors arribava l'estiu, i en comptes d'agafar vacances em passava les vacances currant per compensar (*ja...ja...*) que no havia treballat durant l'any. Era, era esgotador i... això sí, tenia molts diners, però no servia de res... (*clar*), jejeje. I la... llavors vaig, vaig, com vaig veure que això, que... viu... treballar 8 hores era incompatible amb Can Masdeu... eh... Vaig començar a buscar una feina que fos a mitja jornada o... menys hores, però a la meua professió no hi havia. No, no, tinc una, tinc una professió que no, no hi ha molta precarietat, hi ha, hi ha la feina que hi ha és... és jornades complertes i tal, i... Vaig passar-ho molt malament, eh... al principi de viure a Can Masdeu. Perquè em vaig trobar entre dos amors, m'encantava aquest projecte, però, el... jo era XXX, i volia seguir sent XXX, no volia ser... jo no... Jo mai m'havia plantejat ser pagesa, ni res d'això, no?, (*mh...*) i... uf... era... ho visc com molts dilemes, bueno, com molts plors... interiors... que era... que el... que per mi, la meua vocació professional ha sigut lo que m'ha anclat dins d'una vida més convencional, dins del model tradicional, perquè... era lo que m'impedia, de dir... No m'acabava de llençar..., acabava de tenir-ho clar, que el meu espai fos Can Masdeu. Perquè això em significava renunciar a ser XXX, i jo... per a mi era la meua vida... La meua vida, en el sentit de, allò que m'omplia mogollón i... I vaig passar-ho molt malament, amb això. I... llavors, al final vaig deixar de treballar, perquè no aconseguia trobar res, i vaig renunciar. I jo tenia una feina fixe, que vaig renunciar a ella, perquè trobava que era injust que, per molt que m'esforçava no podia fer el 100%. No podia fer tant com els meus companys, trobava injust que jo treballés menys que els altres, i aleshores vaig deixar la feina, i... Va ser una mica traumàtic, tant a nivell... a mi personalment, com per el meu entorn, de la meua família que no ho va entendre. Que tot lo que havia lluitat durant molt de temps... (*mh...*) que renunciés a allò... Clar, a més, òbviament, amb el meu pare pugnament un atac histèric de... “estàs tirant el teu futur per la borda... tu tenies un futur prometedor... no-sé-què”. I... vull dir, va ser... jo crec que és un salt..., va ser un salt una mica en el buit, de dir, bueno, tinc que triar, doncs, trio l'activisme... en comptes de, de la meua vida.” CM:5

Amb aquest relat podem comprovar com aquesta assumpció de les decisions col·lectives (en una dissidència econòmica o de parentiu) no té res a veure amb l'assumpció de decisions en un col·lectiu de dissidència política com l'Assemblea de Joves. En aquest sentit, una de les joves explica que quan es pren una decisió en la que no està d'acord només implica algunes contradiccions a l'hora d'haver de defensar una opinió a nivell extern.

Per altra banda, a nivell d'assumpció col·lectiva, les decisions són del tipus: a quin grup de música portar a un concert, la idoneïtat d'una xerrada o pintada o el nombre de barrils de cervesa a comprar. Ella mateixa reconeix que són una “tonteria”, que poden generar contradiccions, però que són assumibles comptant que en l'assemblearisme s'ha de cedir per arribar a consensos (A2:3-4). Fins i tot en aquests casos, un altre dels joves reconeix que aquestes decisions les acostumen a tirar endavant les persones que “estan més motivades” i

que han fet la proposta, i les qui no ho acabaven de compartir assumeixen un compromís menor (A3:21).

12.2.2 Dialèctica entre les concepcions de grup de confort i grup instrumental

En la interrogació sobre la continuïtat i abandonament en el procés de vinculació amb el grup, podem identificar una tensió latent entre la concepció del grup com a espai de confort emocional o com a espai instrumental per a la transformació social. En aquesta dialèctica, però, identifiquem elements contradictoris a l'hora de comparar entre etapes i edats en la dissidència. Podem evidenciar actituds i dinàmiques de comportament diferents entre els col·lectius de dissidència política juvenil (l'Assemblea de Joves) i adulta de l'Esquerra Independentista en el cas de Poblenou (Endavant).

La dissidència política d'un col·lectiu adult es basa en una quotidianitat caracteritzada per una “pluri-militància” (A6:6). Aquesta dissidència destaca per una alta quantitat de reunions setmanals i per la preparació de les activitats que es decideixen en aquestes reunions. Aquesta militància d'Endavant (al Poblenou) comporta estar implicat també en altres col·lectius com el Casal Octubre, la CUP o plataformes i col·lectius del barri. Unes tasques que segons un dels entrevistats d'Endavant Poblenou requereix sacrificar molt temps personal i d'oci, i que se solapa amb temps d'estudi o treball.

Tant aquest com l'altre dels joves entrevistats que havien format part de l'Assemblea i que han passat a formar part d'Endavant van decidir ficar-s'hi per a continuar desenvolupant la tasca de dissidència política que desenvolupaven des de l'Assemblea de Joves. Un d'ells confessa que va entrar-hi perquè creia que aquest col·lectiu havia de jugar un paper molt important en multitud de fronts al barri i que feia anys que anava amb un munt de retard. En aquest sentit Endavant són menys gent, amb una projecció pública al barri i unes dinàmiques de treball internes més limitades (A17:13).

Aquesta projecció pública limitada és analitzada per l'entrevistat com a “falta d'obertura de ment important en molts moments”, referint-se a centrar-se exclusivament en el manteniment d'un Casal Independentista al barri (Casal Octubre) i no treballar la relació amb l'entorn associatiu del barri (A17:14). Una dinàmica que exemplifica en l'organització d'activitats o xerrades que anomena “d'auto-consum”, i que a més a més es valoraven positivament. Aquesta és una dinàmica de treball completament oposada a la de l'Assemblea de Joves basada en “l'arrelament”. Aquests espais adults de dissidència política com el Casal Octubre (principal objectiu polític d'Endavant del Poblenou) no perceben de la mateixa manera les dinàmiques de treball o d'obertura al barri desenvolupades per l'Assemblea, i esdevenen en:

“un grup de gent que té 40 anys, que es coneixen, i tenen un grup d’afinitat per algo, poden continuar sent els mateixos 20 anys més que no... d’això. En canvi una Assemblea de Joves si en 5 anys no ha entrat ningú mor. Per tant, o s’obren, o s’obren o no hi ha més.” A17:14

Aquest tancament en el propi grup adult de dissidència política evidencia una relació directa amb la concepció del **grup com a espai de confort emocional i no com a espai instrumental de transformació. Un predomini d’una concepció que el grup de joves no es pot permetre si vol garantir el propi relleu generacional, que a diferència del grup adult té una necessitat més immediata [2].** En el grup juvenil de dissidència política, aquesta és una dialèctica que es produeix de forma latent.

A més a més, en el col·lectiu d’adults hi interfereix un altre paràmetre a tenir en compte, i que paradigmàticament actua de forma oposada a la de grup de comoditat emocional. I que podem percebre quan interroguem als i les joves de l’Assemblea sobre els col·lectius adults de l’Esquerra Independentista del Poblenou. Aquests consideren que les dinàmiques internes (reunions) com les externes (relació amb altres col·lectius del barri) dels col·lectius adults no tenen res a veure amb l’Assemblea de Joves. Una d’elles concreta que:

“tothom salta, es mengen uns als altres [...] la gent anava a matxacar-se, però multiplicat per mil, perquè clar, són tot gent més gran, encara més aferrats, i acostumats a militar més així”. A13:16

Són unes dinàmiques internes de confrontació que a diferència de l’Assemblea no tenen gens en compte els efectes emocionals en els i les militants. Però, per altra banda, aquest relat ens evidencia una de les diferenciacions de la subjectivitat per raó d’edat. Seguint les argumentacions d’Elias (1989) i Berger i Luckmann (1988), la sedimentació de les postures (o ubicacions epistemològiques) en relació a la política, amb el pas del temps cada cop estan més solidificades i hi ha menys capacitat o possibilitat de variació d’aquesta subjectivitat: “més aferrats, i acostumats a militar més així”.

Aquestes incapacitats per a la variació es traslladen i tenen conseqüències tant a nivell intern com extern del propi col·lectiu, però també a nivell de tot el moviment de l’Esquerra Independentista al Poblenou. A nivell intern, aquestes dinàmiques “sectàries” o “endogàmiques, de debats eterns, de guerres fraticides” (A15:12) fan que no entrin noves persones al col·lectiu o que entrin persones per convicció política, però només es quedin les que comparteixen la visió “ideològica” o “ideologitzada” de la dissidència política i per tant convisquin de forma còmode en els conflictes. Així doncs, més que tractar-se d’espais de confort i comoditat emocional, ho són de confort i comoditat “ideològica”. **Només són espais de comoditat emocional en tant que espais de comoditat ideològica [3].**

Una comoditat molt vinculada amb mantenir el grup d’iguals, el grup de sociabilitat de

confort vers la resta de societat. Però un manteniment disposat a qualsevol conflicte intern i a excloure als membres que no comparteixin la mateixa visió. En aquest sentit, un dels joves que va marxar a viure a un altre lloc per estudis, reconeix que al produir-se un distanciament polític (de caire estratègic dins l'EI) un dels integrants d'Endavant i del Casal va deixar de dirigir-li la paraula (A15:18).

Pel que fa a nivell extern, els i les joves entrevistades consideren que existeix un tancament del Casal Octubre i Endavant sobre sí mateixos, fins i tot es dona la circumstància que un dels ex-membres de l'Assemblea de Joves reconeix que entrar al Casal li suposa incomoditat:

"Home si que fa una mica de... de cosa. Si que... O sigui trobo que fa falta, no ho sé, una manera que s'obri més al barri... [...] O sigui, jo el que veig, que segurament no entraria, jo què sé, a l'Octubre. I clar, hi ha un grup de 10 persones que sí que es coneixen entre elles i tu no. I això et fa... et fa cosa. No sé, en veritat tampoc tindria molt problema. Però si que fa cosa." A19:16

Aquestes incomoditats que pateix fins i tot, algú que forma part del mateix moviment, que comparteix la mateixa visió epistemològica de dissidència política, és simptomàtica del paper únicament de confort entre iguals que desenvolupen aquests actors adults. Un paper i **dinàmiques que es retro-alimenten i reproduïxen a partir d'aquesta lògica d'integrar als qui comparteixen concepció ideològica del col·lectiu i expulsar o dissuadir als qui no comparteixen la seva aplicació pràctica [4]**. En el col·lectiu adults podríem dir que s'acaba imposant un treball de caire més de confort "estètic" o "ideològic" (coordinat a nivell nacional) per sobre d'un treball més pràctic i instrumental vers la transformació de la societat (d'aplicació a nivell local).

Aquesta impossibilitat a la variació la podem veure en l'explicació que en fa una entrevistada sobre aquestes diferències entre joves i adults:

"Veig que és una cosa, que vull dir, que és en general. Que a tot arreu passa, que estan començant a evolucionar des d'Arran que és la gent jove. I després, hi haurà un canvi generacional o les coses no canviaran. I jo crec que serà un canvi generacional. No es pot obligar a que canviï res perquè no canviarà." A16:13

Amb els diferents relats i observacions participants, podem comprovar com l'Esquerra Independentista al Poblenou creix, es renova i teixeix aliances al barri des de la joventut, però s'estanca i s'acaba diluint a mida que es produeix un relleu generacional en l'Assemblea de Joves. Aquestes joves, o no s'insereixen en els col·lectius adults o no poden/saben introduir les dinàmiques de treball de l'Assemblea de Joves en els col·lectius adults, en els que s'acaben diluint o desentenent-se.

Aquest tancament intern i extern identificats també el podem trobar en altres col·lectius de dissidència política adulta. Una de les joves de l'Assemblea que havia passat per una altra

organització vinculada a l'Esquerra Anticapitalista explica les contradiccions amb les que es trobava i que, en part, la motivaren per a vincular-se a l'Assemblea. Considerava que tenien un discurs sobre la revolució, la lluita al carrer, la unitat popular, els moviments socials,... però que després no hi havia cap espai de lluita al carrer que els hi agradés. Normalment utilitzant arguments sobre si estava cooptat per l'Esquerra Independentista o no, i només s'acabava apostant per espais impulsats per la pròpia organització o on les persones implicades estiguessin molt poc polititzades i així poder incidir el màxim a nivell polític i de discurs (A13:2-3). Una lògica d'actuació que obvia els espais de lluita o veïnals que existeixen al seu marge i només pretenen construir la “Unitat Popular” des d'espais que ells mateixos creen de nou (A13:3). Una idèntica lògica que trobem en les dinàmiques dels col·lectius adults de l'Esquerra Independentista del Poblenou.

És rellevant destacar que en el col·lectiu d'Endavant del Poblenou, dels seus aproximadament 10 integrants, cap és una dona¹²⁶. Així doncs, sense possibilitat d'aprofundir en les causes i efectes d'aquesta nul·la presència de dones en el col·lectiu adult de dissidència política (de l'Esquerra Independentista) al Poblenou, si que podem evidenciar que l'actual dinàmica esdevé estrictament masculina (i masculinitzada en sentit patriarcal). De l'anàlisi que realitzem podem concloure que **es produeix una tendència a la no tolerància del qui qüestiona la norma de la dissidència, una no gestió dels efectes emocionals dels conflictes, i una priorització de la visió “ideologitzada i estètica” del grup de confort per sobre de la instrumentalitat de la transformació social.**

El treball local implica haver de treballar amb persones properes, persones d'altres col·lectius locals suposa treballar sobre la base d'haver de convèncer al diferent, d'haver de posar en risc la seguretat epistemològica de la pròpia posició. Aquest és un risc que, a més a més, pel fet de ser adults, es pot tornar més insuportable. És en aquest sentit que es pot produir aquesta tendència en grups de dissidència (normativa) adulta. Doncs el grup d'iguals esdevé prioritari per al confort emocional quotidià.

Així doncs, podem identificar com en el trànsit d'una dissidència juvenil (política) a una d'adulta es produeix una dicotomia entre trajectòries. **O per una banda, es mantindrà la dissidència política orientada al grup ideologitzat d'iguals conciliant el temps amb feina i convivència familiar convencionals. O per altra banda, esdevindrà en una dissidència econòmica i de parentiu ja no instrumental en el sentit de “transformació de la societat”, sinó en el sentit de “transformació de la pròpia vida quotidiana”.** Mentre la primera trajectòria identificaria a la dissidència adulta del Casal Octubre i Endavant, la segona

¹²⁶ L'única dona que n'ha format part des de la seva re-constitució el 2008, va abandonar-lo per conflictes derivats de l'organització a nivell nacional per una “confrontació en relació a la perspectiva feminista a desenvolupar i a aplicar” (DC7).

trajectòria és la que podem identificar en les entrevistes de Can Masdeu, Les Tisoires i La Teixidora:

“por un lado [la dissidència] se debería basar en todo lo que suponen las resistencias, no? Las resistencias ante la situación política-económica-social no? Resistir, y por otro lado, y como dos caras de la misma moneda, como ir creando una alternativa e ir creando una especie de, de contrapoder, por así decirlo de una sociedad al margen y con unos criterios, unos valores y unas formas de hacer.” T3:1

I continua explicitant quines implicacions comporta acabar decantant-se per una de les dues vessants:

“[1] per un costat motivació política [per a la transformació social]. [2] I per un altre costat per buscar una forma de vida que, per un costat, em resguardi del que no m’agrada fora, y me proteja, [3] i per un altre costat, on es desenvolupen les coses en les que jo crec [de la transformació de la pròpia vida quotidiana].”¹²⁷ T3:5

En el relat identifiquem els tres objectius per la dissidència que determinen les dos concepcions de la dissidència: [1] i [3] de caire instrumental-racional i [2] de caire de confort-emocional. Una dialèctica entre aquestes concepcions que amb el temps acaba determinant la trajectòria de dissidència de la persona. Una implicació en grups de dissidència política adulta [1 i 2], i una implicació en grups de dissidència econòmica i de parentiu [2 i 3].

Taula 46. Esquema sobre les trajectòries de dissidència en base als objectius i concepcions

Concepció de la dissidència	Objectiu de la dissidència	Trajectòria de dissidència
Instrumental-racional	[1] Transformació de la societat	Grup adult de dissidència política
	[2] Conviure amb un grup d'iguals	
Confort-emocional	[3] Transformació de la vida quotidiana	Grup de dissidència econòmica i/o de parentiu

Així l’assumpció d’una dissidència econòmica i de parentiu renuncia a la transformació normativa de la societat per almenys transformar la pròpia vida quotidiana. Una dissidència molt més conscient del trànsit cap a l’assumpció d’una nova norma social a diferència de la dissidència política. Ja que no es percep tant explícitament com a generadora d’una nova norma social amb els seus mecanismes de control implícits. L’entrevistada de Can Masdeu així ho expressa:

¹²⁷ La numeració assenyala els tres components.

“Les decisions es prenen... eh... grupalment, i no hi ha líders, sinó que funcionen per assemblees i per consens. I llavors... no és, no vol dir que visquem en un... un cas que cadascú fa el que li dóna la gana. Sinó.... bueno, *com a qualsevol societat hi ha normes* i, hi ha... eh, pautes, però la diferència, les pautes les prenem entre la gent que hi vivim, no venen imposades de fora. (mh...) I... llavors, això és una part, i l'altra part és que, eh... bueno i això també té un, un, a nivell personal, també té un cost. És com, d'això, una conseqüència que és que, eh, *cedeixes part de la teva sobirania, a, al grup...* No, *no tu decideixes totes les coses sobre la teva vida*, tu no decideixes coses de la teva vida privada que abans quan vivies sol... decidies tu sol.”¹²⁸ CM:2

El relat evidencia una assumpció d'una nova norma social. Es tracta d'un reconeixement que per part dels dissidents polítics adults no es produeix. Aquest reconeixement no es dóna perquè tampoc es produeix una cessió real de la sobirania individual, doncs a banda dels espais de reunió, oci i organització d'activitats, les seves vides quotidianes (economia i parentiu) es desenvolupen en paral·lel, i la dissidència política esdevé l'espai d'evasió de les incomoditats quotidianes, i no té cap incidència en la seva sobirania individual.

Però per altra banda, no es reconeix, que des d'aquesta dissidència s'està imposant una nova “norma social de la dissidència”. Perquè al tractar-se d'una dissidència normativa es barreja una concepció “de superioritat moral en valors” vers la resta de la societat a la que s'ha de transformar. Fins i tot, també, vers als dissidents en economia i formes de parentiu, en tant que “només” pretenen “transformar la seva vida quotidiana”. Un dels ex-militants de l'Assemblea de Joves reconeix:

“jo sempre havia menystingut tot això [dissidències econòmiques], des d'una segurament, com una posició molt ortodoxa de –Fins que no hi hagi una revolució integral aquí [a la societat]... Això de succedanis com les cooperatives de consum són merdes per pijos i tal... Jo ho reconec que havia tingut aquesta posició fins fa poc. Però en els últims anys... [...] No ho sé... perquè he fet aquest canvi... jeje. No ho sé, suposo, diria que té a veure amb l'edat. De veure que la revolució tarda a arribar, i que has d'instaurar petites revolucions en la teva vida quotidiana, no?” A15:8

La darrera frase ens evidencia com es pot acabar imposant una de les trajectòries en el moment que es percep que la transformació de la societat esdevé impossible. Una percepció que troben els i les joves procedents de la dissidència política quan experimenten episodis de decepció vers la quotidianitat dels col·lectius adults de dissidència política. Una decepció vinculada amb els conflictes sobre les prioritats d'enfortir els propis espais de confort emocional i “ideològic” per sobre de la transformació instrumental de la societat. Aquestes són unes **prioritats que si no varien en el temps, i es produeixen constants episodis de**

¹²⁸ El destacat és propi.

conflicte, generen una percepció de que els grups de dissidència política deixen de ser espais instrumentals vàlids per a una transformació de la societat [5].

12.2.3 Dialèctica entre la voluntat per diferenciar-se de la resta i la voluntat per seduir a la resta

Analitzant el context de l'Esquerra Independentista del Poblenou, els seus orígens i la trajectòria, per una banda, de l'Assemblea de Joves i, per l'altra, del Casal Octubre i Endavant podem abordar una nova tensió que es desprèn de l'anterior. **Una tensió latent entre la voluntat d'esdevenir un grup explícitament diferent (i amb voluntat de marcar distància) de la resta de la societat (estètica i ideològicament), i la voluntat d'esdevenir un grup en el que, tot i les diferències normatives (ideològiques), la resta de la societat es pugui veure identificada (trencant barreres i relativitzant estereotips) [6].** Un dels joves que va formar part del grup promotor de l'Assemblea en el CSO Ikària explica que ell primerament formava part del Casal Octubre, en tant que primer espai de l'Esquerra Independentista al Poblenou. Al Casal explica, que una de les seves primeres propostes va ser la de realitzar activitats amb altres entitats del barri:

“Va ser la nostra proposta, incidir a la Comissió de Festes va ser proposta nostra. Començar a fer quelcom en el marc de la Festa Major del barri també va ser iniciativa nostra. De començar a fer un concert al carrer Badajoz, a davant de la Farmàcia. [A: / va ser ben acollida la... aquestes propostes?] No! Costava molt. Costava molt. Perquè hi havia una certa comoditat, no? Eren un grup especial de gent. Molts venien de la contracultura dels skinheads, dels mods. Gairebé no tenien necessitat de fer política. I n'hi havia uns quants, no masses, que vèiem la necessitat de fer política, i d'obrir-nos al barri. Recordo que no hi havia cartell extern al Casal del carrer Badajoz. O sigui haves de picar a una porta de fusta. Jo vaig proposar de ficar un cartell que posés Casal Independentista Popular Octubre... no-se-què. I vam tenir una discussió de si estàvem preparats per tenir un cartell per obrir-nos a... al públic.” A15:5

L'entrevistat ens evidencia fins a quin punt l'inici de l'Esquerra Independentista al Poblenou partia d'una concepció del col·lectiu com a grup de confort emocional i ideològic, i fins i tot estètic. Un origen que s'ha mantingut en diversos dels membres actius que continuen formant-ne part, tant al Casal com a Endavant (DC5). Al tractar-se d'un local-espai-col·lectiu d'origen *skinhead*, contracultura urbana, suposa un punt de partida clarament vinculat a la voluntat de diferenciar-se de la resta de la societat. Per tant qualsevol intent d'orientar la pràctica política en la transformació social topa amb la concepció inicial d'entendre el col·lectiu com espai eminentment de confort.

És en aquesta dialèctica entre concepcions on topen diferents apostes polítiques de barri entre Assemblea de Joves i Endavant/Casal. Mentre uns tendeixen a cercar espais de treball

amplis amb joves i entitats del barri, els altres tendeixen a enfortir els espais propis de l'Esquerra Independentista per sobre la resta. Aquesta tendència a *“l'endogàmia política, al no sortir de les zones de confort”* (A15:15), i la necessitat de canviar aquesta constant també és compartida per un dels entrevistats que ara forma part d'Endavant quan explica que: *“és important no ser un extraterrestre [...] Perquè crec que no és una bona eina per a transformar la societat”* (A17:9).

En aquest mateix sentit reflexiona una de les joves de l'Assemblea al voltant de l'orientació de les activitats que duen a terme des de l'Assemblea de Joves i des dels col·lectius adults de l'Esquerra Independentista del Poblenou:

“[Sense obrir-se al barri] no pots, sensibilitzar-te com la resta de gent pensa. I llavors no pots adequar el teu discurs a que sigui entendible, o... (mh...) O que sigui comprensible a la resta de la gent. I llavors acabes fent una espècie de política molt d'autoconsum. I acabes fent oci d'autoconsum i... acabes fent xerrades i activitats d'autoconsum.” A10:22

Aquest canvi d'orientació, fins i tot, és el que practica un dels joves que ara forma part d'Endavant quan relata les seves experiències quotidianes de dissidència política a la seva vida individual fora dels espais de confort:

“És quan, per exemple, aquí davant hi ha un Bar [...] O sigui, jo anava cada dia aquí a fer el cafè. I quan feia 7 mesos que hi anava va saber que jo vivia okupant. Ell tenia un prejudici vers els okupes, que és gent que no treballa, que no-sé-què, i ell veia que a les 6h del matí, i no precisament tornant de festa qui es fotia el cafè aquí era jo. No anava vestit amb la indumentària que ell pogués associar a res semblant a una persona que podia okupar cases. I fins al punt que va arribar un cert moment que se'n fotia i deia –Si los okupes son buenos i no-sé-què. Aquest senyor estic segur que mai a la seva vida s'hagués plantejat res semblant a això. I va arribar un moment, si, si, va haver-hi una època que... que quan m'havia de passar les claus amb algú o així, les deixava al bar. El tio del bar tenia les claus de casa meva, sabent que era un espai okupat, i ell tractava aquelles claus com les de qualsevol altre pis normal. Això és quotidianitzar pràctiques d'aquest tipus, si.” A17:24

L'entrevistat reflexiona que si la gent et coneix, i després de conèixer-te, té una bona opinió de tu, i llavors coneix la teva pràctica política, l'obliga a re-plantejar-se prejudicis (A17:7). Una mateixa reflexió que fa l'entrevistada de Can Masdeu en relació a les seves experiències laborals (CM:8). És en aquest sentit que **les persones que han reflexionat sobre els prejudicis, acaben orientant la seva pràctica quotidiana per tal de ser susceptibles de convèncer a la resta de la societat de la dissidència defensada. Una lògica basada en ser exemplars o referents en la seva conducta [7]**. De la teorització de Maturana (1996) sobre el context emocional de l'argument racional, se'n desprèn aquesta mateixa reflexió dels entrevistats. Les emocions determinen la lògica de la racionalitat en la que generem els

nostres arguments polítics. I l'apropament dels altres a la nostres postures no es dona per convenciment racional, sinó per haver estat seduïts prèviament de forma emocional.

Per al jove entrevistat d'Endavant es tracta d'una contradicció que viu entre la pràctica col·lectiva, que entén com a poc fructífera, i la que desenvolupa individualment, al seu parer més exitosa:

"parlar 5 minuts [amb gent desconeguda], pots obrir la mentalitat d'algú. Crec que això és infinitament més productiu que penjar 200 cartells. I forma una mica part de la meua manera de viure la política." A17:21

Una lògica de practicar la dissidència política quotidiana de forma individual que podem veure exemplificada quan diversos dels joves de l'Assemblea que s'identifiquen com a "socialista/comunista" es refereixen no només a un model de transformació de la societat, sinó a "ser bona persona" (A9:19; A11:15). Una d'elles diu que "la forma [amb la] que pots polititzar a la resta de la gent és sent una mica referent, i si ho portes a la teua vida diària" (A10:22), referint-se a dur a terme una quotidianitat social que sigui "exemplar".

Però aquesta consideració de l'exemplaritat com a forma per a trencar prejudicis socials ve acompanyada d'una consideració de no superioritat moral vers la gent no organitzada políticament. Això però, implica estar oberts a ser sensibles i transcendits per qualsevol persona. Una consideració que només succeeix quan un s'obre a treballar amb gent diversa més enllà del grup ideològic d'iguals. És el moment en el que un se n'adona que la gent no implicada en la dissidència pot tenir plantejaments o pràctiques quotidianes molt més dissidents i revolucionàries que els propis dissidents polítics, normatius i organitzats:

"M'atreuria a dir que gent que no ha militat mai, entenen la militància com la pertinença orgànica a alguna organització eh, però que té uns valors o una mentalitat social mínimament oberta, a vegades en el seu dia a dia desenvolupa plantejaments polítics infinitament més revolucionaris que qualsevol altre. I més en aquest àmbit, jo crec que a l'Esquerra Independentista sobra molt de dir i falta molt de fer." A17:12

Taules 47. Esquemes sobre les trajectòries de la “dissidència política juvenil” a la “dissidència adulta”

Dissidència juvenil	Implicació en la dissidència	Objectiu de la dissidència	Dissidència adulta (i concepció)
Implicació integral Cerca relacions còmodes en el grup – cohesió per sobre del debat	→ En els espais polítics, socials, d’oci.	Finalista Transformar la vida quotidiana i cercar el confort en el col·lectiu	Dissidència política (instrumental) Comoditat en el grup, sinó abandonarà. Dissidència econòmica-parentiu (instrumental) Comoditat en el grup.
Implicació parcial Debat i discussió per sobre decisions per sobre de la cohesió i comoditat	→ En els espais polítics únicament (no de vida quotidiana).	Instrumental Transformar la societat des del col·lectiu, de confort ideològic	Dissidència política (finalista) Comoditat ideologitzada-estètica en el grup.

Dissidència juvenil (responsabilització de tasques)	En relació a la convivència interna del col·lectiu i gestió de conflictes	Dissidència adulta (i concepció)
Implicació integral Màxima Implicació parcial Separada	<p>Igual comprensió de la disciplina militant. Divergències en relació als conflictes derivats.</p> <p>Finalista Afecten més els conflictes interns</p> <p>Instrumental Afecten menys els conflictes interns</p>	Dissidència política (instrumental) Si perceben conflictes interns (emocionals) com a problemes, no en canvi els polítics-ideològics. Major obertura a la heterogeneïtat. Dissidència econòmica-parentiu (instrumental i finalista) Si perceben conflictes interns (emocionals) com a problemes. Major obertura a la heterogeneïtat. Dissidència política (finalista) No entenen conflictes interns (emocional) com a problemes, només els polítics-ideològics. Menor obertura a la heterogeneïtat.

Taula 48. Síntesi: Trajectòries de dissidència

Elements de les trajectòries de dissidència	
Dialèctica entre “autorealització” i “militància”	<p>[1] La dissidència política (militància) exigeix temps, pressió, esforç i renúncies</p> <p>[2] La dissidència política esdevé central a nivell vital i de dedicació quotidiana</p> <p>[3] Interiorització com a “deure” amb el col·lectiu</p> <p>[4] La no correspondència amb aquest deure entre companyes és la font de conflictes (i malestars)</p> <p>[5] Vivència diferent davant dels conflictes si es concep la militància com a vida paral·lela (instrumental) o no (finalista)</p> <p>[6] Satisfacció d’objectius finalistes (participació en sí mateixa)</p> <p>[7] Satisfacció d’objectius instrumentals (participació com a mitjà)</p> <p>[8] Límits per divergències ideològiques (viscudes i raonades emocionalment)</p> <p>[9] Límits per pressió d’una “postura estètica”</p> <p>[10] Límits per no assumir el nivell d’implicació</p> <p>[11] Límits per no gestió emocional del benestar en el grup</p>
Dialèctica entre “dissidència juvenil” i “dissidència adulta”	<p>[1] Limitació del temps impedeix assumir en l’adulthood una dissidència política (com la juvenil) i afegir el desenvolupament d’una dissidència econòmica i de parentiu</p> <p>[2] El grup dissident adult tendeix a esdevenir grup de confort (finalista) a diferència del juvenil que tendeix a instrumental si pretén aconseguir relleu</p> <p>[3] El grup dissident adult, només esdevé grup de confort emocional en tant que grup de confort “ideològic” entre iguals</p> <p>[4] Dinàmica que retroalimenta tancament del grup, es dissuadeix al dissident de la norma dissident i s’integra només al qui segueix norma (dels joves)</p> <p>[5] El xoc dialèctic entre grups dissidència política adulta com a instrumental o finalista, desencadena trajectòries dicotòmiques: finalista esdevé política; instrumental esdevé econòmica i de parentiu (per no veure vàlid el grup polític per a la transformació social)</p> <p>[6] Dialèctica entre tancament ideològic i polític (de confort, volent-se diferenciar) i obertura treball amb gent diversa (arriscat política i, sobretot, emocionalment) (instrumental, volent-se assemblar)</p> <p>[7] Instrumentalitat política de la dissidència es basa en trencar prejudicis des de la quotidianitat individual i “exemplar”</p>

CONCLUSIONS DE LA RECERCA

“Pero llegamos al punto en el que parece que la vanidad de este intento por acabar de decir lo que queda por decir en una palabra última, ni que sea de una introducción, se hace evidente –y aconseja nuestro retiro al silencio, devolviéndole la última palabra a quién le pertenece por derecho: al fatigado lector que, tal vez, hace ya tiempo que murmura en silencio la letanía de su justificada impaciencia, desde el otro lado de las puertas entreabiertas de este libro [...].”

Miguel Morey, *Para una política de la experiencia*

La investigació d’aquesta Tesi Doctoral se centra en explorar les trajectòries de subjectivació de la “dissidència de la norma” a la “norma de la dissidència” de joves integrants en grups de dissidència a l’ordre social. Aquesta exploració té per objectiu central identificar les influències, impactes i efectes de vinculació amb el grup en relació a les seves vides quotidianes. I en segon terme, té per objectiu identificar les implicacions que aquestes trajectòries i procés de subjectivació tenen en el desenvolupament futur del grup de dissidència. És a dir, quines implicacions tenen en l’articulació de formes d’organització social dissident més enllà del grup, i en les tensions internes i externes en un context d’emergència de projectes de dissidència a l’ordre social establert.

Conclusions teòriques

El recorregut teòric que hem realitzat ha tingut com a propòsit argumentar la necessitat d'aproximar-se als processos de subjectivació des d'una perspectiva socioconstruccionista. Un recorregut que a més a més partís de la consideració dels efectes, en les formes de relació social i constitució de la subjectivitat, d'un context particular: de “post-modernitat”; i de “crisi de la norma social” (econòmica, política i patriarcal) i “d'articulació d'una dissidència social”. Aquestes consideracions i propòsits requerien de:

1. **L'elaboració d'un estat de la qüestió** sobre les investigacions sociològiques que han abordat el comportament social entre norma i dissidència, i concretament aquells que l'han abordat fixant com a objecte d'estudi l'acció col·lectiva (moviments socials i contracultures juvenils) i la joventut com a subjecte d'estudi.

En aquesta tesi articulem una conceptualització entre “norma” i “dissidència” per abordar la comprensió del trànsit d'una persona amb uns comportaments vinculats a l'ordre social hegemònic a uns comportaments dissidents a aquests. Uns comportaments (i una subjectivitat) que muten d'unes normes socials –hegemòniques– a unes altres normes socials –dissidents o contra-hegemòniques–. Una transformació en les formes de pensar, sentir i actuar que passen de qüestionar un ordre i un “sentit comú” establert per adoptar-ne un de dissident a aquest però que alhora esdevé novament ordre normatiu (de la dissidència). En aquest sentit, pel que fa a la majoria d'investigacions que han abordat “la dissidència a la norma” amb una contrastació empírica han oscil·lat entre estudis sobre desviació social (Becker, 1971) o de resistència (Willis, 1988), fent referència a l'exclusió social, i no a la contestació. Paral·lelament s'han desenvolupat les investigacions al voltant de l'acció col·lectiva dissident desenvolupada per moviments socials (Tarrow, 2004; Melucci, 1996) i contracultures juvenils (McAdam, 1994; Feixa, 1998) centrant-se en l'anàlisi del seu impacte social, de les dinàmiques internes o dels factors estructurals i contextuals de la seva emergència. Però no han abordat el grup de dissidència en clau de comprendre els processos de subjectivació a la norma dissident més enllà de la identificació amb el grup.

2. L'explicitació de la pertinència de **la perspectiva socioconstruccionista** per a la investigació sobre el comportament normatiu-dissident i l'abast de la comprensió del procés de trencament amb la norma i l'adhesió a una de nova.

Des de la perspectiva socioconstruccionista es comprèn que és a partir de les interaccions entre persones (no en l'agència individual ni en la socialització estructural) que es construeixen els símbols i convencions (normes i prohibicions)

que estructuraven les relacions socials, el comportament, les emocions i la constitució de la subjectivitat de les persones (Berger i Luckmann, 1988; Gergen, 1992; Elias, 1994; Ibáñez, 2001b; Foucault 2009). Uns símbols i relacions socials no neutrals i travessats per relacions de poder (Ibáñez, 1983). Aquests són uns supòsits comprensius i explicatius que no tenen en consideració altres perspectives sociològiques com la sociobiològica que han conferit valor explicatiu als instints innats determinats per l’herència biològica sense considerar cap tipus de raó social (Wilson, 1980); el sociocognitivisme mitjançant les inferències sensorials i individuals a partir de les representacions socials (Festinger, 1975); la “sociologia de la desviació social” amb paràmetres únicament estructurals (Becker, 1971); o la “sociologia analítica” mitjançant mecanismes causals merament individuals basats en la relació desitjos-creences-oportunitats (Elster, 2001).

3. La **identificació i operativització del marc de relacions socials** que permeti identificar i contrastar pràctiques de dissidència quotidiana en els diferents àmbits i processos d’identificació.

La recerca endegada per la “sociologia del coneixement” al voltant de la *cultura o univers simbòlic* en tant que allò que ens vincula, orienta i ens permet relacionar-nos amb les altres persones (Luckmann, 1973) esdevé un punt de partida per operativitzar les relacions socials de les que comprendre el canvi en les trajectòries de subjectivació d’aquestes persones. L’univers simbòlic és allò que dóna sentit i articula, alhora que és constituït i articulat per, les “relacions socials”. Unes relacions que des de diferents perspectives s’han operativitzat en relacions econòmiques, relacions polítiques i relacions de parentiu, i que regulen l’organització social en la subsistència (abastiment necessitats-economia), la convivència i gestió de conflictes (violència-política) i la reproducció (sexe-parentiu) (Campillo, 2001). Partint de la premissa que són relacions articulades i travessades “interseccionalment” entre elles: hi ha política en l’economia i en el parentiu, hi ha economia en la política i el parentiu i hi ha parentiu en l’economia i la política. Aquesta operativització de les relacions socials és la que permet a la recerca identificar empíricament dissidències quotidianes “fragmentàries” entorn a les relacions econòmiques (estructurades per la institució del “mercat”), entorn a les relacions polítiques (estructurades per la institució de “l’Estat”), i entorn a les relacions de parentiu (estructurades per la institució de la “família”).

4. La **identificació de l’efecte de les relacions socials (de poder) en el procés de subjectivació de les persones**. Una identificació que permet assenyalar quins

elements en les trajectòries de les persones influeixen socialment i diferencien a unes i altres en els respectius processos de *subjecció* i *subjectivació*.

La ubicació dins l'entramat de relacions socials de poder (Mann, 1991) –relacions econòmiques, de parentiu i polítiques–, esdevé determinant en les interaccions quotidianes de les persones. Aquestes interaccions i interpel·lacions produeixen en cadascuna una determinada forma epistemològica de sentir, actuar i relacionar-se dins l'ordre social establert (Althusser, 1977). Així ens “subjectem” activa i passivament en l'entramat de relacions socials (de poder) i als marcs de possibilitat (i límits) de pensar, actuar, sentir i desitjar. A partir d'aquest marc de possibilitat (i límits) és que ens “subjectivem” (construïm la nostra subjectivitat i les diferents identitats socials que la conformen –econòmica, política i sexe/gènere–) (Butler, 2001). Així, entenent que el subjecte no és una entitat unificada i homogènia, sinó una pluralitat d'identitats fragmentàries que performen al llarg de la vida i en base a diferents contextos i relacions, diversos autors han abordat la constitució de les identitats fragmentàries en relació a les estructures: capitalisme, patriarcat i estat-nació. Estudis que es fixen en les implicacions identitàries de la interpel·lació en les relacions econòmiques (Bernstein, 1990; Mora, 2007); en les relacions de parentiu (Wittig, 2004; Butler, 2006); i en les relacions polítiques (Mignolo, 2000; Billig, 2006).

5. La identificació de la rellevància de les emocions i l'afectivitat com a esclatxa per a la transgressió de la norma en el procés de subjectivació de les persones.

Segons Michel Foucault (2009), la lògica del tabú i la censura cultural està prescrita a “l'ordre” del llenguatge de les relacions de poder, i aquesta adopta tres formes diferents que es retroalimenten i que produeixen la pròpia subjecció de les persones: afirmar que allò no està permès (prohibició); impedir que allò sigui dit (tabú); i negar que allò existeixi (inexistència). Aquestes tres formes entrelligades de “saber-poder” reprimeixen comportaments “desviats” o “no-racionals” de l'ordre social hegemònic, i és només mitjançant les emocions (en tant que fora del llenguatge hegemònic) que és possible escapar d'aquesta lògica, de resistir o de subvertir l'hegemonia. L'experimentació que es viu en el moment de la transgressió, és l'angoixa sense la qual no existiria la “prohibició”. La transgressió de la prohibició és l'experimentació del pecat, del tabú (Bataille, 1997). La transgressió va lligada a la sensibilitat passional i a la irracionalitat emocional. Així doncs, des d'aquests paràmetres és que també resulta necessari prendre atenció a l'àmbit de l'afectivitat i les emocions en relació a la pertorbació o transgressió simbòlica o epistemològica. Aquestes s'han de considerar en tant que reflex, condició i substrat últim de tota reflexivitat humana i social (subjectivitat-govern de sí) i incontrolables perquè responen al desig

(possibilitat per a produir i transgredir els límits) (Kemper, 1989; Gil, 1999). Però a la fi, quan són no-normatives i són compartides i validades, es crea la base per al desenvolupament de la dissidència social (Mora, 2002; Jaggar, 1989).

Conclusions metodològiques

Per tal d’abordar les trajectòries i processos de subjectivació dels i les joves en el procés de subjectivació de “la norma social hegemònica” a “la norma de la dissidència”, l’aproximació empírica que hem desplegat ha consistit en:

6. El **disseny d’una estratègia metodològica** de producció i anàlisi empírica que es desenvolupa des dels pressupòsits epistemològics socioconstruccionistes.

A partir de la premissa que la subjecció i subjectivació de les persones és constant i infinita (Gergen, 1992), i per tal d’abordar els canvis profunds en la subjectivitat, i quines han estat les vivències o interaccions que l’han propiciat prenem en consideració la lectura metodològica de la fenomenologia (Álvarez-Gayou, 2003). La metodologia de la fenomenologia implica centrar la producció d’informació en la interacció, concretament en el significat de les interaccions i experiències viscudes. En aquest sentit el “grup de persones” esdevé el màxim exponent d’interacció i d’experiència. I les persones que en formen part, i de les que analitzem les seves narracions i els seus discursos, cerquem els fragments en els que construeixen els significats de les seves interaccions i per tant les trajectòries de subjectivació. Segons Robert Stake (1998), l’estudi de cas esdevé el mètode d’aproximació no només a grups de persones, sinó també a les interaccions entre elles. Així, del grup estudiat i les persones que en formen part s’aborden primerament per contrastar la seva pràctica quotidiana i poder operativitzar-la en tant que adequada a la norma social establerta o dissident (norma social dissident); i en segon terme per a aprofundir en les biografies de les seves integrants i significació que han tingut les interaccions amb altres persones per esdevenir en aquest present (subjectivitat normativa o dissident).

7. El **desenvolupament d’un estudi del cas d’un col·lectiu de dissidència com és l’Assemblea de Joves del Poblenou**. Un col·lectiu des del que poder analitzar les influències, impactes i efectes de les relacions quotidianes que havien viscut els i les joves del grup, així com les tensions internes i externes que es donen en el mateix grup en relació a la construcció de la norma de la dissidència.

L’estratègia d’aproximació i producció empírica parteix de l’estudi del cas del col·lectiu Assemblea de Joves del Poblenou a partir del qual desenvolupar una

aproximació etnogràfica: basada en un recull documental i una observació participant, participant d'actes oberts i reunions tancades del col·lectiu, amb els conseqüents diaris de camp. I paral·lelament es realitza, tenint en compte les variables de sexe i edat, vora la trentena d'entrevistes biogràfiques semi-estructurades a les seves integrants: una vintena, més gairebé una desena de activistes d'altres col·lectius amb els que l'Assemblea es relaciona i articula quotidianament per al desenvolupament d'espais de contra-hegemonia. El nombre final d'entrevistes s'ha fixat a partir de la saturació del discurs (Ibáñez Alonso, 1992), i no en base a criteris de representació estadística.

Conclusions empíriques

El recorregut teòric i l'aproximació i producció empírica ens han permès poder donar resposta als *objectius específics* plantejats des d'aquesta recerca: identificar els elements que són regulars i transversals a les trajectòries de subjectivació de les joves de l'Assemblea de Joves del Poblenou en el procés transformació epistemològic de la “dissidència de la norma” a la “norma de la dissidència”. Així, a mode de conclusions plasmem a continuació els resultats finals de:

- 8. La identificació d'equivalències i diferències entre les relacions socials d'origen o procedència per a l'accés al grup.** Mitjançant l'estudi del cas de l'Assemblea de Joves del Poblenou hem constatat que es produeix una sintonia pel que fa a les característiques socio-econòmiques i familiars de procedència en comparació amb altres aproximacions empíriques de moviments d'acció col·lectiva: una distribució entre sexes que oscil·la entre el 60-70% de nois i el 30-40% de noies, una majoria procedent de classe mitja – mitja-alta del pares, amb estudis universitaris, i amb els que existeix una convivència on es parla quotidianament de “política” i es tenen alguns hàbits de consum sensibles amb l'ecologia o l'economia de proximitat. També identifiquem un mode d'accés al grup compartit en el que tots i totes coneixien directa o indirectament a alguna persona de l'Assemblea, i on el primer contacte amb el col·lectiu es fa juntament amb una persona de confiança. Tant és així que, fins i tot, l'entrada es pot arribar a allargar tant com fins que no es pugui concertar trobada acompanyat d'algú. Aquesta barrera per a l'entrada, en base a la coneixença prèvia i l'acompanyament d'algú de confiança reproduïx, en el cas de l'Assemblea, el biaix de gènere.

Per altra banda, identifiquem dues formes d'apropament al col·lectiu de dissidència marcades per les trajectòries i etapes d'edat viscudes. En primer terme un perfil

d'entrada als 14-17 anys motivat per una inquietud independentista o reivindicativa abstracta, que cerca en el grup una identitat col·lectiva diferenciadora de la resta de la societat, i que troba un important atractiu en l'estètica de rebel·lia i la trobada d'un espai d'oci "alternatiu". En segon terme un perfil d'entrada als 21-23 anys, posterior a una etapa de militància a l'àmbit universitari, motivat per una inquietud vers la transformació real de l'àmbit local i que impliqui canvis en la pròpia vida quotidiana.

- 9. La identificació de les relacions i límits d'influència del col·lectiu de dissidència, en tant que grup d'iguals.** Mitjançant l'estudi del cas de l'Assemblea de Joves hem pogut classificar quatre etapes del procés de vinculació amb el grup, i per tant el paper del grup en el trànsit d'un comportament adequat a la norma social a un de dissident a aquesta: (1) entrada, (2) consolidació, (3) implicació i (4) integració. Pel que fa a l'etapa d'entrada identifiquem que el col·lectiu desenvolupa una acció dual de cara a presentar-se públicament: una més ideològica i orgànica i una que fa més èmfasi en la feina local, associativa i de col·lectiu de joves obert. Aquesta dualitat es plasma en una difusió via cartellera i virtual emfasitzant el caràcter ideològic en contrast amb una pràctica política quotidiana marcada clarament pel caràcter local i una imatge no conflictiva i seductora amb el teixit veïnal. La interpel·lació directa i personal en la cerca de noves integrants, tot i ser la més prolífica com demostra l'entrada de tots ells i elles, és la menys empleada per la càrrega o risc d'incomoditat d'exposar-se públicament. Així mateix, pel que fa a la consolidació, el factor de la comoditat i caliu personal esdevé clau per a romandre en el grup, doncs si els esforços polítics i instrumentals no van acompanyats d'un confort emocional no seran assumibles.

L'etapa d'implicació en el grup esdevé com a dispositiu possibilitador per a la transformació epistemològica, per a la adopció de la norma de la dissidència. Es produeix un reconeixement amb una identitat col·lectiva que ofereix el grup, la implicació en el grup permet accedir i participar de debats, coneixements i persones, i a la fi de practicar una dissidència política que sense el col·lectiu no es percep com a possible. Finalment, la quarta etapa significa la integració al grup i reproducció activa dels valors i normes de dissidència del grup vers les noves incorporacions. En aquesta etapa els i les joves desenvolupen conscientment espais de comoditat per acompanyar a les noves en l'assumpció de valors. Doncs en casos on la implicació política requereix sobrepassar límits no imaginats (violència o repressió policial) aquests poden fer qüestionar aquest manteniment. En cas contrari, comprovem com reforça l'assumpció i reproducció de la dissidència. En el cas concret de l'Assemblea

de Joves identifiquem factors concrets en l'assumpció de la norma dissident com que la formació política (de la norma dissident) acaba responenent a la influència informal d'altres col·lectius de l'Esquerra Independentista (EI). Aquesta influència informal s'exerceix en forma de pressió latent i homogeneïtzadora de la norma dissident. Una assumpció de la norma i del discurs de la norma esdevenen èxit social i polític en els espais d'oci i coordinació política amb altres col·lectius de l'EI. Paradigmàticament els i les joves que acaben desenvolupant el seu oci quotidià, en tant que espai de comoditat, en els espais alternatius o de l'EI, tenen el risc d'eludir la responsabilitat instrumental de transformar quotidianament la resta de la societat en altres àmbits quotidians en els que conviu.

- 10. La identificació d'interaccions i situacions de “ruptura epistemològica” que impacten en les trajectòries de dissidència.** Mitjançant l'anàlisi de les trajectòries dels i les joves identifiquem una contraposició entre el discurs que fan del seu procés i el que evidenciem a partir dels diferents episodis de ruptura epistemològica que narren haver viscut. Per una banda identifiquem un relat explícit marcat per tres lògiques discursives teleològiques: la d'una “presa de consciència racional” que respon a un context polític i social moralment incorrecte; la d'una “personalitat individual, forta i consistent” que l'ha conduït a la dissidència; i la d'una “trajectòria lineal i coherent” que de forma progressiva i acumulativa ha desenvolupat en ell o ella uns valors instintius originals.

Però en els seus relats implícits identifiquem diverses experiències que se succeeixen i esdevenen “ruptures” que orienten aquest procés de subjectivació (i alhora de transformació epistemològica): de sensibilització, d'impacte i de convicció. Les experiències de “sensibilització” són aquelles necessàries, però no suficients, que previ a l'entrada al grup generen en elles unes inquietuds i sensibilitats vers situacions de desigualtat, de caràcter emocional i no pas polític o racional. Les “d'impacte” són aquelles que pertorben d'arrel l'estabilitat coherent i simbòlica de la subjectivitat i que permet començar a qüestionar allò que fins al moment resultava inqüestionable, es tracta d'un tipus d'experiència eminentment emocional i no racional. Finalment, les de “convicció”, eminentment racionals i que ordenen simbòlicament sensibilitats i emocions que inquietaven a la persona després d'haver viscut una experiència de ruptura. Són aquelles lectures o comentaris “reveladors” que permeten “posar nom”.

- 11. La identificació de sentiments i emocions vinculades a la quotidianitat de la pràctica dissident.** Mitjançant l'anàlisi de les vivències relatades pels i les joves de l'Assemblea identifiquem els diversos processos de conciliació que desenvolupen en els diferents

espais de quotidianitat no dissidents en els que es veuen obligades a conviure-hi: en l’entorn familiar i en l’entorn de feina, amistats, estudi i oci.

En relació a l’àmbit familiar el que s’inicia amb una disconformitat i reprovació de la dissidència política per part dels pares es converteix en ocultació de les accions per tal d’eludir discussions i malestar. A continuació es produeix una etapa d’empatia vers el patiment dels pares i se’ls informa de les situacions de risc. Finalment, es produeix una sensibilització per part dels pares vers la dissidència política, no succeeix el mateix en els casos de dissidència econòmica i de parentiu. Per altra banda, en els altres entorns a l’inici es duu a terme una intensa defensa de les conviccions polítiques, fins que les discussions constants generen malestar i es comencen a controlar i censurar per tal de no ser considerats els estranys o “pesats”. En aquest moment es comença a desenvolupar una intervenció estratègica i seductora en els debats, marcar posició de límits i ocultar-se en espais de vulnerabilitat com la feina. En els casos que no se sap abordar aquesta estratègia la vivència esdevé en un desengany per la doble vida, i només s’acaba trobant la comoditat en els espais entre iguals, tendint a recloure’s i reconfortar-se en els espais de dissidència (com a espai finalista, no instrumental).

- 12. La identificació de particularitats en les trajectòries de dissidència vinculades a l’edat i a la successió d’elements estructurals.** Mitjançant l’anàlisi de les vivències quotidianes dels i les joves de l’Assemblea en relació a la pràctica quotidiana de dissidència política i d’articulació de contra-hegemonies identifiquem límits i diferències que marquen unes determinades tipologies de trajectòries de dissidència. Unes tipologies de trajectòries marcades per l’edat i pel que hem identificat com a dialèctiques al voltant de la concepció de la dissidència política. En primer terme identifiquem una dialèctica entre una “militància” marcada per la responsabilitat i el deure instrumental i una basada en l’autorealització i la participació finalista del grup. La dissidència política exigeix temps, pressió i renúncies, la no correspondència genera conflictes i malestars entre companyes. Una vivència quotidiana que és percebuda diferent en base aquestes concepcions de la militància.

En relació a l’edat identifiquem una dicotomia entre trajectòries posteriors a la militància política juvenil: “militància política adulta” o “dissidència econòmica i de parentiu en la vida quotidiana”. Aquesta dicotomia acaba esdevenint producte de dues dialèctiques: una entre la concepció del col·lectiu de dissidència com a grup de confort o grup instrumental; i una entre la voluntat, mitjançant el grup, de diferenciar-se de la resta de la societat i la voluntat de persuadir a la resta de la societat. Els col·lectius adults de dissidència política, tot i tenir un discurs de grup

instrumental per a la transformació de la societat, acaben esdevenint eminentment en espais de comoditat emocional en tant que espais de comoditat ideològica o simbòlica. Una dinàmica que acaba desenvolupant forts mecanismes de control de la norma dissident, expulsant o dissuadint als qui la qüestionen. Per altra banda, les trajectòries que desencadenen en dissidència econòmica i de parentiu, abandonant l'objectiu instrumental de la “transformació de la societat” per “transformar la pròpia vida quotidiana”, es produeixen per la percepció que els grups de dissidència política deixen de ser espais instrumentals vàlids per a una transformació de la societat. Mitjançant aquesta mateixa lògica es produeix la tensió entre la voluntat de distanciar-se de la societat recloent-se en un grup estètica i ideològicament diferent i la voluntat de seduir i esdevenir grup de referència en el que la resta de la societat es pugui identificar trencant barreres i relativitzant estereotips marcats pel discurs i l'ordre hegemònic.

Consideracions finals

Aquesta Tesi Doctoral s'engloba en l'arxipèlag d'investigacions desenvolupades des de premisses socioconstruccionistes. Una investigació que pot engreixar, des d'una contrastació empírica, una perspectiva des de la que es pretenen comprendre els fenòmens i comportaments socials fixant l'anàlisi en les relacions socials i els símbols, el (bio)poder, la subjectivitat i l'afectivitat.

Una primera aportació innovadora d'aquesta Tesi doctoral fa referència a la *conceptualització del procés de transformació epistemològica* de les persones. Fins ara les comprensions sobre la transformació epistemològica s'han centrat en la influència de les interaccions, els grups o institucions i la reflexivitat, però en cap cas en l'afectivitat, el desig i la liminalitat entre prohibició i transgressió. És situant l'anàlisi en la dialèctica epistemològica entre raó i emoció en relació a l'experimentació dels tabús i les prohibicions culturals que conceptes com l'*erotisme* (Bataille, 2007), o el “*pensar de otro modo*” (Foucault, 2001a) prenen pertinència en la comprensió de la transformació epistemològica.

Un segon aspecte són la mena d'*evidències empíriques* aportades sobre un àmbit específic poc estudiat, com ara els col·lectius de dissidència política juvenil recents en l'àmbit metropolità barceloní. Fins ara les explicacions sobre la seva constitució i el seu impacte o èxit social s'han centrat en l'anàlisi dels factors estructurals i contextuais a nivell econòmic, polític i “cultural”. Però en cap cas s'han centrat, com es fa des d'aquesta tesi en els processos de subjectivació a la dissidència de les seves integrants actives (amb els

components d'adhesió, control, relació endogrupal i exogrupal, i de comoditat relacional, emocional, estètica i ideològica davant dels canvis).

I en darrera instància, en relació als col·lectius de dissidència objecte d'estudi, la consideració d'aquest procés de construcció d'una pròpia norma social de la dissidència (amb els seus mecanismes d'adhesió, control, reproducció i exclusió) pot esdevenir *una contribució per a la generació d'eines de reflexivitat* a l'hora d'abordar conflictes o tensions quotidianes internes i externes. A més a més, al tractar-se de col·lectius que en la majoria de casos practiquen formes de participació igualitàries i de presa de decisions assembleària, esdevenen especialment fràgils i vulnerables en els conflictes personals (derivats de divergències polítiques). Uns conflictes interns que quan es produeixen bloquegen l'acció col·lectiva, produint, fins i tot, la desaparició del col·lectiu o l'abandonament generalitzat de les seves integrants per la incomoditat de conviure amb la incomoditat emocional.

Límits i futures línies d'investigació

Aquestes conclusions marquen el punt d'arribada i límits dels objectius d'investigació que ens hem marcat des d'aquesta Tesi Doctoral. Però l'objectiu latent que contenen aquestes conclusions és ser punt de partida de més i noves investigacions. A continuació marquem objectius des dels que podríem orientar noves recerques:

- Aprofundir i fer extensibles els resultats obtinguts mitjançant una metodologia quantitativa.
- Aprofundir en la percepció i els mecanismes de control social exercits pels col·lectius juvenils de dissidència política mitjançant metodologia de grups de debat, cercant les normes inqüestionables i comparant-les amb grups de dissidents polítics adults.
- Aprofundir en els processos d'adhesió a la norma social dissident (i mecanismes de control social) de comunitats o col·lectius de dissidència integral quotidiana (d'adults dissidents en l'econòmica, la política i el parentiu).
- Aprofundir en els processos d'adhesió a la norma social dissident (i al grup de confort entre iguals) en col·lectius de dissidència de parentiu (concretament de dissidència sexo-afectiva i d'identitat sexual). Abordant també la trajectòria de joves en relació a les dinàmiques d'entrada a l'etapa adulta.
- Abordar els processos d'adhesió i reproducció activa de la norma social en espais, organitzacions o empreses que ostenten posicions de privilegi i de dominació de les relacions socials (directius i empleats juniors en empreses, alts càrrecs i militants joves de partits polítics amb dinàmiques establertes de gestió pública -PP, CiU o PSOE-, mossos d'esquadra o església).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

“Apropiarme de sus textos, citarlos, trasplantarlos, incorporarlos, componer con ellos un nuevo texto, y todo para inscribir en él mi propia firma, mi propio nombre de autor. Pero esta escritura mía, precisamente porque supone una “lectura” de la escritura de los otros, no puede ser del todo mía; e incluso mi propio nombre de autor, precisamente porque se inscribe en lucha y en deuda con el nombre de los otros, no puede ser del todo propio.”

Antonio Campillo, *El autor, la ficción, la verdad*

ADELANTADO, José; NOGUERA, José; RAMBLA, Xavier i SÁEZ, Lluís (1998). “Las relaciones entre estructura y política sociales: una propuesta teórica”. *Revista Mexicana de Sociología*, 60(3). 123-156.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2000). *Modificació del PGM per a la renovació de les àrees industrials del Poblenou –Districte d’activitats 22@-*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Setembre 2000.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2014). Distribució territorial de la Renda Familiar Disponible per càpita a Barcelona (2013). Barcelona: Gabinet Tècnic de Programació, Ajuntament de Barcelona. Desembre de 2014.

ALBA, Victor (1975). *Historia social de la juventud*. Barcelona: Plaza & Janés.

ALBAIGÉS, Bernat (dir.); SISTO, Vicente i RÓMAN, Jose Antonio (2003). *Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves*. Barcelona: Secretaria de General de Joventut. Col·lecció Estudis, 10.

- ALLERBERCK, Klaus i ROSENMAYR, Leopold (1979). *Introducción a la sociología de la juventud*. Buenos Aires: Kapelusz. 1977.
- ALTHUSSER, Louis (1977). "Ideología y aparatos ideológicos de Estado". A: *Posiciones*. Barcelona: Anagrama. 1970.
- ÁLVAREZ-GAYOU, Juan Luís (2003). *Como hacer investigación cualitativa. Fundamentos y metodología*. Mèxic: Paidós.
- ÁLVAREZ-URÍA, Fernando (traduc.) (2008). "¡No a los pastores que aspiran a pastorear nuestra rabia!". *Archipiélago*, 80-81. 5.
- AÑÑOS, Fanny Tania (2006). "Escenarios de la identidad cultural de los jóvenes españoles: análisis desde la educación social". *Estudios sobre Culturas Contemporáneas*, 24. 71-100.
- ARENDT, Hannah (1995). *De la historia a la acción*. Barcelona: Paidós.
- ARRAN PAÏSOS CATALANS (2015). Extret el maig de 2015 des de <http://www.arran.cat>
- ARXIU HISTÒRIC DEL POBLENOU (2001). "El Poblenou: més de 150 anys d'història". Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou.
- ASSEMBLEA DE JOVES DEL POBLENOU i ENDAVANT (OSAN) POBLENOU (2011). *Torres més altes han caigut. El model 22@ al descobert*. Barcelona: Autoeditat.
- ASSEMBLEA DE JOVES DEL POBLENOU (2011/2015). Extret l'abril de 2011, el maig de 2012, el maig de 2015 i el setembre de 2015 des de <http://www.jovespoblenou.cat>
- ASSEMBLEA SOCIAL DEL POBLENOU (2015). Extret el maig de 2015 des de <http://www.assembleasocial.poblenou.org>
- ATENEU LA FLOR DE MAIG (2015). Extret el maig de 2015 des de <http://www.laflordemaig.cat>
- BARRY, Monica (2010). "Youth transitions: from offending to desistance". *Journal of youth studies*, 13 (1). 121-136.
- BATAILLE, Georges (1996). *Lo que entiendo por soberanía*. Barcelona: Paidós. 1976.
- BATAILLE, Georges (2007). *El erotismo*. Barcelona: Tusquets. 1957.
- BAUDRILLARD, Jean (1974). *Crítica de la economía política de signo*. Madrid: Siglo XXI. 1972.
- BAUDRILLARD, Jean (1993). *Cultura y simulacro*. Barcelona: Kairós. 1978.
- BAUDRILLARD, Jean (2000). *Pantalla Total*. Barcelona: Anagrama. 1993.
- BAUMAN, Zygmunt (1996). "Teoría sociológica de la posmodernidad". *Espiral Estudios sobre Estado y Sociedad*, 2(5). 81-102.
- BAUMAN, Zygmunt (1997). *Modernidad y holocausto*. Madrid: Sequitur. 1989.
- BAUMAN, Zygmunt (2007). *Modernidad líquida*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica. 2000.
- BAYÓN, Olivie (coord.). 2009. *El futur de les polítiques de joventut. 50 idees per millorar la vida dels i les joves*. Informes FRC, 3. Barcelona: Fundació Rafael Campalans
- BECK, Ulrich i BECK-GERNSHEIM, Elisabeth (1998). *El normal cos de l'amor*. Barcelona: Paidós-El roure.

- BECKER, Howard (1971). *Los extraños. Sociología de la desviación*. Buenos Aires: Editorial Tiempo Contemporáneo.
- BENJAMIN, Walter (2005). *El libro de los pasajes*. Madrid: Akal. 1940.
- BERGER, Peter (1995). *Invitació a la sociologia*. Barcelona: Herder. 1963.
- BERGER, Peter i LUCKMANN, Thomas (1988). *La construcció social de la realitat. Un tractat de sociologia del coneixement*. Barcelona: Herder. 1966.
- BERICAT, Eduardo (2000). "La sociología de la emoción y la emoción en la sociología". *Papers*, 62. 145-176.
- BERNSTEIN, Basil (1990). *Poder, educación y consciencia. Sociología de la transmisión cultural*. Barcelona: El Roure.
- BILLIG, Michel (2006). *Nacionalisme Banal*. València: Afers. 1995.
- BOURDIEU, Pierre (1999). *La miseria del mundo*. Madrid: Akal. 1993.
- BOURDIEU, Pierre (2000). *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama. 1999.
- BOURDIEU, Pierre (2001). "La cultura está en peligro". A: *Contrafuegos 2*. Barcelona: Anagrama.
- BOURDIEU, Pierre; CHAMBOREDON, Jean-Claude i PASSERON, Jean-Claude (1976). *El oficio del sociólogo*. Madrid: Siglo XXI. 1973.
- BOURDIEU, Pierre i WACQUANT, Loïc (1994). *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder. 1992.
- BRITO, Roberto (1996). "Hacia una sociología de la juventud. Algunos elementos para la deconstrucción de un nuevo paradigma de la juventud". *Revista de estudios sobre juventud JOVENes*, 1.
- BUCH, Roger (2007). *L'esquerra independentista avui*. Barcelona: Columna Edicions.
- BURAWOY, Michael (1991). *Ethnography unbound: Power and resistance in the modern metropolis*. Berkley: University of California Press.
- BUTLER, Judith (2001). *Mecanismos psíquicos del poder. Teorías sobre la sujeción*. Madrid: Cátedra. 1997.
- BUTLER, Judith (2002). *Cuerpos que importan: sobre los límites materiales y discursivos del "sexo"*. Buenos Aires: Paidós. 1993.
- BUTLER, Judith (2007). *El género en disputa. El feminismo i la subversión de la identidad*. Barcelona: Paidós. 1990.
- BYNNER, John (2001) "British Youth Transitions in Comparative Perspective". *Journal of youth studies*, 4(1). 5-23.
- CAJEI (Coordinadora d'Assemblees de Joves de l'Esquerra Independentista) (2011). Extret el maig de 2011 des de www.cajei.cat
- CAMPILLO, Antonio (1992). "El autor, la ficción, la verdad". *Daimon: Revista de filosofía*, 5. 25-45.
- CAMPILLO, Antonio (1996). "El amor de un ser mortal". A: BATAILLE, Georges. *Lo que entiendo por soberanía*. Barcelona: Paidós.

- CAMPILLO, Antonio (2001a). *Variaciones de la vida humana. Una teoría de la historia*. Madrid: Akal.
- CAMPILLO, Antonio (2001b). *El gran experimento. Ensayos sobre la sociedad global*, Madrid: Catarata.
- CAMPILLO, Antonio (2001c). *Contra la economía. Ensayos sobre Bataille*. Granada: Comares.
- CAN MASDEU (2011). Extret l'abril de 2011 des de <http://www.canmasdeu.net>
- CARDÚS, Salvador (2002). "Ciudadania i identificació política". *L'Espill*, 11. 125-135.
- CASAL, Joaquim (1996). "Modos emergentes de transición a la vida adulta en el umbral del siglo XXI: aproximación sucesiva, precariedad y desestructuración". *REIS*, 75. 295-316.
- CASAL, Joaquim; GARCIA, Maribel; MERINO, Rafael; i QUESADA, Miguel (2002). *Enquesta als joves de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Aportacions, 19.
- CASAL, Joaquim; GARCIA, Maribel; MERINO, Rafael; i QUESADA, Miguel (2006). "Aportaciones teóricas y metodológicas a la sociología de la juventud desde la perspectiva de la transición". *Papers*, 79. 21-48.
- CASAL, Joaquim; GARCIA, Maribel; i MERINO, Rafael (2011). "Pasado y futuro del estudio sobre la transición de los jóvenes". *Papers*, 96(4). 1139-1162.
- CASAL AP OCTUBRE (2015). Extret el maig de 2015 des de <http://www.loctubre.cat>
- CASTELLS, Manuel (1998). *La era de la información. Vol.I La sociedad red*. Madrid: Alianza Editorial.
- CASTELLS, Manuel (2001). *La era de la información Vol.II: El poder de la identidad*. Madrid: Alianza editorial.
- CASTELLS, Manuel i BORJA, Jordi (2004). *Local y global*. Madrid: Taurus.
- CASTORIADIS, Cornelius (1998a). *Los dominios del hombre. Las encrucijadas del laberinto*. Barcelona: Gedisa. 1986.
- CASTORIADIS, Cornelius (1998b). *El ascenso de la insignificancia*. Madrid: Frónesis Cátedra. 1996.
- CASTORIADIS, Cornelius (1999). *Figuras de lo pensable*. Madrid: Frónesis Cátedra. 1998.
- CENTRE SOCIAL OKUPAT I AUTOGESTIONAT "LA TEIXIDORA" (2011). Extret l'abril de 2011 des de <http://teixidora.squat.net>
- CHARLOT, Bernard (2009). "Juventud y educación. Aproximaciones filosóficas y sociológicas". *Revista de la asociación de sociología de la educación*, 2(1). 5-16.
- CLARKE, Tim; GRAY, Christopher; RADCLIFFE, Charles i NICHOLSON-SMITH, Donald (2007). *Internacional situacionista. Sección inglesa. La revolución del arte moderno y el moderno arte de la revolución*. Logroño: Pepitas de calabaza Ed.
- COLL-PLANAS, Gerard (2009). *La voluntad y el deseo. Construcciones discursivas del género y la sexualidad: el caso de trans, gays y lesbianas*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesis doctoral.
- COL·LECTIVA FEMINISTA "LES TISORES" (2011). Extret l'abril de 2011 des de <http://lestisores.blogspot.com>

- CÓRDOBA, David (2003). “Identidad sexual y performatividad”. *Athenea Digital*, 4. 87-96.
- CRENSHAW, Kimberlé (1993). “Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color”. *Stanford Law Review*, 43. 1241-1299.
- DALMAU, Ferran (2011). “Tots els adults són un tigre de paper”. Publicado en www.llibertat.cat
- DÁVILA, Pauli i AMEZAGA, Josu (2004). “Juventud, identidad y cultura: el rock radical vasco en la década de los 80”. *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*, 22-23. 213-231.
- DELEUZE, Gilles (1991). “Posdata sobre las sociedades de control”. A: *Conversaciones*. València: Pre-textos.
- DELGADO, Manuel (2005). *Elogi al vianant: del “model Barcelona” a la Barcelona real*. Barcelona: Edicions de 1984.
- DELGADO, Manuel (2007). *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del “modelo Barcelona”*. Madrid: Catarata.
- DHOQUOIS, Guy (1977). *En favor de la historia*. Barcelona: Anagrama.
- DUARTE, Claudio (2012). “Sociedades adultocéntricas: sobre sus orígenes y reproducción”. *Última década*, 36. 99-125.
- DURKHEIM, Emile (1987). *Les formes elementals de la vida religiosa*. Barcelona: Edicions 62. 1912.
- ECHEBARRIA, Agustín i PÁEZ, Darío (1989). *Emociones. Perspectivas psicosociales*. Madrid: Fundamentos.
- ELIAS, Norbert (1970). *Sociología Fundamental*. Barcelona: Gedisa.
- ELIAS, Norbert (1989). *Sobre el tiempo*. Mèxic: FCE. 1984
- ELIAS, Norbert (1994). *Teoría del símbolo. Un ensayo de antropología cultural*. Barcelona: Península. 1989.
- ELSTER, Jon (2001). *Sobre las pasiones*. Barcelona: Paidós. 1999.
- EMA, José E., GARGIA, Silvia i SANDOVAL, Juan (2003). “Fijaciones políticas y trasfondo de la acción: movimientos dentro/fuera del socioconstruccionismo”. *Política y sociedad*, 40(1). 71-86.
- ENDAVANT (OSAN) DEL POBLENOU (2011). Extret l’abril de 2011 des de <http://www.endavant.org>
- ENGELS, Friedrich (1968). *Socialisme científic i socialisme utòpic*. Barcelona: Edicions 62. 1880.
- ENGELS, Friedrich (1970). *El origen de la familia. La propiedad privada y el Estado*. Madrid: Fundamentos. 1884.
- ENGELS, Friedrich (1974). “Reseña del libro de Karl Marx Contribución a la crítica de la economía política”. A: Marx, Karl i ENGELS, Friedrich. *Obras escogidas. Tomo 1*. Moscú: Progreso. 1859.
- ERIBON, Didier (2004). *Michel Foucault*. Barcelona: Anagrama. 1989.
- ERIKSON, Erik (1974). *Identidad, juventud y crisis*. Buenos Aires: Paidós. 1968.
- ERREJÓN, Iñigo (2011). “El 15-M como discurso contrahegemónico”. *Encrucijadas. Revista crítica de ciencias sociales*, 2. 120-145.

- ESPAI EN BLANC (2011). Extret l'abril de 2011 des de <http://www.espaienblanc.net>
- ESPING-ANDERSEN, Gota (1993). *Los tres mundos del Estado del bienestar*. València: Alfons el Magnànim. 1990.
- FARINA, Cynthia (2005). *Arte, cuerpo y subjetividad. Estética de la formación y pedagogía de las afecciones*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Tesi doctoral.
- FEIXA, Carles (1989). "Pijos, progres y punks. Hacia una antropología de la juventud urbana". *Revista de estudios de juventud*, 34. 69-78.
- FEIXA, Carles (1993). *La joventut com a metàfora*. Barcelona: Secretaria de Joventut, Generalitat de Catalunya.
- FEIXA, Carles (1998). *De jóvenes, bandes y tribus*. Barcelona: Ariel.
- FEIXA, Carles; MOLINA, Fidel i ALSINET, Carles (2002). *Movimientos juveniles en América Latina (pachucos, malandros, punketas)*. Barcelona: Ariel.
- FEIXA, Carles i PORZIO, Laura (2008). "Un recorrido visual por las tribus urbanas en Barcelona" A: MACHADO, J; CARVALHO, C. (eds). *O visual e o quotidiano: imagens e revelações*, Lisboa: ICS.
- FELIU, Joel (2004). "Influencia, conformidad y obediencia. Las paradojas del individuo social". A: IBÁÑEZ, Tomás (coord.). *Introducción a la psicología social*. Barcelona: Editorial UOC.
- FESTINGER, Leon (1975). *Teoría de la disonancia cognoscitiva*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos. 1957.
- FIGUERAS, Mònica (2004). *La imatge corporal en les revistes juvenils femenines*. Barcelona: Secretaria de General de Joventut. Col·lecció Estudis, 14.
- FORADADA, Mireia (2011). "Crisi i joves: la generalització de les formes de vida precària". *Àmbits de Política i Societat*, 47. 34-41.
- FOUCAULT, Michel (1979). "Curso del 7 de enero de 1976" A: *Microfísica del poder*. Madrid: La Piqueta.
- FOUCAULT, Michel (1988). "El sujeto y el poder". *Revista Mexicana de Sociología*, 50(3). 3-20.
- FOUCAULT, Michel (1992). *Genealogía del racismo*. Madrid: La Piqueta. 1976.
- FOUCAULT, Michel (1994). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI. 1975
- FOUCAULT, Michel (1996). "Prefacio a la transgresión". A: *De lenguaje y literatura*. Barcelona: Paidós.
- FOUCAULT, Michel (2001). "Las malles del poder". A: *Estética, ética y hermenéutica. Obras esenciales, Volumen III*. Barcelona: Paidós. 1982
- FOUCAULT, Michel (2007). *Un diálogo sobre el poder y otras conversaciones. Selección e introducción de Miguel Morey*. Madrid: Alianza. 1981.
- FOUCAULT, Michel (2009a). *Historia de la sexualidad: 1. La voluntad de saber*. Madrid: Siglo XXI. 1976.
- FOUCAULT, Michel (2009b). *Historia de la sexualidad: 2. El uso de los placeres*. Madrid: Siglo XXI. 1984.

- FOUCAULT, Michel (2009c). *Historia de la sexualidad: 3. El cuidado de sí*. Madrid: Siglo XXI. 1984.
- FREUD, Sigmund (1993). *El malestar en la cultura*. Madrid: Alianza Editorial. 1929.
- GERGEN, Kenneth J. (1982). *Toward transformation in social knowledge*. New York: Spring-Verlag.
- GERGEN, Kenneth J. (1992). *El yo saturado. Dilemas de identidad en el mundo contemporáneo*. Barcelona: Paidós.
- GERGEN, Kenneth J (1996). “La emoción como relación”. A: *Realidades y relaciones. Aproximaciones a la construcción social*. Barcelona: Paidós.
- GIDDENS, Anthony (1995). *Modernidad e identidad del yo. El yo y la sociedad en la época contemporánea*. Barcelona: Península. 1991.
- GIDDENS, Anthony (2001). *Sociología*. Madrid: Alianza Editorial.
- GIL, Adriana (1999). *Aproximación a una teoría de la afectividad*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesis doctoral.
- GIL, Adriana (2002). “Aproximación a una teoría de la afectividad”. *Athenea Digital*, 1.
- GIL, Eva Patrícia (2004). *Ultraindividualismo y simulacro en el Nuevo Orden Mundial: Reflexiones sobre la sujeción y la subjetividad*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesis doctoral.
- GIL DE SAN VICENTE, Iñaki (2001). “Poder adulto, prensa de ocupación e independencia juvenil”. Publicat a www.rebellion.org
- GIL DE SAN VICENTE, Iñaki (2007). “La juventud en las luchas sexuales”. Publicat a www.rebellion.org
- GIL DE SAN VICENTE, Iñaki (2010). “Poder adulto y emancipación juvenil”. Publicat a www.rebellion.org
- GIL DE SAN VICENTE, Iñaki (2011). *Marxismo versus sociología. Las ciencias sociales como instrumento del imperialismo*. Euskal Herria: Autoeditat.
- GÓMEZ, Lucia (2004). “Subjetivación y feminismo: Análisis de un manifiesto político”, a *Athenea Digital*, 5. 97-123.
- GONZÁLEZ, Robert i BARRANCO, Oriol (2007). “Construyendo alternativas frente a la globalización neoliberal. Resistencias juveniles en Catalunya”. *Revista de Estudios de Juventud*, 76. 267-285.
- GONZÁLEZ PLACER, Fernando (2007). “La formación musical como pasión comunicativa”. *Educação. Porto Alegre/RS*, 62(2). 287-298.
- GRAMSCI, Antonio (1974). *Antonio Gramsci. Antología. Selección, traducción y notas de Manuel Sacristán*. Madrid: Siglo XXI. 1970.
- GUASCH, Oscar (1997). *Observación participante*. Madrid: CIS
- HANSEN, Soren; ANDERSEN, Bo Dan i JENSEN, Jesper (1972). *Petit llibre roig dels joves estudiants*. Joventuts Revolucionàries Catalanes. 1969.
- HARAWAY, Donna (2004). *Testigo modesto, segundo milenio, HombreHembra conoce oncoratón*. Barcelona: Eureka Media. 1997.

- HARDING, Sandra (ed.) (1987). "Is there a feminist method". A: *Feminism and methodology*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- HARNECKER, Marta (1972). *Los conceptos elementales del materialismo histórico*. Madrid: Siglo XXI. 1968.
- HERRERO, Ma Nieves (2003). "Adolescencia, grupo de iguales, consumo de drogas, y otras conductas problemáticas". *Estudios de Juventud*, 62. 81-91.
- HOCHSCHILD, Arlie (1975). "The sociology of feeling and emotion: selected possibilities". A: MILLMAN, M.; KANTER, R. (ed.). *Another voice. Feminist perspectives on social life and social science*. Nova York: Anchor Books.
- HUNTER, Albert (1987). "The symbolic ecology of suburbia". A: ALTMAN, Irwin i WANDERSMAN, Abraham (Eds). *Neighbourhood and community environments. Human behaviour and environment: vol. 9*. New York: Plenum.
- IBÁÑEZ ALONSO, Jesús (1992). Más allá de la sociología. El grupo de discusión: técnica y crítica. Madrid: Siglo XXI. 1979.
- IBÁÑEZ, Tomás (1979). "Factores sociales de la percepción. Hacia una psicología del significado". *Cuadernos de psicología*, 1. 71-81
- IBÁÑEZ, Tomás (1983). *Poder y libertad*. Barcelona: Hora.
- IBÁÑEZ, Tomás (2001a). *Muníciones para disidentes*. Barcelona: Gedisa.
- IBÁÑEZ, Tomás (2001b). *Psicología social construccionista*. México: Universidad de Guadalajara.
- IBÁÑEZ, Tomás (2003). "La construcción social del socioconstruccionismo: retrospectiva y perspectivas". *Política y sociedad*, 40(1). 155-160.
- IBÁÑEZ, Tomás (coord.) (2004). *Introducción a la psicología social*, Barcelona: Editorial UOC. 2000.
- IGLESIAS, Pablo (2008). Multitud y acción colectiva postnacional: un estudio comparado de los desobedientes de Italia a Madrid (2000-2005). Madrid: Universidad Complutense de Madrid. Tesis doctoral.
- ILLOUZ, Eva (2009). *El consumo de la utopía romántica. El amor y las contradicciones culturales del capitalismo*. Madrid: Katz Ediciones.
- INGLEHART, Robert (1977). *The silent revolution. Changing values and political styles among western democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- ÍÑIGUEZ, Lupicinio i ANTAKI, Charles (1994). "El análisis del discurso en psicología social". *Boletín de Psicología*, 44. 57-75.
- IZQUIERDO, Maria J. (1998). *El malestar en la desigualdad*. Madrid: Cátedra.
- JAGGAR, Alison M. (1989). "Love and Knowledge: Emotion in feminist epistemology". *Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 32(2). 129-155.
- JARRAI (1986). *Manual ideológico. Resoluciones II Congreso*. Euskal Herria: Autoeditat.

- JÒDAR, Julià de i FERNÀNDEZ, David (2012). *Cop de CUP. Viatge a l'ànima i a les arrels de les Candidatures d'Unitat Popular*. Barcelona: L'arquer.
- JOVENTUTS REVOLUCIONÀRIES CATALANES (1972). *Petit llibre roig dels joves estudiants*. Països Catalans: Autoeditat.
- JOVENTUTS REVOLUCIONÀRIES CATALANES (1972). *Aprenquem a fer l'amor*. Països Catalans: Autoeditat.
- KEMPER, Theodore (1989). “Love and like and love and love”. A: FRANKS, D.; DOYLE MCCARTHY, E. (ed.). *The sociology of emotions: Original essays and research papers*. Greenwich: Jai Press Inc.
- LACLAU, Ernesto i MOUFFE, Chantal (1987). *Hegemonía y estrategia socialista. Hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo XXI. 1985.
- LAFARGUE, Paul (1973). *El derecho a la pereza*. Madrid: Fundamentos. 1880.
- LALLI, Marco (1992). “Urban-related identify: Theory, measurement, and empirical findings”. *Journal of environmental psychology*, 12(4). 285-303.
- LARROSA, Jorge (1996). *La experiencia de la lectura. Estudios sobre literatura y formación*. Barcelona: Laertes.
- LARROSA, Jorge (2003). *Entre las lenguas. Lenguaje y educación después de Babel*. Barcelona: Laertes.
- LE BON, Gustave (1983). *La psicología de las masas*. Madrid: Morata. 1895.
- LENIN, Vladimir I. (1973). “La gran iniciativa”. A: *Obras escogidas. Tomo 2*. Moscú: Progreso. 1919.
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1988). *Las estructuras elementales del parentesco*. Barcelona: Paidós. 1969.
- LIESHOUT, Martje van i AARTS, Noelle (2008). “Youth and immigrants. Perspectives on public space”. *Space and culture*, 11. 497-513.
- LLINARES, Lucía (2007). “El grupo de iguales como contexto de la inadaptación”. *Acciones e Investigaciones Sociales*, 24. 65-99.
- LÓPEZ PETIT, Santiago (2002). “La vida como acto de sabotaje”. *Archipiélago*, 53. 31-53.
- LÓPEZ PETIT, Santiago (2006). “Más allá de la crítica de la vida cotidiana”. Article publicat a www.espaienblanc.net
- LÓPEZ PETIT, Santiago (2008a). “Reivindicación del odio libre para una época global”. Article publicat a www.espaienblanc.net
- LÓPEZ PETIT, Santiago (2008b). “Las luchas de la autonomía obrera en España: una reescritura de la transición democrática”. *Archipiélago*, 80-81. 168-175.
- LEY ORGÁNICA DE RÉGIMEN ELECTORAL GENERAL – LOREG (1985). Boletín Oficial del Estado Español 5/1985.
- LUCKMANN, Thomas (1973). *La religión invisible*. Salamanca: Sígueme. 1967.
- LUCKMANN, Thomas (1996). *Teoría de la acción social*. Barcelona: Paidós.

- MANN, Michael (1991). *Las fuentes del poder social, 1. Una historia del poder desde los comienzos hasta 1760 d. C.* Madrid: Alianza.
- MARCUSE, Herbert (1970). *Ensayos sobre política y cultura.* Barcelona: Ariel.
- MARRERO, Isaac (2008). *La fábrica del conflicto. Tercerización, lucha social, patrimonio en Can Ricart, Barcelona.* Barcelona: Universitat de Barcelona. Tesis doctoral.
- MARTÍN-BARÓ, Ignacio (1983). *Acción e ideología. Psicología social desde Centroamérica.* San Salvador: UCA.
- MARTÍN-I-GÓMEZ, Albert (2010). *La conformació de la dissidència cultural. Estudiant el cas del Centre Social Okupat i Autogestionat La Teixidora (Poblenou, Barcelona).* Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Memòria d'investigació del Màster d'Investigació en Sociologia Aplicada.
- MARTÍN-I-GÓMEZ, Albert (2011). “La dominació adulta: la necessitat d'una perspectiva juvenil(ista)”. *Àmbits de Política i Societat*, 47. 42-51.
- MARTÍN-I-GÓMEZ, Albert i PUJOL, Joan (2013). “Desglossant la transformació epistemològica: una exploració en narratives constitutives de dissidència social”. *Athenea Digital*, 13(2). 103-120.
- MARTÍN-I-GÓMEZ, Albert (2015). “À la ville de... Poblenou: una història de servituds a la Marca Barcelona”. *Poblenou.org: Portal d'informació i actualitat*. 21 d'abril de 2015.
- MARTÍN-I-GÓMEZ, Albert; RODÓ-DE-ZÁRATE, Maria; FORADADA, Mireia i E. CASTANY, Jordi (2014). *Rebels amb causa. Manifest juvenil contra el poder adult.* Barcelona: Tigre de Paper edicions.
- MARTÍNEZ, Roger (2013). “Gust musical, inautenticitat i classe social. Sobre com els joves signifiquen les jerarquies socials malgrat l'aparent fluïdesa de la cultura popular contemporània”. *Quaderns*, 29. 25-45.
- MARX, Karl (1959). *El Capital. Volumen III.* Mèxic: FCE. 1894.
- MARX, Karl i ENGELS, Friedrich (1987). *La ideologia alemanya.* Barcelona: Laia. 1845.
- MASJUAN, Josep M.; ELIAS, M.; TROIANO, Helena (2009). “El contexto de enseñanza como un elemento fundamental en la implementación de la reforma europea: opiniones, actitudes y conductas de los estudiantes.” *Revista Complutense de Educación*, 20(2). 355-380.
- MATURANA, Humberto (1996). “Realidad: la búsqueda de la objetividad o la persecución del argumento que obliga”. A: PAKMAN, Marcelo (comp.). *Construcciones de la experiència humana. Vol I.* Barcelona: Gedisa.
- McADAM, Douglas (1994). “Cultura y movimientos sociales”. A: LARAÑA, E. i GUSFIELD, J. (eds.). *Los nuevos movimientos sociales. De la ideología a la identidad.* Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- MEAD, George Herbert (1982). *Espíritu, persona y sociedad desde el punto de vista del conductismo social.* Barcelona: Paidós. 1934.

- MEES, Ludger (1998). "¿Vino viejo en odres nuevos? Continuidades y discontinuidades en la historia de los movimientos sociales". A: IBARRA, P. i TEJERINA, B. (eds.). *Los movimientos sociales. Transformaciones políticas y cambio cultural*. Madrid: Trotta.
- MELUCCI, Antonio (1996). *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MENDEL, Gerard (1972). *La crisis de generaciones*. Barcelona: Península. 1970.
- MERTON, Robert K. (1980). *Teoría y estructuras sociales*. Mèxic: FCE. 1949.
- MIGNOLO, Walter (2000). "La colonialidad a lo largo y a lo ancho: el hemisferio occidental en el horizonte colonial de la modernidad". A: LANDER, Edgardo (comp.). *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas Latinoamericanas*. Buenos Aires: Clasco.
- MILES, Michael i HUBERMAN, Matthew (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- MILGRAM, Stanley (1980). *Obediencia a la autoridad*. Bilbao: Desclee de Brouwer. 1974.
- MILIBAND, Robert (1990). "Anàlisi de classe". A: GIDDENS, Anthony i TURNER, Jonathan. *La teoría social hoy*. Madrid: Alianza.
- MONTENEGRO, Marisela i PUJOL, Joan (2003). "Conocimiento situado: Un forcejeo entre el relativismo construccionista y la necesidad de fundamentar la acción". *Revista Iberoamericana de Psicología*, 37(2). 295-307.
- MORA, Enrico (2002). "Yo, nosotros, ellos" a *Las clases sociales como forma de interacción social. Una estrategia de aproximación*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Tesis doctoral.
- MORA, Enrico (2003). "La construcción de subjetividades fragmentarias de clase. Un ejemplo". *Athenea Digital*, 3. 36-62.
- MORA, Enrico (2005a). "Patriarcado, capitalismo y clases sociales". A: GIRÓ, Joaquín (Coord.). *El género quebrantado: sobre la violencia, la libertad y los derechos de la mujer en el nuevo milenio*. Madrid: Catarata.
- MORA, Enrico (2005b). "Mejor argumento, acción comunicativa y clases sociales. Una crítica de la propuesta de Habermas". *Athenea Digital*, 7. 16-39.
- MORA, Enrico (2007). "Las dimensiones fragmentaria y performativa de las subjetividades de clase". *Revista Universitas Psicológica*, 6(1). 11-25.
- MORA, Enrico (2008). "Subjetividades de clase, intencionalidad y huelgas". *Papers*, 87. 11-45.
- MOREY, Miguel (1990). "Sobre el estilo filosófico de Michel Foucault. Una crítica de lo normal". A: BALBIER, E. et al. *Michel Foucault. Filósofo*. Barcelona: Gedisa.
- MOREY, Miguel (1999a). "Para una política de la experiencia". A: FOUCAULT, Michel. *Entre filosofía y literatura. Obras esenciales I*. Barcelona: Paidós. 1998.
- MOREY, Miguel (1999b). "Prefacio a la transgresión". A: FOUCAULT, Michel. *Entre filosofía y literatura. Obras esenciales. Volumen III*. Barcelona: Paidós.

- MOUFFE, Chantal (1993). "Feminismo, ciudadanía y política democrática radical". *Debate Feminista*, 7. 3-58.
- MYERS, David (1995). *Psicología social*. Mèxic: McGraw-Hill.
- NAIZ (2015). "Gestionar la discrepancia, mitigar la obediencia, evitar la disidencia". Editorial Naiz: Euskal Herria. Publicada el 28 d'agost de 2015 a www.naiz.eus/eu/iritzia/editorial/gestionar-la-discrepancia-mitigar-la-obediencia-evitar-la-disidencia
- NEVEU, Érik (2002). *Sociología de los Movimientos Sociales*. Barcelona: Hacer Editorial.
- NICO, Magda (2014). "Variability in the transitions to adulthood in Europe: a critical approach to de-standardization of the life course". *Journal of youth studies*, 17(2). 166-182
- NIETZSCHE, Friedrich (1994). *Sobre verdad y mentira en sentido extramoral*. Madrid: Taurus. 1873.
- PARELLA, Sònia (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora. La triple discriminación*. Barcelona, Anthropos.
- PARÍS, Pilar; SERRACANT, Pau; PASCUAL, Goretti; MARTORELL, Eudald; TINTORÉ, Míriam; CARDEÑA, Eulàlia; GANGOLELLS, Mireia; Generalitat de Catalunya. Observatori Català de la Joventut (2006). "La recerca sobre joventut a Catalunya". *Papers*, 79. 285-317.
- PETRAS, James (1996). *El informe Petras. Padres-hijos, dos generaciones de trabajadores españoles*. Barcelona: Ajoblanco.
- PLANAS, Jordi (2007). "La relación entre educación i trabajo en Europa". *Ponencia IX congreso Español de Sociología*. Barcelona, 13-15 setembre 2007.
- POLANYI, Karl (1989). *La gran transformación. Crítica al liberalismo económico*. Madrid: La Piqueta. 1944.
- POTTER, Jonathan (1998). *La representación de la realidad. Discurso, retórica y construcción social*. Barcelona: Paidós. 1996.
- PRECIADO, Beatriz (2002). *Manifiesto contra-sexual. Prácticas subversivas de identidad sexual*. Madrid: Opera Prima.
- PUJAL, Margot (2003). "La tarea crítica: interconexiones entre lenguaje, deseo y subjetividad". *Política y Sociedad*, 40(1). 129-140.
- PUJAL, Margot; MORA, Enrico; MAESTRES, Brigida; ALBERTIN, Pilar i AMIGOT, Patricia (2011). *Les veus silenciades en temps "d'igualtat". El dolor des d'una perspectiva de gènere*. Informe de recerca: Universitat Autònoma de Barcelona.
- QUIJANO, Anibal (2000). "Colonialidad del poder, eurocentrismo y América latina". A: LANDER, Edgardo (comp.). *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas Latinoamericanas*. Buenos Aires: Clasco.
- RECIO, Albert (2009). "La situación laboral de los jóvenes". *Ponència I Congrés Internacional "Joventut i Societat"*. Girona, 18-20 de juny de 2009.

- REVILLA, Juan Carlos (2001). "La construcción discursiva de la juventud: lo general y lo particular". *Papers*, 63/64. 103-122.
- RICH, Adrienne (1996). "Heterosexualidad obligatoria y existencia lesbiana". *DUODA Revista d'Estudi Feministes*, 11. 13-37.
- RODÓ-DE-ZÁRATE, Maria (2013). "Gènere, cos i sexualitat. La joventut, l'experiència i l'ús de l'espai públic urbà". *Papers*, 98(1). 127-142.
- RODRÍGUEZ, Gregorio; GIL, Gabriel i GARCIA, Eduardo (1997). *Metodología de la investigación cualitativa*. Málaga: Aljibe.
- SAGRERA, Martín (1992). *El edadismo contra "jóvenes" y "viejos". La discriminación universal*. Madrid: Fundamentos
- SANTOS, Boaventura de Sousa (2001). "Las tensiones de la modernidad". A: MONEREO, Manuel i RIERA, Miguel (ed.). *Porto Alegre. Otro mundo es posible Foro Social Mundial*. Barcelona: El Viejo Topo.
- SASSEN, Saskia (1991). *Ciudad global (Nueva York, Londres, Tokio)*. Buenos Aires: Eudeba.
- SCANDOGGIO, Bárbara (2004). Violencia grupal juvenil de la teoría del comportamiento planificado a la teoría de la identidad social. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. Tesis doctoral.
- SENNET, Richard (2000). *La corrosión del carácter*. Barcelona: Anagrama.
- SHERIF, Muzafer (1984). "Las influencias del grupo en la formación de normas y actitudes". A: TORREGROSA, J.R. i CRESPO, E.. *Estudios básicos de psicología social*. Barcelona: Hora. 1936.
- SHERIF, Muzafer i SHERIF Carolyn (1964). *Reference groups: exploration into conformity and deviation of adolescents*. Nova York: Harper and Row.
- SIMMEL, Georg (1988). *Sociologia: investigacions sobre les formes de socialització*. Barcelona: Edicions 62. 1908.
- SIMPSON, Donald i CIESLIK, Mark (2007). "Basic skills and transitions to adulthood". *Young*, 15(4). 395-412.
- SOUTO, Sandra (2004). "El mundo ha llegado a ser consciente de su juventud como nunca antes. Juventud y movilización política en la Europa de entreguerras". *Mélanges de la casa de Velázquez*, 34(1). 179-215.
- STAKE, Robert E. (1998). *Investigación con estudio de casos*. Madrid: Morata. 1995.
- TARROW, Sidney (2004). *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza Ensayo. 1998
- TERRY Deborah i HOGG Michael (1996). "Group norms and the attitude-behavior. Relationship: A role for group identification". *PSPB*, 22(8). 776-793.
- TILLY, Charles (1984). "Social Movements and National Politics". A: BRIGHT, C. i HARDING, S. (eds.). *Statemaking and Social Movements: Essays in History and Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- TORMOS, Raül (2005). *La influència de l'edat en el comportament electoral a Catalunya. Cicle vital o generació?*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- TORNS, Teresa (1998). "El trabajo reproductivo". *Papers*, 55.
- TORNS, Teresa (2008). "El trabajo y el cuidado: cuestiones teórico-metodológicas desde la perspectiva de género". *Empiria. Revista de Metodología en Ciencias Sociales*, 15. 53-73.
- TORNS, Teresa; BORRÁS, Vicenç; MORENO, Sara; i RECIO, Carolina (2006). *Les Polítiques de Temps: un debat obert*. Universitat Autònoma de Barcelona: QUIT, Centre d'Estudis Sociològics sobre la vida Quotidiana i el Treball.
- TURNER, Victor (1980). *La selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI. 1967
- URRACO, Mariano (2007). "La sociología de la juventud revisitada. De discursos, estudios, e "historias" sobre los "jóvenes"". *Intersticios. Revista sociológica de pensamiento crítico*, 1(2). 105-126
- VALERA, Sergi i POL, Enric (1994). "El concepto de identidad social urbana: una aproximación entre la psicología social y la psicología ambiental". *Anuario de Psicología*, 62. 5-24.
- VALERA, Sergi (1997). "Estudio de la relación entre el espacio simbólico urbano y los procesos de identidad social". *Revista de Psicología Social*, 12. 17-30.
- VALLES, Miguel S. (2002). *Entrevistas cualitativas*. Cuadernos Metodológicos, 32. Madrid: CIS.
- VANEIGEM, Raoul (1998). *Tratado del saber vivir para uso de las jóvenes generaciones*. Barcelona: Anagrama. 1967.
- VARELA, Julia i ÁLVAREZ-URÍA, Fernando (2005) "Prólogo". A: FOUCAULT, Michel. *Historia de la sexualidad: 1. La voluntad de saber*. Madrid: Siglo XXI.
- VILLA, Maria Eugenia (2011). "Del concepto de juventud al de juventudes y al de lo juvenil". *Revista educación y pedagogía*, 23(60). 147-157.
- VINOKUR, Annie (2000). "El futuro de los sistemas educativos: dinámica contemporánea de las estructuras de decisión y recomposición de los espacios educativos." *Foro Educación Universidad de París*.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2004). *Capitalismo histórico y movimientos antisistémicos*. Madrid: Editorial Crític.
- WEBER, Max (1964). *Economía y sociedad. Esbozo de sociología comprensiva*. Mèxic: FCE. 1921.
- WILLIS, Paul (1988). *Aprendiendo a trabajar. Cómo los chicos de la clase obrera consiguen trabajos de clase obrera*. Madrid: Akal. 1977.
- WILSON, Edward O. (1980). *Sociobiología: la nueva síntesis*. Barcelona: Omega. 1975.
- WITTIG, Monique (2004). *El pensamiento heterosexual y otros ensayos*. Madrid: Egales. 1980.
- WRIGHT, Erik Olin (1995). "Análisis de clase". A: CARABANÑA, Julio. *Desigualdad y clases sociales. Un seminario en torno a E. O. Wright*. Madrid: Visor y fundación Argentaria.
- YIN, Robert (1994). *Case Study Research: Design and Methods*. California: Sage Publications.

ZIZEK, Slavoj (1992) *El sublime objeto de la ideología*. Mèxic: Siglo XXI. 1989.

ZIZEK, Slavoj (2002). “El club de la lucha ¿Verdadera o falsa transgresión?”. *Archipiélago*, 53. 47-51.

